

**International
Anatolian
Social Sciences
Journal**

**Uluslararası
Anadolu
Sosyal Bilimler
Dergisi**

**Yıl: 2020. Sayı:4/3. ISSN: 2619-9475
Özel Sayı (Special issue)**

**AKADEMİK
HAKEMLİ
İNDEXLİ
ULUSLARARASI DERGİ**

KÜNYE

Editör: Doç.Dr. Yusuf ARSLAN

Editör Yrd.: Dr. Ali Haydar SOYSÜREN

Dr. Filiz ÇELİK (İngiltere)

İngilizce Dil Editörü: Dr. Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU

Dr. Aytunç AYDIN

AKADEMİK DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Özkan YILDIZ

Prof. Dr. İlknur ÖNER

Prof. Dr. Rüstem ERKAN

Prof. Dr. Armand VOLKAS (California Institute)

Prof. Dr. Tom CHESSMEN (Swansea University)

Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Prof. Dr. Seçkin AYDIN

Doç. Dr. Murat Cem DEMİR

Doç. Dr. Naciye YILDIZ

Doç. Dr. Mustafa AKSOY

Doç. Dr. Abdullah Mesut AĞAR

Doç. Dr. Ahmet İLYAS

Doç. Dr. Fatih YAZICI

Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN

Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Dr. Tracey Maegusuku-Hewett (Swansea University)

Dr. Salwa El-Awa (Swansea University)

Dr. Kathryn Jones (Swansea University)

Dr. Jeff FARİS (University of South Wales)

Dr. Jeni WILLIAMS (University of Wales)

Dr. Kyle ERİCKSON (University of Wales)

Yazışmalar için e-mail adresi:anadolusosyalbilimler@gmail.com

Kapak Resmi: *İnternet görseller sayfasından alınmıştır..*

İÇİNDEKİLER

Makaleler

- Fatma ÖZDOĞAN&Abdülkadir DEVELİ, **İktisat Politikaları Çerçevesinde Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Politika Hedefleri (1923-1939)**.....4-36
- Makbule Şiriner ÖNVER, **Türkiye’de Mahalle Yönetimi**.....37-60
- İlker AYDIN, **Türk Efsanelerinde Yiyecek Ve İçecekler** 61-84
- Nigar HÜSEYİNOVA, **Ziya Gökalp Düşüncesinde Kültür Ve Uygarlık Sorunu** 85-96
- Behçet BATUR, **Toplumsaldan Bireysele: Modern Toplumda Dinin Görünümü** 97-106
- Derya ÖZALP YILDIZ&Abdülkadir DEVELİ. **İş Yaşamında Bir Risk: Mobbing Üzerine Minör Bir İnceleme**.....107-121
- Yahya BEYHAN-Abdulvehap BOZ, **Öz-Yeterliliğin Arkasındaki İtici Güç: Öznel İyi Oluş** 122-144
- Adem ÖZBEK, **Türkiye’de Bankaların Web Sayfası Uygulamalarında Finansal Okuryazarlık İçeriği**.....145-157
- Serhat GÜNDOĞDU, **Anaokulunda Çalışan Psikolojik Danışma Ve Rehber Öğretmenlerin Okul Çalışanları, Veli Ve Öğrenci Etkileşimi Açısından İncelenmesi**.....158-178
- Burhan BEKTAŞ &Abdülkadir DEVELİ, **Engelli Bireylerin Erişilebilirlik Sorunu: Destekler, Eksiklikler**.....179-191

İKTİSAT POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TEK PARTİ DÖNEMİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA SOSYAL POLİTİKA HEDEFLERİ (1923-1939)

(Uzm. Fatma ÖZDOĞAN, ozdogan.fatma@gmail.com)

(Doç.Dr. Abdulkadir DEVELİ, a.kadirdeveli@yahoo.com)

Özet

Bu araştırmanın amacı, Tek Parti döneminde uygulanan iktisat politikaları çerçevesinde hükümet programlarında sosyal politika alanına dair hedeflerin incelenmesidir. Bu amaçla sosyal politika alanında hem yasal hem de uygulamada gerçekleştirilen çalışmaların liberal iktisat politikalarının ağırlıklı olarak hakim olduğu 1923-1929 yıllarında ve devletçi iktisat politikalarının uygulandığı 1930-1939 döneminde hükümet programlarında sosyal politika hedeflerinin neler olduğu incelenmiştir. Araştırmada liberal dönemde kurulan 5 hükümetin ve devletçi iktisat politikaları döneminde kurulan 6 hükümetin programları esas alınmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, liberal iktisat politikaları döneminde hükümet programlarında sosyal politikaya ilişkin sınırlı önleme ve tedbirlere yer verilmiş, devletçi dönemde ise hükümet programlarında sosyal politikaların hem yasal hem de uygulama alanında daha geniş yer bulduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, Liberalizm, Sosyal Politika, Tek Parti Dönemi.

SOCIAL POLICY GOALS IN SINGLE PARTY GOVERNMENT PROGRAMS WITHIN THE FRAMEWORK OF ECONOMIC POLICIES (1923-1939)

Abstract

The aim of this research is to examine what are the goals of social policy in the programs of governments within the framework of economic policies implemented in the Single Party period. For this purpose, the social policy targets were examined in the government programs in 1923-1929, when liberal economic policies were dominated by both legal and practical studies in the field of social policy, and in the period of 1930-1939, when statist economic policies were implemented. The sample of the study was determined as 5 government programs established during the liberal period and 6 government programs established during the statist economic policies period.

According to the findings of the study, in the liberal economic policy period, limited programs and measures related to social policy were included in the government programs, while in the statist period, it was found that social policies had a wider place in both the legal and the implementation areas.

Keywords: Etatism, Liberalism, Social Policy, Single Party Period.

Giriş

Sosyal politikaya eşlik eden kavram ve kurumlar aynı zamanda siyasal, ekonomik ve kültürel süreçler üzerinde etkilidir. Sosyal politikanın hareket noktası olarak aldığı adalet, hakkaniyet, eşitlik, adil paylaşım, fırsat eşitliği, toplumsal denge, ekonomik denge gibi kavramlar aynı zamanda medeniyetleri şekillendiren kavramlardır. Sosyal politikanın ilgilendiği alanlar

yoksulluk, eğitim, sosyal güvenlik önlemleri ve çalışma hayatı olmak üzere dört temel alanla tanımlanabilir (Buğra ve Keyder, 2008: 9).

Sanayi Devrimi ile ilk sosyal politika tartışmaları başlamış, sosyal sorunların çözümüne yönelik çabaların kapsamı genişleyerek devletlerin ana gündem maddelerinden biri haline dönüşmüştür. Sosyal politika tarih boyunca sürekli değişime uğrayarak, sosyal sorunlara çözüm bulmaya yönelik çaba içerisinde olmuştur (Şenkal, 2017:13-28). 1880’lerde sosyal sigorta alanında yasal bazı düzenlemelerle başlayan ilk sosyal politika önlemleri, İkinci Dünya Savaşına dek tüm dünyada yavaş yavaş yaygınlık kazanmıştır. Ancak savaş sonrası gelişen Keynesyen politikaların etkisiyle geleneksel ilişkilerin çözülmesi, toplumda yaşanan özgürlük ve eşitlik taleplerinin yükselişi gibi etkenler ekonomideki liberal politikaların yerini müdahaleci bir anlayışa bıraktığı gözlenmiştir. Devletin toplumsal ve ekonomik alana ne ölçüde müdahale etmesi gerektiği ve bu müdahalenin niteliğinin ne olması gerektiği tartışmaların odağına oturmuştur.

Bu çalışmanın temel problemi liberal iktisadi politikaların uygulandığı 1923-1929ve devletçi iktisadi politikaların uygulandığı 1930-1939 dönemleri itibariyle sosyal politikaların hükümet programlarında nasıl şekillendiğinin incelenmesidir. Korkut Boratav bu süreci iktisadi açıdan değerlendirerek üç ayrı ana döneme ayırmaktadır (Boratav, 2018: 15-16). İktisadi açıdan yapılan bu dönemlendirmede 1923-1929 dönemi “dışa açık ekonomi koşullarında yeniden inşa” olarak tanımlanmaktadır. İkinci dönem “özel sermayeye dayanan himayecilik-ithal ikamesi” dönemi korumacı-devletçi sanayileşme” dönemi olarak 1930-1932 yıllarıyla sınırlandırılmış, üçüncü dönem ise 1933 ve 1939 arasındaki “devletçilik-himayecilik” olarak ele alınmıştır (Boratav, 1977: 41). 1930 ve 1932 yılları ise devletçiliğin gerek kurucu kadro tarafından gerekse Cumhuriyet Halk Fırkasının Parti Programları aracılığıyla dile getirilip hazırlık aşamalarının yaşandığı dönem olarak yorumlanabilir.

Bu çalışmada,ilk araştırmanın ana kavramı olan sosyal politikanın dünyadaki tarihsel gelişimi üzerinde durularak, sosyal politika tanımına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin devraldığı iktisadi ve sosyal politika mirasının Cumhuriyet dönemine etkileri değerlendirilmiştir. Liberal iktisat politikalarının uygulandığı 1923-1929 yıllarından devletçi iktisat politikalarının uygulandığı döneme geçişin nedenleri ve iki dönemde uygulanan iktisat politikalarının sonuçları üçüncü bölümde yer almıştır.Dördüncü bölümde ise tek parti döneminde liberal ve devletçi iktisat politikaları dönemlerinde hükümet programları çerçevesinde sosyal politika alanında alınan tedbir ve önlemlerin iki dönem itibariyle

karşılaştırılması yapılmıştır. Son bölümde ise konuya ilişkin genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

1. Sosyal Politikaların Tarihsel Gelişimi

Sanayi Devrimi öncesinde sosyal politika aktörü olarak aile, akrabalık ve toplumsal dayanışma, sosyal yardım ve hayırseverlik çerçevesinde örgütlenirken, sanayi devrimi sonrasında devlet sosyal politika aktörü olarak sorumluluk almıştır. 19.yüzyılın sonuna gelindiğinde devlet, sosyal politika aktörü olma vasfını kazanmıştır. Bu ise 20.yüzyılın sosyal devlet anlayışına yol açmıştır. 1945-1975 yıllarında refah rejimlerinin çeşitlenerek gelişmesi söz konusu iken 1970'lerde yaşanan ekonomik krizlerle birlikte 1980 sonrası dönemde yeniden aile, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları sosyal politika aktörleri olarak görev üstlenmeye başlamıştır (Taşçı, 2017: 9). Sosyal politikaların gelişimiyle birlikte refah devleti kavramı ilk kez 19.yüzyıl Almanya'sında Bismarck dönemindeki uygulamalarda görülmeye başlanmış ancak kavramsal anlamda olgunlaşması İkinci Dünya Savaşı koşullarından beslenerek gündeme gelen Beveridge tarafından kaleme alınan 1942 tarihli raporla birlikte olmuş ve genişletilmiş bir refah devleti anlayışına doğru gelişme sağlamıştır (Briggs, 1961: 221-222).

Esping-Andersen, devletin vatandaşların sosyal refahını temin etmek amacıyla sorumluluk alma yöntemlerinin sosyal politika tanımını içerdiğini belirtmektedir. Sosyal politikanın kapsamına ilişkin farklı yaklaşımlar tanımlamada dar ve geniş kapsam şeklinde ikili bir ayrımı zorunlu kılmıştır (Esping-Andersen, 1990: 19). Dar anlamda sosyal politika, "çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak" (Şenkal, 2017: 21; Koray, 2008: 33) şeklinde tanımlanmaktadır. Genel olarak dar anlamda sosyal politikanın odaklandığı alan çalışma yaşamında iş ilişkileridir. Geniş anlamda sosyal politika ise sosyal adalet ve eşitlik ilkesinden hareketle toplumdaki tüm kesimlerin sosyal refahı sağlama amacına yönelik olarak çözüm ve uygulama yöntemlerini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2007: 32). Bu tanımdan hareketle "sosyal politika" ile "ekonomi politikası" arasında önemli bir bağlantının varlığına işaret eden Süleyman Özdemir, ekonomik olarak üretimde ortaya çıkan artık değerın insanların refahartışı için kullanılmasının iki alandaki ortaklığının göstergesi olduğunu belirtmektedir(Özdemir, 2007: 33).

Sosyal politika hedefleri temel başlıklar etrafında özetlenebilir. Bunlar: "Yeniden dağıtım politikaları yoluyla riskin en aza indirilmesi, piyasadan karşılanamayacak hizmetlerin kamu aracılığıyla sağlanması, refah arzı eksikliği ile sonuçlanacak dışsallıkları düzeltme gibi tedbirler ve

hedefler” şeklinde sıralanabilir (Kleinman, 2008: 161). Hedefe ulaşmada devletin yaptığı müdahale biçimleri ise üç biçimde hayata geçirilmektedir. Bunlar; “vergilendirme ve kamu harcamaları, bazı sorumlulukların özel sektör yada kâr amacı gütmeyen kuruluşlara devredilerek gerçekleşmesi ve son olarak devletin doğrudan hizmet sunması”dır (Kleinman, 2008: 162).

Sosyal politikaların içeriğinde neleri barındırdığı ise giderek genişleyen bir yelpazede özellikle sosyal devlet olma iddiasındaki devletlerin politika gündeminde yer almaktadır. Bu kapsamda bakıldığında birbirini tamamlayan pek çok alan sosyal politika konuları kapsamında sayılabilir: “Sosyal koruma, (yaşlılık, işsizlik, engellilik gibi dezavantajlı grup ve bireyleri kapsayan koruma politikaları), sosyal bakım, sosyal içerme, sağlık, eğitim, konut ve bireysel tüm sosyal hizmet alanında üretilecek kamu hizmetleri ve harcamaları, yoksulluğa ilişkin mücadele ve risk yönetimi, çalışma koşulları ve sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeler, halk sağlığı, ayrımcılığa yol açan politikalarla mücadele (ırk, cinsiyet, yaş gibi kategorilerde eşitsizliğe yol açan uygulamaların fırsat eşitliği yaratacak politikalarla yeniden düzenlenmesi), kentsel politikalar, çevre koruma ve ekolojik konular ve tüketiciyi korumaya yönelik düzenlemeler” şeklinde geniş bir çerçeveden ele alınmaktadır (Kleinman, 2008: 162).

2. Türkiye Cumhuriyeti’ne Kalan Ekonomik ve Sosyal Politika Mirası

Birinci Dünya Savaşının ardından dağılan imparatorluğunun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti’nin inşasında Osmanlı’dan kalan altı asırlık birikimin önemli etkileri vardır. Bu süreçte Batı toplumları ile yaşanan ilişkiler; savaş ve anlaşmalar, yeni devletin şekillenmesine yönelik müdahalelerin yarattığı zeminde, yeni rejimin mimarlığını ve önderliğini üstlenen kadroların Osmanlı’ya ve Batı’ya ilişkin tutumları radikal değişimlerin önünü açmıştır.

Osmanlı döneminden devreden iktisadi miras Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisadi yol haritasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Duyunu Umumiye ile Cumhuriyet dönemine aktarılan borçların ödenmesi, yabancıların elinde bulunan demiryolları gibi bazı işletmelerin ve imtiyazlı yatırımların millileştirilmesi, ticaret ve sanayide sermaye birikimini sağlayacak “milli burjuvazi” yaratılması düşüncesi yeni inşa edilen devletin devir aldığı temel ekonomi politik öncelik ve sorunlardır (Boratav: 2018).

Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’ne devreden iktisadi mirası kısaca özetlemek gerekirse “dünya pazarlarına ve yabancı sermayeye açılmış, tarıma dayalı bir yapı, merkezî devletin güçlü konumu, küçük üreticiliğin önemi ve yaygınlığı, dış borçlar, sınırlı sermaye birikimi ve dünya pazarlarına yönelik tarımın sürüklediği, özellikle 20.yy. başlarında belirginleşen,

ancak boyutlarını henüz yeterince saptayamadığımız bir büyüme eğilimi olarak sıralanabilir” (Pamuk, 1985: 723). İktisadi mirasın en önemli çıktısı ise art arda gelen savaşların sonucunda çalışabilir, nitelikli işgücünün yok olması ve ekonomik olarak ülkenin üretim kapasitesinin neredeyse yok denecek bir seviyeye düşmesidir.

Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun bir refah devleti olduğu vurgusunu yapan Halil İncalcık'ın bu saptamasının bir iddia olduğunu söyleyen Nadir Özbek, Osmanlı dönemi II. Mahmut ve Tanzimat sürecinde sosyal politika uygulamalarından söz edilebileceğini iddia etmektedir (Özbek, 2006: 10). Bu dönem sosyal politika alanında yapılanları özetleyen Özbek, koruyucu sağlık uygulamaları, sosyal güvenlik, eğitim ve yoksullukla mücadelede döneme damgasını vuran uygulamaları sıralamaktadır. 1800 başlarında başlayarak sosyal politika alanı hem devletin müdahale alanını genişletmiş hem de kurumsallaşmaya doğru bir dönüşüm süreci içinde gelişmiştir (Özbek, 2016:14). Sanayileşmenin Osmanlı toplumunda yavaş yavaş hissedilmesini izleyen süreçte özellikle emeğin örgütlenmesinde canlanmalar görülmüştür. II Meşrutiyet ile birlikte işçi grevlerine sahne olan toplumsal değişim de özellikle sosyal politika önlemleri çerçevesinde kurumsallaşmanın önü açılmıştır.

Halil İncalcık'ın (2005:36) Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik dönemde bir refah devleti olduğu vurgusu iyimser bir saptama olarak görünmektedir. Nadir Özbek, Osmanlı devletinde ancak II. Mahmut ve Tanzimat sürecinde sosyal politika uygulamalarından söz edilebileceği düşüncesindedir (Özbek, 2006:10). Bu dönemde sosyal politika alanında yapılanları özetleyen Özbek, koruyucu sağlık uygulamaları, sosyal güvenlik, eğitim ve yoksullukla mücadelede döneme damgasını vuran uygulamaları sıralamaktadır. 1800'lü yılların başlarından itibaren sosyal politika alanı, hem devlet müdahale alanını genişletmiş hem de kurumsallaşmaya doğru bir dönüşüm sürecine girmiştir (Özbek, 2016:14). Sanayileşmenin Osmanlı toplumunda yavaş yavaş hissedilmesini izleyen süreçte özellikle emeğin örgütlenmesinde canlanmalar görülmüştür. II Meşrutiyet ile işçi grevlerine sahne olan toplumsal değişim de özellikle sosyal politika önlemleri çerçevesinde kurumsallaşmanın önü açılmıştır. Bu dönemde sosyal güvenlik kapsamında çıkarılan ilk yasalar olan 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi ile 1869 tarihli Maadin "Nizamnamesi" çalışma yaşamında önemli düzenlemelere yol açmıştır (Dilik, 1985: 93)1860 tarihli Mecelle'de çalışanları koruyucu özellikte hükümler yer almıştır(Koray, 2008:165).Çalışma yaşamına ilişkin ilk sosyal politika tedbirleri arasında sayılabilecek bu düzenlemeler sonucunda işçilerin örgütlenme ve hak talepleri ise 1908 yılında II. Meşrutiyet sonrasında görülmektedir (Koray, 2008: 166). Bu örgütlenmelerin etkisiyle 1908 sonrasında yaşanan işçi hareketleri ve grevler, 1909 yılında Tatili-

Eşgal Kanunu ve 1909'da çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile engellenme yoluna gidilmiştir (Makal, 1999: 42). Söz konusu kanunlar, Cumhuriyet döneminde geçerliliğini korumak suretiyle, işçi örgütlenmelerinin önünü kapamıştır (Makal, 1999: 43).

3. Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikalarının Değişim Seyri

Uzun ve sancılı bir çöküşün ardından işgali sona erdirerek bağımsızlığını ilan eden Türkiye Cumhuriyeti, bu tarihten sonra emperyalizme karşı amansız bir mücadele vermiştir. Bütün zorlukların üstesinden gelmek için iktisadi alanda atılması gereken adımlar bir taraftan bağımsızlığı güçlendirmeyi ve diğer taraftan toplum refahını yükseltmeyi hedeflemiştir.

Cumhuriyetin ilanı ardından gündeme gelen ağırlıklı sorunlara bakıldığında iktisadi yapının bağımsız bir devlet olma yolunda atılması gereken adımlarla eşdeğer olduğu görülür. Ne var ki halktaki yoksulluk ve çaresizlik büyüme ve kalkınma çabalarının önünde bir engel olarak durmaktadır. Üretim ve pazar ilişkileri, sanayileşme, dış ticaret, acil toplumsal ihtiyaçların temini, kamu hizmetlerinin yürütülmesi gibi pek çok hedef, devletin öncü ve kurucu rolünü zorunlu kılmıştır. Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı'dan hem ekonomik koşulları devralmış hem de İttihat ve Terakkinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaygınlaşan "milli iktisat ve "milli burjuvazi" yaratma fikrine de sahip çıkmıştır (Tekeli ve İlkin, 1977:33).

Liberal iktisat politikaların uygulandığı 1923 - 1929 döneminde ekonomik göstergelere bakıldığında tarımın GSYİH içindeki payı %45'tir. 1927 sanayi sayımına göre "Teşvik-i Sanayi Kanunu" kapsamında sayımı yapılan toplam işletme sayısı 65245'tir. Çalışan sayısına bakıldığında bu işletmelerden %79'u küçük işletmeler sınıfına girmektedir. Bu üretim kapasitelerinin de küçüklüğünü göstermektedir. Ülkede 100 ve daha fazla sayıda kişi çalıştıran işletmelerinin sayısı 33'ü maden sanayi olmak üzere toplam 155'ten ibaretti (Tekeli ve İlkin, 1977: 40). Maden sanayi dışındaki işletmelerin %44,3'ü temel besin maddeleri üreten işletmeler iken geri kalan %23.83'ü ise dokuma sanayi alanında faaliyet gösteren işletmelerdi (Yerasimos , 1976: 1293).

Liberal iktisat politikaları döneminde ekonomik göstergeler açısından unutulmaması gereken savaştan yeni çıkmış ülkenin yeniden inşa sürecinde, terhis edilmiş askerlerin topraklarına dönüp üretime katılmaya başlamasıdır. Bu nedenle yıllık ortalama büyüme hızında oldukça önemli bir artış gözlenmektedir. Boratav, 1924-1929 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızını yüzde 8,6 olarak vermektedir (Boratav, 2018: 287). 1930-1939 yıllarını kapsayan ve devletçi iktisat politikalarının uygulandığı dönemdeki yıllık ortalama büyüme oranı ise %5,8'dir. 1940-1948 yıllarını kapsayan ve savaş ekonomisinin baskın karakter olduğu yıllarda ise ortalama büyüme hızı %0,7 olarak tespit

edilmiştir (Boratav, 2018: 287). 1924-1948 yılları ortalama büyüme hızı ise %3,8'dir. Genel itibariyle büyümede bir dalgalanma görülmektedir. Ancak bu dalgalanmaların tek başına ülke koşullarından kaynaklandığı söylenemez. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve 1939 yılı sonrası yaşanan II. Dünya Savaşı bu dalgalanmalarda dikkate alınması gereken dış faktörlerdir.

1923- 1929 yılları arasında ülkede izlenen liberal iktisat politikası kapsamında özel girişimcinin teşvik gördüğü ve desteklendiği, yabancı sermayenin girişine müsaade edildiği, iktisat tarihçileri arasında yaygın bir görüştür (Boratav, 2018; Kuruç, 1987; Tezel, 1982). Bununla birlikte 1923 yılından sonra izlenen iktisadi politikaların gerçek anlamda liberalizmin özelliklerini taşımadığını ifade eden Trak, liberalizmin devletin ekonomik süreçlere katılmaması olarak algılandığında dönemin bu şekilde okunmasının yanlış olacağını belirtir (Trak, 1983: 1086). Boratav (2018: 43), benzer bir çıkarımla bu dönemi tam bir liberal ekonomi olarak değerlendirilmenin önünde tekelleşme, devletleştirme gibi unsurların varlığına dikkat çekmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye de krizden yoğun olarak eklenmiştir. 1929 dünya buhranının tüm ülkelerdeki genel sonuçlarını dört ana başlıkta toplayabiliriz (Kazgan, 2008:2). Bunlar; tarım ürünlerindeki fiyat düşüşü, dış ticaret hadlerinin değişimi, ihracat pazarlarındaki daralma ve dış kredinin azalışı olarak sıralanabilir. Bu dönemde Merkez Bankasının kurulmuş, paranın değerini korumaya yönelik kanunların çıkarılmış ve yanı sıra yerli malları tüketimini artırmak ve tasarrufu teşvik amacıyla 'Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti' gibi bir kurum oluşturulmuştur. Dış ticaretteki düşüşler, ihracatında birincil maddelerin ağırlık taşıdığı Türkiye ekonomisinde, krizin yoğun şekilde hissedilmesine yol açmıştır. Ekonomilerin içe kapandığı bu dönemde devletçi iktisat politikalarına yönelen Türkiye, temel gereksinim maddelerinin üretimi ve temel altyapı yatırımlarına öncelik vermiştir. Kriz karşısında alınan önlemler Türk parasının değer kaybını önlemek ve dış ticaret açıklarından korunmak şeklinde gerçekleşmiştir (Coşar, 1995:12).

1929 krizi sonrasında Türkiye'deki krizin temel çıktıları para değerinin düşmesi, dış ticaret açıkları, ulusal gelirin küçülmesi, halkın satın alma gücünün düşmesi ile birlikte ihracat malları fiyatlarının aşırı düşmesi ve dış ödeme güçlüklerinin artmasıdır. Buhran sonuç itibariyle dış ticaret alanında devlet müdahalesinin artmasına, kambiyo kontrolü ve tarım ürünleri fiyatlarının korunmasına yönelik tedbirlerin ivedilikle alınmasına yol açmıştır (Avcıoğlu, 1976: 447). Krizin ülke içinde yansımaları ise daha çok nüfusun %80'nin yaşadığı tarım kesiminde, tarımsal üretimde ortaya çıkmıştır. Kriz döneminde tarım mallarının fiyatı %60 düşerken sanayi ve ithal mallardaki düşüş %15-20 civarında gerçekleşmiştir (Coşar , 1995: 263). Bu nedenle nüfusun yüzde seksenlik

kısmı krizin sonuçlarından derinden etkilenmiştir. Buna karşılık dış ticarete açık verilmesi, bütçe açıkları gibi para sıkıntısının yaşandığı dönemde bile milletvekili ve bürokrat maaşlarında önemli artışlara gidilmiştir (Avcioğlu, 1976: 417).

Ülkenin bekasına odaklanan devletin, hızlı kalkınma ve sanayileşme hedefleri içine istihdam ve yoksulluk yanlısı politikalar yerleştirmemesinin bir sonucu olarak halkın gereksinimlerini ihmal eden bir anlayışla bütçelerin düzenlemesi, giderlerin sınırlandırılması halkın tepkisini ortaya çıkarmıştır. Bu tepki 1930'larda "güdümlü muhalefet" olarak kurduculan Serbest Cumhuriyet Fırkasına halkın gösterdiği ilgi ve destek ile ortaya çıkarılmıştır (Teziç, 1977: 71).

Dünya buhranı sonrasında Türkiye yeni bir yol haritası ve yeni bir ekonomi politikası arayışına girmiştir. Liberal iktisat politikalarının dünyayı getirdiği kriz sonrasında liberalizm hem Türkiye'de hem de dünyada etkisini yitirmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1928 yılında Yeni Ekonomi Politika çerçevesinde devlet eliyle sanayileşmeye yönelmesiyle Birinci Beş Yıllık Planı yürürlüğe koyması deneyiminden etkilenen Türkiye, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planını (BBSP) devreye sokmuştur (Coşar, 1995: 11). Bu plan için hem uzmanlara rapor hazırlatmış hem de kullanılacak finansmanın temini için dış borçlara başvurmuştur. Birinci Beş Yıllık Planda 44 milyon liralık harcama öngörülmüş ancak toplam yatırım bütçesi 100 milyon lirayı bulmuştur. Daha sonraki İkinci Beş Yıllık Planın maden ve ağır sanayi ağırlıklı yatırım bütçesi için 45 milyon tespit edilmesine rağmen savaş koşullarında bu planın uygulamaya geçmesi mümkün olamamıştır (Yerasimos, 1976:1304).

Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolarlık kredi ile başlayan dış borçlanma, 1936'd Karabük Demir Çelik Fabrikası yapımının bir İngiliz firmasına verilmesi vesilesiyle İngiltere'den alınan 3 milyon sterlin (18 milyon TL) ile devam etmiştir (Coşar, 1995: 265). Sovyetlerden alınan 8 milyon dolarlık kredi Kamu İktisadi Teşekküllerinin kurulmasında etkili olmuştur (Avcioğlu, 1976:447). Devletçi sanayileşmenin finansmanında kullanılan üçüncü kredi, yine İngiltere'den temin edilmiştir. İngiltere kendisinden satın alınacak sanayi makineleri için 10 milyon sterlin, savunma araç gereçleri için 6 milyon sterlin olmak üzere toplam 100 milyon TL karşılığı borç vermiştir (Coşar, 1995:265). Görüleceği üzere bu borçlanmalar ağırlıklı sanayi yatırımlarında kullanılmıştır

Devletçi iktisat politikalarının başlangıç aşamasında 1930 – 1931 yıllarında korumacı bir politika izlenmiş ve dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin denetlenmesiyle yetinilmiştir (Boratav, 2018: 71). Ancak sonrasında özellikle 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Kurultayında(Cumhuriyet Halk Fırkası, 1931: 5) devletçiliğin bir ilke olarak parti programına

girmesi ve 1937 yılında anayasaya girişi sonrasında katı uygulamalara zemin hazırlanmış, liberalizmde neredeyse yasaklanmıştır(Yılmaz, 2005: 197). 1933 yılında Celal Bayar'ın İktisat Vekaletine getirilmesi katı devletçilik anlayışının biraz olsun özel teşebbüs lehine frenlenmesi anlamı taşıyordu. Sümerbank'ın kurulduğu 1933 yılında özel girişimciye sanayi alanında 1 milyon 365 bin lira, ticaret alanında 365 bin lira kredi vermesi bu bağlamda anlam ifade eden bir adımdır (Avcıoğlu, 1976: 460).

4. Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında Sosyal Politika Hedefleri

Cumhuriyet dönemi sosyal politika eğilimlerinin çerçevesini çizen temel olgu, devletin iktisadi kalkınmaya dönük enerjisini nasıl yöneteceği ile ilgilidir. Bir taraftan atılacak adımların milli ve yerli olmasına dönük kaygılar diğer taraftan ağır yoksulluk tablosu içindeki çaresiz halkın sorunlarına dönük acil eylem planları, ideolojik ve siyasi tartışmaların gölgesinde ilerlemiştir. Cumhuriyet dönemi iktisat politikaları yoksulluğu yenme ve halkın refahını artırma yanında sanayi ve tarımı güçlendirme, salgın hastalıklarla mücadele ve azalan nüfusu artırma gibi hedeflerle bir sosyal politika perspektifine sahip olsa da bu alanda atılan adımların, oluşturulan kurumların, sağlanan hizmetlerin ve genel bütçeden ayrılan kalemlerin parlak bir görüntü verdiği söylenemez.

Liberal iktisat politikalarının uygulandığı 1923-1929 döneminde toplam 5 hükümet kurularak programlarını meclis de sunmuştur. Devletçi iktisat politikalarının yoğun olarak hakim olduğu dönem ise 1933-1939 yılları arasındadır. Devletçi iktisat politikalarının uygulamaya geçişini simgeleyen 1930 -1932 yılları ise hem devletçiliğe geçiş hem de parti programına yansıdığı yıllar olarak kabul edilmektedir (Boratav, 2018; Cumhuriyet Halk Fırkası, 1931).Liberal iktisat politikalarının uygulandığı dönemdeki hükümet programlarında sosyal politikaya dair çok az hedef yer almıştır. Sosyal politikanın alt unsurları olan sosyal güvenlik, çalışma hayatına dair haklar, sosyal yardım ve sosyal koruma ve yoksullukla mücadele gibi tüm kesimlerin sosyal refahını sağlama amacına yönelik çözüm ve uygulama yöntemlerini içeren sosyal politika alanına dair kapsamlı bir gündeme bu dönem programlarında rastlanmamaktadır (Özdemir, 2007: 32).

Cumhuriyet öncesinden kalma sosyal yardım ve hizmet kurumlarının ihyası bu dönemde önemli sosyal politika çalışmaları olarak göze çarpar. Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Evkaf Umum Müdürlüğü, Darülaceze, Darüşşafaka gibi kurumlar sosyal yardım ve sosyal hizmet yükünün büyük bir kısmını göğüslemek zorunda kalır.1930 yılında çıkarılan Belediyeler Kanunu sonrasında ise sosyal yardım alanında belediyelere de sorumluluk verilerek bu alanda boşlukların hem cemiyetler hem yerel yönetimlerce doldurulmasına çaba gösterilmiştir. Dönemin baskın eğilimi; yoksullukla

mücadelede hayırseverlik vurgusu üzerinden gönüllü faaliyetlerin teşvik edilmesidir. Devlet, yoksullukla mücadelede 1923-1946 döneminin tamamında sorumluluk üstlenmeyip bu konuda sivil toplum kuruluşları aracılığıyla varlıklı halkı merhamet vurgusuyla birlikte göreve çağırıştır (Buğra, 2018: 99). Ancak yerel düzeyde belediyelere bu konuda sorumluluk yüklemiştir.

Her iki dönemde genel olarak sosyal politikaların tedbir ve önleme faaliyetlerinden sorumlu bakanlık “Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti (SMIV)”olarak görülmektedir. Ancak bu vekaletin genel bütçe içindeki payı her iki dönem boyunca çok düşük düzeydedir. Bu paya bakıldığı taktirde sınırlı düzeyde bir hedef ve hizmet çerçevesi olduğu söylenebilir. Ancak bu bütçe rakamları dışında hükümetlerin hangi konuları öne çıkardığı ya da hangi alanlara daha fazla önem vererek yasal düzlemde düzenlemelere gittiği de son derece önemlidir.

Her iki dönemin sosyal politika anlayışı kamu ve özel olmak üzere ikili bir uygulama alanı oluşturmuştur. İlk dönemde devletin sosyal politika uygulamalarında zorunlu sosyal sigorta uygulamaları (emeklilik, yetim maaş ödemeleri gibi) dışında bir alanın bulunmadığı görülmektedir. İkinci dönemde ise devletin işveren olduğu işletmelerdeki sosyal politika uygulamaları (çalışma alanında maddi destekler, sağlık ve eğitim yardımları, giyecek ve yiyecek gibi sosyal yardımlar) konusunda sınırlı bir kesime hizmet götürdüğü gözlenmektedir. Sosyal politikaların uygulama alanında en fazla sorumluluk üstlenen ise yerel düzeyde sivil toplum kuruluşları ve belediyelerdir. Halkevleri de sosyal politikaların bir alt alanı sayılan sosyal yardım politikalarının uygulanmasında partinin yarı resmi yarı özel kurumları olarak görev yapan organlardan birisiydi. Ancak iki dönem boyunca sosyal politika konusu hayırseverlik-gönüllülük esasına dayalı olarak sürdürülmüştür. Hak sahibi olma durumu ise çok sınırlı bir kesimin yararlanabildiği bir alan olarak kalmıştır.

4.1.Liberal Dönem Hükümet Programlarında Sosyal Politika Hedefleri:

Liberal iktisat politikalarının uygulandığı 1923-1929 döneminde sosyal politika gündemi genel itibariyle savaştan çıkmış ülkenin nüfus artışı için halk sağlığı ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun yanında savaş sonrasında yetimlerin himayesi hükümetlerin önemli gündem maddelerinden birisiydi. Eytam (yetim) sandıkları bu nedenle önemsenen bir konu idi. Ayrıca dönemin önemli bir sorunu olan çocuk ölümlerine hem hükümet programlarında yer verilmiş hem de meclis görüşmelerinde sıklıkla gündeme getirilmiştir. Her bir hükümetin sosyal politika gündemi ise aşağıda özetlendiği şekliyle birbirinden çok az farklarla ayrılmaktadır. Liberal iktisat politikalarının uygulandığı ilk dönemde kurulan toplam beş hükümetin sırasıyla hangi tarihlerde görev yaptığı ve Başbakanları aşağıda sıralanmıştır.

1. I. İsmet İnönü Hükümeti (30 Ekim 1923-6 Mart 1924)
2. II. İsmet İnönü Hükümeti (6 Mart 1924-22 Kasım 1924)
3. Fethi Okyar Hükümeti (22.Kasım.1924-03.Mart.1925)
4. III. İsmet İnönü Hükümeti (3 Mart 1925-1 Kasım 1927)
5. IV. İsmet İnönü Hükümeti (2 Kasım 1927-25 Eylül 1930)

Birinci İnönü Hükümetinin hükümet programında sosyal politikaya dair bir unsura rastlanmamakla birlikte, hükümet programının tamamlayıcısı sayılabilecek parti programı niteliğindeki “9 Umde” başlıklı program beyannamesinde sosyal politika alanında birtakım önlemlerin alınmasına ilişkin hedefler yer almaktadır. Bunlar; köylüye vergi konusunda getirilen çözüm önerileri, askeri personelin sosyal güvenliğine dair iyileştirme, genel sağlık ve sosyal yardımla ilgili kurumların geliştirilmesi ve çalışanlar için koruyucu yasaların yapılacağına dair hedefler çerçevesinde sıralanmıştır (Tunçay, 1981: 354-356; *Atatürk'ün tamim, telgraf ve beyannameleri IV*, 2006: 516-517).

Birinci İsmet İnönü hükümeti döneminin önemli iktisadi gelişmeleri İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Antlaşmasının iktisadi unsurlarıdır. İzmir İktisat Kongresi, liberal anlayışın temellerinin atıldığı kongre özelliği taşır. Kongrede işçilere yönelik talepler belirtilmiştir. 34 madde ile işçiye ve genel olarak çalışanlara yönelik hak talepleri sıralanmıştır (Ökçün, 1971: 430-434). Kongre kararlarında, milli sanayi ve üreticinin desteklenmesi, çiftçinin üzerindeki ağır aşar vergisinin kaldırılması, işçiye sendika ve grev hakkı tanınması, sanayicinin teşvik ve gümrük vergisi düzenlemeleriyle korunması, ihracatın desteklenmesi ve demiryollarının, üretimde pazar şartlarının iyileştirici bir unsur olarak geliştirilmesi gibi hedefler ön plana çıkmaktadır (Tezel,1982: 137-138). Atatürk, Kongre'deki konuşmasında geçen “Bizim halkımızı menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sınıf halinde değil; Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir”(Atatürk'ün söylev ve demeçleri II (1906 – 1938) , 2006: 103-116)ifadelerle, ülkenin sınıflardan değil mesleki zümrelerden oluştuğunu vurgulayarak sınıf esasına dayalı örgütlenmelere sıcak bakmadığını ortaya koymuştur. Aynı konuşmada yabancı sermayeye açık kapı politikasının uygulanacağına ve liberal bir yol haritasının çizileceğine dair işaretler verilmiş ancak aynı liberal düşünce kapsamında işçiler lehine bir tutum ortaya koymamıştır (Tezel, 1982: 138). Kongrede alınan tavsiye kararları hükümetler tarafından önemle uygulamaya konmuştur. 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması, 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanun ile özel mülkiyet hakkının sağlanması ve 1924 yılında İş Bankası'nın kuruluşu

sonrasında ticari kredi imkanlarının sağlanması bu kararların gerçekleştirildiğini göstermektedir. Sanayi kredilerinin verilmesi amacıyla 1926 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması yine İzmir İktisat Kongresi kararlarının uygulandığına dair göstergelerdir (Tezel, 1982: 139). Ancak işçilere yönelik alınan koruyucu tedbirler sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu konuda ilk dönem hükümetlerinin programı ve yasal zeminde yaşanan gelişmeler son derece sınırlı düzeyde kalmıştır.

Birinci İnönü Hükümetinin programını ve uygulamalarını etkileyen ve bir anlamda sınırlama koyan bir başka önemli husus Lozan Barış görüşmelerinin sonuçlarıdır. Lozan Antlaşmasının iktisadi hükümleri liberal dönemin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Osmanlı borçlarının 1929 yılından başlamak üzere ödenmesinin karara bağlanmış olması ve gümrük vergilerine getirilen “1 Eylül 1916 tarihinde yürürlüğe giren tarifelerin 24 Ağustos 1928 tarihine kadar geçerli olacağına kabul edilmesi” hükmü özellikle dış ticaret açısından ülkenin iktisat politikalarında belirleyici bir sınırlılık yaratmıştır (Boratav, 2006: 33-34). Siyasi kadroların ekonomi programlarını Lozan Anlaşması'ndaki ekonomik hükümlerin etkilediğini söyleyen Teziç, liberal politikanın Lozan Anlaşması aracılığıyla Türkiye'ye empoze edildiği görüşündedir (Teziç, 1977: 67). Anlaşmanın ekonomik hükümleriyle Türkiye, “gelişmemiş geri bir endüstri ile ve tehlikeli derecede aleyhte bir ticaret dengesiyle” (Lewis, 1993: 280) kalkınma ve sanayileşme süreçleriyle baş etmek zorunda bırakılmıştır. Bununla birlikte ülkedeki nitelikli işgücünün savaş ya da göçlerle kaybedilmiş olması, uluslararası ticaret hacminin on yıl öncesinin üçte birine düşmesi gibi koşullarda eklenince yeniden inşa sürecinde sanayileşme istenen düzeye ulaşamamıştır. 1923 sonrasında tarımsal üretimin hızla yükselmesine rağmen GSMH'nin savaş öncesi rakamlara ulaşması 1930'lu yıllarda gerçekleşmiştir (Zürcher, 2000: 240).

Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde bakanlık bütçeleri incelendiğinde genel bütçe içinde sosyal politikaya yönelik harcamaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Genel bütçe içinde özellikle sosyal yardım ve sağlık işlerinden sorumlu bakanlık olarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletine (SMİV) her yıl genel bütçeden %2 ile %3 arasında değişen oranlarda ödenek ayrılmıştır. Bütçede sosyal politika kapsamında değerlendirilebilecek ödenekler SİMİV bütçesinin yanında diğer bakanlıkların bütçe kalemlerinde yer almıştır. Liberal açık kapı politikalarının uygulandığı dönemde sosyal politikalara ayrılan bütçe miktarları Tablo 1'de görüldüğü üzere her hükümet döneminde oldukça sınırlı tutulmuştur. Birinci İnönü Hükümeti döneminde SMİV'e ayrılan bütçeler diğer bütçe dönemlerine göre görece yüksektir. Ancak bu oranlar yıllar itibariyle değişikliğe uğramıştır. 1927 ve 1928 yıllarında kabul edilen bütçe kanunlarında SİMİV'nin genel bütçeden sırasıyla %1,65 ve

%1,64 oranında pay alırken, bu oran 1928 yılında, iyimser iktisadi beklentilerin etkisiyle bir miktar artırılmış ve 1929 yılında SMİV'nin bütçeden aldığı pay %1.97'ye yükselmiştir.

Tablo 1: Liberal Dönemde Genel Bütçeden SMİV'ne Ayrılan Bütçeler (1923-1929)

Bütçe Yılı	Yasama Dönemi	Genel Bütçe (TL)	SMİV Bütçesi (TL)	SMİV Bütçenin Oranı (%)
1923*	1. Dönem	-	-	-
1924	2. Dönem	140.433.370	2.968.331	2,11
1925	2. Dönem	183.932.767	4.860.205	2,64
1926	2. Dönem	190.103.544	3.649.005	1,92
1927	2. Dönem	194.454.619	3.203.400	1,65
1928	3. Dönem	207.169.388	3.396.553	1,64
1929	3. Dönem	220.408.481	4.395.678	1,97

*Cumhuriyet Hükümetlerinin ilk bütçesi 1924 yılına aittir (Cumhuriyet Halk Partisi, 1948: 39).

Kaynak:(TBMM Zabıt Ceridesi, 1924; TBMM Zabıt Ceridesi, 1925; TBMM Zabıt Ceridesi, 1926; TBMM Zabıt Ceridesi, 1927; TBMM Zabıt Ceridesi, 1928);(TBMM Zabıt Ceridesi, 1929; TBMM Zabıt Ceridesi , 1930).

1923-1929 yıllarında bütçeden sosyal politika önlemlerine ayrılan ödeneklerin çok sınırlı oluşu bu alanda sadece sağlık ve sosyal yardım kapsamında bazı uygulamaların gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bütçe imkânlarının kısıtlılığı dışında çıkarılan bazı yasalar da ülkenin koşulları doğrultusunda uygulanmıştır. Bu yasalardan biri işçilerin hafta sonunda dinlenmelerini sağlayacak olan hafta sonu tatiline ilişkin çıkarılan yasadır.

Birinci İnönü Hükümet programının sosyal politika alanında yasal düzeyde yansımalarından biri olan Hafta Tatili Kanunu, 2 Ocak 1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun ile nüfusu on bin ve üzeri olan yerleşim yerlerinde Cuma günü tatil kabul edilmiş, ancak o gün için ücret ödenmesi yasallaşmamıştır. Ücretli hafta sonu tatilinin yasallaşması için 1950 yılı beklenmiştir (Makal, 1999: 335).

Liberal dönemde kurulan ikinci hükümet olan II. İnönü Hükümeti 8 ay süreyle görev yapmıştır. İkinci İnönü Hükümeti bir program sunmamıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 91-92). Bununla birlikte İkinci İnönü Hükümeti döneminin yasal gelişmeleri bu dönemin sosyal politika uygulamalarına ışık tutmaktadır. 20 Nisan (1340) 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu bu hükümet döneminde liberal öğelerin ağırlık taşıdığı bir anayasa olarak çıkarılmıştır

(Tanör, 1996: 236). Bu anayasanın ekonomik ve sosyal haklar bakımından zayıf kaldığı söylenebilir. “İlk öğretim Devlet okullarında parasızdır” hükmü sosyal politika kapsamında ele alınacak tek maddesidir. Son derece liberal bir anlayışla hazırlanan anayasada ekonomik ve sosyal haklara değinilmemiştir (Makal, 1999: 330).

Dönemin üçüncü hükümeti Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Fethi Okyar Hükümetinin ağırlıklı gündemi "mübadele ve iskân" programlarıdır. Bunun dışında hükümet programında bulaşıcı hastalıklarla mücadele ederek nüfusun arttırılması, çocuk ölümlerinin azaltılması, eytam(yetim) sandıklarının güçlendirilerek korunması yanında eğitimde öğretmen açığının giderilmesi de öne çıkan başlıklar arasındadır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1924b: 397-400).Çiftçilere yönelik ise 17.02.1925 tarih ve 552 sayılı kanunla aşar vergisinin kaldırılması, Okyar hükümetinin yasal düzlemde getirdiği düzenlemelerdendir. Eytam sandıkları (Memur yetimlerine verilen aylıkların ödendiği sandık) ıslah ve düzenlenmesine yönelik hukuki düzenlemelere gidilmesi, bir mesai kanunu ile birlikte iş kanununun hazırlanarak yürürlüğe konması, kamu görevlilerinin çalışma ilişkilerine yönelik hukuki bir düzenlemenin yapılması, tarım kesiminde çalışanların desteklenmesi programda yer verilen sosyal politika kapsamındaki konulardır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 100). 1924 yılında Fransız İş Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan ve 120 maddeden oluşan "Mesai Kanunu" Meclise sunulmuş ancak yasallaşamamıştır (Talas: 1992).

Liberal dönemde dördüncü hükümet İsmet İnönü tarafından kurulmuştur. Üçüncü İnönü hükümeti 03 Mart 1925 – 1 Kasım 1927 tarihleri arasında iki yıl süreyle görev yapmıştır. Bu hükümet döneminde çıkarılan 4 Mart 1341 (1925) tarihli 578 sayılı Takrir-i Sükûn Kanunu'nun tek parti döneminin başlamasına zemin hazırladığı öne sürülmektedir (Tunçay:1981). Sosyal politika alanında çalışma ilişkilerine getirilen sınırlamalar açısından önem arz etmektedir. Yasa doğrudan sendikalara ilişkin bir düzenleme içermemesine rağmen,hükümete tanıdığı geniş inisiyatifle işçi örgütlerinin kapatılmasına zemin hazırlamıştır. Amele Teali Cemiyeti bu çerçevede dönemin en önemli örgütü olarak 1927 yılından sonra çalışmalarına ara vermiştir(Koç, 2003: 27).

15–23 Ekim 1927 tarihinde gerçekleştirilen CHF Büyük Kongresi bu hükümet döneminin önemli olaylarından biridir. “1927 Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ile 1927 Program Beyannamesi yayınlanmıştır (Cumhuriyet Halk Fırkası, 1927:1-40). Programın “Maarif Siyaseti” başlıklı bölümünde ilköğretimin zorunlu ve parasız olması maddesi öne çıkarken “İçtimai ve Sıhhi Siyaset” bölümünde yer alanlar ise dönemin parti ve hükümetinin sosyal politikalara ilişkin bakışını ve kapsamını yansıtmaktadır. Sosyal politikalara ilişkin detaylar “İçtimai ve Umumi Siyaset” başlığı etrafında toplanmıştır. Bu bölüm, nüfusun arttırılması, sağlık ve özellikle çocuk sağlığı,

ailenin korunması gibi hedefleri içermektedir(Cumhuriyet Halk Fırkası, 1927: 28-29; Tunçay, 1981: 413-416).

III. İnönü Hükümeti döneminde çıkarılan önemli yasalardan biri‘Teşvik-i Sanayi Kanunu’dur. 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun, İttihat ve Terakki iktidarı zamanında 1913 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu-u Muvakkatı gibi 15 yıl süreyle yürürlükte kalması öngörülmüştür (Tekeli ve İlkin, 1977: 65). Bu kanun,1 Haziran 1942 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır (Boratav, 2006: 129). Kanunla özel sektör kuruluşlarına ücretsiz arazi tahsisi, hammadde ile aramalı ithalinde gümrük muafiyeti sağlanması ve sanayi kuruluşları için yer temini, vergi ve gümrük bağışıklıkları, ulaşım araçlarında taşıma ayrıcalıkları gibi kolaylıklar tanınmıştır (Boratav, 2006: 129). Ayrıca Bakanlar Kurulu kararıyla sanayi işletmelerine yıllık üretim tutarlarının yüzde onu kadar prim verilebilmesinin yolu açılmıştır. Özel sektörde yatırımcılara kamu kaynaklarından yararlanma imkanı sağlanmış ve adeta kar elde etmeleri güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Beriş, 2015: 165). Teşvik-i Sanayi Kanunu iktisadi olarak özel sektördeki girişimcilerin geliştirilip milli iktisat çerçevesinde desteklenmesini amaçlamıştır. Bu kanunun önemli bir detayı ise Türk işçilerin teşvikten yararlanan işletmelerde istihdam edilmesine olanak sağlayan hükümlerdir. Nitelikli işgücü ihtiyacı karşısında kısa süreli yabancı işçi istihdamına ancak işin Türk işçilere öğretilmesi şartıyla izin vermiştir(Kepenek, 1983: 1763)

Üçüncü İnönü Hükümeti programında sosyal politikalara ilişkin oldukça dar kapsamlı hedeflere yer verilmiş olmasına rağmen çıkarılan yasalarla sosyal politika tedbirlerinin uygulamaya yansıdığı görülmektedir. Bu yasalardan 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı “Borçlar Kanunu” sosyal güvenlik açısından dikkate değer hükümler içermektedir. İş kazalarına karşı önlem alınması gerektiğine dair hükümler içermekle birlikte, bugün bilinen şekliyle bir koruma ve tazminat öngörmemiştir. Yasanın 112. maddesi ise ‘amele’ kavramını içermektedir. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde ‘amele’ yerine “işçi” kavramının kullanımı tavsiye edilmiş olsa da yasada “amele” şeklindeki kullanıma devam edilmiştir. İşçiye işe gelmediği günlerde ücret ödenmesi, izin sürelerinin belirli zaman diliminde düzenlenerek sağlanması gibi koruyucu hükümlerin yanı sıra “umumi mukavele” adı altında toplu sözleşmeye dair birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler yasayla sınırlı kalmış ve uygulamaya geçmemiştir (Makal, 1999: 339). Türkiye’de sendikaların, örgütlü bir işçi sınıfının bulunmayışı bu düzenlemelerin hayata geçirilmesini imkansız kılmıştır (Işıklı, 1996: 114).

17 Şubat 1926 tarih ve 339 sayılı “Medeni Kanun” ise özellikle dernekleşme konusunda 1924 anayasasına uygun bir düzenleme getirmiş, 53. ve 72. maddeleri liberal hükümler içermiştir (Makal, 1999: 336).

Liberal dönemin son hükümeti olan IV. İnönü hükümetinin programında öne çıkan başlıklar sosyal politika alanında hükümetler arasında bir değişim olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Cumhuriyetin beşinci hükümeti olan IV. İnönü Hükümetinin sosyal politika gündemi değişmemiştir. Hükümet programında öncekiler gibi nüfusu arttırmayı destekleyen sağlık politikalarına yer verilmiştir. Ancak dönemin sonunda çıkarılan iki yasa sosyal politika tedbirleri açısından en önemli yasal düzenlemelerdir.

3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilerek 14 Nisan 1930 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan 1580 sayılı “Belediyeler Kanunu” bu hükümet dönemindeki önemli yasal gelişmelerden biridir (Belediyeler Kanunu, 1930, 14 Nisan; TBMM Zabıt Ceridesi, 1930a: 3-8).

1580 sayılı Belediyeler kanunu ile ilk kez yerel yönetimlere kimsesizler, muhtaçlar ve sakatlara yönelik sorumluluk yüklenmiştir. Kanunla yoksullara ilişkin bakım, koruma ve yardım konusunda belediyelere geniş çaplı görevler belirlenmiştir. Fakirlere parasız ilaç vermek, ücretsiz muayenehane açmak, fakirlere yatacakları yer temini gibi sosyal yardımların yanında sosyal güvenliğe ilişkin hükümler içerdiği görülmektedir. Belediye sınırları içerisinde yaşayanlar için tekaüt sandıklarının açılması gibi sosyal güvenliğe ilişkin tedbirler de yine belediyenin yetki ve sorumluluk alanına dahil edilmiştir (Belediyeler Kanunu, 1930, 14 Nisan).

Bir başka önemli yasal düzenleme ise 24 Nisan 1930 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren 1593 sayılı ‘Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’dur. (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, 6 Mayıs; TBMM Zabıt Ceridesi, 1930b: 63-79). Belediye Kanunundan hemen sonra kabul edilen bu kanunda sosyal politikaları ilgilendiren hükümler yer almaktadır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu toplamda 309 madde ve 15 alt bölüm içermektedir. “Sıhhi Teşkilât” “Sâri ve Salgın Hastalıklarla Mücadele”, “Muhacerete Ait Sıhhi İşler”, “Çocuk Hıfzıssıhhası” ve “İşçiler Hıfzıssıhhası” başlıklı bölümlerde sosyal politikaya dair çeşitli hükümlere yer verilmiştir.

Sağlık sorunlarının 1923'ten itibaren Cumhuriyet hükümetlerinin temel sorunlarından biri olduğu gerek hükümet programlarında gerekse uygulamalarda net olarak görülmektedir. Ülke nüfusunun %50 sine yakını tehdit eden salgın hastalıkların varlığı bu konuda devlete birtakım yükümlülükler getirmiştir. 2 Mayıs 1920'de kurulan Sıhhiye ve İctimai Muavenet Vekaleti sağlıklı ve ‘gürbüz’ çocuklardan oluşan nesillerin yetiştirilmesini temel politika olarak benimsemiştir. Halk

sağlığı alanında koruyucu önlemler içeren yasanın, “İşçiler Hıfzıssıhhası” başlıklı bölümünde çalışanları koruyucu hükümlere yer verilmiştir (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, 6 Mayıs).

Kadınlara doğum öncesi ve sonrası üçer hafta izin verilirken altı ay boyunca da emzirme izin hakkı tanınmıştır (madde 155, madde 177).Uluslararası Çalışma Örgütü'nün o zamanki tavsiye kararının altışar hafta olması, getirilen izinlerin yeterli olmadığı hükmüne varmak için yeterlidir(Talas, 1992: 88). Yasa ayrıca izinliye ücret ödenmesine ilişkin bir hüküm içermemektedir. 1936'daki İş Kanunu'nda kadınların yarım ücret alarak izin kullanması hükme bağlanarak bu yasanın boşluğu kapatılmıştır (Talas , 1992: 88).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun çalışma yaşamında kadın ve çocukları koruyucu hükümleri ise altıncı ve yedinci bölümlerin 151-180. maddeler arasında yer almıştır. Çocuklara ilişkin 12 yaşından küçük çocukların maden ve sanayi kesimlerinde çalıştırılmamaları ve çocukların çalışma saatleri düzenlenerek 12–16 yaş arası gece çalışmalarının yasaklanması hükmü getirilmiştir (madde 174) Büyükler için ise gece çalışma süresi sekiz saat ile sınırlandırılmıştır (madde 175). Sürekli olarak asgari 50 işçi çalıştıran işverenler, işçilerin sağlık bakımı için doktor temin edecek, büyük veya kaza olasılığı yüksek işyerlerinde ise iş mahallinde ya da civarında sürekli doktorun bulunması sağlanacaktı. Hastanesi olmayan yerlerde veya şehir ve kasaba dışındaki yerlerde işyerleri hasta odası ile ilk yardım malzemelerini hazır bulunduracaktı. Yüz ile beş yüz arasında sürekli işçi çalıştıran işletmelerde bir revir, beş yüzden yüksek işçi çalıştıran işyerlerinde ise her yüz kişiye bir yatak düşecek şekilde hastane açmak da mecbur tutulmuştu (Madde 180)(Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, 6 Mayıs). Ancak kanunun getirdiği bu hükümler, gerekli denetim mekanizması kurulamadığı için uygulamaya yeterince aktarılmamıştır (Talas, 1961:135).

Kanunun getirdiği diğer bir yenilik ise nüfus arttırmaya yönelik hükümlerdir. Bu hükümler hem sosyal yardım hem de sosyal güvenlik kapsamında değerlendirilebilir. Devletin resmi kurumlarında ücretsiz doğum yardımı (Madde 153), Hükümet ile belediye doktor ve ebelerinin yoksul kadınların doğumunda ücretsiz yardıma mecbur tutulması (Madde 154) sağlıklı - ulaşılabilir bir doğumu olanaklı kılması itibariyle nüfus artışını teşvik edici hususlardı. Kanun çocukların bakım ve korunmasına ilişkin hükümler de içermiştir. Örneğin terk edilmiş çocukların altı yaşına kadarki bakımında belediye, belediye bulunmayan yerlerde ise köy ihtiyar heyeti mecbur tutulmuş, altı yaşından sonra ise bu çocukların korunması ve tahsili Maarif Vekaletine bırakılmıştır (Madde 161) (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, 6 Mayıs).

Fakat nüfusu artışının ne kadar önemsendiğini gösteren hüküm, altı veya daha fazla çocuklu kadınlara para veya arzu edenlere para yerine madalya verilmesinin öngören hüküm idi (Madde

156) (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930, 6 Mayıs). Bu hükmün gereğini yerine getirmek için bütçede her yıl bütçeye ödenek konduğu görülmektedir. Buna Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti bütçesinde açılan “İctimai Yardım” faslında yer verilmiştir. **Tablo 2**'de 1932 ve 1939 yılı bütçelerinin karşılaştırılmasını da sağlayacak ödeneklere dair veriler gösterilmektedir. İctimai yardım bölümünde iki ayrı kalem mevcuttur. Bunlardan biri “hususî cemiyetlere yardım”, diğeri ise “çok çocuklu ailelere yardım” adı altında yapılan ödemelerdir. 1931-1948 yıllarını kapsayan süreçte “çok çocuklu ailelere” ödenen toplam miktar 4.5 milyon lira civarındadır (Cumhuriyet Halk Partisi, 1948:59). 1931 yılında 5.260 lira olan çok çocuklu ailelere yardım ödenek miktarı, 1932’de 4.700, 1933 ve 1934’te 7.000, 1935’te 13.743, 1936’da 14.000, 1937’de 50.000, 1938 ve 1939 bütçe yıllarında ise 75.000 lira olarak bütçeye eklenmiştir. Ancak bu miktarların ihtiyacı karşılamaktan uzak kaldığı 1938 yılı bütçe görüşmelerine yansımıştır. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Hulusi Alataş görüşmelerde bu bütçe ödeneğinin yetersizliğine değinmiş ve bu ödeneğe hak kazananların sıraya alındığını ve 1938 yılında halen 1932 yılına dair ödemelerin yapılabilmesini belirtmiştir. Hak edenlerin tümüne ödeme yapılabilmesi için bütçeye 750 bin liralık bir ödeneğin konması gerektiğine işaret etmiştir(TBMM Zabıt Ceridesi, 1938:166).

Tablo 2. SMİV "İctimai Yardım" Faslında Yer Alan Ödenekler (1930-1939)

Yardım Verilen Yer	Bütçe Yılları Ayrılan Ödenek Miktarı (TL)							
	1930	1931	1932	1933	1936	1937	1938	1939
Hususî cemiyetler yardım	2500	1500	1000	1000	1000	1000	1000	1000
Çok çocuklu ailelere yardım	---*	5260	4700	7000	14000	50000	75000	75000

* Hıfzıssıhha Kanunu'nun çıkarıldığı 1930 yılında bütçede bu ödeneğe yer verilmemiştir.

Kaynak: (TBMM Zabıt Ceridesi, 1933: 236; TBMM Zabıt Ceridesi, 1939b: 105)

Hem Belediyeler Kanunu hem de sağlık alanında genel şartları düzenleyen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu genel olarak hükümetin sosyal politikalara ilişkin görüşüne uygun bir şekilde çıkarılmıştır. Sosyal yardımların daha ziyade Hilal-i Ahmer gibi yardım kuruluşları aracılığıyla üstlenilmesi hükümetin bu konuda sorumluluk almak istemeyişinin ve bu alanda devleti sorumlu olarak algılamamasının bir sonucu olarak yasaların genel karakterine de yansımıştır.

08 Haziran 1930 tarih ve 1683 Sayılı “Askerî ve Mülkî Tekaüd Kanunu” ise bu hükümet döneminin önemli gelişmelerinden biridir. Bu kanun ile çalışanların emeklilik hakları bakımından dönemin sosyal politika yaklaşımını görmek bakımından önem arz eder. Böylece meseleye dair dağınıklık giderilmiştir. Ancak kanunun yalnızca kamu çalışanlarını kapsadığı, bu yönüyle sınırlı kaldığı gözden kaçırılmamalıdır (Askerî ve Mülkî Tekaüd Kanunu, 1930, 11 Haziran)

Liberal iktisat politika döneminde kurulan beş hükümet programında yer alan sosyal politikalar Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti tarafından yürütülmüştür. Çalışma yaşamında getirilen sınırlı sayıda korumaya ilişkin düzenleme dışında, sosyal politika tedbirlerinin sivil ya da yarı resmi dernekler ve belediyeler eliyle yürütme yolunun tercih edildiği görülmektedir. Liberal dönemde devletin sosyal alana müdahalesi ancak çalışma yaşamında getirmiş olduğu yasalar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Yoksullukla mücadele gibi alanlarda ise devletin bütçesinden ayrılan sınırlı miktarlar ile daha ziyade yardım cemiyetlere bırakılmış bir alan olarak kalmıştır.

4.2.Devletçi Dönem Hükümet Programlarında Sosyal Politika Hedefleri

Devletçi iktisat politikaları dönemine geçişin iki önemli kırılma noktasından biri 1929 dünya ekonomik bunalımıdır. Diğeri ise Lozan Antlaşmasının gümrük vergilerinin sabit tutulmasına dönük hükmünün süresinin dolmasıdır. Gümrük vergilerine konmuş bu sınırlamaların kalkması iktisadi buhranın aşılmasında kalkmasıyla iktisadî buhranın aşılmasında müdahaleci ve himayeci iktisat politikalarının uygulanmasına zemin hazırlamıştır (Çavdar, 1992: 211-212). 1929 Dünya ekonomik buhranı yarattığı etkilerle iktisadi politikanın çerçevesinin değiştirilmesine bir gerekçe oluşturmuştur (Tekeli ve İlkin, 1977: 29-32).

Dünya ekonomik bunalımında ham madde fiyatlarının düşüşü ile bir önceki dönemde uygulanan açık kapı serbest ticaret politikasının ülke içindeki olumsuz etkileri yönetici kadro tarafından dikkatle incelenmiştir. Hükümetler, bu süreci ithal ikameci bir politikaya yönelerek yatırım süreçlerini başlatmış, çıkarılan bir dizi yasa ile zemin hazırlamışlardır. Bu yasalar; 20 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun”, 10 Haziran 1930 tarih ve 1705 sayılı “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu”, 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı “TC Merkez Bankası Kanunu”, 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı “Sümerbank’ın Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun”, 18 Haziran 1933 tarih ve 2299 sayılı ‘Ödünç Para Verme İşleri Kanunu’dur (Tokgöz, 2001: 66-67).

İktisat politikaları iki ana ekseninde sürdürülmüştür. Hem devlet tarafından kurulan ve işletilen sanayi yatırımları aracılığıyla hem de dış ticarete getirilen korumacı politikalar ve fiyat mekanizması üzerinde kurulan kontrol yoluyla devletçi iktisat politikaları uygulamaya konulmuştur.

Devletçi iktisat politikalarının ağırlıklı olarak uygulandığı 1930-1939 yıllarını içine alan dönemde toplam 6 hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin hangi tarihlerde görev yaptığı ve sırasıyla Başbakanlarının isimleri aşağıda sıralanmıştır.

1. V. İsmet İnönü Hükümeti (27 Eylül 1930-4 Mayıs 1931)
2. VI. İsmet İnönü Hükümeti (4 Mayıs 1931-1 Mart 1935)
3. VII. İsmet İnönü Hükümeti (1 Mart 1935-1 Kasım 1937)
4. I. Celal Bayar Hükümeti (1 Kasım 1937 -11 Kasım 1938)
5. II. Celal Bayar Hükümeti (11 Kasım 1938-25 Ocak 1939)
6. I. Refik Saydam Hükümeti (25 Ocak 1939-3 Nisan 1939)

Beşinci İnönü hükümeti programında yeni vergilerin konulacağı, Türk parasının değerinin korunmasına yönelik tedbirlerin alınacağı ve memur maaşlarının günün koşullarına göre yeniden düzenleneceği öncelikli konular olarak öne çıkarılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930d: 35). V. İnönü hükümeti programında ilk kez işçilerin durumunun düzeltilmesinden bahsedilmiştir. 10 Mayıs 1931 yılında toplanan CHF Üçüncü Büyük Kongresi'nde CHF Programı üçüncü kısmında, "Amele ve işçilerimiz, iş kanunu" bölümünde "say ile sermaye arasında ahenk tesisi ve bir İş Kanunu ile ihtiyaca kafi hükümlerin vaz'ı Fırkanın mühim işleri arasındadır" ifadeleriyle işçilerin durumuna değinilmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası, 1931: 33). İlk İş Kanunu tasarısının 1924 yılında hazırlıklarının yapılmış olmasına rağmen yasalaşamadan geri çekilmesi dışında hükümet programlarında bu konuya hiç rastlanmamış olması tesadüf değildir. Nihayet V. İnönü hükümeti programında değinmek suretiyle bu hususta bir kararlılık ortaya koymuştur.

Hükümet programında yer alan bir diğer konu memur maaşlarında öngörülen artışa ilişkindir. Maaşların ödenmesindeki aksaklıklar her ne kadar hükümet programında yer almasa da dönemin gazetelerine yansıyan önemli bir husustur. Bu dönemde gazetelerde özellikle emekli, dul, yetim ve öğretmenlerin maaşlarının geç ödenmesi şikâyet konusu olarak gazetelerin manşetlerinde sıklıkla yer almıştır (Öztamur, 2004:183).

Ayrıca önceki hükümet programlarında olduğu gibi toplum sağlığı ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele bu hükümet programında da yer bulmuştur. Ayrıca "Gerek mübadillerden, gerek diğer vatandaşlardan borçlanma sureti ile kendilerine arazi verilmiş olan küçük çiftçilerin bu sebepten mütevellit borç yüklerini tahfif (hafifletmek) için tedbirler teklif etmeği düşünüyoruz" ifadesiyle

çiftçilere yönelik mesaj verilmiştir. Eğitim sisteminin geliştirilmesi hususunda da hükümetin alacağı önlemler sıralanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1930d: 35).

Beşinci İnönü hükümetinin bütçesinden sosyal politika kapsamında ayrılan bütçe miktarları önceki hükümetlerle benzerlik göstermektedir. SMİV Vekâletinin 1931 yılı bütçesi 3.721.043 TL'dir. Bu bütçenin içerisinde sağlık harcamaları ağırlıkta olup sosyal yardım alanına sınırlı miktarlar ayrılmıştır. 1930 ve 1939 yılları arasında sosyal yardım alanında sorumlu tutulan ve büyük ölçüde sosyal politika tedbirlerinin alınmasında görevli olan Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti bütçesinde sağlık konularına ilişkin yatırım ve hizmet giderleri dışında sosyal yardım kapsamında ele alınacak giderler yer almaktadır. Bunlar; "İctimai Yardım", "Çok Çocuklu Ailelere Yardım", "Zehirli ve Boğucu Gazlar ve Hava Hücumundan Korunma Masrafı", "İctimai Muavenet İşleri Müesseseleri Masrafı", "Doğum ve Çocuk Bakım Evleri", "Muhacirin İskân İşleri Genel Masrafları"dır. **Tablo 3**'de görüleceği üzere yıllar itibariyle genel bütçeden Bakanlığa ayrılan pay belli ölçüde artış göstermektedir.

Tablo 3. Devletçi İktisat Politikaları Döneminde Genel Bütçeden SMİV'ne Ayrılan Bütçeler (1930-1939)

Bütçe Yılları	Genel Bütçe (TL)	SMIV Bütçesi (TL)	SMIV'nin Bütçede Payı (%)
1930	222.646.523	4.502.216	2,02
1931	186.582.005	3.721.043	1,99
1932	169.146.747	3.501.884	2,07
1933	170.474.794	4.186.884	2,46
1934	184.075.636	4.742.884	2,58
1935	195.011.053	4.820.587	2,47
1936	212.755.580	5.458.180	2,57
1937	231.017.776	6.498.737	2,81
1938	249.954.020	7.901.780	3,16
1939	261.064.192	8.471.000	3,24

Kaynak: TBMM Zabıt Ceridesi, 1931-1939 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_erisim.butce

Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti bütçesinde “İctimai Muavenet İşleri Müesseseleri Masrafı” kaleminde, sosyal yardımlara ayrılan miktarlar tespit edilmektedir. Sosyal Yardım ödeneğinin ağırlıklı olarak tedavi hizmetlerine ayrıldığı görülmektedir. Bu hizmetler kapsamında bütçe kaleminden yararlanan kuruluşlar ise sınırlı sayıdadır. **Tablo 4**'de görüldüğü üzere bu kalemden Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi gibi kuruluşların yanında Ebe Talebe Yurdu ve Küçük Sıhhat Memurları Mektepleri gibi sağlık personeli yetiştiren okullara da ödenek verilmiştir. Her ne kadar bu masraf kaleminde “ıctimai muavenet” kavramı geçse de bu ödeneğin sağlık alanında tedavi ve eğitim giderleri için kullanıldığı görülmektedir. Tıp eğitimi eğitim gören muhtaç-fakir öğrencilerin iâşe, barınma, yol ve sağlık gibi giderleri bu masraf kaleminden karşılanmaktadır.

Tablo 4: Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti Bütçesinde “İctimai Muavenet İşleri Müesseseleri Masrafları” Kaleminde Yer Alan Ödenek Miktarları

İctimaî Muavenet İşleri Masarifi	Bütçe Yılı ve Ayrılan Ödenek Miktarı (TL)			
	1932	1933	1938	1939
Kuruluşlar				
Çocuk hastanesi	60 000	60 000	78000	85000
Numune hastaneleri	120 000	178 000	385000	425000
Zonguldak hastanesi	14 000	14 000	22430	38000
Akliye ve asabiye hastaneleri	256 412	263 000	344000	370000
Verem sanatoryumu	32 500	59 769	121000	360000
Muayene ve tedavi evleri	30 000	25 000	50630	55630
Sağır, dilsiz ve körler müessesesi	13 000	13 000	21170	30000
Leyli tıp talebe yurdu	121 917	147 000	287220	287350
Ebe talebe yurdu	0	1000	5000	0
Doğum ve bakım evleri*	140 000	155 844	230 760	105000
Küçük sıhhat memurları mektepleri	0	0	14000	15000
Cüzzam hastanesi	0	0	0	40000

*Memurlar ve müstahdemler ücret ve harcırahları, amele ücreti, iaşe, tesisat, demirbaş(makine, alet ve edevat), malzeme, ilaç, masarifi idare ve vesaiti nakliye masrafları ve sair masraflar bu kurumlara ödenen tüm ödemeler şeklinde ele alınmıştır.

Kaynak: (TBMM Zabıt Ceridesi, 1933: 236-237; TBMM Zabıt Ceridesi, 1939b: 106)

Bütçe giderlerinin sosyal politika kapsamında yorumlanacak bir başka kalemi ise genel bütçe içinde Maliye Vekaletinin bütçe masrafları bölümünde yer alan “İstisnai Masraflar” kalemidir. Bu kalem kapsamında sınırlı düzeyde de olsa Darüşşafaka, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Kızılay Cemiyeti, Halkevleri gibi sosyal yardım faaliyeti yürüten kuruluşlara yardım yapıldığı görülmektedir. **Tablo 5**'de sosyal yardım ve koruma alanında çalışan cemiyetlere Maliye Bakanlığı bütçesinden ayrılan ödeneklerde bazı yıllarda artış yapıldığı, bazı yıllarda ise cemiyetlerin değiştiği görülmektedir. Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu gibi cemiyetlere ayrılan miktarlar aynı zamanda başka bakanlık bütçelerinde de görülmektedir.

Tablo 5.Maliye Vekaleti Bütçesinde ‘İstisnai Masraflar’ Faslında Yardım Cemiyetlerine Ayrılan Ödenekler (1930-1939 Yılları)

Cemiyetin Adı	Bütçe Yılları							
	Ödenek Miktarları TL							
	1930	1931	1932	1933	1936	1937	1938	1939
Darüşşafakaya muavenet	1 000	15000	15000	15 000	15 000	15000	15000	60000
Himayeî Etfal cemiyetine (Çocuk Esirgeme Kurumu)	45000	20000	3000	20000	18 000	18 000	18 000	18 000
Hilâli Ahmer(Kızılay) cemiyetine muavenet	100000	25 000	653000	3000	202880	12 880	15 000	15 000
Evkaflara (Vakıflara) muavenet	0	200000	50 000	0	93 000	93 000	93 000	93 000
Sporu himaye eden cemiyetlere yardım	20000	40000	50 000	50000	289568	239568	239 570	0
Türk ocaklarına muavenet	30 000	3000	---*	---	---	---	---	---

Gençlik Teşkilatına Yardım	---		---	---	111600	111600	111600	0
Halkevlerine Yardım	---		---	---	479880	479880	479880	741000
Türk Maarif Cemiyetine yardım	---		---	---	0	30 000	30 000	30 000
Hudut ve sahiller sıhhat umum Müdürlüğü bütçesine yardım	---		---	---	215000	500000	100000	0
Milli iktisad ve tasarruf Cemiyetine yardım	---		---	---	10 000	10 000	10 000	10 000

* (---) şeklinde belirtilen bütçe miktarları, bütçe yıllarında bu kaleme dair bir ödeme kalemi olmadığını göstermektedir. Örneğin Halk evlerinin 1932 yılında kurulması ve Türk Ocaklarının aynı tarihte Halkevlerine devredilmesi bu ödenek kalemlerinde değişikliği açıklamaktadır.

Kaynak: (TBMM Zabıt Ceridesi, 1933; TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a; TBMM Zabıt Ceridesi, 1939).

Vakıflar Umum Müdürlüğü (Evkaf Umum Müdürlüğü) ise genel bütçe içinde yer alan ve sosyal politika uygulamalarından sorumlu bir kuruluş olarak dikkate alınması gereken bir başka kurumdur. Vakıflar Umum Müdürlüğü bütçesinde de masraf bütçeleri içinde iki ayrı kaleme sosyal politika kapsamında okunacak bütçe giderlerine yer verilmiştir. Bunlar; ‘Muavenet’ ve ‘Zatî Maaşlar’ gider kalemleridir. Muavenet gider kalemleri Darüşşafaka, Çocuk Esirgeme Kurumu, Türkiye Kızılay Cemiyeti, Maarif Cemiyeti gibi sivil toplum kuruluşlarına ayrılan bütçelerden oluşmaktadır. Çeşitli bütçe yıllarında farklı cemiyetlere ödemeler yapılmıştır. Ayrıca emekli dul ve yetim maaşları kapsamında yapılması öngörülen yardımlar da bu kalem içinde yer almıştır.

Çok dağınık şekilde yardımlar için neredeyse birkaç bakanlık bütçesinden ödenek ayrılması, bütünleştirilmiş bir bütçe anlayışı olmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte bütçede sosyal yardım alanında çalışan cemiyetlere çeşitli bakanlık bütçelerinde yer verilmiş olması da devletin ve hükümetlerin bu cemiyetleri desteklediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

TBMM’de yapılan yıllık genel bütçe kanun görüşmelerinde Maliye Bakanlığı tarafından her yıl hazırlanan bütçe cetvellerinde ‘D’ cetvelleri genel itibariyle bakanlık personel ve giderlerine

ayrılmıştır. Bu giderler kapsamında teşkilatların giderleri de yer almaktadır. SİMV'ne ayrılan bölüm incelendiğinde bakanlığın sağlık alanındaki harcama giderlerinin sosyal yardım kurum ve kuruluşlarına ayrılan giderlerden çok daha fazla olduğu görülecektir(TBMM Zabıt Ceridesi, 1934; TBMM Zabıt Ceridesi, 1937a; TBMM Zabıt Ceridesi, 1939).

Yıllık bütçeler hükümetlerin sosyal politika alanında neler yaptığı ve yapacağını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Hükümet programlarında ortaya konulan hedefler bu bütçeler ile hayata geçmektedir. Bu nedenle program hedeflerinin ne kadarının hangi bütçe kalemlerinden karşılandığı yukarıda detaylarıyla verilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında Altıncı İnönü Hükümetinin hükümet programında yer alan hedefler sosyalpolitika hedef ve tedbirlerine ilişkin kullandığı bütçe kalemleri önemlidir.

Altıncı İnönü Hükümeti programında sosyal politikada kapsamında ele aldığı öncelikli konular ulusal sanayinin önemi, İş Kanununun yasalaşması ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Programıdır (Özdoğan: 2020). Programın iktisadi politika alanında milli paranın korunması amacıyla kanunların çıkarılması, Merkez Bankasının kuruluşunun tamamlanması öncelikli konular arasında yer almıştır. Hazırlanmakta olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) ise programda adının geçmemesine rağmen “Yerli sanayi inkişafı için kanuni ve içtimai tedbirlerimize devam edeceğiz” şeklinde yer verilmiştir. *Gerek kredi müesseselerinde gerek iktisadi teşekküllerde ziraatımızla hususi surette iştigalimize şahit olacaksınız*” sözleriyle de sanayileşme ve kalkınma hamleleri ile tarımsal üretimde desteklemelerin devam edeceği ifade edilmiştir. Programda “Memleket iktisadiyatımızda iş hayatını tanzim eden kanun layihası hazırdır” sözleriyle İş Kanunu'nun çıkarılacağını belirtilirken, bu hükümet döneminde kanunun meclisten geçerek yasalaşmasını sağlanamamıştır. Programın sosyal politika alanında yer verdiği konular ise sağlıkla ilgili konulardır. “*Sıhhat mücadelelerimiz her müşkülât içinde başlıca işlerimizden olmakta devam edecektir. İçtimai muavenet hizmetlerini her vasıta ile teşvik ve tevsî etmeğe çalışacağız*”vurgusu yapılan hükümet programında “İçtima Muavenet” konusu hükümetin ancak destek ve teşvik ettiği bir alan olarak sunulmaktadır(TBMM Zabıt Ceridesi, 1931: 21-29).Bütçeden sosyal yardım alanında hizmet veren sivil toplum kuruluşlarına ödenek ayrılması şeklinde sunulan teşvik ve destekler dışında yeni bir program veya anlayış farkı getirilmemiştir. Altıncı İnönü hükümetinin kuruluşundan sonra gerçekleştirilen Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongresi hükümet programının uygulanması aşamasında önemli bir etki yaratması açısından önemlidir(Cumhuriyet Halk Fırkası: 1931).

Yedinci İnönü hükümeti dönemine damga vuran gelişme İş Kanunu hususunda atılan adımdır. Bu alanda 1924'den beri değişik tasarılar hazırlanmasına rağmen meclis süreci tamamlanmamıştır. Bu hükümet döneminde nihayet kanun meclisten geçmiş ve yürürlüğe girmiştir (İş Kanunu, 1936, 15 Haziran). Bu hükümet programında "Sanayileşmeye verdiğimiz ehemmiyet, her zamandan ziyade artmıştır" ifadeleri kullanılmış (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935: 27) ancak BBYSP çerçevesinde yapılacaklara ilişkin detaylı bilgiler yer bulmamıştır. Görüşmeler esnasında Başbakan İnönü'nün "sanayileşmenin icabı olan sosyal kanunları dikkatle hazırlıyoruz" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1935:32) vurgusunu yapması da son derece önemlidir.

Birinci Celal Bayar Hükümeti programında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP) kapsamında Mustafa Kemal Atatürk'ün "emrettiği ikinci endüstrileşme planının" hazırlıklarına da yer verilmiştir. Tarım kesiminde çalışanların toprak sahibi olabilmelerine yönelik kanunların çıkarılacağı, ana ve çocuk sağlığının korunmasına yönelik çocuk bakımevleri ve dispanserlerin sayılarının artırılması ise bu hükümet programında öne çıkan başlıklardır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937b: 20). İkinci Bayar Hükümeti ise bir geçiş hükümeti olması nedeniyle program sunmamıştır.

Birinci Refik Saydam Hükümetinin programında ise denk bütçe, vergiler ve kamu görevlilerinin maaşlarına ilişkin konulara önem ve öncelik verilmiştir. Programda sosyal yardım kurumlarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılacağından söz edilirken önceki hükümet programlarında da öne çıkan halk sağlığı konusuna bu programda da yer verilmemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1939a: 216).

Devletçi dönemle birlikte hızlanan sermaye birikimi ve bunun beraberinde sanayi kuruluşlarının artışı yeni istihdam yaratmak anlamına gelmekteydi. Sümerbank ve Etibank üzerinden gerçekleştirilen sanayileşme hamlesi aynı zamanda işçi sayısında artış getirmiştir. İlk kurulduğu 1933 yılında Sümerbank'da çalışan işçi sayısı 5000'ken 1940 yılında bu rakam 18 560'a yükselmiştir. Devletin Sanayi işletmelerinin tamamında 1938 yılı itibariyle toplam 70455 kişi istihdam edilmiştir. 1938-1948 yılları arasında devlet içinde çalışanların sayısının artış oranı ise %10,9'a ulaşmıştır (Aydemir, 2011: 438). Kesler (1949), Zonguldak ve Karabük'te çalışma ilişkilerine ilişkin yaptığı değerlendirmede devlete ait bu bölgelerde Ereğli Kömür İşletmeleri idaresinde çalışanların sahip olduğu sosyal koşulları sergilemektedir. Devlet burada çalışan işçilere her türlü sosyal koşulları sağlayarak yiyecek, ulaşım, barınma gibi imkanları sunmuştur. Bununla birlikte işçi sağlığı dikkate alınarak sağlık kuruluşlarının oluşturulması ayrı bir hizmet kalemi olarak sıralanmıştır. Devlet kendi işletmekte olduğu kuruluşlarda sosyal harcamaları arttırmış ve bu çerçevede emek arzı konusunda yaşanan sıkıntıların da önüne geçmeye çalışmıştır. Bu dönemde

işgücünün sürekliliğini sağlamak devletin önemli bir görevi haline dönüşmüştür. Ancak burada değerlendirilmesi gereken önemli bir nokta devletin, bu sosyal harcamaları hangi nedenlerle yaptığıdır. Gerek işçilere barınma olanağı sağlamanın gerek sosyal birtakım hizmetleri sunmanın, işçiyi daimi şekilde iş yerinde tutmaya yönelik bir boyutu da vardır.

17 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen 3460 sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretile Kurulan İktisadî Teşekküllerin Teşkilâtile İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun, kamu iktisadi teşebbüslerinde çalışanların sosyal güvenliğine ilişkin birtakım düzenlemeler öngörmüştür. Tekaüt sandığı oluşturulması her bir işletme için kanunun getirdiği bir zorunluluktur. Her işletme çalıştırdığı işçilerin maaşları oranında her ay bu sandıklara aktarılmak üzere % 5 kesintiye gidecekti (Resmi Gazete, 4 Temmuz 1938, Sayı:3950).

9 Temmuz 1945'te kabul edilen ve 1 Ocak 1946'da yürürlüğe giren İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu öncesinde Sümerbank bünyesinde çalışan işçiler için kaza ve maluliyet yardımı yönetmeliği ile hastalık ve vefat yardımı yönetmeliği çıkarılmıştır. Kamu kurumları açısından bakıldığında TCDD çalışanları 1936 tarihinden itibaren ücretli tatil olanağına sahip olmuşlardır (Özbek, 2006).

Devlet, Kamu İktisadi Teşekküller aracılığıyla hem istihdam yaratmış hem de özel sektöre nazaran daha yüksek ücret ve daha iyi sosyal haklar sağlamıştır. Kamu İktisadi Teşekküllerinin özellikle Anadolu'nun kırsal alanlarında kurulması, tarladan fabrikaya işgücünün transferini kolaylaştıran bir rol oynamıştır. Ancak bu işgücündeki mevsimlik dalgalanmayı kolaylaştıran bir etki de yaratmıştır. Kır ile iç içelik, işçileşme sürecini yavaşlatan bir rol oynamıştır. Devletin sosyal refah önlemlerini devreye sokmasında, işgücündeki dalgalanmanın önüne geçme amacı da vardır. Yemek, barınma, giyecek, sağlık hizmetlerinin yanı sıra, işsizlik, kaza, yaşlılık, annelik gibi alanlarda işçi haklarının korunmasına yönelik sosyal güvenlik önlemleri bu işletmelerde geliştirilmiştir (Kerwin, 1995: 113).

Sonuç

Tek parti dönemi olarak nitelenen Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili döneme geçişe kadar olan süreçte iki ayrı iktisat politikasının hakim olduğu 1923-1929 ve 1930-1939 yılları arasında hükümet programlarının sosyal politika gündemleri dönemler itibariyle farklılaşmış ancak sosyal politika alanına devletin müdahale alanı giderek genişleyerek devam etmiştir.

Tek parti dönemine odaklanan bu çalışmanın zaman aralığı bu iki iktisat politikasının uygulandığı süreçlerle sınırlandırılmıştır. Bu iki farklı iktisat politikasının uygulandığı dönemlerde sosyal politikaların temel eksenini sağlık, nüfus ve eğitim alanında yapılan iyileştirmeler teşkil etmiştir. Her iki dönemin sosyal politika algısının temelini dayanışmacı sosyal yardım fikri oluşturmuştur. “İçtimaî muavenet” ve “sıhhiye” iktisat politikaları çerçevesinde örgütlenen sosyal politika alanının temel kavramlarını oluşturmuştur. Refah uygulamaları bu dönem itibariyle hayırseverlik vurgusu içinde gerçekleştirilmiştir. Sosyal politikanın gelirin yeniden dağıtımını önceleyen tedbir paketleri, devlet eliyle olmaktan çok halkın dayanışma ve yardımlaşma duyguları harekete geçirilerek gerçekleştirilmiştir. Osmanlı’dan miras alınan yarı özerk yarı devlet destekli sosyal yardımlaşma kurumları ile, sosyal yardım, devletin sorumluluk alanından çıkarılmıştır. Hilâl-i Ahmer ve Darülaceze, Himaye-i Etfal Cemiyetleri gibi sosyal yardım kuruluşları dönemin güçlü sosyal politika aktörleri olarak görev yapmıştır. Ancak hükümetler her yıl bütçeden bu kuruluşlar için çeşitli bakanlıklar aracılığıyla ödenekler aktarmıştır.

İlk dönemdeki sosyal politika gündeminde savaştan çıkmış ülkede nüfusu arttırmaya yönelik tedbirler ağırlık kazanmıştır. Savaş sonrası yetim kalan kimsesiz çocuklar sorunu hükümetlerin gündemindeki öncelikli konulardan bir diğeri olmuştur. Salgın hastalıklar, ilk dönem hükümetlerinin önemle üzerinde durup çözüm ürettikleri bir başka alandır.

Devletçi iktisat politikaları döneminin sosyal politika gündemini ise artan işçi sayısı ile bağlantılı olarak çalışma ilişkileri ve sosyal güvenliğe ilişkin sorunlar belirlemiştir. Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti’ne ayrılan bütçeler ağırlıklı olarak halk sağlığı ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması amacıyla kullanılmıştır. Bunun yanında sosyal yardım alanı belediyelerin yanı sıra, Halkevleri ve Osmanlı’dan miras alınan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Çocuk Esirgeme Kurumu, Darüşşafaka, Darülaceze gibi yarı özerk yarı devlet kuruluşları katılımıyla ortak bir çalışma şeklinde gönüllülük esasına göre yürütülmüştür.

Liberal iktisat politikalarının uygulandığı birinci dönem ve devletçi iktisat politikalarının uygulandığı ikinci dönem arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapıldığında hükümetlerin programlarında her iki dönem itibariyle sosyal politikalara ilişkin konuların farklılaştığı görülmektedir. İlk dönemde çok sınırlı bir sosyal politika gündemi yer alırken, ikinci dönem hükümet programları sosyal politika alanını giderek genişletmiştir.

Dönemler itibariyle bu yorumun yapılmasında işgücüne duyulan ihtiyacın artışı dikkate alınması gereken bir durumdur. Devletçi dönemde, emek arzındaki eksiklik daimi işçi bulma sorununu gündeme getirmiştir. Devlet işletmelerinde istihdam edilen “köylü-işçi” kitlesinin giderek

artması, köyle bağıını koparmamış bu işçilerin sıklıkla işi bırakmalarından kaynaklı istikrarsızlığı gündeme getirmiş, bu ise devleti özellikle çalışma yaşamı ilişkilerini düzenleme ve kontrol etme konusunda bir takım yasal düzenlemelere zorlamıştır.

Her iki dönemin sosyal politika anlayışı kamu ve özel olmak üzere ikili bir uygulama alanı oluşturmuştur. İlk dönem de devletin sosyal politika uygulamalarında zorunlu sosyal sigorta uygulamaları (emeklilik, yetim maaş ödemeleri gibi) dışında bir alanın bulunmadığı görülmektedir. İkinci dönemde ise devlet işletmelerinde sosyal politika bakımından (çalışma alanında maddi destekler, sağlık ve eğitim yardımları, giyecek ve yiyecek gibi sosyal yardımlar) sınırlı bir kesime ulaşma söz konusudur. Sosyal politikaların uygulama alanında en fazla sorumluluk üstlenen ise yerel düzeyde belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Halkevleri de sosyal politikaların bir alt alanı sayılan sosyal yardım politikalarının uygulanmasında partinin yarı resmi yarı özel kurumları olarak görev yapan organlardan biri olmuştur. Ancak iki dönem boyunca sosyal politikalar, genel itibariyle hayırseverlik-gönüllülük esasına dayalı şekilde sürdürülmüştür. Hak sahibi olma durumu ise çok sınırlı bir kesimin yararlanabildiği bir alan olarak kalmıştır.

Kaynakça

Askerî ve Mülkî Tekaüd Kanunu (1930), 11 Haziran, Resmi Gazete, Sayı:1517.

Atatürk'ün söylev ve demeçleri II (1906 – 1938),(2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. (2006), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin düzeni (Dün-bugün-yarın)*. Tekin Yayınevi.

Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam 1938-1950 (Cilt 2)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Belediyeler Kanunu . (1930, 14 Nisan). Resmi Gazete, Sayı: 1471.

Beriş, H. E. (2015). *Tek Parti Döneminde Devletçilik*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.

Boratav, K. (1977). 1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi. *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu (1923-1938)* (s. 39-52). içinde İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yayınları.

Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik* (2 b.). Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.

Boratav, K. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015* (23 b.). Ankara: İmge Kitabevi.

Briggs, A. (1961). The Welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology*, 2, 221-258. doi:https://doi.org/10.1017/S0003975600000412

- Buğra, A. (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* (9 b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cem, İ. (1975). *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* (5 b.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Coşar, N. (1995). Denk Bütçe-Sağlam Para Politikası Ve Devletçilik 1924-1938. N. Coşar içinde, *Türkiye'de devletçilik* (s. 259-292). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Cumhuriyet Halk Fırkası. (1927). *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi (15-23 Teşrin-i Evvel 1927)*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Cumhuriyet Halk Fırkası. (1931). *C.H.F. Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1948). *C.H.P. 25 yıl*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Dilik, S. (1985). Atatürk Döneminde Sosyal Politika. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 93-102. doi:10.1501/SBFder_0000001454
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds Of Welfare Capilalism*. Cambridge: Polity Press.
- İnalçık, H. (2005). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk Ve Adalet* (2 b.). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Işıklı, Alpaslan, A. (1996). *İş Hukuku* (2 b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- İş Kanunu (1936, 15 Haziran), Resmi Gazete, Sayı:3330
- Kepenek, Y. (1983). Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt.7, İstanbul: İletişim Yayınları. içinde s. 1760- 1796.
- Kerwin, R. W. (1995). Türkiye'de Devletçilik 1933-1950. N. Coşar (der), *Türkiye'de Devletçilik* Ankara: Bağlam Yayıncılık, içinde s. 97-114.
- Kessler, G. (1949). Zonguldak Ve Karabük'teki Çalışma Şartları. Çev. Ekmel Zamil. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2, 7-33.
- Kleinman, M. (2008). Kriz mi? Ne krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik Ve Değişim. A. Buğra, & Ç. Keyder, *Sosyal Politika Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları. içinde s.33-54,159-193).
- Koç, Y. (2003). *Türkiye İşçi Sınıfı Ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika* (3 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (5 b.). (M. Kıratlı, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Makal, A. (1999). *Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Neziroğlu, İ., & Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeler. Cilt 1 (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Ökçün, G. (1971). *Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Haberler- Belgeler- Yorumlar (2 b.)*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiyesi 'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özdoğan, F. (2020). *Tek Parti Dönemi Hükümet Programlarında İktisat Politikaları Bağlamında Sosyal Politikaların İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztamur, P. (2004). Büyük Buhran Ve Cumhuriyet Gazetesinde Yoksulluk Üzerine Söylemler 1929-1931. *Toplum ve Bilim*(94), 175-188.
- Pamuk, Ş. (1985). Osmanlı Ekonomisinin Dünya Kapitalizmine Açılışı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 718-723). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenkal, A. (2017). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Talas , C. (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Talas, C. (1961). *İçtimai İktisat (2 b.)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Tanör, B. (1996). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler(4 b.)*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Taşçı, F. (2017). *Türkiye'de Sosyal Politika Ve Dönüşüm: Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: SETA Yayınları.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1924). *1340 senesi bütçe kanun lâyihası ve muvazenei maliye encümeni mazbatası (1/296)*. D.2, C.6, (28 Şubat 1340 Perşembe).
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1924b). D.2, C.10, B.13, (27.11.1924 (1340) Perşembe).s. 397- 410.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1925). *1341 senesi Muvazenei Umumiye Kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni mazbatası (1/506)*. D: 2, Cilt: 18, (14.4.1341/1925 Salı), s.4-36.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1926). *1926 senesi muvazenei umumiye kanunu lâyihası (1/734) ve D.2, C.25, (15 Mayıs 1926 Cumartesi)*. s. 470.

- TBMM Zabıt Ceridesi. (1927). *1927 senesi muvazenei umumiye kanunu layihası ve muvazenei maliye encümeni mazbatası*. D. 2, C.31, (9.4.1927 Cumartesi), s.9-16.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1928). *1928 senesi muvazenei umumiye kanunu layihası ve muvazenei maliye encümeni mazbatası*. D. 3, C.3, (19 Nisan 1928 Perşembe), s.151-166.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1929). *1/275 numaralı 1929 senesi bütçe kanunu layihası ve bütçe encümeni mazbatası*. D.3, C.12, (18.5.1929 Cumartesi), s.16-49.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1930a). *Belediye kanunu lâyihası*. D: 3, C: 18, (3 Nisan 1930 Perşembe), s.3-8.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1930b). *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu görüşmeleri*. D: 3, C: 18, (17 Nisan 1930 Perşembe) s.63-79, 86-102, 105-117, 121-123.
- TBMM Zabıt Ceridesi . (1930c). *1/529 numaralı 1930 senesi bütçekanunu lâyihası ve bütçe encümeni mazbatası*. D. 3, C.19, B.59, (17.5.1930 Cumartesi), s.74-96.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1930d). D: 3, C:21, (02.10.1930 Perşembe).s. 34-72
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1931). D: 4, C:1, (09.05.1931 Cumartesi).s.22-29.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1933). D.4, C.15, (15 Mayıs 1933 Pazartesi)s. 70-93 ve ekinde: *1/502 numaralı 1933 senesi muvazenei umumiye kanunu lâyihası ve bütçe encümeni mazbatası*. s.1-329.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1934). *1/866 numaralı 1934 senesi muvazenei umumiye kanunu lâyihası ve bütçe encümeni mazbatası*. D.4, C.22, B.58, (27 Mayıs 1934 Pazar). s.295:297,300,307.331:334.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1935), D:5, Cilt:1, (7 Mart 1935), s.27-32)
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1937a). D.5, C.18, B.63, (24 Mayıs 1937 Pazartesi). s. 172-205. Ekinde 1937 yılı muvazenei umumiye kanunu lâyihası ve bütçe encümeni mazbatası ekinde *Masraf Bütçeleri*: s.1-215.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1937b). D: 5, C:20, (08.11.1937 Pazartesi).s.19-42.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1939a). D: 5, C:29, (27.01.1939 Cuma). s. 214-220.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1939b).D.6, C.2, (22 Mayıs 1939 Pazartesi), s.141-165. ve Ekinde *1939 malî yılı muvazenei umumiye kanunu lâyihası ve bütçe encümeni mazbatası -Masraf Bütçeleri*, s.105-106.
- Tekeli, İ., ve İlkin, S. (1977). *1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. Ankara: ODTÜ.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. Ankara: Yurt Yayınları.

- Teziç, E. (1977). 1923-1938 Döneminde Siyasi Parti Programlarında Sosyal Ve Ekonomik Görüşler. *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları Sempozyumu (1923-1938)*, İstanbul: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yayınları, içinde s. 63-72.
- Tokgöz, E. (2001). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)* (6 b.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Trak, A. (1983). Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları. içinde s. 1085-1089.
- Tunçay, M. (1981). *T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)* (2 b.). Ankara: Yurt Yayınları.
- Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. (1930, 6 Mayıs). Resmi Gazete, Sayı: 1489.
- Yerasimos , S. (1976). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye: I. Dünya Savaşından 1971'e*, Cilt 3.(B. Kuzucu, Çev.) İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Yılmaz, M. (2005). CHP İlkelerinin 1937'de Anayasaya Girişi Ve Liberalizmin Yasaklanması. T. Bora, & M. Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, Cilt Ed. Murat Yılmaz, Cilt 7 (s. 197-204). İstanbul: İletişim Yayınları, içinde.
- Zürcher, E. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (7 b.). (Y. Saner , Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

TÜRKİYE'DE MAHALLE YÖNETİMİ
(Dr. Öğr. Üyesi Makbule Şiriner ÖNVER, *msiriner@gmail.com*)**Özet**

Mahalle yönetimi, muhtarlık, Türkiye'de iki yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Cumhuriyetin ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan bir birimdir. Cumhuriyet döneminde mahalle yönetimleri ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Muhtarlara bazı önemli görevler verilmiştir. Ancak süreç içerisinde verilen görevler büyük oranda başka yönetim birimlerine devredilmiştir. Mahalle nitel ve nicel olarak büyük değişimler geçirmiş ve değişmeye de devam etmektedir. Zaman içerisinde muhtarların görevleri, yetki ve sorumlulukları azalmıştır. Eski işlevlerini kaybetmişlerdir. Mahallenin değişimi mahalle yönetiminin de buna uygun değişimini zorunlu kılmaktadır. Mahalle yönetimleri merkez ve yerel yönetimler arasında, siyasallaşmamış aracı bir kurum olarak görülmekte ve çağa uygun, köklü bir düzenleme yapılmamaktadır.

Bu makalede mahalle yönetimleri konusunda yapılan çalışmalar değerlendirilmektedir. Merkezi yönetimin, uygulamaları ve söylemleri bağlamında, mahalle yönetimini nasıl ele aldığı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bir yerel yönetim birimi olmayan mahalleye ve mahalle yönetimine ilişkin olarak mevcut durum ortaya konmaktadır. Mahalleye ilişkin değişimler ve çalışmalar dikkate alınarak, demokrasinin gelişimi için mahalle yönetimlerinin konumlandırılabilmesi belirtilmekte ve yerel yönetim kurumu olarak katılımcı demokrasi açısından değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mahalle, merkezi yönetim, muhtar, mahalle yönetimi.

NEIGHBORHOOD ADMINISTRATION IN TURKEY**Abstract**

Neighborhood administration has about two-hundred-year history in Turkey. It is a unit inherited from the Ottoman Empire by the declaration of the Republic. During the Republican period, arrangements were made regarding neighborhood administrations. The mukhtars have been given some important tasks. However, the tasks given in the process are largely transferred to other administration units. The neighborhood has undergone major changes in qualitative and quantitative and continues to change. Over time, the duties, Powers and responsibilities of the mukhtars decreased. They have lost their old function. The change of the neighborhood requires the appropriate change of the administration of the neighborhood. However, a neighborhood administration arrangement suitable for the changes has not yet been implemented. Neighborhood governments are seen as an apolitically mediated institution, between local governments and central government and there is no long-established arrangement suitable for the age.

This study evaluates the studies on neighborhood administrations and it is tried to be presented in the context of how central government handles neighborhood administration, practices and discourses. The current situation is being established regarding the neighborhood and neighborhood administration, which does not have a local government unit. Taking into account the changes and studies related to the neighborhood, it is stated that neighborhood administrations can be positioned for the development of democracy and it is recommended to evaluate it for participatory democracy as a local administration institution.

Keywords: Neighborhood, central administration, mukhtar, neighborhood administration.

Giriş

Türkiye’de özellikle seçim dönemlerinde mahalle yönetimleri daha yoğun olarak gündeme gelir. Sonrasında diğer seçimle oluşturulan kurumlar ve seçilenler gibi gündem maddesi olmazlar. Akademik araştırmalarda, incelemelerde ise mahalle yönetimleri genel olarak işlevleri, tarihçesi kapsamında ele alınır. Mahalle en altta bulunan bir yönetim kademesi olarak görülür. Ancak bu en alttaki kademenin yerel-merkez şeklindeki kamu yönetimi örgütlenmesindeki yeri belirsizliğini korumaktadır. Mahalle yönetiminin kamu yönetimi örgütlenmesi içinde nerede yer aldığı konusu kadar önemli ve onunla bağlantılı olan bir diğer nokta yönetime konu olan mahallenin ne olduğudur. Mahallenin anlaşılmasının ardından yönetiminin ne olduğu ve konumu daha iyi kavranabilir duruma gelir.

Akademik çalışmaların çoğunluğu mahalle yönetimine ilişkin tartışmalarda Osmanlı İmparatorluğundaki mahalle olgusu üzerinden hareket etmektedirler. Günümüze özgü, geçmişte yaşanmış mahalleden farklı bir “mahalle”nin olduğunun görülmesi ve ele alınması farklı içeriğinin öncelikle kabul edilmesi gerekmektedir. Bu içerik ve biçim değişikliğinin görülmesinden sonra yeni değerlendirmeler yapmak, işlev ve yapı olarak yenilenmesi için adımlar atmak mümkün olabilir.

Yaşadığımız mahallenin artık o “eski mahalle” olmadığından hareket eden bu çalışma, mahalle yönetimini/muhtarlığını işlev, yapı ve yasal olarak ele almakta son gelişmeler ışığında merkezi yönetimin yaklaşımına odaklanmaktadır. Mahalle muhtarlığı, bir yerel yönetim kurumu değildir. Türk kamu yönetimi örgütlenmesi içerisinde kuruluşundan itibaren ağır basan merkezîyetçilik anlayışının bir devamı olarak devleti yönetenler, mahalle yönetimini, merkezintabandaki bir “uzantısı” olarak görmenin ve yönetme isteğinin belirleyici olduğu bir yönetim birimi olduğubu çalışma ile ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Kamu yönetimi reformu çerçevesinde 2005 yılında çıkarılan belediye yasası ile mahalle yönetimi yerel yönetimler ile anılmaya başlanmıştır. Ancak bu yerel yönetim olma yolunda başlangıç olabilecek bir adımın devamı gelmemiştir. Aksinesüreç, mahalle yöneticileri muhtarların ön planda tutularak özlük haklarının iyileştirilmesi yönünde adımlar atıldığı, merkezi yönetimin işleyişi içerisine daha fazla dâhil edilmesi şeklinde işlemiştir.

Öncelikle çalışmada kavramsal, tarihsel ve yasal bir çerçeve içerisinde mahalle, mahalle yönetimi/muhtarlığı, yerel yönetim kavramları açıklanmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de mahalle muhtarlığı üzerine yapılan özellikle alan araştırmalarını kapsayan bir literatür taramasının ardından mahalle yönetimine ilişkin son 20 yıllık ama ağırlıklı olarak 5 yıllık süreçte öne çıkan uygulamalara

bakılmaktadır. Çalışma derleme bir çalışma olup, merkezi ve yerel yönetimlerin mahalle muhtarlıklarına ilişkin yaptıklarının ve söylemlerinin bir derlemesini, incelemesini yaparak mevcut durumu, anlayışı ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunun için muhtarlar toplantısında Cumhurbaşkanının yaptığı konuşmalar, İçişleri Bakanlığının konuya yönelik açıklama ve çalışmaları ile belediyelerin web siteleri üzerinden mahalle muhtarlıklarına ilişkin yaptıkları çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca Muhtarlar Konfederasyonu'nun yaptığı açıklamalar da konu bağlamında ele alınmıştır. Bunların yanında merkezi yönetimin, mahalle yönetimine yaklaşımı ve gelecek süreçte mahalle yönetimi için uygun olan yapılanmanın ne olabileceği irdelenmekte, mahalle yönetiminin sınırları belirlenmeye çalışılmakta ve öneriler getirilmektedir.

1. Mahalle Yönetimi İçin Genel Bir Çerçeve

Mahalle bir yerleşim yeri, alanı olarak hem mekânsal hem de toplumsal özellikleri bir arada taşır ve bunlar üzerinden tanımlanır. Arapça kökenli bir kelime olan mahalle, konaklama yeri, konak, durak anlamlarına gelmektedir (Nişanyan: 2020a). Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre(TDK: 2020) ise mahalle; bir kentin, kasabanın veya büyük bir köyün bölümlendiği her bir parçayı ve bu parçalarda oturanlardır. Mahalle, bir araya gelerek kendinden büyük köy, kasaba, kent gibi yerleşim yerleri oluşturan en küçük yerleşim birimidir. Mahalle fiziksel bir yer olmanın ötesinde toplumsal bir birim olarak orada yaşayanlarda güçlü bir aidiyetin oluşmasını sağlayan, içinde dayanışma, koruma, gözetme gibi özellikleri barındıran, aile gibi, toplumsal bir birimdir (Oktay: 2003). Mahalle denilince fiziksel ve sosyal yakınlık anlaşılır.

Mekânsal olarak yakınlık, ortak kullanımda mekânların yakınlaştırıcılığı ve bağlayıcılığı ile birlikte aidiyet, ortaklık bilinci ve duygusu mahallenin toplumsal ve mekânsal dokusunu oluşturur, perçinler. Toplumsal ve mekânsal olarak mahalle, komşuluk ilişkileri, yerel duygu, ortak çıkar ve iş/faaliyet alanı gibi paylaşılan kimi özellikler ile biçimlenir (Alada, 2008:66). Sosyolojik olarak mahalle tanımlamasında biraradalık, komşuluk, birlikte hareket etme, ortak bir geçmiş gibi unsurlar ön plandadır. Hemşehri hukukundan kaynaklanan bir kolektif iradeyi ifade eden mahalleyi (Kalkınma Bakanlığı, 2014:145) Erman (2010:172) ise şöyle anlatmaktadır;

“Mahalle kişilerden meydana gelmiştir, ama kişilerin üstünde bir kolektivitedir, bir yapıdır, mekân üzerinden kurulan bir sosyal ilişkiler ağıdır. Mahalledeki sosyal ilişki ağları mahalleli arasında hem bir dayanışmayı hem de bir toplumsal denetim ve baskıyı üretmektedir; gözetleme ve kollama birlikte mevcuttur (Şerif Mardin'in ortaya attığı ve hızla popülerleşmiş olan 'mahalle baskısı' kavramı). Günümüzün hızla ayrışan, kendi kabuğuna çekilen toplumunda mahalle, ayrıca, geçmişte kalan ve özlenen bir yaşam alanıdır.”

Mahallenin yasadaki idari birim olarak yapılan tanımı ise benzerlik, ihtiyaç ve öncelikbenzerliğine, komşuluk ilişkilerine atıfla yapılır. 5393 Sayılı Belediye Kanununun Madde 3/d bendine göre mahalle; *“Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birimi ifade eder.”*

İdari bir birim olarak mahalle belediyeden hizmet almaktadır. Aynı zamanda belediyenin hizmetlerine, kararlarına katılmakta, faydalanmakta ve bilgi alabilmektedir. Belediye, bu kolektif iradenin güçlendirilmesi ile de görevlendirilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:145).

Bu idari birimin yönetimi muhtarlık makamını ve muhtarın yaptığı işi gündeme getirmektedir. Bir idari birim olarak mahalle, mahallenin ihtiyaç ve önceliklerini gidermeye yönelik olarak oluşturulan muhtarlık makamı ile birlikte yöneten-yönetilen ilişkisine dahil olur. Yöneten-yönetilen ilişkisi ile sosyolojik, mekânsal bir olgu olan mahalle, politik bir olgu haline de gelir (Alada, 2008:66). Bundan kaynaklı olarak mahalle çok yönlü, disiplinlerarası incelemelerin konusu olabilmektedir.

Belediye Kanunu (5393 sayılı Kanun, madde 9) muhtarı, mahalleyi yöneten, katılımı ortak ihtiyaçlarını belirleyen, mahallede yaşayanların yaşam kalitelerini geliştirmek için belediye ve diğer kamu kurumları ile işbirliği yapan kişi olarak, görevleri bağlamında tanımlar. Arapça kökenli bir kelime olan muhtar, özerk (otonom) ve seçkin, seçilmiş (Nişanyan: 2020b) kişi anlamına gelmektedir. Köy ve kasabanın önde gelen, güvenilir kişi ve esnafı anlamında da (Akyıldız, 2006:51) kullanılmaktadır.

Türkiye’de idari bir birim olarak muhtarlığın ortaya çıkışının ise yaklaşık 200 yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti yeni bir devlet olarak kurulmuş olsa da Osmanlı İmparatorluğu’ndan pek çok kurumu miras olarak almıştır. Bunlardan birisi de mahalle yönetimi, muhtarlıktır.

Osmanlı döneminde mahalle insanların bir arada yaşadıkları kompleks bir alandır. Mahalle, şahıslardan meydana gelmekle birlikte bir bütün olarak hareket eder (Mardin: 2008). Bütünlüklü bir alan olan mahalleyi mahalle yapan içindeki yapılar, onların işlevleri, günlük yaşamdaki rolleri ve bu mekânlara hayat veren mahallelidir. Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı’dan miras olarak aldığı mahalle ve muhtarlık doğal olarak ortaya çıktığı ve var olduğu dönemin özelliklerine göre biçimlenmiştir.

Avrupa kentlerinin doğu kentlerine benzememesi gibi kentin parçaları olan mahalleler de batının mahallelerine benzememiştir. Batı’da olduğu gibi Osmanlı mahallesi sınıf temelli

oluşmamıştır. Mahalle ile vakıf ve lonca Osmanlı İmparatorluğu'nun şehirdeki idari teşkilatlanmasının esaslarını oluşturmuştur. Toplumsal hayata yönelik ihtiyaçları vakıflar, ticarete, üretime yönelik ihtiyaçları loncalar, toplumsal düzeni sağlama ve devam ettirmeye yönelik ihtiyaçları da mahalleli ortaklaşa karşılamıştır (Bergen: 2010). Mahalleli bir anlamda cemaattir. Cemaat anlayışı ise homojenliği varsayar. Homojenlik aynı dine inananların oluşturduğu topluluk olarak ibadet mekânını merkeze alarak bir araya geliş ile mahalle bazlı oluşturulmaktadır. Osmanlı mahallelerinin merkezinde ibadethane olmakla birlikte çeşitli dini grupların aynı mahallelerde yaşadıkları da görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğunda toplum “*din adamlarının rehberlik ettiği hücreler halinde düzenlenmeye ve bölümlere ayrılmaya*” çalışılmıştır (Düzbakar, 2003:99).

İmamlar (din adamları) mahallenin idarecisi konumundadır. Padişah beratı ile imamlar atanmaktadır. Ancak kimi zaman, mahallelinin istediği, mahallede sayılıp, sevilen kişilerin de atanması için padişaha bildirilebilmiştir (Alada, 2008:66). Mahalle, imam ile yönetilen bir gelenek ve kültürü ifade etmektedir. Bu gelenek ve kültür mahalle içinde belli bir otokontrol sistemi oluşturmuştur. Bu sistem ile mahalle kendi kendini yönetebilen, olaylara müdahalede bulunabilen bir topluluk görünümündedir (Düzbakar, 2003:107).

“Mahalleler bir anlamda kendi kendine yönetim pratiğinin alanlarıdır... Varlık nedeni farklı değerlendirmelerle açıklanmaya çalışılan ‘muhtarlık’ örgütü, ortaya çıktığı dönemin koşulları ve günümüze kadar devam eden fonksiyonları ile bir arada dikkate alındığında, mobilizasyonu takip edebilmek, kontrol kurabilmek, bilgi-kayıt envanterine sahip olabilmek gibi merkezileşme çabalarına cevap verebilecek bir yönetsel girişim olarak okunabilmektedir. (Alada, 2008:68).”

İmamlar mahalleden sorumludurlar. Ölüm, doğum, ikametgâh değişimleri gibi nüfus hareketliliğine dair işlemlerin takibini yapmışlar, bunların kaydını ve sicilini tutmuşlardır. Böylece mahalledeki hareketlilik bir anlamda bilgi dahilinde gerçekleşmekte, olup biten bilinmektedir. Mahallenin başı olarak imam, aynı zamanda ufak çaplı anlaşmazlıkları da çözüme kavuşturmaktadır (Palabıyık ve Atak, 2000:12).

Mahalle kapsamında oluşturulan bu toplumsal sistem, toplumu yerleştiği yerde bir arada varolabileceği şekilde organize eden, birbirini denetleyen, ama aynı zamanda orada yaşayanların mahalle üzerinde söz söyleme hakkını da veren bir sistemdir. Bu sistem bulunulan yere, mekâna, içinde bulunulan topluluğa, cemaate bağlılığı arttırmakta ve aidiyeti oluşturmaktadır. Mahalleye kimin taşınacağı veya gitmesi gerektiği gibi bir kararın mahalleli tarafından alınması, sorumluluk almayı ve doğal olarak zincirleme bir sorumluluk ile birlikte bağlılığı, sahiplenmeyi getirmektedir.

Onun için Osmanlı İmparatorluğu'nda mahalle önemlidir. Çünkü mahallede camisi, kahvesi, külliyesi ile oluşturulan toplumsal sistem, toplumsal bir gerçekliktir. Bu toplumsal sistem toplumsal birlikteliği sağlayan değerlerin var olduğu ve yaşatıldığı yerlerdir (Şahin ve Işık, 2011:225).

Osmanlı İmparatorluğunda mahallenin yasal anlamda teşkilatlanması, idari bir birim haline getirilmesi 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. 1864 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile ilk düzenleme yapılmış 1871 yılında İdare-i Umumiyye-i Vilayet Nizamnamesi ile muhtarların merkezi yönetim ile ilişkisi, köy ile kaza arasında idari bir birim olan nahiye müdürü aracılığı ile yürütülmeye başlanmıştır. 1913 tarihli İdare-i Umumiyye-i Vilayet Kanun-ı Muvakkati ile önceki nizamnameler yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece mahalle ve muhtarlığa ilişkin herhangi bir yasal dayanak kalmamıştır. Ancak fiili olarak köy ve mahalle muhtarları görevlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreç, herhangi bir kanuni dayanağı olmadan 1934 yılına kadar devam etmiştir. 1933 yılında kabul edilerek 1934 yılında yürürlüğe giren 2295 sayılı kanun ile birlikte mahalle muhtarlarının görevlerinin pek çoğu belediyelere devredilerek ve yasal olarak işlevsizleştirilerek fiilen kaldırılmıştır. Uygulamada karşılaşılan sorunlardan dolayı 1944 yılında 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun çıkarılarak yasal olarak mahalle muhtarlıkları yeniden düzenlenmiştir (Akyıldız, 2006: 51-53).

1934 yılında mahalle muhtarlıklarının kaldırılma nedenlerinden en önemlisi belediyelerin kuruluşudur. Çağdaş belediyeciliğin olduğu yerde geleneksel bir kurum olarak mahalle muhtarlığına ihtiyaç olmayacağından hareket edilmiştir. Ancak 1933-1944 yılları arasında hizmetlerin görülmesinde ortaya çıkan sorunlar, mahalle örgütlenmesinin, muhtarlık teşkilatının önemini göstermiştir. Böylece muhtarlıkların tekrar kurulması, yasal bir duruma kavuşturulması için adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır (Alada, 2008:70). Mahalli ihtiyaçların giderilmesi için modern kentlerin yönetim biçimi olarak belediyeciliğin benimsenmesi ve yerelde uygulanmasına rağmen mahalle düzeyinde belediyelerin etkin olamaması mahallenin/muhtarlığın yeniden gündeme gelmesini ve güncellenmesini sağlamıştır. Ancak günümüzde mahallenin ve mahalle muhtarlıklarının yasal çerçevesini çizen bir kanun yoktur. Çeşitli kanunlar içerisinde mahalle ve mahalle yönetimine ilişkin maddeler bulunmaktadır. En kapsamlı şekilde mahalle ve muhtarlıklara ilişkin düzenlemelerin olduğu kanunlar ise 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2972 sayılı Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'dur.

Genellikle idari bir taksimat yapılırken nüfus kriterinden hareket edilir. Mahallenin kuruluşu için 5393 sayılı kanunda daha önce belirtilmeyen nüfus kriteri, 2012 yılında yapılan değişiklik ile 500 ve üstü olarak belirtilmiştir. Ayrıca, 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediye sınırları

içerisinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, isim ve sınırlarının belirlenmesine ilişkin düzenlemenin nasıl olacağı da Madde 9’da belirtilmiştir. Bu tip düzenlemeler, belediye meclisinin karar alması, kaymakamın görüş bildirmesi ve valinin onaylaması ile gerçekleşmektedir. Kanunda mahallenin yaşam kalitesinin geliştirilmesi, gönüllü katılım ile mahallenin ihtiyaçlarının belirlenmesi muhtarın işi olarak tarif edilmiştir. Muhtar, mahallenin refahını gerçekleştirmekten sorumludur. Bunun için muhtar mahalle adına, başta belediye olmak üzere diğer yerel ve merkezi yönetime ait kamu kurum ve kuruluşlarına gerektiğinde görüş bildirir ve onlarla işbirliği yapar.

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 9. Maddesinde mahallenin ve muhtarlığın belediye ile ilişkisi ve bu ilişkinin niteliği tarif edilmektedir. Kanunda belediye;

“Mahallenin ve muhtarlığın ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümü için bütçe imkânları ölçüsünde gerekli ayni yardım ve desteği sağlar; kararlarında mahallelinin ortak isteklerini göz önünde bulundur(mak) ve hizmetlerin mahallenin ihtiyaçlarına uygun biçimde yürütülmesini sağla(r)” demektedir.

Ayrıca belediye ihtisas komisyonlarına (5393 Sayılı Kanun/madde 24) muhtarların kendi mahalleleri ile ilgili konularda oy hakkı olmaksızın toplantılara katılma ve görüş bildirmesine yönelik düzenleme mevcuttur. Belediye yönetimi, mahalle muhtarının kendi alanıyla/mahallesiyile ilgili olarak bilgisinden istifade edilebilmektedir. Bir anlamda muhtar, komisyonlarda mahalleyi temsil etmekte, mahalle ile belediye arasında köprü vazifesi görmektedir. Yerel Yönetimler Raporunda (Kalkınma Bakanlığı, 2014:147) muhtarların ilişki kurduğu kurumları yakınlığa göre belediyeler, sosyal yardımlaşma-dayanışma vakıfları ve valilikler olarak sıralamaktadır. Muhtarlar en yakın ilişkiye sahip oldukları belediyelerde mahalleleri ile ilgili kararlarda, örneğin imar planlarında, görüşlerinin alınmasını ve belediye yönetimlerinde etkilerinin olmasını istemektedirler.

Mahalle yönetiminin muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşacağını bunun yanında görevlerini de belirleyen kanun 1944 tarih ve 4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun’dur. Madde 3’te muhtarın görevi olarak sıralanan (nüfus, askerlik, güvenlik ile ilgili) pek çok işi bireyler artık e-devlet sistemi üzerinden kendileri yapabilmektedir. Kanun ile muhtara verilen görevlerin çoğunun elektronik ortamda işlem ve takiplerinin yapılabilmesinden dolayı muhtarlık görevi büyük ölçüde zaten fiili olarak ortadan kalkmıştır.

2018 yılında hükümet sisteminin değişimi ile birlikte aynı yasanın madde 3/17 nolu bendiyeniden düzenlenmiştir. Bu madde ile mahalle muhtarının merkezi yönetim ile olabilecek doğrudan ilişkisinin çerçevesi çizilmektedir. *“İcra Vekilleri Heyetince...”* diye başlayan bend;

“Cumhurbaşkanınca, halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve amme hizmetlerini kolaylaştırmak üzere karar altına alınacak işlerden o mahalleye taallük eden kısımları tatbik etmek(tir)” şeklinde düzenlenmiştir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu içinde yapılan kapsamlı düzenlemeler ile mahalle ve muhtarlığın yasal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Yasa ile net bir belirleme, sınır çizme yapılmadığı için mahallenin/muhtarlığın yerel yönetime mi dâhil olduğu yoksa merkezi yönetime mi dahil olduğu net bir şekilde görülmemektedir. Bu belirsizlik mahalle yönetimini, istenilen yöne çekilmeye, içini doldurmaya müsait, bir zemin de hazırlamış olmaktadır.

Mahalle yönetiminin, yerel yönetim kurumu/birimi mi yoksa merkezi yönetimin bir birimi mi olduğu genel olarak tartışmalı bir durumdur. Yerel yönetim olarak ifade edilen kurumlar 1982 Anayasasının 127. Maddesinde il özel idaresi, belediye ve köy olarak sayılmışlardır. Bu sayılan yerel yönetimler arasında mahalle yoktur. Tüzel kişiliği, personeli ve geliri (bütçesi) olmayan mahalle muhtarlığı hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin yardımcısı şeklinde konumlandırılmış bir kurumdur/birimdir (Koçberber, 2005:105). Ayrıca;

“Seçimle göreve gelen muhtar ve ihtiyar heyeti görevleriyle orantılı yetkiye sahip değillerdir. Muhtar, aldığı ödenek ve kurumlar arası pratiklerle “memur” olarak kabul edilmektedir (Palabıyık ve Atak, 2000:162).

Mahalle yönetimi bazı özellikleri ile yerel yönetimlere benzeyen bir durum sergilemektedir. Bu özellikler;

- Asıl olarak düzenlenmesinin bir yerel yönetim birimi olan belediye yasasının içinde yapılmış olması,
- Mahallenin başı olan muhtarın seçimle işbaşına gelmesi,
- Mahalle yönetiminin mahalle halkının ihtiyaçlarını karşılamak, yaşam standartlarını yükseltmek gibi doğrudan mahalli, müşterek ihtiyaçlar olarak tanımlanabilecek ihtiyaçlar ile ilgili görevlerinin bulunması

Diğer yandan ise var olan ve olmayan bazı özellikleri ile de mahalle yönetimi merkezi yönetime bağlı bir birim görüntüsü vermektedir.

- Muhtar devletten maaş (veya ödenek) almaktadır.
- Yasal olarak yerel yönetim birimi olarak tanımlanmamıştır.
- Kamu tüzel kişiliği,
- Kendine ait bir bütçesi ve

- Personeli yoktur.
- Bir teşkilat olarak mahalle yönetimi belli bir özerkliğe sahip değildir.

Bunlardan kaynaklı olarak mahalle yönetiminin, merkez ve yerel arasında nasıl konumlandırıldığına ilişkin net bir açıklama bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni kamu yönetimi içerisinde mahalle yönetiminin yerinin belirsiz oluşudur. Hem merkezi hem de yerel yönetimlere ilişkin görevleri yerine getirmekle birlikte her ikisi ile de organik bir bağı olmadığı gibi yerel yönetim kurumu özelliği de tam anlamıyla taşımamaktadır (Palabıyık ve Atak, 2000:162). Ama diğer taraftan mahalle yönetimi yerelin ve merkezin kesiştiği noktada, net olarak tanımlanmış bir birim olmadan, faaliyette bulunmaktadır (Arıkboğa, 1999:103). Bir bakıma mahalle yönetiminin bu “iki arada bir derede” olma durumu kendisine belli bir işlevsellik ve esneklik de kazandırmaktadır (Alada, 2008:68).

İşlevselliğinin temel kaynağını halka yakınlıktan, bir arada olmaktan alan mahalle ve mahalle yönetimi, mekânsal ve toplumsal yakınlığa olanak sağlayan bir ölçüğe ve olanağa sahip olması nedeni ile günümüzde demokrasi ile ilişkilendirilmektedir. Temsili demokrasinin tıkanma noktaları olan halk ile karşılıklı, yakın temasın kurulamaması, mekânsal ve toplumsal mesafenin araya girmesi gibi kopukluk yaratan durumların mahalle ölçüğünde çözülebilmesi mümkün görülmektedir. Çünkü ilişkiler aracısız, doğrudandır. Bu aracısızlık, taleplerin doğrudan ilgisine iletilmesini ve yönetilenlerin buldukları alandan kent yönetimine katılımında etkin bir özne olmalarını sağlayabilir. Onun için demokrasinin, özellikle katılımcı demokrasinin yerleşmesi ve işlemesi açısından mahalle önemli bir alan olarak değerlendirilmektedir. Mahalle, en altta ve en küçük yönetim birimi olarak kent yönetimleri ile ilişkilendirilerek, “mahalli müşterek” sorunlara yerel ölçekten çözüm arayışlarının geliştirilebileceği bir “arayüz”, küçük ama önemli bir birim olarak değerlendirilmektedir. Bu birim topluluk temelli yöntem ve araçlar ile zenginleştirilebilme potansiyeline de sahiptir (Çılgın ve Yirmibeşoğlu, 2019:103).

Temsili demokrasinin krizlerinin aşılmasında katılım önemsenmektedir. Mahalle, temsili demokrasinin en alt/küçük basamağı olarak (Özservlet ve Küçük, 2019:10) katılıma imkan veren ölçüğü ve toplumsal yapısı ile başlı başına ele alınmayı hak eden bir konumda görülmektedir.

Demokratik bir kurum olma özelliğinin yanı sıra mekânsal olarak her zaman için ulaşılabilir mesafede ve konumda bulunan muhtarlık, mahalleli için önemli bir birimdir (Çılgın ve Yirmibeşoğlu, 2019:107). Aynı zamanda bu ulaşılabilirlik, siyasette (toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı) erkekler ile aynı koşullara sahip olmayan kadınlar için mahalle yönetimleri siyasete güvenli bir giriş olarak da düşünülmektedir. Mahalle yönetimi, siyasete girerken çeşitli zorluklar ile

karşılaşan kadınlar için bir alternatif, bir yerel politika alanı yarattığı için dikkat çekmektedir. Muhtar olan ve siyasetin çeşitli kademelerinde yer alan kadınlar tarafından, mahalle yönetimi erkek hâkim siyaset alanına girişin bir kapısı olarak görülmekte, özel alan ile siyaset buradan ilişkilendirilmektedir (Pınarcıoğlu, 2019; Tar, 2016; Orhan, Palaz ve Altan, 2018).

2. Literatür

Mahalle, mahalle yönetimi/muhtarlık ile ilgili yapılan akademik çalışmaları genel hatlarıyla;

Osmanlı İmparatorluğu ağırlıklı olmak üzere tarihçesi,

kadınların siyasete atılmasının ilk basamağı olarak siyasi hayata katılım açısından önemi,

Türkiye’de mahalle muhtarlığının güncel durumu, başlıkları adı altında toplamak mümkündür. Ancak çalışma kapsamında sadece mahallenin değişen doğası ile birlikte değişen mahalle muhtarlığına ilişkin olarak literatür taraması yapılmış olup, yer kısıtından dolayı, 2000 sonrası, mahalle muhtarlığının düzenlenmesinin gereğine ilişkin yapılan çalışmalara yoğunlaşmıştır.

2000 yılında “İzmir Büyükşehir Bütününde Mahalle Yönetimleri Profili” isimli çalışmalarında Palabıyık ve Atak (2000) mahalle ve mahalle yönetimi olarak muhtarlık teşkilatını incelemektedirler. Yaptıkları alan çalışmasının sonucuna dayanarak mahalle muhtarlıklarına ilişkin örgütsel ve hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirtmektedirler. Aynı zamanda yapılacak değişikliklerin çoğulculuğu sağlayacak, temsili arttıracak ve katılımı teşvik edecek şekilde yapılmasına vurgu yapmaktadırlar. Çünkü mahalle ve mahalle yönetiminin bunun için uygun bir zemin teşkil ettiğini ifade etmektedirler.

Mahallenin yönetsel bir kademe olarak nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin soruya cevap arayan Bulut (2001) “Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma” çalışmasını Gaziantep’te gerçekleştirmiştir. Bulut’a göre (2001) mahalle ve mahalle muhtarlığı, hızlı kentleşmenin getirdiği olumsuzluklar ve mahalleyi bir arada tutan çeşitli katılım süreçlerinin sınırlanmış, ortadan kalkmış olması gibi etkenlerden dolayı eski etki ve önemini kaybetmiştir. Tüm bunlara karşın kent sorunlarının belirlenmesinde ve çözümünde mahalle ve mahalle yönetimini/muhtarlığı duyarlı bir alt birim olarak değerlendirmektedir. Onun için mahalle muhtarlıklarının işlevselleştirilmesinin ve işlevli hale getirmenin bir yöntemi olarak belediyelere bağlanmasını önermektedir.

Çalışmalarında muhtarlık ve belediye arasındaki ilişkilere yoğunlaşan Gül vd.(2012), muhtarlığı yerel yönetimin halk ile buluşan bir alt birimi olarak görmektedirler. “Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)” isimli çalışmalarında,

alan çalışmasının verileri ile muhtarların kentsel sorunlar üzerinden belediye-muhtarlık ilişkisini nasıl algıladıklarını ortaya koymuşlardır.

Kalkışım ve Yılmaz'ın (2017) "Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Profili: Trabzon Ortahisar Örneği" isimli çalışmaları Trabzon'un Ortahisar ilçesindeki mahalle muhtarları ile yaptıkları alan araştırmasına dayanmaktadır. Kalkışım ve Yılmaz (2017), muhtarların, muhtarlıklar ile ilişki içerisinde olan kurumlarla olan ilişkilerini ve muhtarların bu ilişkilerdeki etki düzeylerini incelemişlerdir. Yazarlar, alan çalışmalarının da verilerine dayanarak mahalle muhtarlıklarında yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesi gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Bu yenilenmenin gerçekleştirilememesi durumunda ise mahalle muhtarlıklarının tamamen görevlerinin yerel ve merkezi kurumlara devredilerek kaldırılmasını önermektedirler.

Köklü ve Gül (2017), "Türkiye'de Mahalle Muhtarlığının Dönüşümü ve Yeni Muhtarlık Algısı" isimli çalışmalarında Türkiye'deki mahalle muhtarlığının dönüşümünü Isparta ili özelinde yaptıkları çalışma ile anlatmaktadırlar. Mahalle muhtarlıklarındaki değişimi, muhtarların liderlik algısı üzerinden ele almış olsalar da çalışma, mahalle muhtarlarının kendilerini, özellikle cumhurbaşkanlığının toplantıları sonrası, nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyması açısından önemlidir. Köklü ve Gül'ün (2017) çalışmasına göre muhtarlar kendilerini bir lider, bir sözcü olarak görmektedirler. Aynı zamanda, muhtarlarla ilişki içerisinde olan kurumlar da muhtarları, geleneksel konum ve algılanışı ile uyumlu bir şekilde, mahallenin temsilcisi olarak algılamaktadırlar. Köklü ve Gül (2017) bir bakıma değişimler olsa da muhtarlık algısı kurumlar açısından geleneksel konumunu koruduğunu göstermektedirler.

Isparta İlinde yaptığı çalışma ile mahalle muhtarlığı ile ilgili yasal bir düzenlemenin gerekli olup olmadığına cevap arayan Akman (2018) ise yaptığı çalışmaya dayanarak, değişen koşullara göre yeniden bir düzenlemeye gidilmesi gerekliliğini belirtmektedir. Akman (2018), "Mahalle Yönetimi ile İlgili Yeni Bir Yasal Düzenleme Gerekli mi? Isparta İli Özelinde Bir Araştırma" isimli çalışmasında, mahalle yönetiminin, tüzel kişilik verilmesi bile işlevsel hale getirilmesi gerekliliğini belirtmektedir. Muhtar ile mahalle halkının görüşlerini iletebileceği ve katılımı artırabilecek yöntemler önermektedir. Mahalle muhtarlığı ile ilgili düzenleme yapılmasının, yeniden getirilen mahalle beççiliği ve 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyesi olan illerdeki köylere mahalle statüsü verilmesinden kaynaklı olarakaciliyetini de vurgulamaktadır.

"Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı" çalışmasında Arıkboğa (2000) mahalle muhtarlığını boşluk doldurucu, yerel ve merkezi yönetimin boş bıraktığı kısmı dolduran bir niteliği olduğunu, hızlı kentleşme sonucunda kentlerde oluşan mahallelerin yaşadığı sorunların

çözümünde mahalle muhtarlığının sorumluluk üstlendiğini belirtmektedir. Mahalle muhtarlığının fiili olarak yönetim ile ilişkisi formel ama ağırlıklı olarak informal ilişki ağları üzerinden yürümektedir. Muhtarlar, bu alanlar üzerindeki boşlukları doldurmaktadırlar. Arıkboğa'ya (2000) göre muhtarların mahalleli ile ilişkisi ise, hamilik ve iş takipçiliği yapma, yol göstericilik, anlaşmazlıkları çözme üzerine kuruludur. Muhtarlığın yasal anlamda görevlendirildiği pek çok işi aslında merkezi yönetimin taşra teşkilatı ve yerel yönetimlerin daha etkin gerçekleştirebileceğini, 2000'li yıllar itibari ile, hâlâ pek çok görevin muhtarlıklarda olmasının aslında işi kolaylaştırmaktan çok zorlaştırdığının altını çizmektedir. Devamında ise mahalle muhtarlıklarının yeniden yapılanmasının gerekliliğini, ancak mahalle ile ilgili sorunların çözümünde muhtarların yetkisi, özlük hakları gibi sorunların dikkate alınmasının önemini vurgulamakta, o dönemde hazırlanan yerel yönetim reformu taslaklarında mahalle muhtarlıklarına değinilmemesini eksiklik olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda, mahalle muhtarlıklarının yeniden ve köklü bir şekilde ele alınmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Alada (2008) "Kentsel Yönetime Katılımda 'Mahalle'", isimli çalışmasında, mahallenin tarihsel ve geleneksel sürecini anlatarak, görev ve işlev açısından mahalle muhtarlığının, yerel ve merkezi yönetimin kesişme noktasında yer aldığını söylemektedir. Bu kesişmenin hem olumlu hem olumsuz yanları bulunmaktadır. Kesişme noktasında yer almanın getirdiği olumlu bir yan esnekliktir. Alada (2008), işlevsel esnekliğin bir mekanizma olarak sorunlara çözüm sunma potansiyeli taşıdığını belirtir. Bu potansiyelin geçmişte olduğu gibi belirleyicisi ise yasalardan ziyade "toplumsallık halleridir." Mahallenin ve mahalle yönetiminin değişen doğasının fark edilmesi gerekliliğinden bahseden Alada (2008) mahalle muhtarlığının işlevlerinin de değişeceğini belirtmektedir. Değişimlerden hareketle yeni çözümler üretilmesinin zorunluluğunu ve bu zorunlulukların katılımcılığa kapı açabilecek şekilde değerlendirilmesinin gereğinin altını çizer. Ancak bunun zorlu bir yol olduğunu da belirtir. Yerel yönetimleri düzenleyen yasaların Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uygun düzenlendiğinin ileri sürüldüğünün, ama mahalle yönetiminin, muhtarlık-topluluk ilişkilerinin yaşanmış pratik örnekleri olmasına karşın, bir karar mekanizması olması ya da oluşturulması yerine belediye politikasındaki siyasi iktidara yandaş bir pozisyon almaya zorlayan bir düzenleme olduğunu belirtmektedir.

Erdagöz (2012) "Mahalle Yönetimi ve Geleceği" isimli çalışmasında geleneksel bir kurum olmakla beraber mahalle yönetiminin, temel bir birim olarak tekrardan işlevsel hale getirilmesinin gereğini anlatmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'ndan hareketle halka en yakın yönetim birimi olarak mahalle yönetiminin/muhtarlığın belediye yasası içerisinde düzenlenmesi

nedeni ile aslında bir yerel yönetim birimi olduğu ve buna uygun görev, sorumluluk, gelir sahibi olması gerektiğini belirtmektedir. Tarihsel geçmiş ile temellendirdiği mahalle yönetiminin yeni gelişmeler ışığında tekrar biçimlendirilerek etkin bir yerel yönetim kurumu haline getirilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Muhtarlık teşkilatı aracılığı ile devletin toplumu daha iyi yönetebileceği aynı zamanda katılımın sağlanması açısından da katkıları olabileceğini belirtmektedir. Özellikle mahalle yönetimini bir yerel yönetim birimi olarak katılımın önünü açması bakımından önemsendiği görülmektedir.

Arıkboğa (2018), mahalle, mahalle muhtarlığı ve belediyeler arasındaki ilişkiyi ele aldığı daha yeni tarihli çalışması olan “Mahalle Muhtarlığı ve Muhtarlık-Belediye İlişkileri”ndetarihsel bir arka plan vererek belediye ve mahalle muhtarlığı arasında zaten fiili bir ilişkinin olduğunu, yeni belediye yasası ile bu ilişkinin yasalaştırıldığını ve derinleştirilmek istendiğini, ama diğer yandan merkezi idare ile mahalle muhtarlığı arasındaki ilişkinin düzenlenmesine dair herhangi bir düzenleme yapılmadığını belirtmektedir. Ayrıca 6360 sayılı yasa ile büyükşehir sınırları içerisindeki köylerin mahalle yapılmasına ve cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilen muhtarlar toplantısına değinmektedir. 6360 sayılı yasa ile köy muhtarlıklarının kırsal mahalle muhtarlığı olması ve bunların özgünlüklerinden dolayı ortaya çıkan/çıkabilecek sorunlara çeşitli öneriler getirmektedir. Çalışmasında cumhurbaşkanlığı tarafından düzenlenen muhtarlar toplantılarını da değerlendirmekte ve toplantıların muhtarlığı popülerleştirdiğini, doğrudan devletin başı ile temas olanağı sağladığını, Muhtarlar Bilgi Sisteminin kullanımının gündeme geldiğini belirtmektedir. Arıkboğa (2018:33) mahalle muhtarlığının belediye ile olan ilişkilerinin de arttığını belirterek; “(M)uhtarlık, idari kurumlar ile mahalle halkı arasında kök salmış olduğu yerde yaşamaya, sahnede kalmaya ve rolünü oynamaya devam etmektedir” ifade etmektedir.

Genel olarak yapılan çalışmalara bakıldığında mahalle yönetimindeki değişim süreçlerine değindikleri, muhtarlıkların işlevsel hale getirilmesi gerekliliğinden bahsettikleri görülmekte ve anlaşılmaktadır. Belediyeler ile daha yakın ilişkiler olması ya belediye içinde ya da ayrı bir yerel yönetim birimi olarak düzenlenmesinin mahalli ihtiyaçların giderilmesi açısından verimli bir çözüm olacağı anlaşılmaktadır. Ancak çalışmalar 2000-2018 yılları arasında yapılmış olmasına karşın tüm çalışmalarda mahallenin ve mahalle yönetiminin düzenlenmesi, işlevsel hale getirilmesi, muhtarların kurdukları ilişkilerin formel hale getirilmesi gerekliliği, yasal bir düzenlemenin etkinliği arttıracığı vb. belirlemeler öneriler yapılmıştır. Bunlar göstermektedir ki akademik çalışmaların sorun olarak gördükleri, değerlendirdikleri ve çözüm olarak önerdikleri durumlarda değişim olmamıştır.

3- Günümüzde Mahalle Yönetimi

Mahallenin günümüzde hem yerel yönetimler hem merkezi kurumlar tarafından yakından ilgilenilen bir birim olduğu görülmektedir. Genel olarak mahallenin ve mahalle muhtarlıklarının Türkiye'deki durumuna bakıldığında mahalle sayısında ve mahalle nüfusundaki artış, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler ile birlikte artık o eski, geleneksel mahallelerin kalmadığı görülmektedir. Kalmadığı için bir nostalji ögesi olarak (örneğin konut satışlarında) kullanılmaktadır.

Nüfusun artması ile mahalle sayısı artmaktadır. Ama aynı zamanda yoğunlukta da artış olmaktadır. Alan olarak aynı ölçülerde kalan mahallelerde nüfus yoğunluğu hızla artmaktadır. Yatay mimari, yerini dikey mimariye bıraktıkça mahallelerde nüfus yoğunluğu her geçen gün artmaktadır. Türkiye'de en fazla nüfusa sahip mahalle, Diyarbakır'ın Bağlar ilçesindeki Bağcılar mahallesidir. Bağcılar mahallesinin nüfusu 150 bine yakındır (www.haberturk.com, 2020). Türkiye'de 2019 yılı itibari ile en az nüfusa sahip 3 il ve nüfusları ise şöyledir; Tunceli, ilinin nüfusu 84 bin 660, Bayburt, ilinin nüfusu 84 bin 843, Ardahan, ilinin nüfusu 97 bin 319'dur (www.ntv.com, 2020). Görüldüğü gibi nüfuslarındaki artışlar nedeniyle kimi mahalle illerden bile daha kalabalık yerler olmuşlardır.

Benzer şekilde, inşa edilen açık veya kapalı siteler Osmanlı dönemindeki veya Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki mahallelerin nüfusunun çok daha fazla üstünde bir nüfus barındırmaktadır. Hatta bazı apartmanlar nüfus açısından tek başına bir sokak, mahalle olarak adlandırılabilir. Örneğin, Batman ilinde Toplu Konut İdaresinin bir bölgede ilk etapta yaptığı konut sayısı 1500'dür (TOKİ haber: 2015). Her konutta 4 kişilik bir ailenin oturduğu düşünüldüğünde 7 bin civarında bir nüfusun sadece o mahallede TOKİ'nin oluşturduğu bir konut alanında ikamet ettiği anlaşılır.

Tablo 1: Türkiye'deki Mahalle, Köy ve Muhtar Sayıları

	Muhtar Sayısı
KÖY	18.292
MAHALLE	32.166
TOPLAM	50.458

Kaynak: <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkidariBolumleri.aspx>

Türkiye'de mahalle sayısı 32 bin 166'dır. Köy sayısı ise 18 bin 292'dir. Toplamda 50 bin 458 muhtar bulunmaktadır. Mahalle sayısının köy sayısının iki katına yakın olmasının en önemli nedenlerinden birisi 6360 sayılı kanun ile büyükşehir içerisindeki köylerin mahalleye dönüştürülmesidir.

Nüfus yoğunluğunun artması ile birlikte üretim ve tüketimdeki değişimler aynı mahallede/sokakta/apartmanda yaşayan insanların birbirini bilme, tanıma olasılığını azaltmış hatta yok etmiştir. Artık aynı mahallede oturmak belli bir tanışıklığı, birbirine dair bilgi sahibi olmayı, karşılaşmayı içermemektedir. Belli bir mahallede oturanlar mekânsal olarak birbirine yakın olsalar da aralarında mesafeler bulunmaktadır. Bu mesafelerin oluşumu sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlerle kısacası kentleşme ile ilgilidir.

Mahalleyi canlı yapan, ayakta tutan ve onu yaşatan, o mahallede oturanların birbirleri ile dayanışması, birlikte hareket edebilmesi, mahalleye ilişkin kararları birlikte alabilmeleri olmuştur. Bunu sağlayan ise eskinin mahallesinin, kendi kendine yeten ve yeterli bir yaşam birimi olmasından kaynaklanmaktadır. Mahalle, kendi üretimi ile temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmekte, esnaf tüketicileri ile aynı mahallede oturmaktadır. Komşuluk ilişkileri vardır. Şimdi ise bir evin en temel ihtiyaçlarını karşılamak için market zincirlerin herhangi birinden ihtiyaçlar karşılanmaktadır. Mahalle sakinleri, tüketilen malları üreten veya satılan markaların sahipleri ile değil aynı mahalle aynı ülkede bile yaşamamaktadırlar (Dellaloğlu: 2020).

Geleneksel mahallenin kimi bazı özelliklerine sahip mahallelerin, hâlâ görülebildiği yerler çok az da olsa bulunmaktadır. Bu mahalleler, eski mekânsal özelliklerin korunduğu, uzun süredir aynı yerde ikamet edenlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerdir. Dayanışmanın, komşuluğun hala devam edebildiği bir diğer mahalle türü ise aynı yerden göç ile kente gelmiş, kente tutunmaya çalışanların yoğun olarak bulunduğu mahallelerdir. Bu gelinen yerden kaynaklı benzer özellikler gösterenlerin “kaybolmamak” adına birbirine tutunmak zorunluluğundan ortaya çıkmaktadır. Bu tür mahalleler, mahalle sakinlerinin sosyo-ekonomik durumunun iyileşmesi, kente aidiyet hissetmeye başlaması ile yok olmaktadır. Buna paralel olarak da buralardaki muhtarlar da eski önemini kaybetmektedirler (Arıkboğa, 2000:29). Genel olarak bakıldığında buralar, kentlerin kıyısında bulunan, kente tutunmaya çalışanların veya kentin içinde “korunaklı” bölgelerini eski alışkanlıkları ile korumaya çalışanların yerleştiği yerlerdir.

Günümüzde mahalle artık eski geleneksel mahalle olma özelliğini kaybetmiş ve çağın özelliklerine göre değişmiş ve biçimlenmiştir. Mahalle yönetimi de bu değişimden etkilenmiştir. Geleneksel mahallenin yönetimi yasal açıdan, günümüze gelene kadar inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kısmi olarak düzenlenen mahallenin ve mahalle yönetimi zaman içinde merkezi yönetimin ilgisini çekmiştir. Ancak, bu ilgi mahalle yönetiminin işlevselleştirilmesini ve kurumsallaşmasının yasal olarak gerçekleştirilmesi ile değişime ayak uydurmayı, yeni baştan mahalle yönetimini yapılandırmayı içermemiştir.

2020 yılında mahalle yönetiminin nasıl ele alındığı ve konumlandırıldığını anlamak için hem yerel yönetimler hem merkezi yönetim açısından bakmak gerekmektedir. 2015 yılına kadar bir bakıma çok dikkat çekmeyen, görünürlüğü fazla olmayan mahalle yönetimleri/muhtarlıklar, merkezi yönetimin faaliyetleri ile yeniden görünür hale gelmiş, önemli olduğu vurgulanmıştır.

Mahalle muhtarları her ne kadar seçimle işbaşına gelmiş olsa da merkezi yönetimin mahalle yönetimine yaklaşımı açık veya örtük şekilde muhtar merkezin memuru, muhtarlık teşkilatı da merkezin en alt birimi olduğu şeklindedir. Mevzuatta, mahalle yönetiminin yerel yönetim birimi olduğuna dair bir düzenlemenin de olmaması merkezi yönetimin bu yaklaşımını haklılaştırmaktadır. Mahalle ve mahalle yönetimine ilişkin derli toplu bir yasaya gerek görmeden merkezi yönetimin devam etmesinin temelinde de bu yaklaşımın yattığı söylenebilir. Merkezi yönetimin, mahalle yönetimine ilişkin yaklaşımını mevcut uygulamalarda, cumhurbaşkanlığında yapılan muhtarlar toplantılarındaki Cumhurbaşkanının konuşmalarında ve İçişleri Bakanlığı'nın açıklamalarında bulunabilir.

Cumhurbaşkanının muhtarlarla buluşma toplantıları, mahalle ve köy muhtarlığının popülerleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Cumhurbaşkanlığı makamının merkezi yönetimi ve devleti temsil ettiği göz önüne alınırsa, bu toplantılara merkez-muhtar buluşması da denebilir. Aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Sistemi'ne geçilmesi ile birlikte cumhurbaşkanının partili olması siyasetten uzak olarak algılanan köy/mahalle yönetimlerinin siyaset ile teması, siyasi alana çekilmesi olarak da bu toplantılar değerlendirilebilir. Aynı zamanda toplantıların Cumhurbaşkanının kamuoyu açıklaması ve parti grup konuşması gibi olması bu değerlendirmeyi kuvvetlendirmektedir (Arikboğa, 2018:32). 2015 yılında seçimle gelen partisiz cumhurbaşkanı, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçildikten sonra da partili cumhurbaşkanı olarak Adalet ve Kalkınma Partisi başkanı da olan Recep Tayyip Erdoğan hem hükümeti/merkezi yönetimi hem devleti temsil eder konumdadır. Muhtarlar ile yapılan toplantılar hükümet/merkez ve devletin başı ile muhtarların buluşması olarak gerçekleşmiştir.

Toplantılar Ocak 2015 yılında tüm köy ve mahalle muhtarları ile bir araya gelme hedefi ile başlamıştır. Her toplantıda 10 ilden gelen 400 muhtarın ağırlanması öngörülmüş, ancak bu her zaman mümkün olmamıştır. Son toplantılardan, 49. Toplantı 2018'in aralık ayında, 50. toplantı ise İstanbul Büyükşehir Belediye başkanlığı seçiminin gölgesinde, İstanbul'un 39 ilçesinin muhtarları ile toplu iftar olarak Mayıs 2019'da gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten sonra yapılan toplantı bilgisi cumhurbaşkanlığı web sitesinde bulunmamaktadır. Toplantılarda mahalle yönetimi ve muhtar/muhtarlıklar ile ilgili çeşitli konulara değinilmekle birlikte toplantı konuşmalarının büyük

oranda güncel ekonomik ve siyasi gelişmelere, siyasi rakiplere yönelik değerlendirmelere ayrıldığı görülmektedir.

Genel olarak, bu toplantılarda yapılan konuşmaların doğrudan muhtarlar ile ilgili olan kısmı, demokrasi-seçim ilişkisi bağlamında muhtarların öneminin vurgulanması, muhtarlara ilişkin olarak iktidarın yaptığı hizmetlerin anlatılması, İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Muhtar Bilgi Sistemi(MUBİS)'nin tanıtılmasıdır. Cumhurbaşkanlığı web sitesinde (www.tccb.gov.tr) bulunan toplantı konuşma metinleri incelendiğinde Cumhurbaşkanının konuşmalarında;

- Muhtarların seçimle işbaşına gelmeleri ve muhtarlıkların “demokrasinin nüvesi” olduğu,
- Hem muhtarların hem cumhurbaşkanının seçimle işbaşına gelmiş olmalarının önemi, bu anlamda benzer olmaları,
- Devlet (cumhurbaşkanı)-muhtar iş birliği ile pek çok sorunun çözüleceği
- Muhtarların özlük hakları ile ilgili çalışmalar yapıldığı, iyileştirmelerin olduğu,
- Muhtar Bilgi Sistemi'nin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Toplantılar (www.tccb.gov.tr), “*demokrasi piramidinin en tepesindeki (cumhurbaşkanı) ile tabandakilerinin (muhtarların)*” bir araya gelmesi ve bu ikisi arasındaki mekanizmaların harekete geçirilmesi olarak tarif edilmektedir. Bu toplantılar ile muhtarların aracılığı ile Cumhurbaşkanının, milletle/mahalleli ile doğrudan ilişki kurduğu, vatandaşın sorunlarının çözüldüğü belirtilmektedir. Yeni sistemde, cumhurbaşkanlığı makamının devletin başı olduğu gibi hükümetin de başı olduğu özelliği konuşmalarda öne çıkarılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı ve muhtarlığın yönetim içindeki yeri, ilişkisi ve önemi bu bağlamda açıklanmaya çalışılmaktadır.

Bu toplantılarda mahallenin ve muhtarların artık eski/geleneksel mahalle ve muhtar olmadığı, değişimler yaşandığı, bunlardan hareketle ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik yapılanlar ve yapılması gerekenler olduğu belirtilmektedir. Artık mahallelerin (nüfus olarak) büyümelerinden dolayı yönetilme sorunu olduğu, 6360 sayılı kanunla büyükşehir belediyelerinin bulunduğu yerdeki köylerin mahalle olması ile ortaya çıkan sorunların olduğu söylenmektedir. Muhtarların özlük işleriyle ilgili sorunlarının olduğu ve bunların büyük oranda, örneğin maaş düzenlemesi, SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) ödemeleri, silah ruhsatı alımının kolaylaştırılması ve kalıcılaşmasının sağlanması gibi düzenlemeler ile çözüldüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca yapılanlar arasında 19 Ekim tarihinin 2015 yılından itibaren Muhtarlar Günü olarak belirlendiği ve kutlanmasına ilişkin yapılan çalışmalar olduğu anlatılmaktadır.

İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan MUBİS, mahallelerin/köylerin sorunlarının muhtarlar tarafından ilgili birimlere aktarılması ve takibinin yapılmasına dayalı bir sistemdir. İçişleri Bakanlığı bu sistemin işletilmesinden sorumludur. MUBİS, muhtarlar toplantıları ile eşgüdümlü bir şekilde devreye sokulmuştur. Toplantılarda sistem kısaca anlatılmış, toplantı sonrası ise İçişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından muhtarlara ayrıntılı bilgilendirmeler yapılmıştır.

Bu sistemin bir uzantısı olarak merkezi yönetimin taşra kuruluşlarında ve yerel yönetim kurumlarında (büyükşehir belediyesi ve belediyelerde) ilgili birimler oluşturulmuştur. İçişleri Bakanlığının 2015/8 Nolu Genelgesi ile merkezi olarak muhtarların taleplerinin toplanmasına ve bunların koordine edilip, takip edilmesine yarayan MUBİS, aynı zamanda merkez ile muhtarların ilişkisini güçlendirmeye yöneliktir. Sistem ile merkezi yönetim ve muhtarlar arasındaki ilişkinin İçişleri Bakanlığı aracılığı ile güçlendirildiği ve kurumsallaştırıldığı görülmektedir. İçişleri Bakanı Soylu, “muhtarların merkezi kurumsal yapıya dahil edilebilmesi” için Muhtarlar Daire Başkanlığı’nın Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulduğunu belirtmektedir (www.icisleri.gov.tr, 2017).

Bu genelge çerçevesinde İçişleri Bakanlığı bünyesinde Muhtarlar Daire Başkanlığı faaliyet geçirilmiş, Muhtarların taleplerinin bu şekilde daha hızlı, etkin olarak merkeze iletilmesi ve sonuçlandırılması hedeflenmiştir. (www.icisleri.gov.tr, 2016). Muhtarlık Bilgi Sistemi ile muhtarlar isteklerini kamu kurumlarına iletebilmektedirler. Bu sistem sayesinde taleplerin kayıt altına alınması ve takibi sağlanmaktadır. Aynı zamanda muhtarların talepleri ile hangi kurumun ilgilendiğinin/ilgilenmediğinin de takibi yapılabilmektedir. Muhtarların talebini dikkate almayan belediye başkanını, valiyi, kaymakamı bu sistem ile İçişleri Bakanlığı doğrudan takip edebilmektedir (3.Toplantı). Böylece bu sistem bir bakıma muhtarların talepleri doğrultusunda yerel ya da merkezi yönetim kurumlarını, takip etmeye, bir anlamda denetlemeye imkân vermektedir. Muhtarlıklar, merkezi yönetim ile ilişkilerinin kurumsallaştırılması bağlamında, merkezi yönetimin doğrudan vatandaş ile temas eden tabandaki birimi olarak merkezi yönetim ilişkiler ağına dahil edilebilecek şekilde uygulamalar hayata geçirilmektedir. İktidar olmanın yolunun da temas etmekten geçtiği vurgulanmaktadır. Merkez ile muhtarlık arasındaki ilişkiyi kurumsallaştırmaya yönelik olarak yapılan fiili çalışmalar olmasına karşın mahalle yönetiminin muhtarlık kurumunun yasal olarak yetkive yaptırım gücünün olmadığı bilinmektedir. Eski tarihli yasaların artık değişimler ile birlikte gücünü yitirdiği, mahalle muhtarlarının artık pek çok görevinin yasalar ile başka kurumlara aktarıldığı ifade edilmektedir. Ancak bazı yetkililer yeni düzenlemelerin yapılması gerekliliğini belirtmektedir. Yerel yönetimler konusunda yapılan düzenlemelerin mahalle

muhtarlıklarına ilişkin düzenlemelerin yapılması ile yerel yönetim reformunun tamamlanacağı, demokrasinin güçleneceği merkezi yönetim yöneticileri tarafından dile getirilmektedir (www.ankara.gov.tr, 2017). Bir bakıma bu açıklamalar bazı yetkililerin mahalle yönetimlerini yerel yönetim olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Mahalle yönetimlerinin, yaşanan değişim ve gelişmelere uygun olarak yasal anlamda statülerinin belirlenmesi ve yerel yönetim olarak güçlendirilmesinin gerekliliği belirtilmektedir. “*Kanunla belirlenmiş hiçbir yetki, gelir ve yaptırım gücüne sahip olmayan tek kurum* (www.ankara.gov.tr, 2017)” olma durumundan çıkarılması istenmektedirler.

Mahalle yönetimi ile ilgili olarak güncel düzenlemelerin yapılması gerekliliği yetkililer tarafından kabul edilmektedir. Bunun aslında yerel yönetimlerin eksik kalan yönü olduğu bilinmektedir. Yetkililerin, muhtarların söyledikleri daha net olarak Kalkınma Bakanlığı'nın hazırladığı Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyon Raporu'nda ifade edilmektedir. Rapor'da (2014) mahalle yönetimlerinin en yakın ilişki içinde bulunduğu kurumların belediyeler olduğu belirtilmektedir. Mahalle muhtarlıklarının doğrudan kendi buldukları mahalle ile ilgili kararları alan belediyeler ile daha yakın çalışmaları mahalli müşterek ihtiyaçların karşılanmasına doğrudan hizmet eder. Bu anlamda mahalle muhtarlıklarının merkezi yönetim yerine yerel yönetimin etkin yapılarından birisi olarak devamlılığının sağlanması önerilmektedir. Temelde belediyelerin doğrudan ilişki içinde olduğu mahalli alanın özgün koşulları, ihtiyaçları etrafında hızlı kentleşmenin getirdiği sorunlarla baş etmeyi mahalle yönetimleri ile gerçekleştirebilirler.

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün Şubat 2015 yılında yayınladığı 2015/8 Nolu Genelgesi ile belediyelerde muhtarlık işleri ile ilgili bir birim kurulması zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluk belediyeleri MUBİS ile eşgüdümlü hale getirmeyi amaçlamaktadır. Belediyelerde oluşturulan muhtarlık işleri müdürlüklerinin genel olarak işleri, elektronik ortamda muhtarlardan gelen talepleri ilgili birimlere yönlendirmek, başka kanallardan gelen talepleri sisteme girerek gerekli yönlendirmeyi yapmaktır. Gelen talepler, bu taleplerden gerçekleştirilenler ve gerçekleştirilemeyenlerin gerekçelerinin belirtildiği üç aylık sürelerle hazırlanan raporları valiliğesunmaktadır. Böylece merkezi yönetim belediyeleri muhtarların talepleri üzerinden bir anlamda denetlemektedir. Ayrıca muhtarlıklar ile ilgili işlerde diğer kamu kurumları ile koordineli olarak çalışmayı bu birimler sağlamaktadır (www.edirne.bel.tr).

Büyükşehir belediyeleri diğer belediyelere göre mahalle sayılarında 6360 sayılı kanun ile önemli artışlar yaşamışlardır. Büyükşehir belediyeleri içerisindeki köylerin mahalleye dönüşmesi ile mahalleleri kırsal ve kentsel mahalleler olarak ayırma gereği ortaya çıkmıştır. Çünkü kentsel

özellikler gösteren mahallerin yanı sıra artık adı mahalle olan ama aslı köy olan (geçimi tarım, hayvancılığa dayanan, mekânsal yerleşim olarak farklı özellikleri olan vb.), köy yerleşim yeri özellikleri gösteren mahalleler büyük kentlerin görev yetki ve sorumluluk alanına dahil edilmişlerdir. Her ne kadar yasa bunları mahalle olarak tanımlasa da yasanın tanımlaması ile bu yerleşim yerlerinin özellikleri değişmemekte ve bu iki mahalle türünün ihtiyaçları ve sorunları farklılıklar göstermektedir.

Büyükşehir belediyelerinin bu anlamda mahalle yönetimlerine ilişkin kurumsal örgütlenmelerinin kırsal kalkınma, tarımsal hizmetler ile ilişkilendirdikleri (Konya, Samsun, Bursa Büyükşehir Belediyeleri gibi) benzer şekilde gıda ile (İstanbul Büyükşehir Belediyesi gibi) veya sosyal hizmetler ile (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi gibi) veya tamamen ayrı olarak Muhtarlık işleri daire başkanlığı şeklinde örgütlendiği görülmektedir. Belediyelerde, büyükşehir belediyeleri gibi elektronik ortamda muhtarlıklardan gelen talepleri almak için muhtarlık işleri birimleri bulunmaktadır.

Özellikle büyükşehir belediyeleri merkezi yönetimin kurmuş olduğu Muhtar Bilgi Sistemi (MUBİS) benzeri sistemleri kendi kentlerindeki muhtarlar ile iletişim kurabilmek için kendi bünyelerinde faaliyete geçirmişlerdir. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Muhtarlıklar Müdürlüğü muhtarlar ile hızlı bir iletişim sağlayabilmek için Muhtar Bilgi Sistemi'ni oluşturmuştur. Bu sistem ile muhtarların, belediyenin ilgili daire, müdürlük veya iştiraklerine ulaşmaları sağlanmakta, sorunlarını iletmesi ve takip edebilmesini mümkün kılmaktadır (www.ibb.istanbul).

Benzer şekilde Konya Büyükşehir Belediyesi de Muhtarlık Bilgi Sistemini kurarak muhtarların taleplerinin ilgili birime iletilmesinde kolaylık sağlamaktadır (www.konya.bel.tr). Mahalle muhtarlıklarının taleplerinin alındığı elektronik sistemin dışında kent yöneticileri muhtarlarla toplantılarda gerçekleştirmektedirler. Mahallelerin ihtiyaçları bu toplantılarda da öğrenilmeye çalışılmakta, muhtarlar ile yakın ilişkiler kurulmasına çalışmaktadırlar.

Tüm yapılan toplantılar açıklamalar ve uygulamalara rağmen muhtarlar yapılanların yetersiz olduğunu belirtmektedirler. Muhtarlar konfederasyonu muhtarlığı hem yerel hem merkezi idareyi temsil eden, iki kurum arasında siyasallaşmamış tek çözüm merkezi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca sistemdeki yerlerini devlet ve vatandaş arasında "aracı bir kurum" olarak tarif etmektedir (www.muhtarlarkonfederasyonu.org, 2016). Merkezi yönetim yetkililerinin de vurguladığı gibi muhtarlar konfederasyonu da mahalle yönetimine ilişkin mevcut yasanın eskidiğini, 2015 yılı itibari ile, kanunda verilen görevlerin beş maddeye düştüğünü belirtmektedir. Mahalle yönetiminin özgün konumunu devam ettirmeye, hızlı kentleşmeye ve değişimlere uygun, çağdaş katılımcı hizmet

sunumlarını hayata geçirmeye, sosyal kültürel ilişkileri ve değerleri geliştirmeye kurmaya yönelik düzenlemeler ile yenilenmesi beklentilerini dile getirmektedirler (www.muhtarlarkonfederasyonu.org, 2017). Konfederasyon tek bir muhtarlık kanunu, seçim sisteminde değişiklik, muhtarlık evleri, büro personeli, ayrı bir bütçe, mahalle ile ilgili kararlarda belediye meclislerinde muhtarların söz ve karar sahibi olmalarını buna yönelik düzenleme yapılmasını istemektedir (www.muhtarlarkonfederasyonu.org, 2018). Muhtarlar Konfederasyonu her ne kadar merkezi idareyi de temsil ettiklerini söylese de taleplerine bakıldığında yerel yönetim olarak kurumsallaşmaya dönük olduğu görülmektedir. Ayrıca güncel durumlar dikkate alındığında (muhtarlık seçimlerinde adayların siyasi parti adı altında seçimlere girmese de belli siyasi partileri temsil ettikleri bilinmektedir) muhtarlıkların siyasallaşmamış olarak tanımlanması iddialı bir görüştür.

4. Sonuç

2000’li yıllardan başlayan kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmalarında yerel yönetimler alanında, Türkiye’nin kendine özgü şartları bağlamında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı da dikkate alınarak, çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak mahalle bu düzenlemeler içinde kendine yer bulamamıştır. Başlı başına bir yasal düzenleme yerine 5393 sayılı Belediye yasası içinde kısmi olarak düzenlenmiştir. Bu yetersizliğin üzerine 6360 sayılı kanun ile köylerin mahalle yapılması eklenmiştir. Böylece zaten var olan sorun hem nitelik hem nicelik olarak farklı boyutlar kazanmıştır. Merkezi yönetimin muhtarlıklar üzerindeki etkisini arttıran MUBİS gibi sistemlerin kurulması ise talep toplamak ve iletme konusunda başarılı olsa da mahalle yönetiminin bulunduğu alanda sorumluluk, yetki almasını ve görevlerini tanımlama konusunda bir yenilik sağlamamaktadır.

Her ne kadar mahalleye ilişkin yaklaşımların çoğunluğu “nostaljik” bir içeriğe sahip olsa da günümüzün gerçeği, içinde yaşanılan mahalle “eski”nin mahallesinden çok farklıdır. Tarihsel süreç içerisinde mahallenin niteliğinin değişmesinde üretimdeki, üretim ilişkilerindeki, toplumsal ilişkilerdeki değişimlerin etkisi inkar edilemez. Ama yaşanılan sürecin sonucunda geline nokta farkında olunması gereken komşuluk ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı, dayanışmanın, birlikte hareket etmenin, birbirine sahip çıkmanın, korumanın kollamanın yaşandığı mahallelerin artık çoğunluğun yanında azınlık olarak kaldığıdır. Mahalle yönetimi de bu değişimi yaşamaktadır. Muhtar ve ihtiyar heyetini mahallede oturanların çoğu muhtarlığa işi düşmediği sürece bilmemekte, tanımamaktadır. Benzer şekilde mahalle oturanların çoğunluğunu da muhtar ve ihtiyar heyeti tanımamaktadır. Mahallenin değişip dönüşmesine paralel olarak mahalle yönetimi, muhtarlık da

değişmiştir. Zaman içerisinde muhtarın görev ve sorumluluğu içinde sayılan işler ya ortadan kalkmış ya başka kurumlara devredilmiştir. Birçok alanda işlevsiz hale gelen mahalle yönetimi merkez ile yerel arasında, devlet ile vatandaş arasında görevi olan ama yetkisi olmayan “aracı bir kuruma” dönüşmüştür.

Mahalle yönetimi, işlevsizleşmesine rağmen bulunduğu konum itibari ile ölçek dolayısıyla da halka en yakın olan yönetim birimidir. Bu yakınlık demokrasi ile ilişkilendirildiğinde halkın sesi olmaya en yakın yönetim olarak bakılmaktadır. Muhtarların seçimle işbaşına gelmesi bu anlamda önemlidir. Merkezi yönetim demokrasinin temel taşı olarak muhtarları değerlendirmektedir. Ancak bu değerlendirmenin devamının demokrasiyi mahalle bazında güçlendirecek adımların atılması bir zorunluluktur.

Mahallenin ve mahalle yönetiminin önemi, genel olarak, yasama işini gerçekleştirecekler ile muhtarlar tarafından sık sık ifade edilmektedir. Bu alandaki düzenlemelerin, büyük oranda hem fikir olduğu gibi, yerelden yana tavır konularak yapılmasıdır. Yerel bir kurum olarak yapılacak düzenlemenin mahalleyi canlandırarak, demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi bazında bazı düzenlemeler içermesi de mahalle yönetiminin dayanaklarının sağlam olmasını sağlayabilir. Katılımcı bir demokrasi işleyişinin yerleştirilmesi, mahallelinin mahallesine sahip çıkması, aralarında ilişki kurmaları, yeni tip mahallenin yeni komşuluk kültürünü yaratmaları konusunda yeni kanallar açabilir. Mahalle yönetimi yerel demokrasinin temel olarak değerlendirilebilir. Yerel yönetimlerin karar süreçlerine mahalle ölçeğinde katılım sağlanması, halkın görüşlerinin yerel yönetimlere doğrudan muhtarlar aracılığı ile aktarılması muhtarlar ile yerel yönetimler arasında hizmet ve görev ilişkisinin kurulması ve içselleştirilmesi sağlanabilir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:148).

Devlet yönetimi (yerel-merkez) her ne kadar muhtara ulaşsa da mahalleye/bireye ulaşamamaktadır. Çünkü vatandaş, muhtarın çözüm gücünün, yetkisinin yasal olarak olmadığını bilmektedir. Devletin vatandaşı ile teması ve bu temasın sürekliliği, vatandaşın doğrudan düşüncesini, taleplerini iletmesi, tepkisini göstermesi ile mümkündür. Bunun yolu da bu alanlarda demokrasinin somutlaştırılmasıdır. Türkiye yönetim pratiğinde var olan mahalle ve mahalle yönetimleri de bu somutlaştırmanın gerçekleştirilebileceği temel bir alan olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Akman, Çiğdem (2018). “Mahalle Yönetimi ile İlgili Yeni Bir Yasal Düzenleme Gerekli mi? Isparta İli Özelinde Bir Araştırma”, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 10 (19), ss.516-534.
Akyıldız, Ali (2006). “Muhtar”, TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt:31, ss.51-53).İstanbul:TDV Yayınları,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhtar> (Erişim Tarihi: 06.03.2020).

- Alada, Adalet B. (2008). “Kentsel Yönetimde Katılımda ‘Mahalle’”, Dosya 08, Yerel Yönetimlerde Katılım, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi , vol.64, ss.66-70.
- Arikboğa, Erbay (2000). “Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı”, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Birgül A.Güler ve Ayşegül Sabuktay (Yay. Haz.), TODAİE –YAYEM, Ankara, ss. 167-176.
- Arikboğa, Erbay(2018). “Mahalle Muhtarlığı ve Muhtarlık-Belediye İlişkileri”, Yerel Yönetimler ve İyi Yönetişim, Argüden Yayınları No:13, İstanbul: Argüden Akademi Yayınları, ss.19-35.
- Bal, Hüseyin vd. (2012). “Muhtarların Sosyal-Ekonomik Özellikleri ve Kentsel Sorunlara Yaklaşımları (Isparta Örneği)”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:17, Sayı:2, ss.17-40.
- Bergen, Lütfi, (2010). “Medeniyetin Cüzü: Mahalle”, İdeal Kent, Sayı:2, Aralık, ss.140-168.
- Bulut, Yakup(2001). “Mahalle Muhtarlığı Üzerine Bir Araştırma”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:10, Sayı:3, ss.32-51.
- Çılgın, Kumru ve Yirmibeşoğlu, Funda (2019). “Yerel Demokrasi Arayışında Mahalle”, Planlama Dergisi, Cilt:29, Sayı:2, ss.102-114.
- Delaloğlu, Besim F. (2020). “Mahallenin Sosyolojisi” Gazete Duvar, 7 Mayıs, 2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/05/07/mahallenin-sosyolojisi/>
- Düzbakar, Ömer (2003). “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:5, ss.97-108.
- Erdagöz, Özcan (2012). “Mahalle Yönetimi ve Geleceği”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Yıl:1, ss.59-101.
- Erman, Tahire (2010). “Kent Çeperindeki bir ‘Devrimci’ Mahalle: 1970’lerden 2000’lere Mahallenin Değişen Anlamı ve Mahalle Üzerinde Yaşanan Çatışmalar, Çekişmeler”, İdeal Kent, Sayı:2, Aralık 2010, ss.170-195.
- Güneş, Yaşar (2009). “Mahalle Yönetimi”, Türk İdare Dergisi, Sayı:465, Aralık, ss.113-131
- Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Kalkınma RaporuYerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2014-2018, Kalkınma Bakanlığı Yayınları, Ankara, Yayın No:2868-ÖİK:718.
- Kalkışım, Hasan M. ve Yılmaz, Nihat (2017). “Mahalle Yönetimi ve Mahalle Muhtarlarının Profili: Trabzon Ortahisar Örneği”, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:12, ss.110-126.
- Koçberber, Seyit (2005). “Yeni Belediye Yasası ile Mahalle Yönetimi” Sayıştay Dergisi, Sayı:56, ss.103-114.
- Köklü, Tuna E. ve Gül, Hüseyin(2017). “Türkiye’de Mahalle Muhtarlığının Dönüşümü ve Yeni Muhtarlık Algısı”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE Dergisi, Kamu Yönetimi Özel Sayısı (KAYFOR 14), ss.719-733.
- Mardin, Şerif(2008). “Şerif Mardin Mahalle Baskısını Anlatıyor”, Medyascope, <https://medyascope.tv/2017/09/07/serif-mardin-mahalle-baskisi-kavramini-anlatiyor/>, (Erişim Tarihi:15.05.2020)
- Nişanyan, Sevenyan (2020a). “Mahalle”, NişanyanSözlük, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=mahalle> (Erişim Tarihi:15.05.2020)
- Nişanyan, Sevenyan (2020b). “Muhtar”, NişanyanSözlük, <http://www.nisanyansozluk.com/?k=mahalle> (Erişim Tarihi:15.05.2020)
- Orhan, G., Palaz, S., Altan, E. (2018). “Yerel Siyasete Kadınların Aktif Katılımının Koşulları: Kadın Muhtarlar Akademisi Katılımcıları Çalışması”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.16-39.
- Özservlet, Yasemin Ç. ve Küçük, Hülya (2019). Mahalle Odaklı Katılım, Yasemin Ç. Özservlet ve Hülya Küçük (Ed.), Astana Yayınları, Ankara.
- Palabıyık, Hamit ve Atak, Şermin (2000). “İzmir Büyükşehir Bütününde Mahalle Yönetimleri Profili” <https://docplayer.biz.tr/13386941-Izmir-buyuksehir-butununde-mahalle-yonetimleri-profil.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2020).
- Pınarcıoğlu, Nihal Ş. (2019). “Kadınlar İçin Alternatif Bir Siyaset Pratiğinin Olasılıkları:Mahalle Muhtarlığı”, Reflections on International Relations&Politics&History&Law, (Ed.: N.Kenar, P. O. Amour), IJOPEC Publications, ss.89-103, <https://books.google.com.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2020).
- Şahin, Musa ve Işık, Esra (2011). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalle Yönetimi” Dumlupınar

- Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 30, ss.221-230.
- Tar, Yasemin Y. (2016). “Partisiz Siyaset: Muhtarlık”; Kadınların Siyaseti için Bir İmkân Mı? Samsun İli Kadın Muhtarları ve Kadın Muhtar Adayları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı:42, Şubat 2016, ss.1173-1184.
- TOKİ (2015). “Emekli TOKİ” <http://www.toki.gov.tr/haber/batmanli-emeklilerin-daireleri-belirlendi>, (Erişim Tarihi: 15.05.2020)
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2020) “Mahalle” <https://sozluk.gov.tr/?kelime=mahalle%20muhtari>, (Erişim Tarihi:15.05.2020)
- www. Ntv.com, <http://www.ntv.com.tr/turkiyeinin-nufusu-belli-oldu-en-az-nufus-tuncelide.ZuRvNJ5t1k2ro teAnHGbQ> (Erişim tarihi:05.06.2020).
- [www.ankara.gov.tr\(2017\)http://www.ankara.gov.tr/19-ekim-muhtarlar-gununde-muhtarlar-bulusmasi-duzenlendi](http://www.ankara.gov.tr(2017)http://www.ankara.gov.tr/19-ekim-muhtarlar-gununde-muhtarlar-bulusmasi-duzenlendi), (Erişim Tarihi:12.04.2020)
- www.edirne.bel.tr, https://www.edirne.bel.tr/s/muhtarlik-isleri-mudurlugu-151.html
- [www.haberturk.com\(2020\)https://www.haberturk.com/diyarbakir-haberleri/74722408-turkiyenin-en-buyuk-mahallesini-en-guzel-mahalle-yapmak-icin-kollari-sivadi150-bine-yakin](http://www.haberturk.com(2020)https://www.haberturk.com/diyarbakir-haberleri/74722408-turkiyenin-en-buyuk-mahallesini-en-guzel-mahalle-yapmak-icin-kollari-sivadi150-bine-yakin), (Erişim Tarihi: 12.04.2020.
- www.ibb.istanbul, https://www.ibb.istanbul/News/Detail/35520, (Erişim Tarihi:30.06.2020)
- [www.icisleri.gov.tr \(2016\)https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-suleyman-soylunun-19-ekim-muhtarlar-gunu-mesaji](http://www.icisleri.gov.tr (2016)https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-suleyman-soylunun-19-ekim-muhtarlar-gunu-mesaji), (Erişim Tarihi.14.05.2020)
- [www.icisleri.gov.tr\(2017\)https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-sayin-suleyman-soylunun-muhtarlar-gunu-mesaji](http://www.icisleri.gov.tr(2017)https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-sayin-suleyman-soylunun-muhtarlar-gunu-mesaji)(Erişim Tarihi. 14.05.2020)
- www.konya.bel.tr, https://www.konya.bel.tr/haberbasin.php?haberID=5357&hDurum=METIN
- [www.muhtarlarkonfederasyonu.org\(2015\)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/turkiye-muhtarlar-konfederasyonu-2-kongresini-yapti.html](http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org(2015)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/turkiye-muhtarlar-konfederasyonu-2-kongresini-yapti.html), (Erişim Tarihi.14.05.2020)
- [www.muhtarlarkonfederasyonu.org \(2016\)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/19-ekim-muhtarlar-gununuz-kutlu-olsun.html](http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org (2016)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/19-ekim-muhtarlar-gununuz-kutlu-olsun.html), (Erişim Tarihi.14.05.2020)
- [www.muhtarlarkonfederasyonu.org\(2017\)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/etiket/19%20Ekim.html](http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org(2017)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/etiket/19%20Ekim.html), (Erişim Tarihi.14.05.2020)
- [www.muhtarlarkonfederasyonu.org \(2018\)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/turkiye-muhtarlar-konfederasyonu-3-olagan-genel-kurulunu-yapti.html](http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org (2018)http://www.muhtarlarkonfederasyonu.org/bizden-haberler/turkiye-muhtarlar-konfederasyonu-3-olagan-genel-kurulunu-yapti.html), (Erişim Tarihi.14.05.2020)
- www.tccb.gov.tr, https://www.tccb.gov.tr/Search?s=muhtar&p0=muhtar&p1=-356--353-&p2=28.08.2014&p3=10.06.2020&sT=1&langText=tr&presidentId=12
- <https://www.tccb.gov.tr/Search?s=muhtarlar%20toplanti&p0=muhtarlar%20toplanti&p1=-410--353-&p2=28.08.2014&p3=25.06.2020&sT=1&langText=tr&presidentId=12>
- 2015/8 Nolu Genelge, <http://www.battalgazi.bel.tr/dosya/38201610506223.pdf>
- 29507 sayılı Resmî Gazete, 2015, Başbakanlık Genelgesi, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/10/20151019M1.pdf>

TÜRK EFSANELERİNDE YİYECEK VE İÇECEKLER**(Doç. Dr. İlker AYDIN, ilkaydin28@gmail.com)****Özet**

Efsaneler toplumdan topluma zamandan zamana bağlı olarak, bazı değişikliklerle nesilden nesile aktarılan genellikle sözlü geleneğe ait halk anlatıdır. Bu çalışmanın amacı efsane kavramı üzerinde durarak efsanelerde yer alan yiyecek ve içecekleri tespit etmek, yiyecek ve içecekleri Türk kültürü açısından değerlendirip yorumlamaktır. Araştırma nitel araştırma özelliği göstermektedir ve doküman incelemesi ile gerçekleştirilmiştir. Demir'in (2013) "*Türk Efsaneleri*", Helimoğlu Yavuz'un (2013) "*Diyarbakır Efsaneleri*", Sakaoğlu'nun (1976) "*101 Anadolu Efsanesi*" ve yine Sakaoğlu'nun (2003) "*101 Türk Efsanesi*" adlı eserleri çalışmanın materyalini oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanması belgesel tarama ile gerçekleştirilmiştir. Rakamlarla kodlama yapılarak veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Veriler önce yiyecek-içecek olarak ayrı bir sınıflamaya tabi tutulmuş, sonrasında ise yiyecekler farklı kategorilerde ele alınmıştır. Veriler bunlar üzerinden betimlenerek yorumlanmıştır. Çalışma kapsamında toplanan veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda yaklaşık 1246 efsaneden elde edilen bulgulara göre efsanelerde en fazla geçen içeceğin 693 kullanım sıklığıyla su, yiyeceğin de 142 kullanım sıklığıyla ekmek olduğu gözlenmiştir. Efsanelerde ekmeğin ve suyun temel anlamda kullanılmasının yanında; ekmeğin nimet, suyun da kutsal ve şifalı olduğuna değinilmiştir. Bundan hareketle Türklerde yemek kültürünün birçok alanda olduğu gibi efsanelerde de etkisini gösterdiği sonucuna varmak mümkündür.

Anahtar kelimeler: Türk kültürü, efsane, yiyecek, içecek.

FOOD AND BEVERAGE IN TURKISH LEGENDS**Abstract**

Legends are folk narratives of the oral tradition that are handed down from generation to generation with some changes depending on time and society. The aim of this study is to determine the foods and beverages in legends by focusing on the concept of legend, to evaluate and interpret food and drinks in terms of Turkish culture. The research is qualitative research and carried out with document review. "*Türk Efsaneleri*" of Demir (2013), "*Diyarbakır Efsaneleri*" of Helimoğlu Yavuz (2013), "*101 Anadolu Efsanesi*" (1976) and "*101 Türk Efsanesi*" (2003) of Sakaoğlu are the materials of this study. The collection of research data was carried out by documentary scanning. Data collection was carried out by coding with numbers. The data were first classified as a food and beverage, and then the food was handled in different categories. The data have been interpreted through these descriptions. The data collected within the scope of the study were analyzed by descriptive analysis. As a result of the research, according to the findings obtained from approximately 1246 legends, it was observed that the most common beverage in the legends was water with 693 usage frequency and bread with 142 usage frequency of food. Besides the basic use of bread and water in legends; it is mentioned that bread is blessing and water is sacred and healing. From this point of view, it is possible to conclude that food culture in Turks shows its effect in legends as in many other fields.

Keywords: Turkish culture, legend, food, beverage.

1. GİRİŞ

'Efsane' kavramı üzerine

Folklor çalışmaları, bir kültürün geleneksel ifadelerine ve bu ifadelerin ürettikleri ilgili anlamların yorumuna odaklanmaktadır. Arkaik dönemlerden günümüze kadar gelen birçok edebi ürün bulunmaktadır. Bunlardan en anlamlıları kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan mit, destan, efsane ya da masalsı anlatılardır. Bu eserler ait oldukları topluma özgü duygu ve düşünceleri yansıtmakta, insan davranışlarının anlaşılması adına önemli bilgiler sunmaktadır (Nar, 2014: 56). *Efsane* sözcüğü latince; "okunmak zorunda olan" anlamına gelen 'legenda' sözcüğünden gelmektedir. İngilizcede 'legend', Fransızcada 'légende', Almancada 'legende' ve 'sage', İtalyancada 'leggenda', İspanyolcada 'leyenda', Yunancada 'mitos-mit' sözcükleriyle karşılır. Efsane, Farsça bir sözcük olup 'fesane' diye kullanılmaktadır. Arapçada efsane karşılığı olarak 'ustûre' ve 'esâtir' kelimeleri kullanılır. Türkçede efsane karşılığı 'söylence' sözcüğü önerilmiştir (Helimoğlu Yavuz, 2013: 1). Başlangıçta bu terim, manastır ya da kiliselerde halka açık olarak okunmak üzere yazılmış hikâyeleri çağrıştırmış; tarihsel bir bakış açısıyla, çok kesin olmamakla birlikte, bu edebiyat türü ahlaki ya da dinî bir niyeti ön plana çıkarmıştır. Zaman geçtikçe bu hassasiyetini yitiren ve fantastik özellik kazanan efsane sözcüğü, kurgusal olanlar da dahil olmak üzere, kendisini doğru ya da gerçeğe dayalı olarak sunan herhangi bir sözlü ya da yazılı anlatıya gönderimde bulunmaya başlamıştır. Efsane ya da söylence yıllarca gerçekten olmuş gibi kuşaktan kuşağa aktarılan doğruluğu tartışılır bir söylem türüdür. Efsanelerde anlatılan olaylar bazen doğaüstü olabilir ama çoğunlukla gerçek olaylara ve gerçekten yaşamış, kahramanca işler görmüş kişilere dayanır.

Gündelik dilde efsane sözcüğü, genellikle varlığı ya da gerçekliği kanıtlanamayan olgu ya da durumları karşılar. Efsaneler doğruyu söyleme işlevi yüklenmiş kısa, tek olaylık, klişeleşmiş halk hikâyeleridir (Jauhiainen 1982: 56–57). Kavrama ilk yaklaşanlardan Grimm'e göre masal daha şiirsel ve eğitseldir. Efsane daha kısa ve tarihidir; isimlendirilmiş insanlara ve yerlere bağlıdır (akt. Koski, Frog, Savolainen, 2016: 113). Masalların aksine efsaneler, kilit bir unsurla (bir karakter, yer ya da nesne) güçlü bir şekilde bağlantılıdır ve adı geçen bu unsurun, günlük yaşama ya da efsanenin ait olduğu topluluğun tarihine uyumu üzerine odaklanır. Efsane ve mit, belirli bir kültürü destekleme ve açıklama gerçeğini paylaşır. MaxLüthi (1961) masal ve efsaneyi iki temel anlatım olasılığı olarak görür. Her iki türün de insan ruhunun temel ihtiyaçlarının tezahürü olduğu varsayabilir. Bununla birlikte masal; derinliksiz, tek boyutlu iken efsane, derin ve çok boyutludur. Efsanede deneyimleyen kimse, efsane olayının çekirdeği olan deneyiminin etkisi altındadır. Efsanenin konusu sıra dışı, tamamen farklı, öteki dünyaya ait olan ile çarpışmadır. Lüthi (1961) inanma ve inanmamayı, iki tür arasındaki ayrım ilkesi olarak görmeyi bir hata olarak değerlendirir. İlk modern saha çalışması odaklı efsane araştırmacısı FriedrichRanke de efsaneyi masalla karşılaştırır. Ranke'ye (1925) göre efsane nesnel olarak doğru değildir, ancak doğru olduğunu iddia eder. Halk efsanesi nesnel olarak doğru olmayan, hayali içeriğe sahip popüler bir anlatıdır ve doğası gereği hem anlatıcı hem de dinleyici tarafından inanılmayı talep eder. Röhrich (1958) inancı efsanenin genel bir özelliği olarak görür ve Ranke'nin "efsane, anlatan ve dinleyiciden söylediklerinin gerçeğine inanmasını ister" söylemini yineler. vonSydow'a (1934) göre efsane, deneyim ve gözlemlerle yerleşmiş belirli inanç anlayışına dayanan tek bölümlü bir hikayedir. Bildirimini kanıtlarla açıklamaya ve doğrulamaya çalışır fakat bu halk anlatım sanatındaki gibi

özenli değildir. vonSydow'un yaklaşımında da "efsane doğrudur ama gerçek değildir" savı ortaya çıkmaktadır (akt. Dégh, 2001: 36-37; 41-42).

C. W. vonSydow (1948), aynı türden masalların farklı bölgelerde, yerel geleneklere ve zevklere uyarlanmış özel yerel formlar oluşturduğunu belirtir. İnanç efsanelerinde, doğüstü karakterler genellikle yerel olarak bilinen varlıklarla değiştirilir. Öte yandan çağdaş efsaneler, yerel çevrede önyargılar uyandıran etnik ya da sosyal azınlıkların yanı sıra ilgili güncel olaylara atıfta bulunacak şekilde düzenlenmiştir (Koski, Frog, Savolainen, 2016: 113). Başka bir deyişle anlatılar kültürün ve geleneklerinin ihtiyaçlarına uyarlanmıştır. Efsaneler tarihsel görünür çünkü yerel olarak doğrulanabilir topografik ve coğrafi özelliklere gönderimde bulunur ve kültürel olarak güvenilir karakterlere dayanır (Tangherlini, 1990: 377-379).Tangherlini (1990), özellikle doğüstü olaylarla ilgili efsane ve halk inancının, her ikisinin de tek taraflı bir biçimde diğerine bağımlı olmadan birbirlerini güçlendirdiğini vurgular. Yani efsane, inanılırlığının bir kısmını genellikle yansıttığı halk inançlarından alırken, halk inançları da efsane anlatıları tarafından desteklenmektedir. GotthilfIsler (1971) efsanenin arketiptik yönüne vurgu yapar. Her efsaneyi benzersiz olarak görür ve efsane anlatıcısının çabasını efsanenin altında yatan arketip olayı ortaya çıkarma çabası olarak yorumlar. Efsane anlatımı bir rivayet deneyimi değil, daha derin bir inanç işlevi görür. Isler'e (1971) göre ortak bilinçaltında bulunan arketiplerle birleştirilmiş olayların tuhaflığı, kuşkusuz efsanenin epizodik doğasını açıklar. Efsanenin oluşumunda deneyimler, bilinçaltının arketipleri ve halk inancının unsurları ile birleşir.

Efsane çoğunlukla tek olaylı, sanatsal niteliği olmayan, yalın, söylentiye dayalı ve genellikle kişisel bir deneyimle ilgili, biçimsel özellikleri hakkında çok az şey söylenmiş bir türdür (Dégh, 2001: 39). Efsane; yaygın hissedilen baskıların bir yansıması olarak hareket eden coğrafi ve sosyal ortamlarla ilişkili gerçek psikolojik sorunlara yöneliktir. Bununla birlikte sadece ele alınan korkular değil, aynı zamanda arzu ve isteklerdir. Halk anlatılarının çoğu, düşünmeye yöneten insan fantezilerine dayanır. Bu nedenle efsane hem aktif hem de pasif gelenek taşıyıcılarını etkileyen çevresel ve sosyal etmenlerle ilişkili korku ve istekleri ifade eden, ortak deneyimlerin ve inançların sembolik bir temsilidir(Tangherlini, 1990: 381). Her efsane hayata dair bir ileti barındırır. Bu ileti efsanenin odak noktasını oluşturur ve onu hedef kitleye iletmek temel amaçtır. Bu bağlamda efsanenin aldığı şekil, ilettiği mesaja bağlıdır. Masalın aksine genellikle biçimsiz, parçalanmış ve eksik olarak nitelendirilen bu esnek yapı, anlatı içeriğini dengeler. Her efsane, bilinen bir kişinin karşılaştığı olağanüstü ve açıklanamayan bir deneyim yoluyla bilgilendirir, açıklar, öğretir, uyarır ya da örneklendirir (Dégh, 2001: 98-99). Kısaca efsane, kişiden kişiye aktarılan ve doğduğu kültür için önemli bir anlam ya da sembolik bir değer içeren yarı gerçek bir hikayedir. Efsaneler genellikle bir doğruluk unsuru, kahramanca karakterler ya da fantastik yerler içerir; mitolojik nitelikli tarihi gerçeklere dayanır ve çoğunlukla dayandıkları kültürün manevi inançlarını kapsar.

Efsanelerin gerçeğe uygunluğu her zaman tartışılmalıdır. Efsanelerin yerel hayat için tarihsel gerçekliği ve ekotiplendirilmesi (ecotypification) yani farklı türe dönüştürülmesi uzun zaman gerçeğin bir ifadesi olarak yorumlanmış, efsanelerin içerdiği savlara daha sonra aşırı değer verildiği gözlenmiştir. Buna karşılık efsanelerin doğru ya da yanlış olarak yargılanabilecek savlar içerdiği görüşü öne sürülmüştür (Tangherlini 1990: 378-379).Oring'e (2008) göre efsane anlatıcıları, dinleyicileri, anlattıklarının gerçekliği hakkında ikna etmek için bir dizi strateji kullanır. Çünkü efsaneler genellikle olağanüstü iddialarda bulunur; özellikle efsanenin sözlü anlatımlarında

özel bir gerçek retoriği uygulanır. Efsaneler anlatıcıların ve dinleyicilerin kendi sınırları içinde olağanüstü, potansiyel olarak gerçek, sosyal gerçekliğe uygun olaylarla ilgilidir. Gündelik bilginin tutarlılığını tartışır ve bize gerçekliğin sınırlarını zorlayan rol yapma ya da inanma gibi bir fırsat sunar (Kinsella 2011: 18-19). Yeni bir tanım “efsane anlatımının, toplumsal sınırların toplumsal keşfi olduğunu” iddia eder (Ellis, 2003: 11).

Demir’e (2013: 15) göre, “Efsaneler, insan ile insanı, insan ile coğrafyayı, insan ile diğer varlıkları, insan ile maneviyatı birbirine gönül bağı ile bağlayan unsurlardır.” Efsaneye bir tür masal olarak yaklaşan Elçin’e (2016: 314) göre efsane; “İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masal”dır. Boratav (2013) ise bir tanımdan ziyade efsane türünün genel çerçevesini çizmeye çalışır: “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâye ve destana yaklaşır.” ifadeleriyle efsanenin inanışla olan ilişkisine; “Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur.” ifadeleriyle de efsanenin biçim ve tür özelliklerine vurgu yapar. Boratav’a göre; “Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslup niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur” (Boratav, 2013: 111).

Helimoğlu Yavuz’a (2013: 2-3) göre çoğunlukla olağanüstü olayları, insanüstü güçleri ele alan efsaneler, masallara göre daha eski ve insan hayatı üstünde, fakat mitolojiye göre insan hayatına daha yakındır. Hiçbir sabit kronolojiye dayanmaması bakımından da tarihten ayrılır Mitler ilkel kültürlerle özdeşleşirken, efsaneler günümüz toplumsal yaşamıyla daha uyum içindedir. Çünkü mitlerin kahramanları, çoğu durumda tanrı ya da yarı tanrıdır. Oysa efsanelerin kahramanları olağanüstü özellikler sergilemesine karşın, tanrısal ya da yarı tanrısal özellik göstermemektedir. Bu bağlamda, mitlerde bulunan fantastik öğelere efsanede çoğu kez rastlanmaz. Dolayısıyla efsanelerin, mitlere göre daha gerçekçi motiflerle donatıldığı söylenebilir (Seyidoğlu, 2005: 14; Sakaoglu, 2009: 34).

Efsanelerin oluşum kökenine yönelik mitolojik, tarihsel, dinsel ve fantastik olmak üzere birden fazla unsur kaynaklık eder ve genel olarak efsanelerde dört ana özellik bulunur (Nar, 2014: 63):

1. Kişi, yer ve çeşitli olayları anlatırlar,
2. Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır,
3. Çoğunlukla şahıs ve olaylarda tabiatüstü olma (olağanüstülük) özelliği görülür,
4. Efsanelerin belirli bir biçimi yoktur. Kısa ve konuşma diline yer veren anlatımlardır.

Efsaneyi oluşturan unsurların güncel uyarlanmış hali de kısaca şöyle sıralanabilir:

1. Yabancı şey ya da unsurun varlığı,
2. Gerçek ve kurtmaca iki dünyanın iç içe geçmişliği,
3. Bazı batıl inançlara ya da inanışlara gönderim,

4. Yazıya aktarılmış sözlü dil,
5. Lehçeye özgü bazı kelimeler (yerel dil kullanımı),
6. Bazen safiyane bazen güvenilir bir ton,
7. Güldürmek ya da korkutmak için ara geçişler (Web 1).

Efsaneyi anlatanlar ve dinleyenler efsanede sözü geçen olayların bir şekilde gerçekleşmiş olabileceğine inanırlar. Seyidoğlu'na göre efsaneler; “gerçek ve doğru olduğu inancı üzerine kurgulanmıştır; bilinmeyen, esrarengiz olayları anlatırlar; bu nedenle olağanüstü unsurları konu edinirler, mitlerin modernleşmiş şekli olarak kutsal özellikleri bünyesinde barındırırlar; bir efsane mutlaka bir inanç üzerine kurulmakla birlikte, diğer unsurların hepsini taşımayabilir” (Seyidoğlu, 2005: 13, 22). MaxLüthi (1961), efsanenin gerçekten olmuş olayları anlatmakla birlikte gerçekten iki şekilde uzaklaştığını belirtir;

a) Ağızdan ağıza anlatılırken, her anlatıcının özelliklerine göre değişikliklere uğramıştır;

b) Şairler tarafından işlenirken de edebi-sanatsal katkılarla, yine değişikliğe uğramışlardır (akt. Helimoğlu Yavuz, 2013: 4).

Kısaca, efsanelerin en belirgin özelliği; inanılır nitelikte bir anlatım türü olması, konuşma diliyle anlatılması ve kişi, yer, olaylarla ilgili olağanüstülükler taşımasıdır. Bu özellikler, efsanenin benzer nitelik taşıyan masal, destan gibi diğer türlerden de ayırt edilmesini sağlar. Efsanelerde olağanüstü olaylar, toplumun beklentileri, inanışları, mücadeleleri ve arzulanan ideal kişilik(ler) bulunur. Bu anlatılanlar içerisinde ise biraz fantastik, biraz tarihi biraz da gerçeklik payı vardır (Ergun, 1997: 41-45).

Budapeşte Kongresi'nde benimsenen efsane tasnifi Pertev Naili Boratav tarafından bazı değişikliklerle Türk efsaneleri için yeniden düzenlenmiştir:

- I. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler.
- II. Tarihi efsaneler
  - A. Sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (Dağlar, göller, vs.)
  - B. Meskûn yerlerin menşeleri (Şehirler, köyler, vs.)
  - C. Büyük binaların menşeleri (Kiliseler, camiiler, köprüler, vs.)
  - D. Hazine
  - E. Milletlerin, hükümdar sülalelerin ve içtimai sınıfların menşeleri
  - F. Felaketler
  - G. Tarihî olarak bilinen kahramanların yendikleri tabiatüstü güce sahip canavarlar
  - H. Savaşlar, fetihler, istilalar
  - I. Kurulu düzene başkaldırmalar
  - J. Diğer hadiseler ve üstün kişiler, medeniyet getiren kahramanlar bilginler, şairler
  - K. Aşk ve aile hayatı

L. Küçük bir topluluğun, tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen, ortak veya kişisel karakterde, çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar.

III. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler

A. Alın yazısı

B. Ölüm ve ötesi

C. Tekin olmayan yerler

D. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri-koruyucuları

E. Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar

F. Şeytan

G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)

H. Tabiatüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu gibi)

I. 'Mythique' nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatmalar

IV. DiniEfsaneler (Boratav, 2013: 112-118).

Efsaneler, bir şekilde toplumun inanışlarıyla yakından ilintilidir; bir yönüyle de gerçek bir tarih ürünüdür; geçmişe ait bir yolculuktur. Diğer bir ifade ile efsaneler halka ait duyguların, düşüncelerin, tarihin, geleneklerin kısaca onların yaşam biçiminin bir parçasıdır. Öte yandan efsaneler, topluma ders vererek model olma, kültürün sürekliliğini sağlama ve bulunduğu ortama anlam kazandırma işlevini yerine getirirler. Bazı efsanelerde ise kutsallık motifi işlenerek inançları kuvvetlendirme ve ortak kimlik anlayışı öne çıkar(Nar, 2014: 64).Metin Ergun Türk efsanelerinde sıklıkla görülen 'şekil değiştirme' motifini 11 başlık altında ele almıştır (Ergun, 1997: 198):

A. Taşa Dönme (Taş kesilme)

B. Hayvana dönme

C. Bitkiye dönme

Ç. Dağa, tepeye ve toprağa dönme

D. Denize, göle, nehire ve pınara dönme

E. Uzay cisimlerine dönme

F. Tabiatüstü varlıklara dönme

G. Tabiat hâdiselerine dönme

Ğ. Madene dönme

I. İnsana dönme

İ. Eksik anlatılanlar

Anadolu efsanelerinin en yaygın motifi taş kesilme (taşa dönme, taşlaşma) ile ilgilidir. Büyüklerine saygısızlık, adağını hileli yollarla yerine getirme, beddua alma gibi çeşitli sebeplerle taş kesilmelere dair Anadolu'da pek çok efsane anlatılmaktadır. Bunlar arasında ekmek,

işkefe, yufka gibi hamurdan yapılan yiyeceklere; mukaddes sulara, süte ve benzerlerine yapılan saygısızlıklar da daima taş kesilme ile sonuçlanmaktadır (Sakaoğlu, 2003: 142).

Türk kültüründe efsanelerin oluşum aşamasında beslendiği birçok kaynak vardır. Bu kaynaklar arasında yiyecek-içecekler önemli bir yer tutmaktadır. Efsanelerde yer alan yiyecek ve içecekler farklı anlamlara gelebilmekte ve farklı gönderimlere sahip olabilmektedir. Necati Demir'in *Türk Efsaneleri* kitabında bu durum açıkça örneklendirilmiştir: Kadının biri ekmek pişirmek üzere tandırı yakar ve ekmek pişirir. Bu esnada burnuna kötü koku gelmeye başlar. Tandırın kenarına çocuğunun tuvaletini yapmış olduğu görür. Yapmış olduğu ekmekten bir tane alarak o pisliği siler ve dışarı atar. O anda ekmek dile gelir ve kadına beddua eder. Bunun üzerine kadın bugün bizim kaplumbağa dediğimiz hayvana dönüşür, ekmeğe saygısızlık yapmanın cezasını görür (Demir, 2013: 198).

2. Eski Türklerde Yeme Ve İçme Kültürü

Toplumların kültürel özellikleri bireylerin gündelik hayatını belirleyen önemli etmenlerdendir. Türk Milleti köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel yapıya sahip olduğu için kültürün bir parçası olan beslenme de Türk toplumunda oldukça önemlidir. Türk mutfağı, Türk kültürünün önemli bir unsuru ve evrensel kültürün de sayılı mutfaklarından biridir. Kültürel zenginliğini; tarihi olaylara, coğrafi koşullara, kültürel ve ekonomik yapısına, gelenek ve göreneklerine, tarih boyunca diğer evrensel kültürlerle etkileşim içerisinde olmasına borçludur (Sürücüoğlu ve Özçelik, 2008). Türklerin yeme ve içme ile ilgili uygulamalarının, yetiştirdikleri hayvanların ve ekip-diktikleri bitkisel gıdaların ve çeşitli av hayvanlarının üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Türklerin yaşadıkları sosyo-ekonomik hayat göz önünde bulundurulduğunda, hayvansal yiyecek ve içeceklerin beslenme alışkanlıklarında önemli bir yere sahip olduğu bilinen bir gerçektir (Kafesoğlu, 1987: 106). Bozkırda yaşayan Türkler için en önemli besin kaynağını at ve koyun eti oluşturmaktaydı. Bozkır coğrafyası şartlarının yanı sıra Türklerin göçebe bir hayat yaşaması at ve koyunu ön plana çıkartmıştır. Bu hayvanlardan atın Türk tarihi ve kültürü açısından önemi çok daha büyüktür. Türkler 'atlı göçebe kültürü' olarak da bilinen 'Bozkır Türk Kültürü'nü at üzerinde kurmuşlar, atları ilk evcilleştiren kavim olarak çok geniş coğrafyalara hâkim olmuşlardır. Evcilleştirilen at ticaretinden önemli bir gelir elde eden Türkler, atın etinden de gıda olarak faydalanmışlardır. Göçebe şartlarına en uygun hayvan olan koyun ise etinin yanı sıra yününden ve derisinden giyim ihtiyacını karşılaması bakımından önemli bir konuma sahiptir (Kılıç ve Albayrak, 2012: 709). Türklerin beslenme alışkanlıklarında hayvansal yiyeceklerin yanında hayvansal içeceklerin de önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Özellikle etini yedikleri hayvanların sütünden ve süttten elde edilen ürünlerden yararlanmışlardır. Eski Türkler süttten tereyağı, kaymak, peynir ve yoğurt imal etmişler, bu ürünleri temel besin olarak kullanmışlardır.

Türklerin tüketim kültürlerinde bitkisel yiyecek ve içeceklerin de yer aldığı bilinmektedir. Hunlar, göçebe bir hayat yaşamalarının yanında tarımla da uğraşmışlardır. Bu amaçla su kanalları ve ekip dikilecek alanlar açmışlar; tarımda kürek, orak ve saban demiri, ürünü saklamak için açılan özel çukurlar, tahılı ezme için taşlar kullanmışlardır (Ögel, 1988: 88-89). Çin kaynaklarına göre, eski Türklerin her birinin küçük de olsa ekili-dikili bir arazilerinin olduğu; buğday, arpa, darı, mısır, pirinç, burçak ektikleri; elma, üzüm, karpuz, kavun, dut yetiştirdikleri bilinmektedir (Gökalp, 1976; akt. Kılıç ve Albayrak, 2012: 713). Duvarcı'nın (2002) vurguladığı gibi Türk anlayışında ekmek kutsal gıda kabul edilir ve 'dinin direği' sayılır. Hatta halk arasında ekmeğin önemini belirtmek için

“cami yapılmadan önce fırın yapılmıştır” denir. Ekmeksiz sofraya oturulmaz hatta bazen ‘yemek yemek’ yerine ‘ekmek yemek’ tabiri kullanılır. Türk kültüründe önemli bir yer tutan ekmek, buğday, arpa ve mısırdan yapılırdı. ‘Yuga’, ‘yuvga’ ya da ‘yupka’ adı verilen bir tür ince ekmek ise buğday ve arpa unundan yapılırdı. Bu ince ekmeğin yapımında darı unu kullanılmazdı. Buğday, un yapımında kullanıldığı gibi farklı şekillerde taneli olarak da kullanılıyordu. Tane olarak buğday, sertleşmeden önce ateşte ütülerek yenirdi. Sertleşikten sonra da suda pişirilerek ya da kavru olarak tüketilirdi. Kavru olan bu buğdaya ‘kogurmaç/kavurmaç’ denirdi. Bugün olduğu gibi pişirilmiş buğdaydan ‘yarma’, ‘bulgur’ ve ‘dövme’ de yapılırdı. Buğday ve etle pişirilen keşkek bazı kutlamaların önemli yemekleri arasındaydı. Ayrıca Türklerin en önemli bitkisel yemeklerinden biri de ‘tutmaç’ idi. Tutmaç, günümüzde de Türk toplumlarında sevilen mantı yemeğine çok benzeyen, oldukça besleyici ve uzun süre tok tutan bir yemektir (Bedirhan, 2009; Eröz, 1977; akt. Kılıç ve Albayrak, 2012: 713).

Türklerin yetiştirip tükettikleri başlıca sebzeler, patlıcan, fasulye, pancar, havuç, kabak, sarımsak, soğan, salatalık, turp, şalgam, biber, bakladır. Özellikle kabak, kabaklık adı verilen tarlalarda çokça yetiştirilir hem taze hem de kurutulmuş olarak tüketilirdi. Türkler çok çeşitli meyveleri de üretip yerlerdi. Elma, şeftali, kaysı, erik, armut, ayva, dut, üzüm, karpuz, kavun, igde, fıstık, fındık, ceviz bunların başında geliyordu. Erik, şeftali, üzüm gibi meyveleri taze olarak tükettikleri gibi kurutulmuş olarak da yerlerdi. Kurutulmuş meyvelere genel olarak ‘kak’ ismi verilirdi. Ancak kurutulmuş üzüme ‘üskenteç’ denirdi. Üzümden pekmez (bekmes) ve sirke yapmayı da biliyorlardı (Bedirhan, 2009; Rasonyi, 1996; akt. Kılıç ve Albayrak, 2012: 713). Öte yandan, Türklerde bitkisel malzemelerden hazırlanan tatlılara ‘helva’ denilirdi. Helvanın un ve yağın kavrulmasıyla oluşan hammaddesine ‘kavut’ denilir ve üzerine bal, pekmez ya da şeker dökülerek yenilirdi. Eski Türklerde en önemli hayvansal içecek mayalanmış kımızdı. Kısırak sütünden hazırlanan fermente, alkol oranı düşük bir içki olan kımız, kalorisi yüksek olduğu için bir öğün yerine geçtiği gibi gün boyunca da tüketilmiştir (Ögel, 1991: 197). Eski Türklerde kımız gibi hayvansal içeceklerin yanında üzüm, arpa, buğday gibi çeşitli bitkilerden elde edilen içeceklerin de olduğu bilinmektedir.

Sürücüoğlu ve Özçelik’e (2008) göre yöreden yöreye farklılık gösteren beslenme biçimleri özel günlerde, düğün, sünnet gibi kutlamalarda ve dini törenlerde kutsal bir ritüele dönüşmektedir. Sadaka olarak fakirlere ekmek dağıtılması, yemek verilmesi, aşure gününde aşure yapılıp dağıtılması, mevlit yemekleri vb. yeme-içme uygulamaları dini gönderimler içeren sosyal eylemlerdir. Öte yandan, Gürhan’a (2017) göre kurban ve sadaka, şekil itibarıyla beslenmeye yönelik bir ritüel olmakla beraber toplumsal dayanışmayı sağlayan ve sınıfsal eşitsizlikleri gidermeye dönük sosyal bir etkinlik olarak da değerlendirilebilir. Yiyecek ve içecekler hem sosyo-kültürel uygulamalar hem de dini ritüellerle ilişkili olduğu için her dinde yiyecek ve içecekler konusunda emir ve yasaklar vardır. Bu bağlamda, İslamiyet’in kabul edilmesiyle Türk mutfağında İslam’ın yasakladığı domuz eti, eşek, katır gibi tek tırnaklı hayvanların etleri, sürüngen ve tilki gibi hayvanların etlerine yemeklerde yer verilmemiştir (Ertaş ve Gezmen, 2013). Efsanelerde de bu durum gözlenmiştir.

Sonuç olarak Türklerin yeme ve içme ile ilgili uygulamalarının, yetiştirdikleri hayvanların ve ekipdikleri bitkisel ürünlerin ve çeşitli av hayvanlarının üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu gıdaların da Türklerin yaşadığı coğrafya ve üretim kültürüyle belirlendiği anlaşılmaktadır. Atlı

göçebe kültürün hâkim olduğu dönemde Türklerin ilk besinleri buğday, un, yoğurt ve süten üretilen ürünler ile at ve koyun gibi hayvanların etleri; ilk içkileri de kızımdan ibarettir. Üzümünden yaptıkları sirke, pekmez ve şarap da bu dönemde Türkler tarafından tüketilmiştir (Kızıldemir, Öztürk ve Saruışık, 2017). Ayrıca Türkler süreç içinde patlıcan, biber, bakla gibi sebzeleri ve buğday, arpa ve darı gibi tahılları da üretilip tüketmişlerdir. Türk mutfağında süt, aynı zamanda yağ, peynir, yoğurt, ayran, çökelek gibi süt ürünleri ve sütlü yoğurtlu yemek yapılarak ya da sütlü tatlıda kullanılarak da tüketilmiştir (Güler, 2010).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Demir'in (2013) "*Türk Efsaneleri*", Helimoğlu Yavuz'un (2013) "*Diyarbakır Efsaneleri*", Sakaoğlu'nun (1976) "*101 Anadolu Efsanesi*" ve Sakaoğlu'nun (2003) "*101 Türk Efsanesi*" adlı eserlerinde yer alan yiyecek ve içeceklerini tespit etmek, yiyecek ve içecekleri Türk kültürü açısından değerlendirip yorumlamaktır.

Araştırmanın önemi

Türk kültüründe önemli bir yer tutan yiyecek ve içeceklerden, bugün bazılarının unutulmaya yüz tuttuğu ya da görmezden gelindiği bilinmektedir. Efsanelerde ilk örneklerinin sergilendiği yiyecek ve içeceklerin kültürümüze olan katkısını ortaya koymak ve bu değerlerimizi gelecek nesillere aktarmak önemlidir. Bu bağlamda, sözlü edebiyatın en önemli türlerinden olan efsanelerde yer verilen yiyecek ve içeceklerin bir envanterini ortaya koymak, bunları kayıt altına alarak gelecek kuşaklara aktarmak ve kültüre olan katkısını ortaya koymak çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma deseni

Araştırma nitel araştırma özelliği göstermektedir ve doküman incelemesi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, sosyal yaşamı ve insanla ilgili problemleri kendine özgü metodlarla sorgulayarak anlamlandırma süreci olarak ifade edilmiştir (Creswell, 1998). Doküman incelemesi ise; yazılı görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanabilir. Yazılı kaynaklar, kitaplar, dergiler, fermanlar, anılar, makaleler... Bunda önemli olan araştırmacının neyi, neden, niçin, nasıl ve nerede arayacağını bilmesidir (Sönmez ve Alacapınar, 2016:108).

3.2. Araştırmada örneklem alınan materyaller

Demir'in (2013) "*Türk Efsaneleri*", Helimoğlu Yavuz'un (2013) "*Diyarbakır Efsaneleri*", Sakaoğlu'nun (1976) "*101 Anadolu Efsanesi*" ve yine Sakaoğlu'nun (2003) "*101 Türk Efsanesi*" adlı eserleri çalışmanın örneklem materyalini oluşturmaktadır.

3.3. Veri toplama araçları

Araştırma verilerinin toplanması belgesel tarama ile gerçekleştirilmiştir. Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir ve bu belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 2012: 183).

3.4. Verilerin toplanması

Rakamlarla kodlama yapılarak veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Tespit edilen yiyecek ve içeceklerin bulunmasını kolaylaştırmak amacıyla hem efsane numarası hem de efsanenin geçtiği

sayfa numarası belirtilmiştir. Çalışmanın akılda kalıcılığını sağlamak ve nesnel bir şekilde yorum yapabilmek amacıyla veriler önce yiyecek-içecek olarak ayrı bir sınıflamaya tabi tutulmuş, sonrasında ise yiyecekler farklı kategorilerde ele alınmıştır. Yiyecek sınıflaması şu şekildedir: Tahıllar, yemekler, etler, meyveler, sebzeler, unlu mamuller ve diğerleri. Veriler bunlar üzerinden betimlenerek yorumlanmıştır.

3.5.Verilerin Çözümlemesi

Çalışma kapsamında toplanan veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu nedenle elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır, neden sonuç ilişkileri irdelenir ve sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

4. Bulgular

4.1.“Türk Efsaneleri” Kitabından Elde Edilen Bulgular.

Tablo 1.Türk Efsaneleri Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçeceklere İlişkin Bulgular

TÜRK EFSANELERİNDE YER ALAN YİYECEK VE İÇECEKLER					
Yiyecek/İçecek Adı	Cilt I Efsane Numarası	Yiyecek /İçecek Tekrar Sayısı	Cilt II Efsane Numarası	Yiyecek /İçecek Tekrar Sayısı	Toplam Tekrar Sayısı
Ahlat	349	3	18	1	4
Armut	31	9	69, 44	5, 4	18
Arpa	46, 155, 239, 331	1, 1, 1, 3	299	1	7
Arpa suyu	-	-	299	1	1
Ayran	160,162	1,1	27, 133, 196, 251, 292	3, 1, 3, 1, 3	15
Baklava	162	1	-	-	1
Bal	25, 39, 319	3, 3, 3	38, 76	5, 1	15
Balık	36, 37, 38, 84, 157, 158, 259	2, 2, 9, 2, 2, 5, 2	41, 52, 53, 226	8, 4, 2, 1	39
Bazlama	304	1	-	-	1
Börek	162, 359	1,1	258	1	3
Buğday	7, 46, 49, 60, 97, 104, 152, 155, 174, 176, 179, 197, 230, 239, 246, 282, 283, 284, 285, 302, 353, 363,	1, 1, 8, 7, 1, 2, 6, 4, 1, 1, 1, 2, 1, 1, 1, 1, 2, 7, 6, 5, 6, 6	23, 168, 172, 178, 316, 332, 352	2, 1, 4, 5, 2, 4, 1	90
Bulgur	-	-	331, 373	1,2	3
Burçak	-	-	163	2	2
Çavdar	155	1	-	-	1
Çay	-	-	85	1	1
Ceylan eti	-	-	258	1	1
Çilek	-	-	56	3	3
Çorba	285, 331	1, 1	215	5	7
Çökelek	178	1	-	-	1
Çörek	359	1	258, 334	1, 4	6
Domates	251	1	-	-	1
Dut	-	-	270	1	1
Ekmeç	49, 150, 152, 179, 197, 230, 250, 279, 287, 288, 297, 310, 313, 326	1, 2, 6, 1, 2, 1, 2, 5, 1, 1, 1, 1, 5	11, 53, 92, 99, 107,124, 136, 143, 163, 167, 170, 180, 206, 207, 219, 231, 275, 285, 305, 317, 322, 348, 353, 407, 415	2, 2, 2, 1, 2, 2, 1, 2, 1, 4, 5, 2, 3, 5, 1, 2, 1, 1, 10, 6, 4,9, 3, 1, 7	109

Elma	53, 357	7, 2	137, 386, 395	2, 1, 5	17
Esrar	-	-	412	2	2
Et	48,64, 148,	1, 1, 6	34, 48, 51, 199	3, 1, 3, 1	16
Fasulye	105,31	1, 1	335	2	4
Fındık	182	1	-	-	1
Geyik eti	23, 98	1,1	-	-	2
Güveç	-	-	171	7	7
Hamsi	-	-	348	1	1
Hamur	-	-	231	1	1
Havuç	321	1	-	-	1
Helva	111, 270	3, 5	13, 130, 223, 320, 398	4, 3, 4, 9, 5	33
Hurma	-	-	291	3	3
İçki	-	-	1, 374	2, 1	3
İçli köfte	212	8	271	8	16
İnek (Sığır eti)	320	1	221	4	5
Karpuz	-	-	126, 245, 275	7, 2, 1	10
Katık	-	-	375	1	1
Katmer	151	5	-	-	5
Kavurma	-	-	93	1	1
Kaymaklı süt	-	-	418	1	1
Keçi eti	97	1	373	1	2
Keklik eti	352	1	45	1	2
Kenger	144	3	57, 212, 323, 379	10, 5, 8, 2	28
Keşkek	297	1	-	-	1
Kiraz	62	2	-	-	2
Koç eti	63	1	-	-	1
Köpek eti	-	-	48	2	2
Kuş sütü	-	-	258	1	1
Kuzu eti	162, 279	1, 3	410	2	6
Lahana	321	1	-	-	1
Madımak	335	3	406	2	5
Mercimek	315	7	272	1	8
Mısır	46, 54, 56, 79, 97, 107, 239, 279, 282, 283, 284, 285, 288, 300,311, 313	1, 1, 1, 4, 1, 5, 1, 3, 3, 3, 2, 1,8, 4, 8	-	-	46

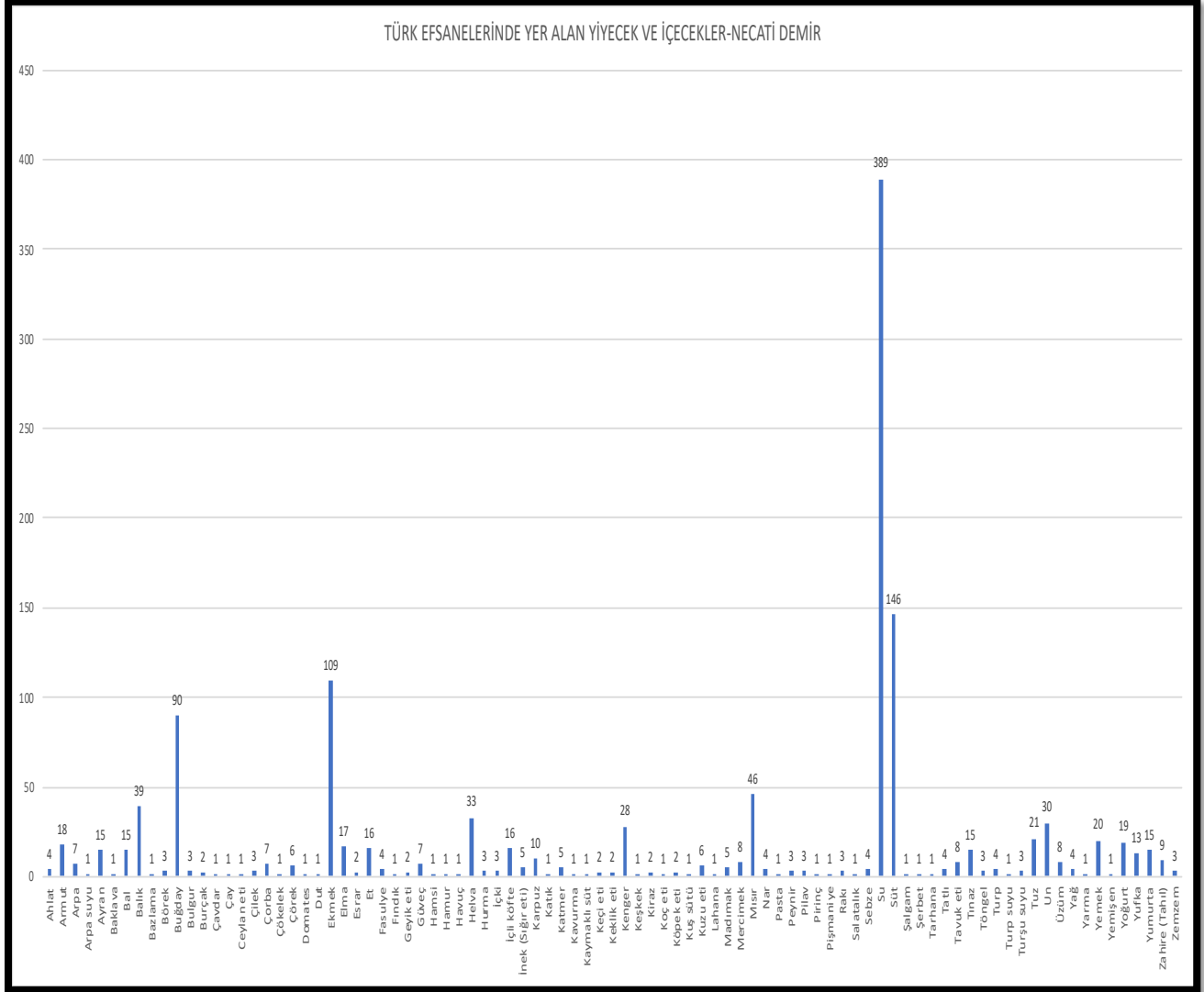
Nar	-	-	17	4	4
Pasta	-	-	258	1	1
Peynir	31, 160, 221	1, 1	-	-	3
Pilav	304, 331	1,1	373	1	3
Pirinç	246	1	-	-	1
Pısmaniye	-	-	265	1	1
Rakı	115	3	-	-	3
Salatalık	251	1	376		1
Sebze	-	-	259, 299, 330	1, 1, 2	4
			4, 5, 10, 14, 23, 52, 53, 54, 64, 65, 76, 84, 85, 91, 93, 96, 99, 101, 103, 104, 108, 111, 129, 132, 168, 174, 180, 182, 189, 203, 216, 225, 226, 234, 236, 238, 252, 255, 261, 272, 296, 298, 303, 327, 332, 359, 363, 364, 373, 374, 383, 387, 389, 394, 405, 407, 410, 418, 421, 422		
Su	1, 9, 15, 28, 29, 39, 47, 50, 54, 64, 65, 77, 103, 118, 142, 147, 149, 151, 158, 163, 166, 168, 177, 187, 191, 200, 204, 205, 208, 218, 227, 229, 230, 233, 257, 258, 266, 272, 279, 286, 287, 290, 312, 316, 334, 340, 341, 349, 359	2, 8, 7, 2, 1, 2, 10, 2, 3, 1, 2, 1, 1, 1, 8, 5, 6, 1,13, 6, 10, 2, 3, 6, 7, 4, 5, 2, 2, 2, 6, 3, 3, 8, 2,5, 3, 3, 6, 6, 6, 1, 4,5, 3, 2, 7, 4,2	216, 225, 226, 234, 236, 238, 252, 255, 261, 272, 296, 298, 303, 327, 332, 359, 363, 364, 373, 374, 383, 387, 389, 394, 405, 407, 410, 418, 421, 422	2, 2, 6, 2, 1, 2, 3, 3, 3, 6, 7, 4, 2, 4, 6, 2, 1, 4, 5, 9, 2, 1, 2, 3, 5, 1, 1, 6,2, 4, 1, 1, 3, 2, 2, 2, 5, 3, 5, 1, 1, 3, 3, 10, 3, 2, 4, 1, 4, 2, 4, 4, 4, 1, 3, 2, 2, 2, 4, 1	389
Süt	21, 22, 30, 75, 95, 109, 150, 160, 193, 221, 224, 232, 289, 290, 291, 307, 354, 355, 358	1, 2, 1, 5, 2, 5, 1, 2, 3, 1, 2, 2, 5, 4, 8, 6, 2, 4, 3	2, 52, 76, 92, 111, 118, 131, 173, 206, 208, 249, 279, 297, 309, 320, 342, 358, 359, 375, 416, 417, 420, 421, 423, 424, 425	1, 1, 1, 4, 1, 2, 2, 5, 3, 7, 3, 3, 5,1, 4, 4, 4, 8, 1, 3, 4, 4, 3, 2, 4, 7	146

Şalgam	321	1	-	-	1
Şerbet	124	1	-	-	1
Tarhana	187	1	-	-	1
Tatlı	-	-	265	4	4
Tavuk eti	319	8	-	-	8
Tınav	60, 86, 351, 365	1, 1, 4, 3	23, 382, 385	3, 1, 2	15
Töngel	327	3	-	-	3
Turp	-	-	304	4	4
Turp suyu	-	-	304	1	1
Turşu suyu	-	-	296	3	3
Tuz	114,120, 185, 230	2, 3, 6, 2	181, 199, 206, 252	3, 1, 2, 2	21
Un	78, 174, 179, 197, 282, 285, 288, 300, 302, 332	1, 2, 1, 1, 1, 6, 1, 4, 1, 4	218, 332, 334, 348	2, 1, 2, 3	30
Üzüm	107, 141, 149, 230	2, 1, 1, 1	77, 275, 307	1, 1, 1	8
Yağ	-	-	243, 375	3, 1	4
Yarma	-	-	215	1	1
Yemek	130, 194, 241, 271	1, 1, 2, 2	139, 165, 179, 198, 283	1, 5, 1, 4, 3	20
Yemişen	352	1	-	-	1
Yoğurt	30, 134, 151, 160, 162, 193, 221, 304,	1, 2, 5, 3, 1, 2, 1, 1	215, 297, 426	1, 1, 1	19
Yufka	250, 359	4, 8	135	1	13
Yumurta	83	2	112, 240, 252, 266, 316	3, 2, 1, 5, 2	15
Zahire (Tahtı)	54, 79, 97, 288	1, 2, 1, 4	232	1	9
Zemzem	-	-	206, 332, 370	1, 1, 1	3

Tablo 1'deki verilerin grafiğe uyarlanmış hali, Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1."Türk Efsaneleri" Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

Yukarıda yer alan grafik verilerine göre Necati Demir'in *Türk Efsaneleri* eseri incelendiğinde en sık geçen yiyecek ve içeceklerin su (389), süt (146), ekme (109), buğday (90), mısır (46), balık (39), helva (33), un (30), kenger (papatyagiller familyasından bir bitki) (28), tuz (21), yemek (20), yoğurt (19), armut (18), elma (17), et ve içli köfte (16), bal, tınaz (ekin yığını), yumurta ve ayran (15), yufka (13), karpuz (10) olduğu tespit edilmiştir.

Demir'in *Türk Efsaneleri* adlı eserinde, yiyecek ve içeceklerin kullanım sıklığı (frekans) incelendiğinde; ilk iki sırayı içeceklerin aldığı gözlenmektedir. 'Su' 389 kullanım sıklığıyla birinci sırada, 'süt' 146 kullanım sıklığıyla ikinci sırada yer almaktadır. Yiyecek olarak 'ekme' 109 kullanım sıklığıyla birinci sırada ve onun hammaddesi 'buğday' 90 kullanım sıklığıyla ikinci sırada yer almıştır. Ekmeğin bir diğer hammaddesi olan 'mısır' 46 kullanım sıklığıyla üçüncü sırada yer almıştır. 'Balık' 39 kullanım sıklığıyla şaşırtıcı bir biçimde dördüncü sırada yer almıştır. Undan yapılan 'helva' 33 kullanım sıklığıyla beşinci sırada yer alırken 'un' 30 kullanım sıklığıyla altıncı sırada yer almıştır.

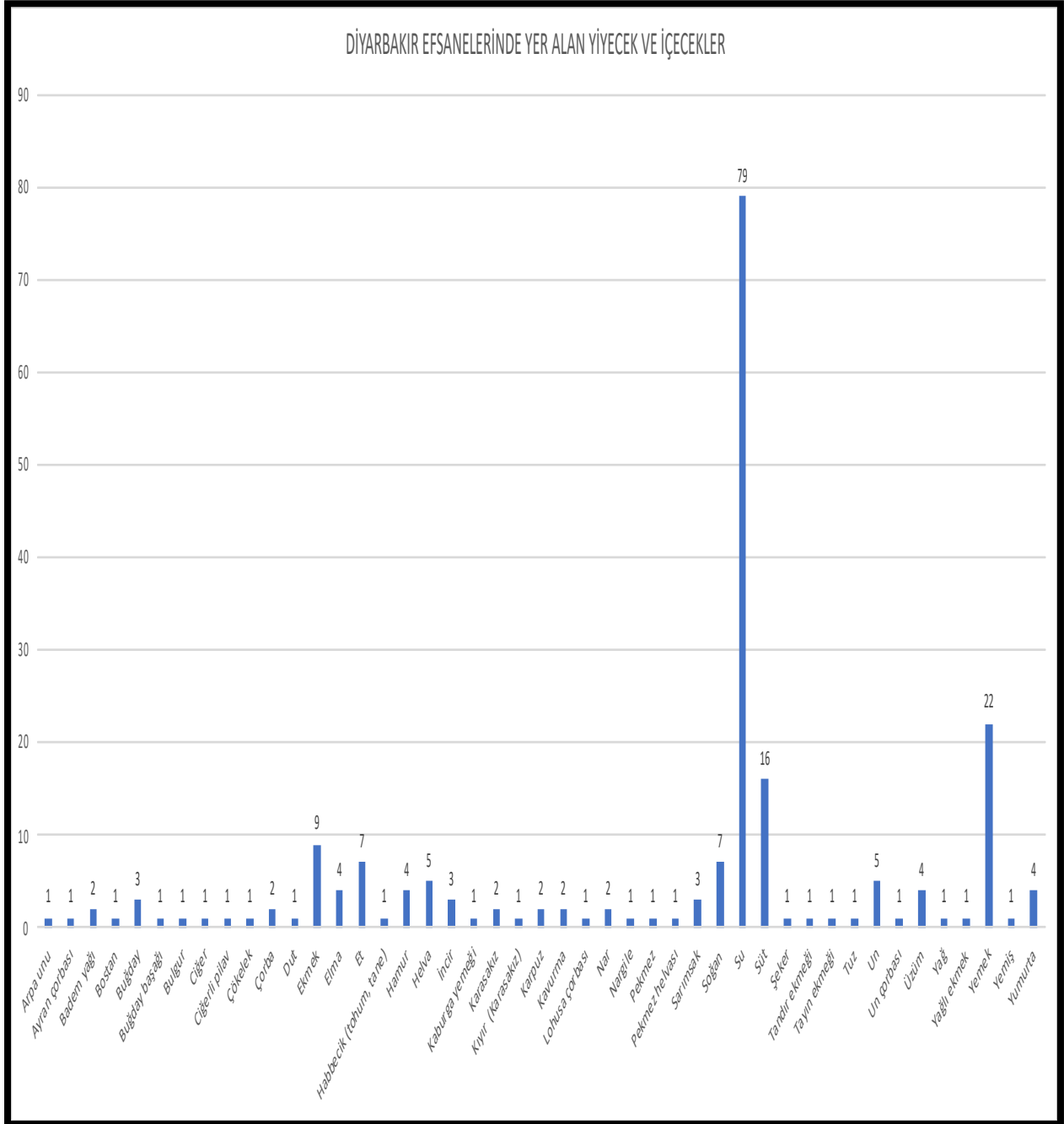
4.2.Diyarbakır Efsaneleri Kitabından Elde Edilen Bulgular.

Tablo 2. “Diyarbakır Efsaneleri” Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

DİYARBAKIR EFSANELERİNDE YER ALAN YİYECEK VE İÇECEKLER						
Yiyecek/İçecek Adı	Cilt I Efsane Numarası	Yiyecek /İçecek Tekrar Sayısı	Cilt II Efsane Numarası	Yiyecek /İçecek Tekrar Sayısı	Toplam Yiyecek /İçecek Sayısı	
Arpa unu	68	1	-	-	1	
Ayran çorbası	34	1	-	-	1	
Badem yağı	83	2	-	-	2	
Bostan	14	1	-	-	1	
Buğday	-	-	74	3	3	
Buğday başağı	66	1	-	-	1	
Bulgur	-	-	9	1	1	
Ciğer	-	-	3	1	1	
Ciğerli pilav	19	1	-	-	1	
Çökelek	55	1	-	-	1	
Çorba	60	1	16	1	2	
Dut	30	1	-	-	1	
Ekmek	37, 68, 103	1, 4, 1	63, 103, 128	1, 1, 1	9	
Elma	29	4	-	-	4	
Et	97	3	3	4	7	
Habbecik (tohum, tane)	26	1	-	-	1	
Hamur	-	-	87	4	4	
Helva	96	5	-	-	5	
İncir	34	2	57	1	3	
Kaburga yemeği	44	1	-	-	1	
Karasakız	47	1	79	1	2	
Kıyır (Karasakız)	-	-	105	1	1	
Karpuz	14	2	-	-	2	
Kavurma	86	2	-	-	2	
Lohusa çorbası	60	1	-	-	1	
Nar	34	2	-	-	2	
Nargile	95	1	-	-	1	
Pekmez	60	1	-	-	1	
Pekmez helvası	96	1	-	-	1	
Sarımsak	43	3	-	-	3	
Soğan	43	4	100, 128	2, 1	7	
Su	3, 4, 12, 17, 22, 24, 25, 28, 50, 54, 55, 56, 62, 68, 85, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115	1, 1, 2, 2, 2, 2, 1, 1, 2, 1, 1, 1, 1, 2, 1, 2, 3, 7, 1, 4, 1, 2	12, 14, 34, 35, 77, 81, 89, 91, 99, 102, 112, 117, 122, 124, 125, 126, 128, 129	1, 1, 1, 2, 1, 2, 1, 1, 9, 1, 2, 2, 3, 2, 2, 1, 2, 1, 2, 3	79	
Süt	34, 47, 55, 92	1, 1, 4, 2	12, 34, 112	6, 1, 1	16	
Şeker	2	1	-	-	1	
Tandır ekmeği	96	1	-	-	1	
Tayın ekmeği	96	1	-	-	1	
Tuz	-	-	128	1	1	
Un	37, 60	2, 1	89	2	5	
Un çorbası	60	1	-	-	1	
Üzüm	34	2	9, 78	1, 1	4	
Yağ	-	-	9	1	1	
Yağlı ekmek	-	-	129	1	1	
Yemek	6, 27, 29, 38, 44, 70, 81, 83	1, 1, 1, 1, 5, 1, 1, 6	14, 45, 55, 62, 67	1, 1, 1, 1, 1	22	
Yemiş	-	-	66	1	1	
Yumurta	75, 111	1, 1	15	2	4	

Tablo 2’deki verilerin grafiğe uyarlanmış hali, Grafik 2’de verilmiştir.

Grafik 2. “Diyarbakır Efsaneleri “ Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

Yukarıda yer alan grafik verilerine göre Muhsine Helimoğlu Yavuz'un *Diyarbakır Efsaneleri* adlı eseri incelendiğinde, en sık geçen yiyecek veya içeceklerin su (79), yemek (22), süt (16), ekmek (9), et ve soğan (7), un ve helva (5) olduğu tespit edilmiştir.

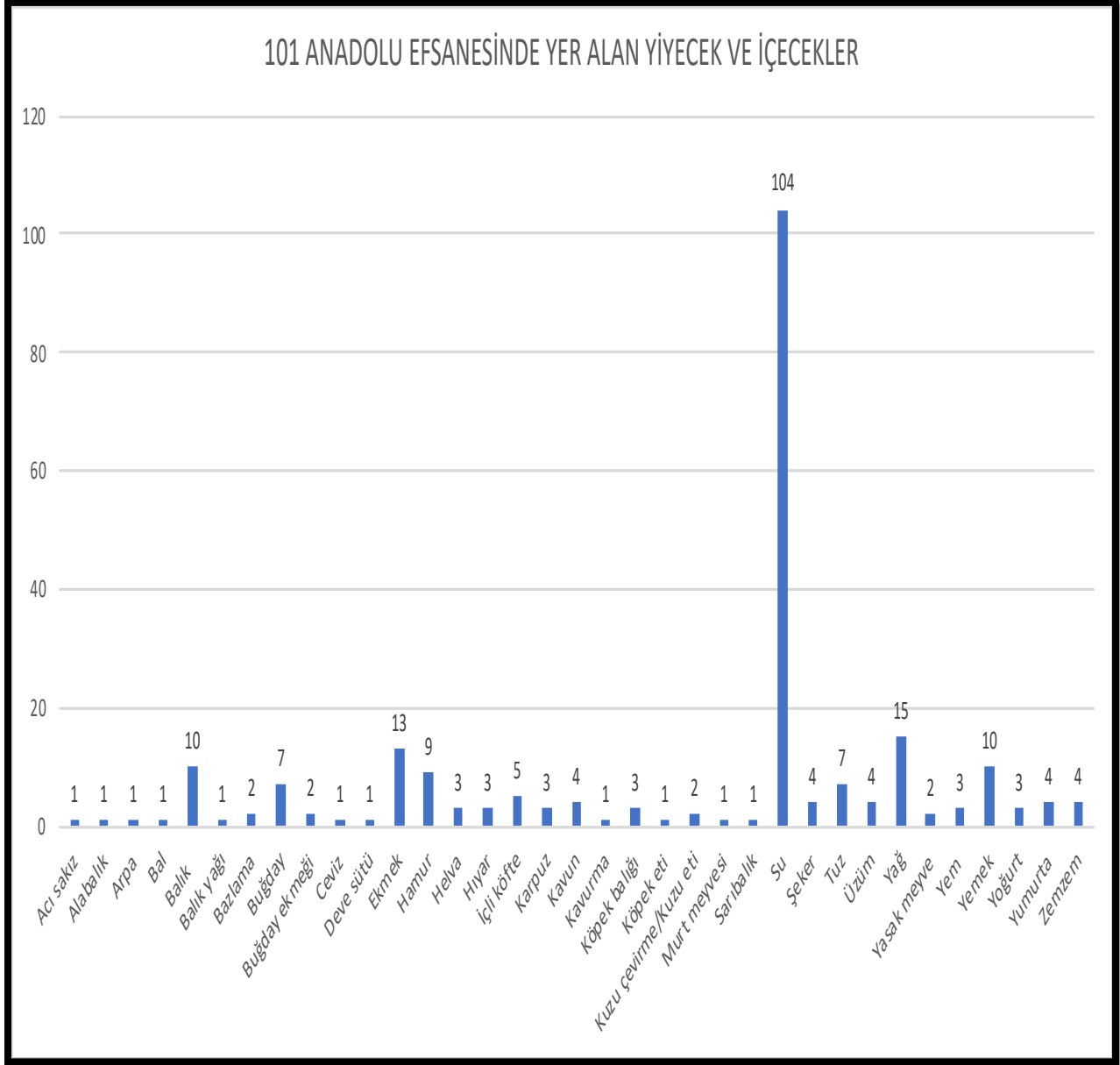
Grafik incelendiğinde 'su' 79 kullanım sıklığıyla birinci sırada, 'yemek' 22 kullanım sıklığıyla ikinci sırada, 'süt' 16 kullanım sıklığıyla üçüncü sırada, 'ekmek' 9, kullanım sıklığıyla dördüncü sırada, 'et' ve 'soğan' ise 7 kullanım sıklığıyla beşinci sırada yer almıştır.

4.3. "101 Anadolu Efsanesi" Kitabından Elde Edilen Bulgular.

Tablo 3. "101 Anadolu Efsanesi" Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

101 ANADOLU EFSANESİNDE YER ALAN YİYECEK VE İÇECEKLER					
Yiyecek/İçecek Adı	CİLT I-V Efsane Numarası	Yiyecek /İçecek Tekrar Sayısı	CİLT VI-X Efsane Numarası	Yiyecek /İçecek Tekrar Sayısı	Toplam Yiyecek /İçecek Sayısı
Acı sakız	V 4	1			1
Alabalık			VI 1	1	1
Arpa	I 13	1			1
Bal	IV 6	1			1
Balık	I 22, III 1	2, 1	VI 1, VIII 3, X 2	1, 1, 5	10
Balık yağı	III 1	1			1
Bazlama			VII 2	2	2
Buğday	I 13	3	VII 5	4	7
Buğday ekmeği	II 2	2			2
Ceviz			VII 2	1	1
Deve sütü	I 20	1			1
Ekmek	I 6, 20, II 2, V 3, 4	2, 2, 2, 3, 1	VI 1	3	13
Hamur	I 20, V 3	2, 7			9
Helva	IV 7	3			3
Hıyar/Hıyar çekirdeği	III 7	3			3
İçli köfte	IV 8	5			5
Karpuz			VIII 4	3	3
Kavun			VIII 4	4	4
Kavurma	II 3	1			1
Köpek balığı	III 1	3			3
Köpek eti	IV 10	1			1
Kuzu çevirme/Kuzu eti	II 3, IV 10	1, 1			2
Murt meyvesi	III 1	1			1
Sarıbalık			VI 1	1	1
Su	I 6, 7, 12, 22, II 2, 3, III 4, 8, 9, 15, 16, IV 1, V 1, 4, 10	5, 1, 2, 6, 8, 7, 4, 2, 3, 4, 1, 2, 6, 1, 6	VI 1, 2, 3, 5, 6, 7, VIII 5, IX 1, 2, X 1, 3, 4	3, 2, 4, 1, 5, 2, 4, 7, 1, 6, 7, 4	104
Süt	I 12, IV 1, 7	2, 2, 2	VII 4	3	9
Şeker	IV 9	4			4
Tuz	IV 9, V 1	6, 1			7
Üzüm	V 7	4			4
Yağ	III 8, IV 1	7, 1	VI 6, VII 2	1, 6	15
Yasak meyve			VII 8	2	2
Yem	I 14	3			3
Yemek	II 3, III 13, 14, IV 8, V 4, 8	1, 1, 1, 1, 1, 2	VI 6, VII 4, X 4	1, 1, 1	10
Yoğurt	IV 1	2	VI 6	1	3
Yumurta/ Yumurta akı	III 4, 16	3, 1			4
Zemzem	V 10	4			4

Tablo 3'teki verilerin grafiğe uyarlanmış hali, Grafik 3'te verilmiştir.

Grafik 3.101 Anadolu Efsanesi Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

Yukarıda yer alan grafik verilerine göre Saim Sakaoğlu'nun *101 Anadolu Efsanesi* adlı eseri incelendiğinde en sık geçen yiyecek ve içeceklerin su (104), yağ (15), ekmek (13), yemek ve balık (10), buğday ve tuz (7) olduğu tespit edilmiştir.

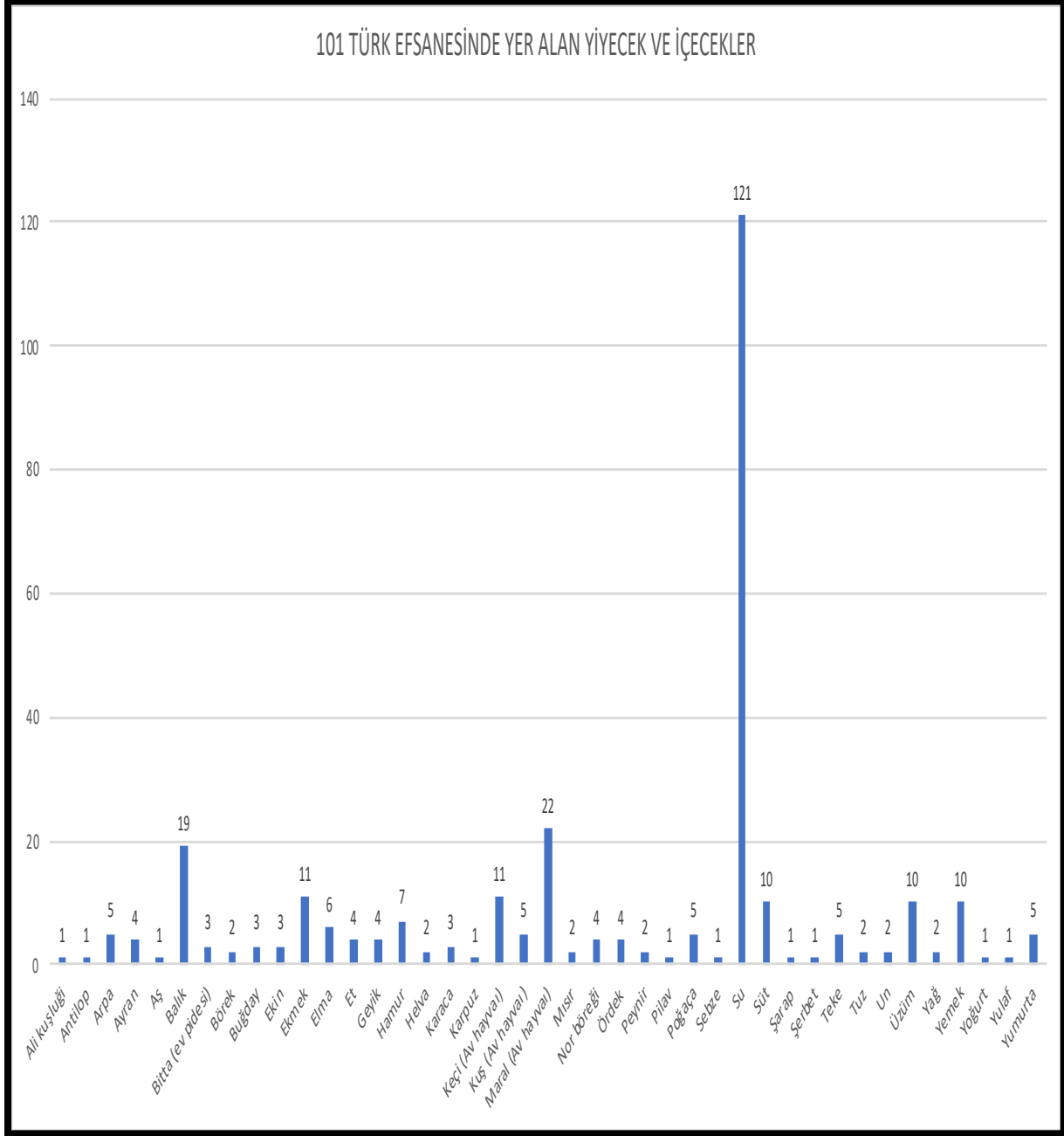
Grafik incelendiğinde 'su' 104 kullanım sıklığıyla birinci sırada, 'yağ' 15 kullanım sıklığıyla ikinci sırada, 'ekmek' 13 kullanım sıklığıyla üçüncü sırada, 'yemek' ve 'balık' 10, kullanım sıklığıyla dördüncü sırada, 'buğday' ve 'tuz' ise 7 kullanım sıklığıyla beşinci sırada yer almıştır.

4.4. "101 Türk Efsanesi" Kitabından Elde Edilen Bulgular.

Tablo 4. "101 Türk Efsanesi" Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

101 TÜRK EFSA NESİNDE YER ALAN YİYECEK VE İÇECEKLER			
	Efsane Numarası	Yiyecek/ İçecek Tekrar Sayısı	Toplam Tekrar Sayısı
Ali kuşluğu	49	1	1
Antilop	3	1	1
Arpa	10, 35, 62	2, 2, 1	5
Ayran	61	4	4
Aş	32	1	1
Balık	69, 70, 101	2, 8, 9	19
Bitta (ev pidesi)	59	3	3
Börek	56	2	2
Buğday	20, 99	1, 2	3
Ekin	10, 22	1, 2	3
Ekmek	47, 54, 72, 76, 88	1, 6, 1, 2, 1	11
Elma	92, 99	3, 3	6
Et	3, 76	3, 1	4
Geyik	8	4	4
Hamur	54, 72, 93	2, 2, 3	7
Helva	48	2	2
Karaca	4	3	3
Karpuz	72	1	1
Keçi (Av hayvanı)	69	11	11
Kuş (Av hayvanı)	4, 6	1, 4	5
Maral (Av hayvanı)	37, 38	10, 12	22
Mısır	62	2	2
Nor böreği	56	4	4
Ördek	87	4	4
Peynir	10	2	2
Pilav	47	1	1
Poğaç	54	5	5
Sebze	76	1	1
	2, 3, 5, 10, 11, 12, 14, 18, 21, 25, 27, 32, 34, 35, 41, 43, 46, 47, 52, 58, 61, 62, 64, 70, 72, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 87, 89, 94, 100	3, 1, 5, 1, 1, 1, 3, 2, 1, 3, 3, 3, 3, 6, 2, 3, 6, 2, 1, 7, 1, 3, 1, 1, 8, 4, 1, 3, 6, 3, 12, 2, 12, 3, 4	121
Su			
Süt	10, 49, 97, 99	3, 1, 4, 2	10
Şarap	52	1	1
Şerbet	60	1	1
Teke	89	5	5
Tuz	55	2	2
Un	72	2	2
Üzüm	55, 86	3, 7	10
Yağ	10	2	2
Yemek	3, 13, 21, 49, 55, 94	1, 1, 2, 1, 1, 4	10
Yoğurt	94	1	1
Yulaf	10	1	1
Yumurta	1	5	5

Tablo 4'teki verilerin grafiğe uyarlanmış hali, Grafik 4'te verilmiştir.

Grafik 4. “101 Türk Efsanesi“ Kitabında Yer alan Yiyecek ve İçecekler

Yukarıda yer alan grafik verilerine göre Saim Sakaoğlu'nun *101 Türk Efsanesi* adlı eserinde en sık geçen yiyecek veya içeceklerin su (121), maral (av hayvanı) (22), balık (19) olduğu gözlenmiştir. Bunu keçi (av hayvanı) (11), ekmek (11), yemek (10), süt (10) yağ (10) gibi yiyecek ve içecekler takip etmiştir.

Grafik incelendiğinde 'su' 121 kullanım sıklığıyla birinci sırada, 'maral' (av hayvanı) 22 kullanım sıklığıyla ikinci sırada, 'balık' 19 kullanım sıklığıyla üçüncü sırada, keçi (av hayvanı) ve

ekmek 11 kullanım sıklığıyla dördüncü sırada, yemek, süt ve yağ 10 kullanım sıklığıyla beşinci sırada yer almıştır.

5. SONUÇ

Sosyal hayatın izlerini taşıyan ve bir toplumun yaşantılarını gelecek nesillere aktaran efsaneler, gündelik yaşamdan izler taşır. Helimoğlu Yavuz'un (2013: 11) da belirttiği gibi efsaneler bir yandan ulusların tüm istek, duygu ve düşünce dünyalarını yansıtırken diğer bir yandan da dil, din, ulus, ülke sınırı tanımadan, tüm insanlığın ortak özelliklerini taşımakta ve ortak bir dünya kültürü oluşturmaktadırlar. Efsanelerin gelenek ve görenekleri korumak, insana ders vermek, geçtikleri yerlere anlam ve kutsallık kazandırmak, insanların yaşama umudunu ve sevincini artırmak gibi toplum yaşamında yararlı ve önemli işlevleri vardır. Ayrıca efsaneler inanç konusu oldukları için halkın umut ve umutsuzluklarını, özlemlerini ve dünya görüşlerini diğer halk edebiyatı ürünlerinden daha iyi yansıtmaktadırlar. Efsanelerin, olağanüstü özellikleri ve inanç konusu olmaları nedeniyle saçmadır, akıl dışıdır diye küçümsemek son derece yanlış bir değerlendirmedir. Onları halk arasında inanç konusu haline getiren ve insanların çoğu zaman çaresizlikten başvurabildikleri tek kaynak olmalarını hazırlayan sosyo-ekonomik nedenler araştırılmalıdır. Ayrıca efsaneler günümüz çağdaş sanatları için zengin bir kaynak oluşturmaktadır. Efsaneler aracılığıyla günümüzün pek çok sorunu, çağdaş bir anlatım biçimiyle dile getirilebilir (yeniden yorumlanabilir). Kısaca efsanelerin, toplumların hayatlarında, insanları iyiye ve güzele yönlendiren, zaman zaman kıssadan hisse çıkarmak yoluyla halka yararlı mesajlar veren, geleneksel değerleri koruyan yapıcı, yönlendirici bir işlevi vardır (Helimoğlu Yavuz, 2013: 22-23). Bu nedenle bir topluluğa ait efsanelerden ait olduğu toplumun sosyal, kültürel, dini ve tarihi dokularını bulmak mümkündür. Kültürel özellikler toplumların gündelik hayatlarını belirleyen önemli etmenler arasındadır. Türk Milleti hem köklü bir tarihe hem de zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Zengin olan kültürün özel bir alanını oluşturan beslenme kültürünün de aynı oranda zengin olması beklenen bir durumdur. Kültür alanlarının ve kültürde etkileşimin en önemli göstergelerinden birinin beslenme ve yemek kültürü olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda Türk efsanelerinde geçen yiyecek ve içecekleri; 'tahıllar' (mısır, buğday, fasulye, mercimek, arpa, çavdar, yarma, pirinç, bulgur), 'yemekler' (çorba (ayran çorbası, un çorbası, lohusa çorbası), aş, keşkek, pilav, madımak, güveç, içli köfte, kaburga yemeği, yemek), 'etler'(kuzu eti, geyik eti, maral, ceylan eti, keçi eti, tavuk eti, keklik eti, balık, hamsi, inek (sığır) eti, koç eti, kavurma, ciğer, et), 'meyveler' (elma, armut, üzüm, kiraz, incir, karpuz, döngel, nar, çilek, hurma, dut, meyve), 'sebzeler' (soğan, sarımsak, kenger, turp, domates, salatalık, sebze), 'unlu mamuller' (ekmek (tayin ekmeği, tandır ekmeği), bazlama, yufka, börek (nor böreği), bitta (ev pidesi), poğaç, çörek, baklava, katmer, helva, hamur, pasta, un), 'içecekler' (su, süt, ayran, arpa suyu, turşu suyu, kuş sütü, zenzem, şerbet, çay, nargile, şarap, rakı) ve 'diğerleri' (yoğurt, bal, tuz, yumurta, peynir, çökelek, yağ, kuru fındık, pişmaniye, katık) olarak sınıflamak mümkündür.

Türk efsanelerinde tahıllar arasında kutsal kabul edilen ve en çok geçen buğdaydır. Çünkü Türkler yerleşik hayata geçtiğinden itibaren buğdayı yiyecek yapımında ana madde olarak kullanmışlar ve onu nimet olarak nitelendirmişlerdir. Diğer tahıllar mısır, fasulye, mercimek, arpa, çavdar, yarma, pirinç ve bulgur olarak sıralanmaktadır. Efsanelerdeki zengin insanların sofralarında

yemeklerin isimleri belli ve çeşitli iken fakir insanların sofralarındaki yemeklerin isimleri belirtilmemiş ve sadece ‘yemek’ olarak ifade edilmiştir. Efsanelerde genel ‘yemek’ ifadesinin diğer yemek türlerinden daha fazla geçtiği gözlenmiştir. Bunun dışında çorba, pilav, keşkek, madımak, güveç, içli köfte yemek olarak sıralanmaktadır.

Türk efsanelerinde en çok tüketilen yiyecek ettir. Bunun nedeni Türklerin geçmişte yarı göçebe hayat sürmelerinden ve hayvancılıkla uğraşmalarından kaynaklanmaktadır. Efsanelerde geyik (maral), balık ve keçi eti kutsal olarak sayılmıştır. Bazı efsanelerde ise etin türü belirtilmemiş sadece et olarak geçmiştir. En fazla geçen balık ve kuzu etidir. Bunların dışında tavuk eti, keklik eti, geyik eti, ceylan eti, keçi eti, koç eti, inek eti gibi etlere yer verilmiştir.

Efsanelerde meyve çok geçmemektedir. En çok geçen meyveler elma, armut, üzüm, nar, karpuz, çilek, kiraz, hurma, dut ve diğerleridir. Bazı efsanelerde ise türü belirtilmemiş sadece meyve olarak geçmiştir. Efsanelerde sebzeler de çok az yer tutmaktadır. Değinilen sebzeler arasında en fazla geçen ise kengerdur. Fasulye, domates, salatalık, soğan, turp diğer sebze türleridir. Bazı efsanelerde türü belirtilmeden sadece sebze olarak geçmektedir.

Efsanelerde en çok geçen ve kutsal sayılan unlu mamul ekmektir. Türkler ekmeği nimet olarak adlandırmış ve ona saygısızca davrananların sonunun kötü olduğunu anlatmışlardır. Bunun dışında yufka da ekmek gibi kutsal sayılmıştır. Bunlardan başka bazlama, börek, çörek, baklava, katmer, hamur, pasta, un unlu mamuller arasında sıralanmıştır.

Efsanelerde içecek olarak en çok su geçmekte, suyu süt izlemektedir. Su aynı zaman da hem kutsal hem de şifa kaynağı olarak görülmektedir. Benzer biçimde süt de kutsal sayılmış ve onun da şifasının olduğu söylenmiştir. Diğer içecekler ayran, turşu suyu, arpa suyu, zenzem, çay, rakı, kuş sütü vb. olarak sıralanmıştır. Efsanelerde süt ürünü olarak en çok geçen yoğurttur. Yoğurt Türklerin bulmuş olduğu bir yiyecektir. Dünyanın her yerinde de yoğurt olarak geçmektedir. Bal da en fazla geçen yiyecek arasındadır. Tuz, yumurta, peynir, fındık, yağ, pişmaniyeve katık diğer yiyecekler arasında sıralanmaktadır.

Araştırma sonucunda, 1246 efsaneden elde edilen bulgulara göre efsanelerde en fazla geçen ieğin su 693 ve süt 173, yiyeğin de ekmek 142 ve buğday 103 olduğu gözlenmiştir. Efsanelerde ekmeğin ve suyun temel anlamda kullanılmasının yanında; ekmeğin nimet, suyun da kutsal ve şifalı olduğuna değinilmiştir. Bunun yanında Türklerin yaşadığı coğrafya da kültürlerindeki ve inanç sistemlerindeki olguların oluşmasında etkili olmuştur. Yaşanılan coğrafyadaki iklimözellikleri ve yer şekilleri Türklerin beslenme ve barınma gibi temel yaşam faaliyetlerini doğrudan etkilemiştir. Bu durum etkileri ise anlatılarda kendini göstermiştir. Karasal iklim şartlarının bölgede hâkim olması insanları iklime uygun ve dayanıklı ürünler yetiştirmeye sevk etmiştir. Buğday gibi tahıl ürünlerinin yetiştirilmesi ve bu ürünlerden un elde edilmesi bu durumun bir yansımasıdır. Ayrıca efsanelerde ekmek ve suyun üzerinde fazla durulmasının bir diğer nedeni de insanların yaşamı için gerekli temel besin kaynaklarından olmasıdır. Efsanelerde geçen yiyecek ve içeceklerin daha çok insanların yaşamının bir parçası olan ürünler olması Türk kültürü ve efsaneler arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buradan hareketle Türklerde yemek kültürünün birçok alanda etkisini gösterdiği ve Türk efsanelerinde yaygın olarak işlenen yiyecek ve içeceklerin Türklerin sosyal, kültürel ve dini hayatlarında da oldukça etkili olduğu sonucuna varmak mümkündür.

KAYNAKLAR

- BORATAV, Pertev Naili (2013), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, BilgeSu, Ankara.
- CRESWELL, John W. (1998), *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, London.
- DÉGH, Linda (2001), *Legend and Belief: Dialectics of a Folklore Genre*, Indiana University Press, Bloomington.
- DEMİR, Necati (2013), *Türk Efsaneleri*, Edge Akademi, Ankara.
- DUVARCI, Ayşe (2002), "Türklerde Yiyecek İçecek Kültürü", <https://www.tarihtarih.com>, Erişim Tarihi: 21.04.2019.
- ELÇİN, Şükrü (2010), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınevi, Ankara.
- ELLIS, Bill (2003), *Aliens, Ghosts, and Cults. Legends We Live*, University Press of Mississippi/Jackson, USA.
- ERGUN, Metin (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERTAŞ, Yasemin, GEZMEN-KARADAĞ, Makbule (2013), "Sağlıklı Beslenmede Türk Mutfak Kültürünün Yeri", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi/Gümüşhane University Journal of Health Sciences*: 2 (1), s. 117-136.
- GÜLER, Sibel (2010), "Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, s. 24-30.
- GÜRHAN, Nazife (2017), "Yemek ve din: yemeğin dini simgesel anlamları üzerine bir inceleme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), s. 1204-1223.
- HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine (2013), *Diyarbakır efsaneleri* (5. Baskı), Eğiten Kitap, Ankara.
- ISLER, Gotthilf (1971), *Die Sennenpuppe*, Krebs, Basel.
- JAUHAINEN, Marjetta (1982), "Uskomustarinat. In Irma-Riitta Jarvinen & Seppo Knuuttila (eds.)", *Kertomus perinne. Kirjoituksiaproosaperinte en laje istajatutkimuksesta*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1987), *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- KARASAR, N. (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- KILIÇ, Sami, ALBAYRAK, Ali (2012), "İslamiyetten Önce Türklerde Yiyecek ve İçecekler", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7 (2), s. 707-716.
- KIZILDEMİR, Özgür, ÖZTÜRK, Emrah, SARIŞIK, Mehmet (2017), "Cumhuriyet Dönemi Türk Mutfak Kültürünün Özellikleri ve Yaşanan Değişimler", *VI. Ulusal II: Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu*, (14-15 Nisan 2017, Gaziantep), s. 349-356.
- KINSELLA, Michael (2011), *Legend-Tripping Online. Supernatural Folklore and the Search for Ong's Hat*, University Press of Mississippi/Jackson, USA.
- KOSKI, Kaarina, FROG, Mr, SAVOLAINEN, Ulla (2016), *Genre-Text-Interpretation: Multidisciplinary Perspectives on Folklore and Beyond*, University Library, Helsinki.
- NAR, M. Şükrü (2014), "Günümüz Toplumunda Mitler: Anadolu Halk Efsaneleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *folklor/edebiyat*, 20 (79), s. 55-77.

- ÖGEL, Bahaeddin (1988),*İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1991),*Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ORING, Elliott (2008). “Humor in Anthropologyand Folklor”,In*ThePrimer of HumorResearch*, ed. Victor Raskin, s. 183-210,Mouton de Gruyter, Berlin.
- SAKAOĞLU, Saim (1976),*101 Anadolu Efsanesi*, Damla Yayın Evi, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim(2003),*101 Türk Efsanasi*, Akçağ, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (2009),*Efsane Araştırmaları*,Kömen Yayınları, Konya.
- SEYİDOĞLU, Bilge (2005),*Erzurum Efsaneleri*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- SÖNMEZ, Veysel, ALACAPINAR, F. Gülderen (2016),*Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- SÜRÜCÜOĞLU, M. Saip, ÖZÇELİK, A. Özfer (2008),“Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi”,*38. İcanas Kongresi*,(10-15 Eylül 2007, Ankara), s. 1289-1310.
- TANGHERLINI, Timothy R. (1990). “ItHappened Not Too Far From Here...”. A Survey of Legend TheoryandCharacterization. *Western Folklore* 49 (4), p. 371-390.
- VON SYDOW, C. W. (1948). *SelectedPapers on FolklorePublished on theOccasion of His 70th Birthday*. Ed. LauritsBødker. RosenkildeandBagger,Copenhagen.
- YILDIRIM, Ali, ŞİMŞEK, Hasan (2011),*Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı), Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Web 1: <https://www.enseignons.be/preparations/analyse-de-la-legende/> e.t. 21.04.2019.

ZİYA GÖKALP DÜŞÜNÇESİNDE KÜLTÜR VE UYGARLIK SORUNU

(Doç.Dr. Nigar HÜSEYİNOVA, nigar.huseynova@gmail.com)

Türk insanının inancına sonsuza kadar kazanmış Türkçülük düşüncesine göre bizler bir millet olarak Ziya Gökalp'a borçluyuz.
Yazardan...

Özet

Bu makalede, Gökalp'in kültür ve uygarlık öğretisi Türkçülük idesinin bir parçası olarak araştırılmaktadır. Gökalp Batı uygarlığı değerlerini benimsemekle beraber Türkiye toplumunun modernleşmesi konusunun bilimsel açıdan çözülmesinde önemli katkılar yapmıştır.

Gökalp, "kültür" ve "uygarlık" anlayışlarının benzer ve farklı yönlerini açıklayarak Türk ulusal kültürünün ve İslam'ın Batı uygarlığıyla bir araya gelebileceğini bilimsel-kuramsal açıdan araştırmıştır. Gökalp Türkiye'nin kültür tarihini antik, Türk-Müslüman ve çağdaş kültür dönemlerine ayırmıştır.

Makalede belirtildiği gibi, Gökalp kültür ve uygarlık birliğini onların her ikisinin toplumun dini, irfani, yasal, entelektüel, estetik, ekonomik, lengüistik ve teknoloji alanlarını kapsamasında görüyordu. Kültürle uygarlığın farkları aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- Kültür ulusal, uygarlıksa uluslararası olay olarak görülmekte;
- Kültür belli millete, uygarlıksa aynı sosyal gelişme düzeyinde olan birkaç millete özgü sosyal kuruluşların toplamını yansıtmaktadır. Örneğin, Batı uygarlığı Avrupa ve Amerika'da yaşayan milletlere aittir. Bu uygarlığa İngilizlerin, Almanların, Fransızların ve diğer Avrupalıların kültürleri girmektedir.
- Uygarlık bilinçli çalışmanın ürünü gibi rasyonel özellik taşır, onun değeri bir milletten diğerine aktarılır. Kültür ise daha çok belirli bir milletin duygularını, heyecanlarını ve iç dünyasını ortaya koyar.

Anahtar kelimeler: Felsefe, Kültür, Uygarlık, Türkçülük, Milletçilik, Çağdaşlaşma.

THE PROBLEM OF CULTURE AND CIVILIZATION IN THE THOUGHT OF ZIYA GÖKALP

Abstract

The article examines Gökalp's doctrine of culture and civilization as an integral part of the concept of Turkism. As a result of the research, it is clear that this doctrine of Gökalp plays a leading role in the scientific solution of the problem of modernization of Turkish society by assimilating the values of Western civilization.

Explaining the similarities and differences between the concepts of "culture" and "civilization", Gökalp studied scientifically and theoretically the compatibility of Turkish national culture and Islam with Western civilization. Gökalp divided the cultural history of Turkey into ancient, Turkish-Muslim and modern cultural periods.

As noted in the article, Gökalp saw the unity of culture and civilization in the fact that they both covered the religious, spiritual, legal, intellectual, aesthetic, economic, linguistic and technological spheres of society.

The differences between culture and civilization are as follows:

- culture is a national event, and civilization is an international event;
- Culture is a set of social institutions specific to a particular nation, and civilization is a set of social institutions specific to several nations with the same level of social development. For example, Western civilization belongs to the nations living in Europe and America. This civilization includes the cultures of the English, Germans, French and other Europeans.

- Civilization is a product of conscious activity and has a rational character, its values are passed from one nation to another. Culture, on the other hand, expresses the feelings, emotions and inner world of a certain nation.

Key Words: Philosophy, Culture, Civilization, Turkism, Nationalism, Modernization.

1. Giriş

Avrupa ve Asya'nın tam ortasında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür ve uygarlığın karşılıklı ilişkileri sorunu çok ilgi çekmektedir. 20. Yüzyılın başlarında ünlü Türkiye sosyologu, ve politikacısı Ziya Gökalp Türkçülüğün teorisini hazırlayarak onu bağımsız ideolojiye dönüştürmüş ve bu kuramı Türk halklarının kalkınmasında hizmet veren güçlü manevi değer şekline sokmuştur. Türkçülüğün esaslarını araştıran Z.Gökalp millet anlayışını belirlemiş, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak* sloganını savunmuş, Türkçülüğü bir tek politikadan değil, hem de dini yönetimden uzak bir düşünce olarak araştırmıştır. Ulusal kültürle (harsla) uygarlığı Gökalp birbirinden ayırmış, kültürün ulusal olmasına rağmen, uygarlığın uluslararası önem taşıdığını, bu anlamda kültür yalnız bir milletin din, ahlak, hukuk, zekâ, estetik, dil, ekonomi ve makinelerle ilgili yaşamlarıyla uygunluk oluşturduğunu, uygarlığın saayını gelişme düzeyinde olan milletlerin sosyal hayatının ortak fenomeni olduğunu savunmuştur. Bu konu önemli olmakla beraber çok tartışılması gereken bir husustur.

2. Araştırma Yöntemi

Makalede Ziya Gökalp'ın kültür ve uygarlık öğretilerinin ortaya çıkması ve gelişme özellikleri ilgili literatür okunarak incelenmiştir.

2.1 . Konunun İşlenme Derecesi (Literatür)

Makalede Arnold Toynbee, Oswald Spengler'ineserlerine dayanan Ziya Gökalp'ın kültür ve uygarlık düşüncesi araştırılmıştır. Ziya Gökalp Çağdaş Türkiye'de felsefi fikrin uyanışında önemli katkıda bulunan ünlü bir bilim insanıdır. 20. yüzyılın 20 – 30'lu yıllarında Sovyet bilim adamları Türkçülüğü yanlış olarak, bazen de bilerek Pantürkizm ve Panosmanizm'le karıştırıyorlardı. Bu bilim adamlarından biri olan A.Alimov yazmış olduğu *Türkiye* makalesinde 1908 yılındaki devrim sırasında Türkçülük idealarının aynen Türk milletçiliği gibi geliştiğini, sonradansa onun Pantürkizm'e dönüştüğünü yazıyordu (Alimov, 1934: 50 – 51). Fakat bu bilim adamı konuya yanlış konumdan girdiğinden Türkçülüğün ve Pantürkizm'in gerçek anlamını açamamıştır.

A.F.Miller, A.S.Tventinov, L.O.Alkayeva da aynı hatayı tekrarlamış, bir tek D.Z.Yeromeyev Kemalizm, Türkçülük ve Pantürkizm'in ideolojik çerçevesini Marksizm Leninizm bakış açısından bile olsa belirlemeye çalışmıştır.

Bu dönemde *Türk Yurdu* dergisi de, Eski Sovyet araştırmacılarının eserlerinde şovenist bir basın organı olarak tanıtılmıştır. Yalnız Azerbaycan araştırmacısı E.Y.Hasanova 1961 yılında yazmış olduğu makalede *Türk Yurdu*'nun ilerici motiflerini anlatmıştır (Hasanova, 1961).

Ziya Gököl'ün Türkçölük ideolojisine ait Batı araştırmacılarından Morris Cohen, İsrail oryantalisti U.Heyd, ABD araştırmacısı Charles Hostler diğer Avrupa araştırmacıları A.Konross, Hans Kohn, Thomas Lewis, F.Tachoy, R.Devicon, Türkiyeli bilim adamları N.Berkes, K.Karpat, C.B.Akal, C.Osmanoğlu, Y.Toker, M.A.Beyhan ciddi araştırmalar yapmışlardır. 1959 yılında ünlü Türk sosyologu Niyazi Berkes'in editörlüğünde Z.Gököl'ün eserlerinden seçmeler *Türk Milletçiliği ve Batı Uygarlığı* adıyla İngilizce yayımlandı.

1964 yılında Kanada'da yayımlanmış *Türkiye'de Çağdaşlaşma* eserinde Niyazi Berkes Ziya Gököl'ün Türkçölük anlayışının kültüre dayandığını (Niyazi Berkes, 1964: 364) belirtiyordu.

Azerbaycan araştırmacılarından E.Hasanova, Y.Rüstemov, A.Mustafayev, M.Balayev, E.Tağıyev, E.Necefov Z.Gököl'ün bakış açısı ve görüşlerini araştırmışlardır. Araştırmalardan Z.Gököl'ün milleti kültürel manevi kategoriler gibi gördüğu belli oluyor (Mustafayev A.X., 1990: 20).Ünlü Azerbaycan filozofu R.Kurbanov ve A.Mustafayev de Z.Gököl'ün milliyetçilik fikrini felsefi açıdan araştırmışlardır (Kurbanov, 1980).Azerbaycan bilim adamı Y.Rüstemovun görüşünce, Türkiyeli sosyolog Ziya Gököl dini kültürün ayrılmaz parçası olarak görmüştür (Rüstemov, 1980: 75).

Z.Gököl'ün düşünce açılarında, çalışmalarının değişik aşamalarında bazı değişiklikler yaşanmıştır. 1908 yılına kadar o Jön Türklerin Anayasacılığının ve Osmanlıcılığının etkisi altında kalarak toplumdaki ileri süreçleri ve bağımsızlık düşüncelerini savunsa da 1908 yılından sonra, milletçiler grubu adından konuşmaya başladı. İstanbul'da Z.Gököl, Kazan'dan, Kırım'dan ve Azerbaycan'dan gelmiş aydınlarla görüştükten sonra, görüşlerinde Türkçölük daha fazla olmuş ve o modernleşme uğruna mücadeleye başlamıştır. İşte o dönemde Z.Gököl *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* adlı ünlü eserini yazmıştır. Gököl, Türkçölük kuramını üç dereceye ayırıyordu: 1) Türkiyecilik; 2) Oğuzculuk veya Türkmencilik; 3) Turancılık. Ona göre kültür açısından "birleşmesi kolay olan Türkler, Oğuz Türkleridir" (Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Türkmenler vb.). Gököl bu birliğin amacının daha politik birlik olmayacağını da belirtmiş, "...bu günkü ölkümüz Oğuzların yalnız kültürce birleşmesidir", "Türkçölüğün uzak ölküsü – Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta ve kültürde birleştirmektedir" (Gököl, 1991: 39). Ona göre "Turan düşüncesi olmasaydı, Türkçölük bu kadar hızla yayılmayacaktı. Bunun yanında kim bilir, belki de ilerde Turan ölkücölüğünün gerçekteleşmesi de mümkün olacaktır. Ölkü geleceğin yaratıcısıdır. Dün Türkler için hayali bir düşünce durumunda

olan ulusal devlet bugün Türkiye’de bir gerçek olmuştur”. “Turan – tüm Türklerin geçmişte ve belki de gelecekte bir gerçek olacak vatanıdır; “Turanlılar yalnız Türkçe konuşan milletlerdir” (Gökalp, 1991: 39). Gökalp Türkçülükle halkçılığın beraber yürümesi gerektiğine inanıyordu. “Her Türkçü politika alanında halkçı, her halkçıysa kültür alanında Türkçü olmalı”. “Politikada mesleğimiz halkçılık ve kültürde mesleğimiz Türkçülüktür” (Gökalp, 1991: 133).

Z.Gökalp ilk defa Türkçülük düşüncelerini yapılandırmış, Türklere yeni hayat ilkeleri sunmuştur. O ilk defa Émile Durkheim’in sosyolojisini kullanarak, Türkler için millet, kültür, uygarlık anlayışlarını ortaya koymuştur. Türk filozofu milletçiliğini hukuk, bilim ve dinden ayırmalı, bağımsız olmalı, din devletten ayrılmalı, laiklik ilkeleri oturmalı, devlet demokratik vatanperverlik ideolojisine dayanmalı, ulusal kültür geliştirilmeli, Batı uygarlığı içinde ulusal özgürlük korunmalı düşüncesindeydi.

3. Ziya Gökalp’te Kültür Ve Uygarlığın Karşılıklı İlişkisi

Çağdaş Türkiye’nin sosyal felsefi fikir tarihinde ilk olarak Ziya Gökalp kültür ve uygarlık meselesini çok yönlü, sistemli şekilde işlemiştir.

Ziya Gökalp daha *Türk Yurdu* dergisinde Türklerin yararı adına çalışarak edebiyat, irfan, ekonomi, politika, tarih, arkeoloji, mantık, eğitim-öğretim, etnografya, Türk dünyası, eleştiri, bibliyografi bölmelerinde önemli fikirler söylemiştir. “Derginin idesi Türkçülük fikrini, ideolojisini, yani milletçiliği çok yönlü geliştirmektir” (Hasanova, 2000: 194). Ziya Gökalp ilk olarak Osmanlıca’yı sadeleştirmeyi, edebiyatı halkın anlayacağı şekle sokmayı, sanatın, güzel sanatların ulusallaştırılmasını, *Halka Doğru* sloganıyla gelişmesini, İslam dininde reformlar yaparak onu milletçilikle uzlaştırmayı, bütün Türk dilli halklarla iletişim kurmayı istiyordu (Hasanova, 200: 194). Bu fikri Gökalp 1913 – 1914’lü yıllarda *Türk Yurdu* dergisinde yayımladığı “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*” adlı ünlü çalışmasında işliyordu.

Ziya Gökalp Türkçülüğün felsefi ve sosyolojik temellerini eserlerinde şekillendirirken ünlü sosyologların kuramlarını Türkiye gerçeklerine uygulamak girişiminde bulunmuştur (Gökalp, 1960: 30). Bu kuramın ana hattını din, ahlak, milletçilik gibi sosyal gerçeklerin nesnel gerçek olarak varoluşu oluşturmaktadır. Bunlar değişik bireylerin isteğine bağlı değildir. Toplumsal ortak düşüncenin toplamıdır. Ziya Gökalp bu fikirlerin oluşum yolunu aradı ve Türkler için en uygun ve en gerekli olanın Türkçülük olduğunu gösterdi. Bu ideolojinin kurucularıysa şairler, yazarlar, bilim adamları, filozof ve sosyologlar olmalı. Ziya Gökalp devrimler, sosyal dalgalanmalar sırasında milletçilik düşüncesinin ortaya çıktığını ve onun gelişiminin tetikleyici gücüne dönüştüğünü, Türkçülüğün program ve teorisinin anlamını eserlerinde belirtiyordu. Ziya Gökalp Türkleri İslam yanlısı olmaya da çağırıyordu: “Çünkü İslam onların bir türlü ulusal dini olmuştur” (Gökalp, 1960:

53). O, yüzyılın gericiliğinden kurtulmak için aynı zamanda reformlar yapılmasını ve çağdaşlaşmanın Türkçülük düşüncesinin önemli amaçlarından birisi olması gerektiğini de belirtiyordu (Gökalp, 1960: 53).

Jön Türkler hareketinin katılımcısı olan Ziya Gökalp sonraları Mustafa Kemal Atatürk hareketinin ünlü adamlarından biri oldu. Boşuna değil ki o Atatürk devriminin ünlü filozofu sayılıyordu. Çünkü Atatürk reformlarının gerçekleşmesinin teorik temellerinin kurucusu Ziya Gökalp sayılıyordu. Belirtildiği gibi o dönemde Yeni Türkiye'nin ünlü düşünce adamı olan Ziya Gökalp günümüze kadar da oldukça orijinal ve etkili fikir adamı olarak kalmaktadır (Tağıyev E. Vb. 1994: 21).

Tarihten bilindiği gibi Türkler diğer milletlere karşı kötü fikirli ve saldırgan olmamışlar. Ziya Gökalp'a göre bu ulusal karakter Türklerin manevi değerlerine de yansımıştır. Türk iç dünyasını en eski zamanlardan başlayarak araştıran Ziya Gökalp Türkçülüğün, Türk özelliğinin çok doğru bir tanımını yapıyordu: "...Türkçülük tüm aşkıyla yalnız orijinal kültürüne vurgun olma yanında, şoven ve fanatik değildir. Avrupa kültürünü tam ve düzenli şekilde almaya girişildiği gibi, hiçbir milletin kültürüne karşı duyarsızlığı da yoktur. Tam tersi, bütün ulusal kültürlerle değer verir ve saygı duyarız. Hatta birçok kötülüklerini gördüğümüz (saldırılarına uğradığımız) milletlerin bile politik kuruluşlarını sevme yanında, kültürel ve kültürle ilgili eserlerine hayran kalacak, fikir ve sanat adamlarına saygılı davranacağız" (Gökalp, 1991: 87).

Gökalp toplumun yüce özelliklere sahip olduğunu belirtiyordu. Onun sosyal-felsefi araştırmasının önemli görevi Türk milletinin kalkınma yollarını belirlemektir. Onun felsefi mirasında millet kategorisi çok önemlidir. Batılı araştırmacı Y. Heyd yazıyordu: "Gökalp toplumda bulunduğu yüce özellikleri millet anlayışına uyguluyor, Allaha inancı millete inamla değiştiriyor: onun yazılarında milletçilik dine dönüşmektedir" (Heyd, 1950: 78). Gökalp'a göre milletin ortaya çıkması toplumun en yüksek aşamaya atlaması sonucu görülür. O bu fikrini onaylamak için Durkheim idesinden toplumun dönemleştirilmesi kuramını benimsemiştir. Bu kurama bakılırsa her hangi bir toplum kendi tarihi gelişiminde dört aşamadan geçer:

- 1) İlkel veya kabile toplumu (aşiret);
- 2) Etnik ortaklığa dayalı toplum (kavim);
- 3) Dini ortaklığa (ümmete) dayalı toplum;
- 4) Ortak kültür toplumu (millet).

Gökalp kültürü bütün sosyal kuruluşların girdiği kapsamlı, geniş anlayış hesap ediyordu. O Türk ulusal özelliğinin orduda açığa çıktığına dikkat çekiyor, milletin kalkınmasında kültürel milletçiliği gerekli ve önemli koşul sayıyordu. "Kültür ve uygarlık anlayışlarının karşılıklı ilişkileri

arasında farklı ve benzer özellikleri ortaya çıkarmakla Gökalp Batı uygarlığının Türklerce kabul edilip edilmeyişi, İslam ve Batı uygarlıklarının beraber, yan yana yaşaması, Batı uygarlığından nelerin benimsenip, nelerin kabul edilemeyeceği konularının çözümü için yönetsel temel oluşturmuştur”(Necefov, 2002: 69).

Gökalp kültür ve uygarlığın birleşmesini onların her ikisinin “sosyal hayatın dini, manevi, yasal, entelektüel, ekonomi, lengüistik ve teknik alanlarını kapsamasında görüyordu. Toplumun belirtilen alanlarının toplamı kültürü ve uygarlığı oluşturmaktadır. Bu anlamda kültür ve uygarlık kısmen çakışır ve sanki aynılık oluşturur” (Gökalp, 1960: 105).

Kültürle uygarlığın farkları aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- Kültür ulusal, uygarlıksa uluslararası olay olarak görülmekte;
- Kültür belli millete, uygarlıksa benzer bir sosyal gelişme düzeyine ulaşan birkaç millete özgü sosyal kuruluşların toplamını yansıtmaktadır. Örneğin, Batı uygarlığı Avrupa ve Amerika’da yaşayan milletlere aittir. Bu uygarlığa İngilizlerin, Almanların, Fransızların ve diğer Avrupalıların kültürleri girmektedir.

- Uygarlık bilinçli çalışmanın ürünü gibi rasyonel özellik taşır, onun değeri bir millettten diğerine aktarılır. Kültürse daha çok belirli bir milletin duygularını, heyecanlarını ve iç dünyasını ortaya koyar.

Ziya Gökalp’in felsefi araştırmalarının ana konusu – Türklerin Batı uygarlığının hangi açıdan kabul etmesi ve bu uygarlığın kendi tarihi gelenekleriyle, Türk (2500 yıl) ve İslam (1000 yıl) tarihiyle ilişkisi konusudur. Diğer bir deyişle, onu düşündüren önemli konu Batı Uygarlığına kavuşmakla Türklerin ulusal ve dini kimliğini koruyabilmeleridir.

Ziya Gökalp’a göre kültür – her bir milletin dini, ahlaki, yasal, estetik dille ve bilimle bağlı hayatının uyumlu bileşimini oluşturmaktadır. Kültür toplumun tüm üyelerini içine alan bütün enstitüler toplamıdır. Uygarlıksa – mit aracılığıyla gerçekleştirilen sosyal olaylar toplamıdır. Böylece Ziya Gökalp uygarlığı kültürden farklı kılan önemli açının – kültürün duygulardan, uygarlığınsa bilgilerden oluşması olduğunu hesap ediyordu. İnsan duygularıyla irade ve metoda tabi olmaz. Bu açıdan herhangi bir halk diğer bir halkın dini, etik ve estetik duygularını tekrarlayamaz. Ziya Gökalp’a göre millet kendine özgü kültürüyle nitelendirilen belirli guruplar toplamıdır. Bu yüzden de Türkler yalnız tek dile ve kültüre sahiptirler. O tüm ulusal kültürlere, bu kapsamda Türkiye tarafından oluşturulmuş ulusal Türk kültürüne de saygı duyduklarını belirtiyordu. Ulusal kültür ile uygarlığı Gökalp birbirinden ayırıyordu: “Kültür ulusal olduğu halde, medeniyet uluslararasıdır. Kültür yalnız bir milletin din, irfan, hukuk, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşamlarının uyumlu bir bütünüdür. Medeniyetse aynı gelişim düzeyinde olan birçok milletlerin

toplumsal hayatlarının ortak bir bütünüdür. Örneğin, Avrupa ve Amerika medeniyet kapsamında olan tüm Avrupa milletlerinin ortak bir Batı medeniyeti vardır”(Gökalp, 1991: 40). Böylece *Kültür ve Uygarlık* adlı ünlü eserinde Ziya Gökalp adı geçen her iki gurup – kültür ve uygarlık arasında farklı özellikler olduğunu belirtiyordu. Öyle ki kültür önce ulusaldır, uygarlık geneldir. Uygarlık birçok halkların sosyal hayatın genel malıdır. Belirtiyor ki tüm Avrupa halkları genel Batı uygarlığına sahipler. Ait oldukları bu uygarlık çerçevesinde birer İngiliz, Fransız, Alman ve diğer Avrupa milletlerinin kültürleri vardır (Tağıyev E. vb., 1994: 21).

Ziya Gökalp Türk milletçiliğine, Türkçülüğe İslam ve Batı uygarlığının karşılıklı ilişkisi açısından yaklaşıyordu. O İslam ve Batı uygarlığı arasında genel benzer ilişkiler olduğunu ve Batı uygarlığını kabul etmenin Türk milletçiliğine ve İslam dinine hiçbir zararı dokunmadığını belirtiyordu. Sadece kültür ve uygarlığın eşitlendirilmesi konunun doğru anlaşılmasını zorlaştırır. O İslam’ın bir tek Doğu uygarlığına, Hıristiyanlığın Batı uygarlığına hizmet vermesi iddiasını kabul etmiyordu. Bu açıdan Ziya Gökalp Doğu ve Batı uygarlığının birbirini yalanlanması fikrini kabul etmiyordu.

O yazıyordu: “Osmanlılar Avrupa uygarlığına Türk ve Müslüman milleti gibi girmektedir. Onun fikrinde bu konuya en objektif yaklaşım “*ben Türk milletindenim, Müslüman topluluğundanım, Avrupa uygarlığındanım*” sloganı olabilir”(Gökalp, 1991: 66). Türk milletçiliğini İslam ve Batı uygarlığının karşılıklı bileşiminde gören Gökalp bu bağlamda kültürel milletlerarasıcılık düşüncesini tanıtmaktaydı. O’nun fikrinde, çağdaş makinelerin gelişmesiyle ilgili pozitif bilimlere dayanan, insanideğerlere dayalı çağdaş kültür ortaya çıkar.

Ziya Gökalp’ın felsefi idesinin temelini hars (ulusal kültür) ve medeniyet ikiliği ve bileşimi oluşturuyordu.

Ziya Gökalp Batı medeniyetinin feminizm, demokrasi vs. gibi temelleri, ilkeleri Türklerde en eski çağlardan var olduğunu belirtiyordu. Z. Gökalp “Çağdaş Batı uygarlığının demokrasi, feminizm, eşitlik değerlerinin ilk defa Eski Türklerde ortaya çıktığını” yazıyordu ”(Gökalp, 1959: 276).

Ziya Gökalp, diğer milletlerin bugünkü medeniyete girmek için eskilerden uzaklaşmak zorunda kaldıklarını yazıyordu. Oysa, ona göre Türklerin bugünkü medeniyete sahip olmaları için yalnız eskilerine dönüp bakmaları yeterliydi.

Ziya Gökalp araştırmalar sonucu şöyle bir sonuca varıyor; Türk milletinin yücelmesi, yani kendi medeniyetini koruyarak Batı medeniyetini tam sahiplenebilmesi için aydınlar halka ve Batı’ya doğru gitmelidir. İlk öne yani Batı medeniyetine girmeden önce ulusal kültürü (harsı) arayıp bulmak gerekir. Ulusal kültür (hars) ise halktandır. Aydınlar halka doğru gitmekle halktan harsı –

kültürü benimsemeli, yani hars (ulusal kültür) terbiyesi görmeliler. Aynı zamanda halka kültür götürmeliler. Burada “kültür” deyince çağdaş dünyanın en ileri medeniyetleri göz önünde bulundurulmaktadır.

Gökalp’a göre Batı’nın ileri bilim ve tekniğinin başarılarını verimli şekilde kullanarak bunların aracılığıyla milleti yüceltmek gerekir. Bunun için o “*halka doğru*” ve “*Batı’ya doğru*” uygun şekilde ulusal kültür (hars) ve tezhip yöntemlerini ortaya atıyordu.

Ziya Gökalp kültürle tezhip arasında iki fark da görmektedir. Kültürün *demokratik*, tezhipse *aristokratik olması* ilk farktır. Kültür halkın geleneklerinden, alışkanlıklarından, sözlü ve yazılı edebiyatlarından, dinlenen müziğinden, dininden, ahlakından ve ekonomi ürünlerinden oluşmaktadır”(Gökalp, 1991: 84).Böylece kültür halkta olduğu için demokratiktir. “Tezhipse yalnız yüksek eğitim görmüş, aristokratik bir terbiyeyle yetiştirilmiş gerçek aydınlara aittir”. Tezhibin aristokratik olması da buradan kaynaklanmaktadır. “Tezhip özel bir terbiyeyle ortaya çıkmış duyma, düşünme ve yaşam biçimidir”. Kültürün ulusal tezhibin milletlerarası olması ikinci farkı belirtmektedir. Bir insan ulusal kültürün etkisiyle kendi ulusal kültürüne değer verir. Fakat o kişi olgunlaşmışsa, yani tezhibe uğramışsa, diğer milletlerin kültürlerini de sever” (Gökalp, 1991: 84).

Ziya Gökalp ikinci anlamı “tezhip” kelimesiyle belirtiyordu. Arapça “tezhib”in sözlükte anlamı *islah etme, düzeltme, seçme, arıtma ve terbiye* olarak açıklanmaktadır. Fakat Ziya Gökalp “tezhip”i *seçici, seçmeci* anlamında kullanmıştır. Şöyle ki tezhip ulusal değerlerle uluslararası değerler arasında ulusallık ve uluslararasılık arasında seçici konumdadır, bireşim yapıyor. Tercih etmek, bireşim yapmak için yüksek düzeye, olgunluğa, tezhibe ulaşmak gerekir. Buna göre biz “tezhip”e karşılık olarak “olgunluk” sözünü kullanmayı uygun bulduk.

Ziya Gökalp’e göre kültür ve irfanla ilgili milli zevk milli kültüre, yabancı zevkse irfana uygundur: “...her bir ulusun gerçek ve değişmez zevki “ulusal (milli) zevk”tir. Yabancı zevk bir tek ikinci derecede kaldığı zaman kabul edilebilir”. Eğer yabancı zevk ön plana, milli zevkse arka plana geçerse, o zaman irfan gerekir, kozmopolitlik ortaya çıkar. Ziya Gökalp yazıyordu: “Bir irfan ulusal kültürün hakkına girmediği sürede normaldir, ulusal kültürün haklarını çiğnemeye başladığı anda hasta ve sakat bir irfan anlamını kazanır” (Gökalp, 1991: 84).

Ziya Gökalp buradan şöyle bir sonuca varıyordu: Türkçülükle kozmopolitlik uyuşamaz, fakat Türkçülükle uluslararasılık arasında hiçbir çelişki yoktur, her bir Türkçü aynı zamanda uluslararası olmalıdır.

Ziya Gökalp: “diğer ulusların ulusal kültürlerini, onlara ait güzellikleri seveceğiz” – derdi. Fakat bu *sevgi* hiçbir zaman düşkünlük şeklini almayacaktır. Çünkü “biz gönlümüzü ezelden beri milli kültürümüze vermişiz. Bizim için dünya milli kültürümüzün güzelliğinden oluşturmaktadır”.

Gökalp “*Milli Terbiye*” makalesinde çağdaş uygarlığın temelini teknolojinin oluşturduğunu belirtiyordu: “Biz Avrupa uygarlığına onun teknolojisine onun teknolojisi yüzünden girmek istiyoruz”(Gökalp, 1959: 246). O, kültür ve terbiye açısından bizim kültürümüzün Avrupa’ya ihtiyaç duymadığını, bize daha çok Avrupa teknolojisinin gerektiğini yazıyordu. Oysa Türk kültürü kendi evrimi sayesinde gelişebilir.

Böylece Z.Gökalp kültür ve uygarlık hakkında aşağıdaki fikirleri söylemiştir:

- Kültür ulusun ruhunu, iç dünyasını, duygularını, geleneklerini ve düşüncelerini ifade eder. Bu yüzden de o doğal, öznel, ulusal, heyecanlı, irrasyonel, manevi olay hesap edilmektedir. Uygarlık zekânın harekât alanlarını, değişik halkların oluşturduğu maddi ve geleneksel değerleri kapsar. Bu yüzden de uygarlık yapay, nesnel, uluslararası, rasyonel, kısmen de maddi özellik taşımaktadır.

Y.Heyd’e göre Z.Gökalp’ın görüşünün şekillenmesinde Durkheim yanında Alman filozofu Ferdinan Tönnies’in de etkisi olmuştur. F.Tönnies 1887 yılında yazdığı *Yapay ve Organik Toplum* eserinde kültür, uygarlık, ulus ve halk konularını araştırmıştır. Gökalp Çağdaş Batı uygarlığıyla birleşecek milli medeniyetin Türk halkının gelişimini sağlayacağını düşünüyordu. O kültürün ve ülkülerin kaynağını sade halkta, onun ulusal medeniyetinde ve milli ruhunda görüyordu. Milleti kurtarmak için milli medeniyetin köklerine dönmek gerekir:

1) Eski Türklerin İslam’a kadarki medeniyet ve tarihini; 2) öz köküne sadık kalan, seçkin zümrelerin, üst tabakaların uygarlıklardan farklı olan milli medeniyetini öğrenmek gerekir.

İşte bu yüzden Gökalp, Eski Türk kültürünü, onun tarihini, bakış açısını, dinini ve geleneklerini tüm yönleriyle incelemiştir. 1923 yılında Ankara’da toplanan *Bilim Kurulu* üniversitelerde sosyoloji derslerinin okutulması için bir *Muhtasar İçtimaiyat*’ı Ziya Gökalp’ın yazması kararını verdi. Fakat Gökalp *Türk Medeniyet Tarihi*’ni tamamladıktan sonra yazabileceğini söylemiştir. Gökalp’ın ölümü üzerine *Türk Medeniyet Tarihi* tamamlanamadı. Ziya Gökalp *Türk Medeniyet Tarihi*’ni üç döneme ayırmaktadır: ilk dönem, buna *Eski Dönem* diyor, Türk ırkının tarih sahnesine girmesinden İslam dininin kabulüne kadarki devirdir. İkinci dönem, buna da *Orta Dönem* diyor: Türklerin İslam dinine girmesinden Batı medeniyetini kabulü zamanına kadar geçen zamandır. Üçüncü dönem, Yeni Dönemdir, Türklerin Batı medeniyetini kabulünden sonraki dönemdir” (Gökalp, 1995: 8).

Gökalp da Harder gibi Türk ulusal kültür mirasının belirtilerini hazırda var olan halk kültürünün değişik alanlarında – edebiyatta, güzel sanatlarda, dini ve manevi değerlerde görmekteydi. O önce Fars, sonraysa Avrupa halklarının kültürlerini almış seçkin zümreden farklı

olarak halkın kendi milli kültürünü koruduğunu belirtiyordu. Gökalp milli ruhun, milli kültürün kalkınmasında aydınların önemli katkıda bulduklarını belirtiyordu.

Gökalp kendi modernleşme öğretisini ortaya atarak gösterdi ki bu ideye uygun olarak “Türkiye kendi özgürlüğünü, bütünlüğünü, bağımsızlığını korumak için Çağdaş Batı uygarlığının değerlerini kabul etmelidir” (Gökalp, 1959: 259). O Avrupa uygarlığının bir parçası olarak sosyal bilimleri, sanayi teknolojilerini, iş paylaşımını çok beğenerek yazıyordu: “Avrupa’nın tüm gücünü, tek üstünlüğünü onun uygarlığında aramak gerekir. Bu uygarlık sayesinde de Avrupa Müslüman halklarını baskı altına almayı başarmış, onlar üzerinde egemen olabilmıştır” (Gökalp, 1959: 266).

Gökalp, Tanzimat’ın Batı uygarlığını yakalamaya yönelik reformlarını pek beğense de, onun yüzeysel, düzensiz özellik taşıdığını belirtmiştir. Aynı zamanda onlar mevcut kültürü de geri çevirmişler. Gökalp Batı uygarlığını Hıristiyanlıkla, Doğu uygarlığını İslam’la aynı tutmayı da keskin eleştiriyordu.

O Batıcıları ve İslamcıları kültür ve uygarlık konularına tek taraflı yaklaşımları yüzünden eleştiriyordu. Gökalp halk kültürünün belirtileri olarak sosyal yapıya, dine ve dile özellikle dikkat çekiyordu.

Gökalp Batı uygarlığının başarılarını kullanarak ulusal kültürün temellerinin sarsıldığını, bu uygarlığın değerlerinin ulusal kültürün içinde erimesini istiyordu. O Türkiye’de tek yazı dilinin oluşturulmasından yanaydı. “Gökalp’ın kültür ve uygarlığın karşılıklı ilişkilerine ait öğretisine dayanarak dil reformlarının önemli yönleri ünlü formüllerinde görülmekteydi: Modernleşme, Avrupalılaştırma (Batı uygarlığını yansıtan anlayışlar); İslamlaşma (bilimsel ve dini terimler); Türkleşme (gramer, sentaks, imla kuralları). Görüldüğü gibi dil reformlarının önemli yönleri Türk milletlerinin gelişimi yönleriyle üst üste düşmektedir” (Necefov, 2002: 83).

4. Sonuç

Böylece, Gökalp’ın kültür ve uygarlık öğretisi Türk milletinin kalkınmasını tasarlayan Türkçülük idesinin bir parçası olarak bir tek Türkiye’nin değil, bütün Müslüman dünyasının sosyal-felsefi fikrinin önemli başarılarını yansıtmaktadır. Gökalp’ın bu öğretisi Batı uygarlığının değerlerini benimsemekle Türk toplumunun modernleşmesi konusunun bilimsel açıdan çözülmesinde önemli yere sahiptir.

Çağdaş Türkiye’nin sosyal-felsefi fikir tarihinde Avrupalılaştırma sürecini hem destekleyenler hem de karşı çıkanlar olmuştur. Bu sürece karşı çıkanlar ulusal kültürün İslam’ın ve Batı uygarlığının değerleriyle bir araya gelemeyeceğini, onların birbirine zıt olduklarını söylüyorlardı. Gökalp ise bu birliğin onayını bilimsel-kuramsal açıdan kanıtlayabilmiştir. Gökalp “medeniyet” ve

“uygarlık” anlayışlarının farklı yönlerini açıklayarak Türk ulusal kültürünün ve İslam’ın Batı uygarlığıyla bir araya gelebileceğini bilimsel-kuramsal açıdan araştırmıştır.

Gökalp’in düşünceleri onun devamçıları İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet İzzet, Fuat Köprülüzade tarafından geliştirilmiştir.

Gökalp kendi yazılarında yavaş yavaş 1908 – 1909’lu yıllar devriminin önemli fikirlerinden – anayasalı monarşiden, İslam reformlarından, kapitalizmden, Osmanlıcılıktan, liberal demokrasiden, evrimcilikten uzaklaşmış ve cumhuriyetçiliğe, milletçiliğe, laisizme, devletçiliğe, halk demokrasisine ve devrimciliğe dayalı Kemalci yola girmiştir.

Böylece adı geçen yazıda yapılan araştırmalar sonucu biz tam eminlikle Z.Gökalp’in felsefi mirasının, kültür ve uygarlık öğretisinin tüm Türk dünyası ve Çağdaş Azerbaycan’da modernleşme süreçlerinin gerçekleşmesi açısından çok önemi olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Alimov, A. Türkiye// Kitapta. Emperyalizm Döneminin Tarihine Ait Denemeler. Moskova: Mısıl, 1934, s.50-51. (Алимов Аб. Турция// В кн. Очерки по истории эпохи империализма. Москва: Мысль, 1934, с.50-51).

Berkes Niyazi Türkiye’de Çağdaşlaşma, McGill Üniversitesi, Kanada, 1964

Gökalp Ziya. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. Ankara, 1960

Gökalp Z. Türkçülüğün esasları. Bakı: Maarif, 1991, 175 s.

Gökalp Ziya. Türk Medeniyeti Tarihi. Toker yayınları. 1995

Hasanova E.Y. Türk Yurdu Dergisinde İlerici Motifler// İzvestiya, Azerbaycan Bilimler Akademisi, 1961, №3 (Гасанова Э.Ю. Прогрессивные мотивы в журнале «Тюрк юрду»//Известия, АН Азерб.ССР, 1961, №3)

Həsənova E.Y. Türkiyədə türkçülük ideologiyasının yaranması məsələsinə dair (XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri// Türkiyə Respublikası və Osmanlı dövləti. Bakı: Elm, 2000, s.188-197

Kriyev N.K. 20.Yüzyıl Türkiye Tarihi +Şarkiyat Enstitüsü, Rusya Bilimler Akademisi, 2007, s.112. (Кривев Н.К.История Турции XX века.Крифт+ИВ РАН,2007,608 с.)

Kurbanov R.O., Mustafayev A.K. Ziya Gökalp Felsefesinde Millet Anlayışı// kitapta, Felsefe: Tarih ve Çağdaşlık. Moskova: Mısıl, 1988, s.112 (Курбанов Р.О., Мустафаяев А.Х. Концепция нации в философии Зия Гекалпа// В кн. Философия: История и современность. Москва: Мысль, 1988, с.112)

Beyhan, Mehmet Ali.Ziya Gokalp’in Tarih Anlayışı ve Türk Medeniyeti Tarihi Adlı Eseri.//<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/D14B7B93111F457B994DC079CF829D31?d oi=>

Mustafayev A.K. Türk Yazarların Eserlerinde SSCB'deki Ulusal İlişkiler. Bakü: İlim, 1990, s.212. (Мустафаев А.Х. Национальные отношения в СССР в трудах турецких авторов Баку: Элм, 1990, 212 с.)

Necefov E.A. Sosyal Gelişmedeki Kültür ve Uygarlık Diyalektiği. Doktora tezi. Bakü: 2002, s.274. (Наджафов Э.А. Диалектика культуры и цивилизации в общественном развитии. Диссертация... доктора философских наук. Баку: 2002, 274 с.)

Rüstemov Y.İ. Çağdaş Türkiye'deki İslam ve Sosyal Düşünce. Bakü: İlim, 1980, s.160. (Рустамов Ю.И. Ислам и общественная мысль в современном Турции. Баку: Элм, 1980, 160 с.)

Тағйев Ә.Т.,Mustafayev A.X.,Balayev M.A.Azərbaycanda milli hərəkat ideyalarının yaranması və tarixi təkamülü.(XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəlləri) Bakı:ADPU-nin mətbəəsi,1994, 83 s.

TOPLUMSALDAN BİREYSELE: MODERN TOPLUMDA DİNİN GÖRÜNÜMÜ
(Dr. Öğr. Üyesi Behçet BATUR, behcetbatur@yahoo.com)**Özet**

Din toplumsal ve tarihsel düzlemde sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Din toplumsal bir olgu olmasının yanı sıra aynı zamanda bireysel bir seçenektir. Olgu olması yönüyle din evrenseldir. Yani her toplum ve birey belirli dini inançlara sahiptir. Buna karşılık bir seçenek olarak din ise tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlarda ortaya çıkmış değişik din, inanç ve değerlerin benimsenip benimsenmemesini ifade etmektedir. Söz gelimi İslam, Hıristiyanlık, Budizm veya bunların farklı mezhep ve yorumları, modern zamanlarda ortaya çıkan ateizm, deizm, nihilizm vb. felsefi kökenli din ve inançlar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Sonuçta dinler ve inançlar, sadece toplumsal birer olgu olarak değil, aynı zamanda insanlara sunulan birer seçenek olarak görülebilirler. Geçmişin toplum merkezli din anlayışına karşılık modern toplumda birey merkezli bir din anlayışının ön plana çıktığı söylenebilir. Günümüzde bireyin dinsel tercih ve yaşamda geçmişe nazaran artan bir özerkliği olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Anahtar kelimeler: Din, Toplum, Birey, Seçenek.

FROM SOCIAL TO INDIVIDUAL:**THE APPEARANCE OF RELIGION IN MODERN SOCIETY****Abstract**

Religion emerges as a social phenomenon on a social and historical level. In addition to being a social phenomenon, religion is also an individual option. Religion is universal in terms of fact. In other words, every society and individual has certain religious beliefs. On the other hand, religion as an option expresses whether different religions, beliefs and values that have emerged in different societies in the historical process have been adopted. Foreexample, Islam, Christianity, Buddhism or their different denominations and interpretations, atheism, deism, nihilism, etc. That emerged in modern times. Religions and beliefs of philosophical origin can also be evaluated in this context. After all, religions and beliefs can be seen not only as a social phenomenon, but also as an option for people. It can be said that in the modern society, an individual-centered understanding of religion has come to the fore in the modern society compared to the understanding of religion. Today, it can be easily stated that the individual has a religious preference and an increased autonomy in life compared to the past.

Keyconcepts: Religion, Society, Individual, Option.

1. Giriş

Din sosyolojisinin ana konusu kabaca din ve toplum ilişkileri olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamada din toplumsal bir olgu ve olay olarak değerlendirilir. Genel yaklaşımda din toplumun bir ürünü olarak görülür. Bununla birlikte dinin de toplumu etkilediği ve özerk bir yapısının olduğu görüşü de dillendirilmektedir. Din ve toplum ilişkisi söz konusu olduğunda genel olarak karşımıza iki farklı görüş çıkmaktadır. Biri dinin tamamen toplumun bir ürünü olduğunu savunurken, diğeri ise toplumun mensubu olduğu dinin bir ürünü olduğunu dile getirir (Güneş, 2014: 162). İlk yaklaşım toplumu merkeze alan Durkheim ekolünün, ikinci yaklaşım ise kültürü merkeze alan Weber ekolünün temel görüşleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Din denen olgunun temel özelliği metafizik varlık alanıyla ilgili olmasıdır. Dolayısıyla din, bilimin somut dünya hakkındaki çözümlenmelerini aşan ve bilimin yetki alanı dışında kalan her şey üzerine yapılan tasarımlardır (Durkheim, 2010: 51). Batılı düşünürler din konusunu genel olarak iki kategoride açıklama eğilimindedirler. İlki dinin özülüyle ilgili, diğeri ise işleviyle ilgilidir. Dinin özü, dinin ne olduğuyla ilgili, işlevi ise dinin bireysel ve toplumsal fonksiyonu üzerinde durur (Kurt, 2008: 90). Kavram olarak aşkın bir varlığa bağlanma ve bu inancın gerektirdiği düşünce ve uygulamaların bütünü şeklinde ifade edilen din, bir inanç, ibadet ve ahlak sistemidir (Keskin, 2004: 9). Din, insanın dünyada karşılaştığı bir sürü sorunla ilgili çözüm ve anlamlandırmaya dönük bir yaklaşımı içerir. Her din, doğayı, hayatı, varlığı vb. varlık alanlarına ilişkin bir tutum ve tavır geliştirir. Tutum ve tavırlar ise dinlere göre farklılıklar gösterir (Freyer, 2013: 106).

Şunu da belirtmekte yarar vardır. Bu çalışmada din tanımına daha çok modern zamanlarda ortaya çıkan ve yayılan ateizm, deizm, agnostisizm, nihilizm vb. felsefi inanç ve düşünceler de dâhil edilebilir. Nitekim bunlar da klasik dinlerin birçok özelliğini taşımaktadırlar. Örneğin, Tanrının varlığı, hayatın anlamı, ölüm ötesi hayat, peygamberlik, kutsal kitap vb. konular bu akımların da konusu olabilmektedirler. Dolayısıyla bunların da din kategorisinde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dinin hem toplumsal bir olgu hem de bireysel bir seçenek olarak görülmesinin yanı sıra günümüzde bazı faktörlerin de etkisiyle (küreselleşme, kentleşme, sekülerleşme, bireyselleşme vb.) dinin seçenek oluş yönünün daha baskın olduğunu vurgulayarak tüm dünya dinlerinin bireylere sunulmuş birer *inanç ve yaşam seçenekleri* oldukları üzerinde durarak dinlerin bu açıdan ve yeniden okunmalarını savunmaktır. Dolayısıyla burada gerek bölgesel gerekse de evrensel olsun tüm dünya dinlerinin birer *inanç ve hayat tercihleri* olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

2. TOPLUMSAL BİR OLGU OLARAK DİN

Din özünde varlığa ve hayata yönelen bir anlamlar dizgesidir. Anlama ve anlama sonucunda ifadesini bulan yaşam biçimi dinlerin ana yapısını oluşturur. Bu açıdan din tüm dünya toplumlarının ortak bir olgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlamli yaşam insani ve sosyal bir vakıa olduğundan bu yönüyle din olgusal bir nitelik kazanmaktadır. Başka bir ifadeyle inanç ve inançsal yaşam evrensel olup dinler toplumun bu alanına karşılık gelmektedir. Tarihsel süreci içerisinde ele alındığında sosyolojik bir vakıa olması nedeniyle din, inansın veya inanmasın tüm birey ve toplumları yakından ilgilendirmiştir (Güneş, 2014: 154). İnsanlık tarihinde dinsiz yaşamış bir topluma rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla, bir dine inanma, insan topluluklarının en bariz niteliği haline gelmiştir (Kar, 2014: 420).

Giddens'in (2013: 579-580) ifade ettiği gibi, "dinin insanların yaşamlarında binlerce yıldır güçlü bir yeri olmuştur. Din, şu veya bu biçimde, bilinen tüm toplumlarda görülür. Arkeolojik kalıntılara dayanarak haklarında bilgi sahibi olduğumuz ilk toplumlara ait kayıtlar, açıkça dinsel sembol ve ayin izleri sunmaktadırlar. Mağara duvarlarında rastlanılan bulgular din inancının 40.000 yıl öncesinde de var olduğunu göstermektedir". "İzleyen tarih süresince, din, içinde yaşadığımız çevreleri nasıl algılayacağımız ve onlara nasıl tepki vereceğimizi etkileyerek insan yaşamının önemli bir parçası olmayı sürdürmüştür" (Giddens, 2013: 579-580).

Başlangıçcı insanlık tarihi kadar eskilere uzanan din, tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli kurumlardan birisi olmuştur (Sezgin ve Özyaşar, 2016: 512). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi ilahî dinlerde Hz. Adem'in ilk peygamber olarak kabul edildiği düşünüldüğünde dinin tarihini ilk insanla başlatmak mümkündür (Keskin, 2004: 7, Kirman, 2008: 280). Dolayısıyla din ve/ve ya metafiziğin insanın varoluşundan bu yana var olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte dinler tarihsel olarak tüm toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Evrensel dinlerin birleştirici yönlerini ayrı tutarsak, genel anlamda her toplumun farklı bir din yapısı ve anlayışı olmuştur. Söz gelimi, Yahudilik, Budizm, Mecusilik, Totemizm vb. inançlar tarihsel olarak farklı toplumlarda hayat bulmuşlardır.

Toplumsal bir olgu olan dinin sosyal hayattaki işleyişine bakıldığında dinin sosyalleşme süreciyle birlikte aileden bireylere aktarılmakta olduğu görülecektir. Keza bireyler de başlangıçta pasif birer alıcı konumunda iken daha sonra ise aktif bir dini katılım gösterebildikleri gözlemlenebilir. Sonuçta din, birey-grup-toplum etkileşimiyle sosyal hayatta yaşam alanı bulmaktadır.

"Din, sosyalleşme sürecinde öğrenilir. Bu gerçek, dinlerin coğrafi dağılımı ve bu dinlerin yeni nesiller tarafından taşınması olgusu ile daha rahat anlaşılabilir. Sosyolojik araştırmalar, insanların

yaptıkları dini tercihlerin ve devam ettikleri dini rotanın, açıkça, birlikte iştirak edilen sosyal ağlar, kurulan ilişkiler ve kişisel duygusal münasebetlerle alakalı olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır” (Okumuş, 2014: 443).

Toplumsal bir olgu olarak dinin modern zamanlarda da varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir. Ancak dinlerdeki bu süreklilik geçmiş dönemlere nazaran bazı farklılıklar göstermektedir. Göze çarpan en önemli farklılıklardan biri kurumsal/geleneksel dinlerin bireysel/sosyal hayatta artık tek referans kaynağı olmaktan çıkmasıyla birlikte dinlerin bir tercih haline gelmesi ve din seçiminde bireyin artan inisiyatifidir. Bu değişimde rol oynayan temel faktörler arasında kentleşme, sanayileşme, küreselleşme ve sekülerleşme dinamikleri sayılabilir.

2. MODERN TOPLUMDA DİNİN DEĞİŞEN YAPISI: TOPLUMSALDAN BİREYSELE

Dinin bireysel bir seçenek olarak ön plana çıkması geçmiş dönemlere nazaran modern zamanların bir olgusudur. Çünkü bireyin özerkliği geleneksel tarım ve din toplumlarında oldukça sınırlıydı. Geçmiş toplumlarda birey sosyal kimliğini ağırlıklı olarak mensubu olduğu aile veya akraba sisteminden almaktaydı. Burada bireyin her türlü tercih kabiliyeti son derece sınırlıydı. Modern toplumlarda ise bireyin görece artan özerkliğinden söz edilebilir. Dolayısıyla modern birey açısından dinlerin artık tek ve zorunlu bir kabul konusu olmadıkları, aksine tercihi ve gönüllü birer seçenek durumuna geldikleri söylenebilir.

Bireyin dini değer ve/veya inançları içinde doğduğu toplumdaki edindiği bilinmektedir. Dini alanda toplum çoğulculuğu bireyin tercih kabiliyeti de artmaktadır. Çoğulculuğa ve sekülerleşme ile birlikte birey toplumdaki edindiği din(ler)e karşı daha özerk davranma gücüne kavuşmaktadır.

Okumuş'un (2014: 436) ifade ettiği gibi, insan, sosyalleşmeyle birlikte “toplumun ortaya koyduğu kültürü, tutum ve davranış kodlarını, inanç ve düşünce biçimlerini öğrenir. Bu öğrenme süreci de, kişinin toplum ve kültürüyle bütünleşmesini sağlar. Ancak kişinin toplum ve kültürüne uyumundan ve toplumla bütünleşmesinden bahsederken, sosyalleşme sürecinde insanın birey olarak tamamen edilgen bir konumda toplum ve kültürünün inancına, düşüncesine, tutum ve davranış kodlarına tam bir teslimiyet içinde olduğu gibi indirgemeci bir yanlıya da düşmemek gerekir. Çünkü insan, özellikle kendi düşüncesi şekillenmeye, doğru ile yanlış ayırt etmeye başladıktan sonra sosyalleşme sürecinde bir yandan öğrenme trendi içinde topluma uyum sağlarken diğer yandan da öğrendiği şeyleri kendi düşünce ve sorgulama süzgecinden geçirir. Kimi zaman itiraz eder, toplumdaki gelen her şeyi makine veya robot gibi olduğu haliyle alıp kabul etmeyebilir. İnsan, insan

olması hasebiyle toplum ve kültüre karşı büsbütün edilgen bir varlık değildir. Hem alıcı, hem de vericidir” (Okumuş, 2014: 436).

Dinler günümüzde görünürlüğü daha da artan bir şekilde birer *seçenek* oluşturmaktadırlar. Her din (bölgesel olsun evrensel olsun) inananlarına bir yaşam biçimi, inanmayanlarına da bir inanç ve yaşam seçeneği sunmaktadır. Dinin bu yönü, modern dünyada daha çok ön plana çıkmıştır. Geçmişte çoğu kimse için tek seçenek olan dinler, modern dünyada seçeneklerden biri haline gelmeye başlamıştır. Çünkü ilkel zamanlarda birey, henüz kendi varlığının ve değerinin bilincinde olmadığı için; varlığı içinde kutsal ailevi cemaatle ve onun üzerine bina edilmiş olan diğer kutsal dışı cemaat şekilleriyle yoğun şekilde belirginleşmiştir. Bu durumda bireyin özel hayatı ve bağımsız bir yaşayışı yoktur (Mensching, 2012: 35).

Bireyin doğuşunda ve tercih kabiliyetinin artmasında rol oynayan önemli değişkenlerden biri kentleşme sürecidir. Arslantaş’ın (2008: 174-175) ifade ettiği gibi “son iki yüzyılın en önemli olgularından biri olan kentleşme demografik, ekonomik ve toplumsal olmak üzere çeşitli değişkenlerle tanımlanmıştır. Farklı değişkenleri tanımlamalarının odağına yerleştiren araştırmacılara göre kentlerin sayısının artışında, kentleşme sayesinde gerçekleşen teknolojik gelişmeler, üretim biçimi ve ilişkilerinde meydana gelen değişimler ve büyük miktarda nüfus hareketleri önemli etkenlerdir. Bu etkenler kentleşmeyi sanayileşmeye ve iktisadi gelişmeye paralel olarak gerçekleşen bir nüfus birikim süreci olarak görür”. “Bu birikim sürecinde ya şehir sayısı artmış ya da mevcut şehirler büyümüş ve toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve ihtisaslaşma yaratan insan davranış ve ilişkileriyle kentlere özgü değişiklikler meydana gelmiştir” (Arslantaş, 2008: 174-175).

Bununla birlikte kentleşme bireyler için din ile bezenmiş geleneklerden uzak, komşu baskısının azalmış olduğu özel alanlar yaratır (Ertit, 2014: 250). Arslantaş’ın (2008: 190-191) tespit ettiği gibi “kent ortamında cemaatçi yapılar değişmekte, birey kapalı grup ve çevre baskısından kurtularak gelenek ve çevre istemesiyle yaptığı davranış ve tutumlarda daha rahat hareket eder, düşünür, yargılar ve bilinçli tavırlar sergiler hale gelmektedir”. “Bu meydana geliş, sanayileşmeyle önemli ölçüde gelişme gösteren kentleşme ve kentleşmenin, dini cemaatçi yapıya bağlı olan tutum ve gelenekleri zayıflattığı, mevcut bu bağın zayıflamasıyla da farklı değişmelerin meydana geldiğinin açık göstergesi olmaktadır” (Arslantaş, 2008: 190-191). Kentleşme süreci sosyal hareketliliği artırarak, bireyler için daha fazla kültürel alternatifler sunar ve kendilerine özel alan yaratarak dinin kırsalda sahip olduğu gücünü kırar (Ertit, 2014: 252). Kentleşmenin bireyin lehine yarattığı gelişmelere paralel olarak kişi, dini tercih ve yaşam konusunda geçmişe nazaran daha güçlü hale gelmiştir.

Bireyin doğuşunda ve tercih kabiliyetinin artmasında rol oynayan önemli değişkenlerden bir diğeri küreselleşme sürecidir. Dünyada var olan tüm topluluklar ve sahip oldukları inançlar küreselleşme sürecinin etkisini tüm sıcaklığıyla hissetmiş ve yaşamaktadır (Coşkun, 2017: 131). Küreselleşmenin din üzerindeki en önemli etkilerinden birisi, dini küresel bütüne çekerek geçmişte sahip olduğu gelenekten uzaklaştırarak otantikliğini kaybettirmesidir (Coşkun, 2017: 124). Bu süreç bireye yerli veya milli dinin dışında farklı dünya dinlerinin varlığını göstermiş ve alternatif din ve inançlar sunmuştur. Söz gelimi Hıristiyan bireyler için İslamiyet, Budizm veya sekülerizm alternatif inanç ve düşünce biçimleridir. Aynı durum Müslüman ve diğer din/inanca sahip bireyler için de söz konusudur.

Modern zamanlarda bireyin doğuşuna ve özerkliğine yol açan önemli etmenlerden biri de sekülerleşme sürecidir. Sekülerleşme geleneksel toplumu önemli ölçüde kuşatan ve yönlendiren dinlerin mutlak egemenliğini zayıflatmıştır. Bilim, sanat, hukuk vb. kurumsal alanların ortaya çıkması ve genişlemesiyle birlikte birey hem düşünsel hem de eylemsel açıdan daha özgür bir duruma gelmiştir. Sekülerleşme dinleri toplumsal kimliği belirleyen mutlak egemen statüsünden çıkararak bireysel seçenekler konumuna yerleştirmiştir. Her ne kadardinsel bireycilik, köken itibarıyla modern-öncesine kadar götürülse de sosyal tezahürlerinin yaygınlaşması bakımından yeni bir toplumsal dinsellik biçimidir. Bir yandan dinini geleneksel formlarda yaşamayı tercih etmeyen, diğer yandan dinle bağlantısını koparmak istemeyen bireyin arayışının bir ürünü ve dindarlığının yeni toplumsal şeklidir (Ünal, 2010: 16-17).

Sekülerleşme sürecinin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri de din ve ahlakın birbirinden ayrılması, başka bir ifadeyle ahlakın sekülerleşmesidir. Başlangıçta din ile ahlak bir bütün iken modern dönemde din ve ahlak birbirinden ayrılarak kendi öz alanına çekilerek kendi özerkliklerini ortaya koymuşlardır. Günümüzde hem dini inanç ve ibadetler hem de ahlak bir tercih konumuna gelmiştir denebilir. Ahlaki mutlaklık ile görecelilik arasında farklı felsefi düşünceler ve toplumsal tavırlar Batı düşüncesi için bilinmeyen şeyler değildir. Ancak ve özellikle coğrafi keşifler sonucu din ve ahlakın birbirine özdeş olduğu düşüncesinin bir tarafa bırakılması ve bu noktada ortaya çıkan görecelilikle ilgili söylemler Batı'da ahlakın bireyselleşmesine yol açacak sürecin başlangıç noktalarından birini oluşturmaktadır (Bilici, 2018: 350). Bu gelişme dinin/ahlakın bireyselleşmesine etkide bulunmuştur.

Kentleşme, küreselleşme, sekülerleşme vb. süreçlerin ortak adı olan ve yaklaşık üç asırdır dünyayı etkilemekte olan modernleşme olgusu yeni bir toplumsal ve kültürel durum yaratmıştır. Bunların başında da rasyonellik ve bireycilik gelmektedir. Bunların dışında toplumsal farklılaşma, uzmanlaşma, özelleşme, çoğulculuk gibi özelliklerden de söz edilebilir (Kirman, 2013: 66).

Bireycilik ve rasyonellik eğilimlerinin oluşturduğu modernleşmenin, dinin mahiyetini ve modern dünyadaki konumunu değiştirdiği bilinmektedir (Çapçioğlu, 2008: 179). Süreç içerisinde birey, kendisiyle bütünleştiği, varlığının çok az hissedildiği, bireylerarası farklılaşmanın pek olmadığı geleneksel toplumun cemaat yapısından; kendini keşfettiği, ön plana çıkardığı, değer ve önem kazandığı bir toplum yapısına doğru evrilmiştir (Batur, 2015: 194).

Geçmişin toplum merkezli din anlayışı günümüzde birey merkezli din anlayışına doğru yön değiştirmektedir. Dinin toplumsal bağlayıcılığı geçmişte ana belirleyici konumunda iken, modern dünyada din toplumsal olmaktan ziyade bireysel olmaya doğru evrilmiştir. İnsanlık tarihinde en dikkat çekici durum, kolektivizmden ferdiyetçiliğe tedrici geçiştir. Böylece fert ortaya çıkmış ve bağımsız hale gelmiştir (Mensching, 2012: 88). Geçmişin ortak kimliği, günümüzün bireysel kimliğiyle yer değiştirmekte ve bu değişim kendisini günden güne daha da hissettirmektedir.

Tüm bu gelişmeler modern toplumun dinsel ve kültürel açıdan çoğulculaşmasıyla da yakından ilişkilidir. Dinî çoğulculuk tartışmaları Hristiyan dünyada ortaya çıkmış ve alevlenmiş olmakla birlikte bu problem, sadece Hristiyan dünyanın problemi değildir. Küresel düzeyde her dinî havzayı ve buralardaki her bir dinin mensubunu ilgilendirir. Günümüzde ulaşım ve iletişim araçlarının etkisinin yaygınlaştığı ve bu nedenle yerkürenin coğrafi veya kültürel hiçbir bölgesinin diğer bölgelerden yalıtılamayacağı dikkate alındığında, bu tartışmaların sadece Hristiyanlık içindeki tartışmalar olmaktan çıkıp, diğer din mensupları arasında da karşılık bulmaya başladığını görmek mümkündür (Acar, 2010: 37). Çoğulcu yapıların tarihi arka planları ne olursa olsun, onların temel özelliği eski dini tekelleri ortadan kaldırmasıdır (Aktı, 2008: 71).

İnsanların özgür tercih yapabilmeleri her şeyden önce çoğulcu bir toplumsal yapının varlığına bağlıdır. Zira serbest dinî pazarlarda sürdürülen dinî faaliyetler ile dinî çoğulculuk arasında son derece yakın, fakat karmaşık bir ilişki söz konusudur. Dinî ve cemaatçi normların yaygınlaşma derecesine bağlı olarak pazar payı geniş olan dinî grupların daha fazla faaliyet içerisinde olması ve insanlara çok çeşitli ürün ve hizmetler sunması doğaldır. Böyle bir çoğulcu yapıda insanlar, inandıkları dini tıpkı pazardaki bir müşteri gibi araştırır, inceler ve eğer beğenirlerse seçerler ve o dinin esaslarına bağlanırlar. Yapmış oldukları tercihler değişmez değildir. İnsanlar dinî kimliklerini ve dinî inançlarını her zaman değiştirme hakkına ve imkânına sahiptirler ve zaman zaman bu haklarını kullanırlar ve bir başka inanca meyledebilirler (Kirman, 2013: 76). Bireyselleşmenin günümüzde yaygın bir şekilde yaşanıyor olması, grup dindarlıklarını da ortadan kaldıran bir etken olarak rol oynamaktadır. Dinsel grup aidiyetlerinin azalması, bireysel dini yorum ve yaşayış biçimlerinin çoğalması, diğer bir ifadeyle “dini kendin oku kendin yaşa” yaklaşımının ön plana çıkmasına kapı aralamaktadır (Batur, 2015: 196).

Dinlerin modern dönemde yükselen bireysellik ve özgür tercih boyutu görece yeni bir olgudur. Bugün dinler, zorunlu değil özgür iradeye dayalı birer tercih konusudurlar. Sorun dinlere yönelen modernist veya sekülerist bakış açısının yapısında yatmaktadır. Bu yaklaşımlar dinleri birer dogma ve toplumun tarihsel ürünleri olarak değerlendirdiğinden dinlerin seçenek oluş yönleri dikkatten kaçmaktadır. Aynı sorun geçmişe dayalı din anlayışını sürdürmek isteyen kesimlerde de farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunların sorunu ise hem dinlerin tarihsel ve sosyolojik özümüyle ilgili hem de modern toplumun yapısıyla ilgili anlayış sorunundan kaynaklanmaktadır. Günümüzde din; kimlik, anlam duygusu ve bir gelenek örüntüsü temin eder. (...) Pek çok inanç, iddia, dogma ve emirler kişisel olarak anlamlı, yaratıcı, özgür, sembolik, estetik ve metinden bağımsız bir çerçevede yorumlanabilir (Zuckerman, 2009: 194).

21. yüzyılda artık tüm dünya dinlerine birer inanç ve yaşam seçeneği olarak bakılması ve bu bağlamda yeniden yorumlanması gerektiği çok açıktır. Birey, dinleri kendisine sunulan, varlığa ve hayata ilişkin bir bakış açısı ve yaşam tarzı olarak görmeli ve bunu özgür ve bilinçli bir şekilde yapması kaçınılmaz gibi görünmektedir. Modern zamanlarda dinlerin bu şekilde okunması daha doğru ve isabetli olacaktır.

Sonuç

Din ilk insandan beri tüm dünyada değişik yapı ve içerikte de olsa toplumsal ve bireysel hayatta sürekli var olmuştur. Bu var oluş günümüzde de değişimlere uğrayarak varlığını sürdürmektedir. Ancak burada önemli olan husus, din olgusunun modern zamanlarda aldığı yeni şekillerin analiz edilmesidir. Bu çalışmada bu değişimin bir boyutu ele alınmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu da geçmişte dinin sahip olduğu sarsılmaz otorite ve geniş çaptaki toplumsal bağlayıcılığının değişime uğramış olduğunu tespit etmektir.

Geleneksel toplumlarda dini sosyalleşme toplum merkezli bir niteliğe sahip olduğundan bireyin bu noktada etki ve yetkisi oldukça sınırlı idi. Modernleşmeyi doğuran değişkenlerin (kentleşme, küreselleşme, sekülerleşme vb.) etkisiyle birlikte bireysel etki ve yetkinin yönü birey lehine dönüşmeye başlamış ve bu süreç halen devam etmektedir. Sürecin birey lehine dönüşümü dinin toplumsal bir olgu olmasına ve dinin toplumsal işlevlerine hanel getirmez. Burada sadece bireyin dini tercih ve hayatta artan inisiyatifine bir vurgu söz konusudur.

Din her dönemde temel bir olgu olmasının yanında bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Ancak geçmişe gidildikçe çoğunlukla tek seçenek olan din günümüzde artan dini çeşitliliğe ve çoğulculuğa bağlı olarak bir tercih olma noktasına ulaşmış bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde dinin seçenek

oluş yönü daha çok ön plana çıkmakta ve bu yönüyle önem kazanmaktadır. Modern toplumun bilim ve birey merkezli yapısı bunu doğurmuştur.

Tüm dünya dinlerini modern zamanlarda bir inanç ve yaşam seçeneği olarak değerlendirmek ve buna göre yeniden yorumlamak gerekir. Bu girişim sosyal bir olgu olarak dinin önemini dışlamaz, aksine bundan, değişen sosyokültürel yapının farkında olarak artık dinlerin geleneksel birer kurum şeklinde sürdürülmediği kentleşme, küreselleşme, rasyonelleşme ve sekülerleşme dinamiklerinin de etkisiyle ortaya çıkan yeni durumun göz ardı edilmemesi gerektiği anlaşılmalıdır. Sonuçta modern toplumda dinin görünümü toplumsal olmaktan ziyade bireyseldir. Günümüzde bireyin dinsel tercih ve yaşamda geçmişe nazaran artan bir özerkliği olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, R. (2010). John Hick'in Dinî Çoğulculuğunun Din-Karşıtı Tazammunları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 1 sayı: 1-2, ss.35-63.
- Aktı, Ü. (2008). *Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Din*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri ABD.
- Arslandaş, H. A. (2008). Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentleşmenin Din Üzerine Etkileri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 2, ss.171-196.
- Batur, B. (2015). Türkiye'de Modernleşme, Din ve Din Adamlığı. *TurkishStudies (Elektronik)*, c. 10, s. 10, ss.181-200.
- Bilici, M. V. (2018). Tüketim Toplumu, Sekülerleşme ve Ahlakın Üç Kipi. *İş Ahlakı Dergisi*, ss. 329-358.
- Coşkun, H. (2017). Küreselleşme Sürecinde Din. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 2, ss.115-134.
- Çapçioğlu, İhsan. (2008). Küreselleşme, Kültür ve Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 / 2, ss.153-183.
- Durkheim, E. (2010). *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. (çev: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınları.
- Ertit, V. (2014). Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kentleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı. 41, ss.247-253.
- Freyer, H. (2013). *Din Sosyolojisi*. (çev. Turgut Kalpsüz). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*. (çev: Oktay Özdemir). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.153-164.
- Kar, S. (2014). Bütün Dinler Aynı Hakikate Mi Götürür? Tanrı Anlayışları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.419-436.
- Keskin, Y. M. (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, sayı. 2, ss.7-21.
- Kirman, M. A. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sekülerleşme ve Dinin Geleceği. <http://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/%C4%B0RMANM.AliK%C3%9CRESELLE%C5%9EMES%C3%9CREC%C4%BONDESEK%C3%9CLERLE%C5%9EMEVED%C4%B0%C4%B0NGELECE%C4%9E%C4%B0.pdf>, ss.279-295.
- Kirman, M. A. (2013). Rasyonel Seçim Kuramı. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.66-98.
- Kurt, A. (2008). Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ss.73-93.

Mensching, G. (2012). *Din Sosyolojisi*, (çev. Mehmet Aydın). Konya: Literatürk Yayınları.

Sezgin, R , Özyaşar, H . (2016). Afro-Avrasya Ülkelerinde İslami Muhasebe Ve Kültürel

Paradigmasının Spesifik Özellikleri . Dumlupınar

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 511-527

Okumuş, E. (2014). Din ve Sosyalleşme. *TurkishStudies*, ss.429-454.

Ünal, M. S. (2010). Dinsel Bireycilik: Tehdit mi Fırsat mı? *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 13,
S. 37, ss. 5-18.

Zuckerman, P. (2009). *Din Sosyolojisine Giriş*. (çev. İhsan Çapçioğlu ve Halil Aydınalp).
Ankara: Birleşik Yayınları.

İŞ YAŞAMINDA BİR RİSK: MOBBİNG ÜZERİNE MİNÖR BİR İNCELEME

(Derya ÖZALP YILDIZ, derya.ozalp@hotmail.com)
(Doç. Dr. Abdulkadir DEVELİ, a.kadirdeveli@yahoo.com)

ÖZET

Bu makalede, mobbingin iş yaşamında bir risk olarak çalışanlar üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği ile yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda çalışma yaşamının bir bölümünde mobbinge maruz kalmış 7 çalışan yer almaktadır. Datalar çözümlenirken betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Datalar daha önceden oluşturulmuş temalara uygun şekilde düzene konulmuş, ardından tematik çerçeveye uygun olacak şekilde tablolara işlenmiştir. Tablolar sayesinde kategoriler daha anlaşılır kılınmış, kategoriler arasında mukayese yapılması ve yorumlanması daha kolay olmuştur. Veriler, mobbingin iş yaşamında yaygın bir olgu olduğunu, bireysel, ailevi ve sosyal ilişkileri olumsuz etkilediğini, bunun yanında beden ve ruh sağlığını da olumsuz etkileyerek iş veriminde kayıplara yol açtığını açık şekilde ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, mobbing türleri, işyerinde mobbing.

A RISK IN BUSINESS LIFE: A MINOR REVIEW ON MOBBING**ABSTRACT**

This article aims to examine the effects of mobbing on employees as a risk in business life. The research was conducted by interview technique from qualitative research methods. The study group includes 7 employees who have been exposed to mobbing in part of their working life. The visual analysis technique was used when analyzing the data. The data were sorted according to the previously created themes, then processed into tables to fit the thematic frame. Thanks to the tables, categories have been made more understandable, making it easier to compare and interpret between categories. The data clearly revealed that mobbing is a common phenomenon in business life, negatively affecting individual, familial and social relationships, as well as negatively affecting body and mental health, leading to loss in the work efficiency.

Keywords: Mobbing, mobbing types, mobbing in the workplace.

1. GİRİŞ

Mobbing, son yıllarda her sektörde görülmeye ve gittikçe dikkat çeken bir konu haline gelmeye başlamıştır. Mobbing çalışma hayatında çok rastlanan istenmeyen sosyal ve psikolojik davranışları içermektedir. Mobbinge uğrayan kişiler, psikolojik olarak mutlu olmadıkları, mutsuz ve agresif bir atmosferde işlerine devam etmektedirler. Mobbing çalışanların motivasyonlarını düşürmekte, beden ve ruh sağlığını tehdit etmektedir. Dahası, zamanla iş performansını da negatif yönde etkilemekte ve kaçınılmaz şekilde iş kayıplarına sebebiyet vermektedir.

Literatür incelendiğinde “Mobbing kavramının, İngilizce ‘mob’ kökünden geldiği, ‘mob’ sözcüğünün, aşırı şiddetle ilişkili ve ‘yasaya uygun olmayan’ kalabalık anlamında kullanıldığı görülmektedir. Sözcük Latince ‘mobile vulgus’ dan türemiştir. İş yaşamında maddi manevi çok büyük zarara yol açan duygusal taciz, ancak yakın geçmişte başlı başına bir olgu olarak

tanımlanmıştır ve Kuzey Amerika'dan Avrupa ülkelerine, oradan Japonya'ya kabul gören bir isme kavuşmuştur" (Komisyon Raporu, 2011:5)

Mobbing, kavram olarak öncelikle Amerika ve Avrupa'da ele alınan kavramlardan biri olmuştur. Türkiye'de de sık sık duyduğumuz ve karşılaştığımız konulardan birisidir. Psikolojik yıldırma, psikolojik şiddet, baskı, kuşatma, taciz, rahatsız etme veya sıkıntı verme gibi anlamlara gelmektedir (Atman, 2012:157).

"Mobbing olgusu ilk kez 1960 yılında Avusturyalı bilim insanı Konrad Lorenz'in dikkatini çekmiş, aynı sürüden olmayan diğer hayvanlara karşı sürünün sergilediği sert ve kaba davranışlar olarak tarif etmiştir. Lorenz, mobbingden bahsederken, kurbanı mutsuz eden, dışlayıcı duygular içinde bırakan ve hatta ölümü düşünmesine neden olan rahatsız edici davranışları vurgulamak için kullanmıştır" (Yüçetürk, 2005:98).

"Konrad Lorenz'den sonra aynı terimi İsveçli doktor Peter-Paul Heinemann çocuklardan kurulu bir grubun yalnız bir çocuğa tavır alıp zarar vermesini tanımlamak için kullanmıştır" (Komisyon Raporu, 2011:5).

1984 yılında endüstri psikologu Heinz Leymann ise mobbing kavramını "Bullying" kavramı ile açıklamıştır. Zaman içinde "Bullying" kavramı genellikle "okul hayatındaki zorbalık" olarak ifade edilirken, mobbing "iş dünyasındaki baskıyı, psikolojik tacizi" tarif etmek için kullanılmıştır.

Leymann (1996:166-168) bu kavramı öncelikle iş yeri terörü olarak ifade etmiştir. Leymann'a (1996:168) göre; "iş yaşamında mobbing, bir veya birden fazla personel tarafından, sürekli ve sistematik olarak özellikle bir kişiye karşı yapılan ve bu kişiyi çaresiz, savunmasız bir duruma iten ahlak dışı ve süreklilik arz eden olumsuz eylemlerdir.

Çetin (2015:2) mobbingi, bir kişinin, grubun veya işverenin, diğer kişi veya gruba karşı, kişilerin duygusal anlamda yıpratılması, ruh sağlığının bozulması, psikolojik ve patolojik bozukluklara neden olabilen, çalışanlar veya işveren tarafından bilinçli ve devamlı olarak yapılan davranışların tümü olarak tarif etmiştir.

Mobbing üzerine çalışmaları bulunan Field ise bu kavramı, "hedef kişilerin özgüvenlerine ve özsaygılarına yönelik sürekli ve acımasız bir saldırı olarak tanımlamıştır" (Field, 1996:33).

"Günümüzde mobbing kavramı, sistemli bir şekilde, süreklilik arzeden bir sıklıkta, çalışanı sindirme maksadı ile kişinin özgüvenine uygulanan psikolojik ve hatta fiziksel saldırgan davranışı ifade etmek için kullanılmaktadır" (Atman, 2012:160). Başka bir deyişle, "iş yerinde bir kişinin

veya bir grubun, istenmeyen kişi olarak ilan ettikleri bir kişiyi dışlayarak, sözlü ya da fiziksel tacizde bulunarak mutlak itaate zorlaması, yıldırması ve bezdirmesi olarak tanımlanmaktadır” (Komisyon Raporu: 2011:6).

Mobbing kavramı “*Türkçe’ye ilk olarak yabancı literatürde olduğu gibi ‘mobbing’ şeklinde girmiş olup, mobbing üzerine araştırma yapanlar, genel anlamda Türkçe karşılık olarak ‘işyerinde psikolojik taciz’, ‘psikoşiddet’, ‘iş yerinde psikolojik terör’, ‘işyerinde psikolojik şiddet’, ‘iş yerinde duygusal taciz’, ‘iş yerinde manevi taciz’, ‘iş yerinde zorbalık’, iş yerinde yıldırma’ya yönelik psikolojik saldırı’ gibi kavramları kullanmışlardır. Dolayısıyla kavramın tek bir sözcük yerine birkaç sözcükle ifade edilmesi daha doğru gibi gözükmektedir*” (Bulut ve Göktürk, 2012:54).

Mobbing kavramının geçmişi uzun yıllara dayansa da ülkemizde farkındalık son yıllarda artmaya başlamıştır. Türk hukukunda henüz doğrudan mobbing ile ilgili düzenlemeler yer almamış olsa da Anayasa, İş Kanunu, Medeni Kanun, Borçlar Kanunu ve Ceza Kanunu'nda mobbinge maruz kalan kişileri korumak adına bazı maddeler yer almaktadır. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda da alt kademedeki çalışan ve üst kademedeki çalışanların görev tanımları açık ve net olarak belirlenmiştir. 10. maddede üst yöneticilerin yetki ve görevleri belirtilerek, astlarına eşit hak ve adaletli davranarak ve yöneticilik yetkisini kanun, tüzük ve yönetmeliklerde açıklanan kurallar içinde yapılması gerektiği belirtilmiştir. (657 DMK, madde 10).

"Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yapmış olduğu araştırmada Avrupa'da iş hayatında ortalama 12.000.000 kişinin mobbing yaşadığı tespit edilmiştir" (Martino, 2003: 22). Matthiesen ve Einarsen (2004) Avrupa'da mobbingin %11 düzeyinde olduğunu ifade etmektedir. İngiltere'de yapılmış bir araştırmaya katılan çalışanların %53'ü kariyerleri boyunca en az bir kere mobbing davranışına maruz kaldığını ifade ederken, %78'i ise, bu tür davranışlara tanık olduğunu kaydetmiştir (Chappell ve DiMartino, 1998: 4). ABD'de 1.158 üniversite çalışanı ile yapılan araştırmada katılımcıların %55'inin psikolojik taciz davranışlarına maruz kaldığı, %2'sinin ise mağdur olduğu belirlenmiştir (Komisyon Raporu, 2011: 18).

“Ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan çalışma sayısı kısıtlı olmakla beraber, Bursa'da sağlık, eğitim ve güvenlik sektöründe yapılan bir çalışmada, 944 kişinin %55'inin son bir yıl içinde mobbingle karşılaştığı, %47'sinin ise tanık olduğu belirlenmiştir. Yine Aksaray-Yalova- Esenköy eğitim merkezlerinde çalışan 315 ilköğretim öğretmenin %50'sinin işyerinde mobbingle karşılaştığı saptanmıştır. İstanbul'da 505 hemşireyi kapsayan bir çalışmada da hemşirelerin %86'sının mobbinge maruz kaldığı kaydedilmiştir. Human Resources Management, 2008 yılında Türkiye'deki mobbing vakalarını araştırmak amacıyla “yenibiris.com” üzerinden bir anket düzenlemiş, söz

konusu ankete 100 kişi katılmış, katılanların %56'sını erkekler, %44'ünü ise kadınlar oluşturmuştur. Bu çalışmada iş hayatında mobbingle karşılaştıklarını söyleyenlerin oranı %81 olarak belirlenmiştir. Ankete katılanların %70'i, bu davranışı, yöneticisi konumunda olan kişi ya da kişilerden, %25'i aynı seviyedeki çalışma arkadaşları tarafından gördüklerini ifade etmişlerdir. Anket sonuçlarına göre; mobbing vakalarının, %27'si istifa, %25'i bilmezden gelip işe devam etme %18'i işten çıkarılma, %17'si ise bu durumu üst yönetim ya da insan kaynakları yetkilisine iletme ile sonuçlandırmıştır. Geri kalan küçük bir oran ise farklı sonuçlara ulaşmış; örneğin üst yönetim ile konuşup değişiklik olmayınca istifa etmiş, durumu ilk amirleriyle paylaşmış ya da benzer bir tavırla karşılık vermişlerdir" (Komisyon Raporu, 2011: 17; Tınaz ve Karatuna, 2010: 43-44; Atman, 2012: 161-162).

Sonuç olarak mobbingin günümüz sanayi toplumları için yaygın bir sorun alanı olduğu anlaşılmaktadır. Veriler, mobbingin en hızlı artan işyeri şiddet olgusu olduğunu göstermektedir.

Mobbing davranışıyla karşılaşan çalışanların iş yaşamındaki başarısı ve verimliliği düşmekte, sosyal hayatta yaşamı olumsuz etkilenmekte, fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan yaşam kalitesi düşmekte, hatta çalışanın işten ayrılmasına, intihar etmesine kadar gidebilmekte, örgütsel olarak ise örgüt barış ve huzurunun bozulmasına sebep olup, örgütsel verimliliğe ve dolayısıyla ülke ekonomisine olumsuz etkiye sebep olduğunu belirtmek gerekir. "Leymann'ın 1990 yılında yapmış olduğu çalışmalara dayanan verilere göre bir mağdurun yıllık örgütsel maliyeti 30.000 ile 100.000 USD arasında değişmektedir" (Atman, 2012:169). "Avustralya Griffith Üniversitesi Yönetim Bölümünün hazırlamış olduğu rapora göre Avustralya'da mobbing işverenlere yıllık 36 milyar dolara mal olmaktadır" (Komisyon, 2011:19).

Bu temelde mobbingin 4 noktada maliyeti olduğu ifade edilmektedir: "1- Endüstri ve vergi mükellefleri açısından 2- İşverenler açısından 3- Mobbing (İşyerinde Psikolojik Taciz) mağduru ve ailesi açısından 4- Mahkeme ve avukat masrafları açısından" (web 1).

Sonuç olarak mobbingin evrensel bir olgu olduğu görülmekte, bireysel, toplumsal ve iktisadi hasarlara yol açan olumsuz bir süreç olduğu açık şekilde anlaşılmaktadır.

2. MOBBİNG ÇEŞİTLERİ

Çalışanlar mobbing davranışları ile kamu ya da özel sektör ayırt etmeksizin tüm işyerlerinde karşı karşıya kalmaktadırlar. "Çalışma hayatında mobbing süreçleri, dikey (hiyerarşik), yatay ve düşey mobbing olmak üzere üç farklı şekilde görülmektedir"(Atman, 2012:162).

2.1. Dikey (Hiyerarşik) Mobbing

Çalışanın yöneticiye psikolojik şiddet uygulamasıdır. Nadir görülen bir durumdur. Örneğin, çalışanların yöneticiyi kabullenememesi, eski yöneticiye duyulan bağlılık, kıskançlık gibi (Komisyon Raporu, 2011:10).

2.2. Yatay Mobbing

“İşyerinde mobbingin fail ve failleri mağdur ile benzer görevlerde ve benzer olanaklara sahip, aynı konumdaki iş arkadaşlarıdır. Örneğin; eşit koşullar içinde bulunan çalışanların çekememezliği, rekabet, çıkar çatışması, kişisel hoşnutsuzluklar gibi”(Atman, 2012:163).

İşyerlerinde yaşanan kişisel çatışmalar, başarılı olduğunu düşündükleri çalışanların ilerleyen zamanlarda kendilerine rakip olabileceği düşüncesi, objektif olmayan görüşler ve önyargılar yatay mobbinge yol açabilmektedir (Güngör, 2008: 65).

2.3. Düşey Mobbing

Üst konumda yer alanların astlarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri mobbing vakalarıdır. Üstlerin sahip oldukları kurumsal gücü, astlarını ezerek, onları kurumun dışına iterek kullanmasıdır (Atman, 2012:162).

Mobbing eylemleri incelendiğinde tesadüfler bir yana, belli stabil aşamalar barındırarak ilerleyen bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Endüstri psikologu Leymann’dan aktaran Tetik (2010:83-84), mobbingin beş aşamada cereyan ettiğini tespit etmiştir. Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibidir.

“ Çatışma Aşaması: Bu aşama, daha çok bir çatışmanın tetiklemeyle oluşacağı gibi var olan bir çatışmanın alevlendirilmesi ve kışkırtılmasıyla da ortaya çıkabilmektedir.

Saldırgan Eylem Aşaması: Mobbing sürecinde ortaya çıkan davranışların tümünün, kişiyi işyerinden uzaklaştırmak amacıyla yapılan saldırı girişimli davranışlar olduğu söylenemez. Bununla birlikte taciz edici davranışlar, hemen hemen her gün ve uzun bir süre düşmanca bir amaçla devam ederse; normal günlük iletişim içinde ortaya çıkan davranışlar olarak kabul edilebilir. Bu davranışlar, zaman içerisinde şekil değiştirerek kişiyi, grup içerisinde yalnız bırakıp cezalandırmaya yönelik saldırgan eylemlere dönüşebilir. Saldırgan eylemlerin ve psikolojik saldırıların başlaması, mobbing dinamiklerinin harekete geçtiğini gösterir.

Yönetimin Devreye Girmesi Aşaması: Yönetim sürecin ikinci aşamasında doğrudan doğruya yer almamışsa da, bir önceki aşamada ortaya çıkan duruma önyargıyla yaklaşabilir. Olayları yanlış yargılayıp suçu, yalnız bırakılan mobbing mağdurunda bulma ve problemi başından atma eğilimini benimseyebilir. Bu noktada yönetim, negatif döngü içindeki yerini almış olur.

Bireyin çalışma arkadaşları ve yönetim, bireyin işi ile ilgili temel nitelikleri yerine, kişisel özellikleri ile ilgili hatalar bulma ve kişiyi damgalamaya yönelik açılımlar üretmeye başlarlar.

Yanlış Yakıştırmalarla veya Tanılarla Damgalama: Mobbing mağduru; mobbing nedeniyle karşılaştığı sorunları çözebilmek için tıbbi yardım almaya çalıştığında, işyerindeki diğer çalışanlarında bu durumdan haberdar olmalarıyla mobbing mağduru hakkında yanlış yorumlar yapılmaya başlanır. Böylece kişi hak etmediği halde “zor insan, paronayak kişilik veya akıl hatası” olarak damgalanır. Buna yönetimin yargısıyla birlikte, mobbing olgusu hakkında yeteri kadar bilgisi olmayan sağlık uzmanlarının yanlış tanuları eklenirse, mobbingde negatif döngü hızlanır”.

İşten Çıkarılma Aşaması: En son aşamada, mobbing saldırılarına maruz kalan kişi ya emekli olarak ya da işten çıkarılarak iş hayatından uzaklaşır”.

Mobbing aşamalarında özne olarak yer alan mobbingcilerle ilişkin ortak bir tasnif yapılmıştır. Tezcan ve arkadaşlarından aktaran Tetik’e (2010: 84-85) göre en sık rastlanan mobbingci bireyler 9 farklı kategoride sınıflandırılmıştır.

- **“Fesat mobbingci:** Yeni kötülükler arayan bir kişidir. İftiralarla başkalarını yaralamaya çalışır.
- **Hiddetli mobbingci:** Karakter özelliği nedeniyle fevridir. Sürekli bağırma, beddua etme modundadır. Sinir ve huysuzluk krizleriyle işyerini çekilmez yapar. Kişilerin duygu ve düşüncelerini aşağılarlar.
- **Megaloman mobbingci:** Kendisini herkesten üstün görür. Kendine olan güvensizliği başkalarına karşı kıskançlık, nefret ve saldırganlık olarak yansır. Bu kişiye göre tüm kaynakların kontrolü kendisindedir. Uydurduğu kurallara herkes uymak zorundadır.
- **Sadist mobbingci:** Başkalarını köşeye sıkıştırmaktan, mahvetmekten büyük zevk duyar. Bu kişi ‘sapkın narsist’ olarak da tanımlanabilir. Hiyerarşik kademelerde yükselebilmek için her yola başvurabilir.
- **Dalkavuk mobbingci:** Yöneticilerinin gözüne girmek için yaranma halindedir ve her şeyi yapmaya hazırdır. Yöneticinin dalkavuşu gibidir.
- **Zorba mobbingci:** Sadist mobbingciye benzer. Son derece acımasız ve zalimdir. İnsanlara köle gibi davranır.
- **Korkak mobbingci:** Bir başkasının daha başarılı olacağı, yükseleceğini düşünerek paniğe kapılır. Kendini korumak için mobbing uygulamayı seçer.
- **Eleştirici mobbingci:** Başkalarının yaptığı işten hiç memnun kalmaz, sürekli eleştirir. İşyerinde memnuniyetsizlik ve gerginlik dolu bir iklimin oluşmasına sebebiyet verir.

- **Hayal kırıklığına uğramış mobbingci:** Çalışma yaşamı dışında yaşanan tüm olumsuz duygular, tüm yeterliksizlikler veya kötü deneyimler, bu mobbingciler tarafından işyerinde başkalarına yansıtılır. Daima başkalarına karşı kıskançlık ve haset duyguları mevcuttur”.

3. YÖNTEM

Yöntem amaca ulaşmak için başvuru hareket ve bakış açısını ifade eden bir plandır. Araştırmada bilimsel sonuçlara ulaşabilmek için ilk aşamadan son aşamaya kadar benimsenen yönteme uygun davranılması gerekir. Her araştırmanın bir yöntemi vardır. Bu araştırmanın yöntemi nitel yöntemdir. Nitel araştırma yöntemi; niçin, nasıl, ne şekilde gibi sorulara cevap bulmak amacı ile kullanılır (Creswell, 2017:190). Araştırma yöntemine uygun olarak mülakat tekniği kullanılmıştır.

Mülakat tekniği sosyal bilimlerde oldukça sık başvuru bir veri toplama tekniğidir. Mülakat bireylerle karşılıklı konuşma yolu ile veri toplama tekniğidir. Bu kapsamda 7 görüşmeci ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bütün katılımcılara araştırmanın amacından açıkça söz edilmiş, araştırmaya katılmak istemeyenler araştırma dışında bırakılmış, son aşamada mülakatı kabul eden katılımcıların gönüllüğüne dayanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir.

Mülakatlar sonucu katılımcılardan elde edilen datalar araştırmanın amacı doğrultusunda betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yapılırken ham datalar daha önceden oluşturulmuş temalara uygun şekilde düzene konulmuş, ardından tematik çerçeveye uygun olacak şekilde tablolara işlenmiştir. Tablolar sayesinde kategoriler daha anlaşılır kılınmış, kategoriler arasında mukayese yapılması ve yorumlanması daha kolay olmuştur. Bununla birlikte datalar temalarına göre tablolara yerleştirilirken araştırma amacının dışında kalan kimi veriler dışarıda bırakılmıştır. Katılımcıların isimleri ve çalıştıkları kurumlar gizli tutulmuştur. Katılımcıları birbirinden ayırt edebilmek için her birine Mağdur 1, Mağdur 2 gibi isimler verilmiştir.

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, statü, tecrübelerine ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgi Tablosu

İsim	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Statü	Tecrübe
------	----------	-----	--------	--------------	-------	---------

Mağdur 1	Erkek	34	Lisans	Evli	Memur	6 yıl
Mağdur 2	Erkek	32	Lisans	Evli	Memur	5 yıl
Mağdur 3	Kadın	33	Yüksek Lisans	Evli	Memur	10 yıl
Mağdur 4	Erkek	36	Lisans	Bekar	Satış Sorumlusu	2 yıl
Mağdur 5	Kadın	43	Yüksek Lisans	Bekar	Yönetici Asistanı	10 yıl
Mağdur 6	Kadın	44	Yüksek Lisans	Evli	Muhasebe Uzmanı	10 yıl
Mağdur 7	Erkek	45	Lisans	Evli	Doktor	15 yıl

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Hangi Davranışları Mobbing Olarak Gördüklerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların mobbing davranışını tanımlama ile ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2: Katılımcıların Hangi Davranışları Mobbing Olarak Gördüklerine İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcılar	Yöneticiler veya çalışma arkadaşları tarafından uygulanan olumsuz söz ve davranışlar	Psikolojik baskı	Sistemik yıldırma çabaları
Mağdur 1	X	X	X
Mağdur 2	X	X	X
Mağdur 3	X	X	X
Mağdur 4	X	X	X
Mağdur 5	X	X	X
Mağdur 6	X	X	X
Mağdur 7	X	X	X

Mülakatlardan elde edilen verilere göre katılımcıların mobbingi olumsuz söz ve davranışlar, psikolojik baskı ve sistematik yıldırma çabaları olarak gördükleri görülmüş ve anlaşılmıştır. Tüm katılımcıların yapılan mülakata verdiği yanıtlarda “psikolojik baskı ve yıldırma” ifadelerini sıklıkla kullandıkları dikkati çekmiştir. Örneğin Mağdur 2 mobbingi “çalışanı işten çıkarmak için yapılan zorlama ve baskı”, Mağdur 3 “İş yerinde sözlü olarak üstünlük kurma ve baskı ve yıldırma yapma”, Mağdur 4 “çalışanların maruz bırakıldığı olumsuz davranışlar”. Mağdur 4 “kişiyi işten çıkarmak için yapılan baskı yıldırma politikası”, Mağdur 7 “Bir işyerinde bir grubun tacizine, zorbalığına maruz kalmak, sindirilmeye çalışılmak, düşmanca tavırlara maruz kalmak” şeklinde tarif etmişlerdir. Tüm mağdurların kendilerine uygulanan mobbing olgusu ile ilgili farkındalık sahibi oldukları anlaşılmaktadır.

4.2.Katılımcıların Çalışma Yaşamında Maruz Kaldığı Mobbing Davranışlarına İlişkin Bulgular

Yapılan mülakatlarda katılımcıların işyerinde birbirinden farklı mobbing türlerine maruz kaldıkları görülmüştür. Bu konuda katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Katılımcıların Çalışma Yaşamında Maruz Kaldığı Mobbing Davranışlarına İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcılar	Dışlanma	Baskı, yıldırma	Aşağılanma	Maddi ve manevi zarara uğrama
Mağdur 1	X	X		X
Mağdur 2	X	X	X	X
Mağdur 3	X	X	X	X
Mağdur 4	X	X		X
Mağdur 5	X	X	X	X
Mağdur 6	X	X		X
Mağdur 7	X	X		X

Verilen yanıtlar değerlendirildiğinde, mağdurların tamamının mobbing sonucunda dışlandığı, baskı/yıldırımaya maruz kaldığı, maddi/ manevi zarara uğradıkları açık şekilde anlaşılmaktadır. Mağdur 2, Mağdur 3, Mağdur 5'in bunların yanında aşağılanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Mağdur 1 "İş ortamında dışlanma, itibarsızlaştırmaya maruz kaldığını", Mağdur 2 "işverenin görev dağılımı yaparken kendisinin bilgi ve yeteneklerini dışlayarak alakasız işler verdiğini", Mağdur 5 "yönetici tarafından niteliklerinin altında iş verildiğini ve bu işleri yapmaya zorlandığını", Mağdur 6 "dışlanma, yalnız bırakılma, işle ilgili bilgilerin paylaşılmaması, söylediklerine karşı çıkılması, eğitim ve niteliklerinin altında görevler verilmesi" şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Bulgulara göre işyerlerinde mobbingin genellikle birden fazla şekli ile çalışanlara uygulandığı sonucu çıkmaktadır. Bir davranışın mobbing olarak nitelendirilmesi için davranışların sistemli ve düzenli bir şekilde 6 ay süreyle gerçekleşmesi gerektiği hatırlandığında mobbinge maruz kalan kişilerin gerek işyerinde gerek iş yeri dışındaki yaşamlarında genel zarar ve hasarlar gördükleri açık şekilde ifade edilebilir.

4.3. Katılımcıların Kim Tarafından Mobbinge Maruz Kaldıklarına İlişkin Bulgular

Nerede bir mobbing var ise orada mobbingi yapan biri bulunmaktadır. Yapılan mülakatlarda katılımcıların işyerinde kim tarafından mobbinge maruz kaldığına ilişkin görüşleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 4: Katılımcıların Kim Tarafından Mobbinge Maruz Kaldıklarına İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcılar	İş Arkadaşları	Baş Yönetici	Yönetici Yardımcısı	İşveren	Hepsi
Mağdur 1				X	
Mağdur 2		X	X		
Mağdur 3	X	X			
Mağdur 4	X	X		X	
Mağdur 5		X	X		
Mağdur 6	X	X			
Mağdur 7	X		X		

Tablo 4 incelendiğinde mobbing uygulayan kişilerin kişiden kişiye farklılık gösterdiği görülmektedir. Tabloya göre mağdurların daha çok ekip arkadaşları ve yöneticiler tarafından

mobbinge maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Yönetici yardımcılarını onları izlerken, işverenlerin daha az mobbing uyguladığı görülmektedir. Tablodan çıkan diğer bir sonuç da mağdur ile mobbing uygulayan arasında statü eşitsizliğinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

4.4. Katılımcıların Mobbingden Etkilenme Biçimlerine İlişkin Bulgular

Tablo 5: Katılımcıların Mobbingden Etkilenme Biçimlerine İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcılar	Aile Hayatında Mutsuz	Olumsuz Düşünce	Sinirli ve Agresif Davranışlar	Bedensel Acı (Stres, Mide, Baş Ağrısı vb.)
Mağdur 1	X	X		
Mağdur 2			X	
Mağdur 3	X	X	X	
Mağdur 4			X	
Mağdur 5	X	X	X	X
Mağdur 6	X	X	X	X
Mağdur 7	X	X	X	X

Verilen yanıtlara bakıldığında mobbing sonrasında Mağdur 1, Mağdur 3, Mağdur 5, Mağdur 6, Mağdur 7'nin aile hayatında mutsuz ve olumsuz düşüncelere kapıldığı, Mağdur 2-3-4-5-6-7'nin sinirli ve agresifleştiği, Mağdur 5-6-7'nin yaşadıklarının yanı sıra bedensel acılarla (stres, mide, baş ağrısı vb.) da uğraştıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Mağdur 4 mobbing sonrasında “gerek işyerinde gerekse işyeri dışında elinde olmadan sürekli sinirli ve agresif davranışlar sergilediğini, ağrı kesici ve kas gevşetici gibi ilaçlar kullandığını” dile getirmiştir. Mağdur 5, Mağdur 6 ve Mağdur 7 “sürekli stresli olduklarını, mide ve baş ağrıları çektiklerini, kendilerine karşı uygulanan bu olumsuz davranışların onları gergin ve sinirli yaptığını, bunun sonucunda istemeden de olsa aile bireylerini kırdıklarını, ani tepkiler verdiklerini, kendilerini mutsuz hissettikleri için sosyal çevreleriyle ve arkadaşlarıyla görüşmek istemediklerini” söylemiştir. Örneğin Mağdur 1 “işyerinde yaşadıklarımı aileme yansıtmamak için özel çaba sarfediyordum” derken, Mağdur 3 “aile hayatımı, özel hayatımı, ilişkilerimi etkiledi. Olumsuz düşünen birisi oldum” diye durumu özetlemiştir, Mağdur 6 “Eve

geldiğimde aileme ve eşime karşı sinirli oluyordum. Ağlayarak işyerindegeçirdiğim sıkıntıları anlatıyordum onlarıda üzüyordum.”, diye ifade etmiş, Mağdur 7 ise “İş yerindeki bu huzursuzluk hem kendi iç dünyamda, hem arkadaş çevremde hem de aile hayatımda etkisini gösteriyor, huzursuz ve mutsuz hissediyordum. Haksızlığa uğramanın öfkesini yaşıyordum” şeklinde yaşadıklarını dile getirmiştir. Buna göre mağdurların psikolojik, bedensel ve sosyal yaşantılarında mobbing sürecinin tahrip edici olduğu ve bireyler üzerinde işyeri hayatından aile ve sosyal hayata kadar geniş bir alanda hasar bıraktığı açık şekilde ifade edilebilir.

4.5. Katılımcıların Mobbing Uygulayıcılarının Davranışlarının Altında Yatan Sebeplere İlişkin Bulgular

Yapılan mülakatlarda katılımcıların mobbing uygulayıcılarının davranışlarının altında yatan çeşitli sebepler olduğuna dair tespitleri bulunmaktadır. Bu konuda katılımcıların görüşleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 6: Katılımcıların Mobbing Uygulayıcılarının Davranışlarının Altında Yatan Sebeplere İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcılar	Mutsuz	Organizasyon Yapısı	Güvensizlik	Samimiyetsizlik	Yönetim Tarzı
Mağdur 1	X				
Mağdur 2			X		
Mağdur 3		X			X
Mağdur 4		X			X
Mağdur 5			X	X	X
Mağdur 6	X		X	X	X
Mağdur 7		X	X	X	X

Tablo 6 incelendiğinde mobbing uygulayıcılarının davranışlarının altında öne çıkan 5 neden buldukları anlaşılmıştır. Bunların başında işyerlerindeki “yönetim tarzı” gelmektedir. Mağdur 3-4-5-6-7 verdikleri yanıtlarda, yöneticilerin yönetim tarzının mobbing davranışlarında en büyük etken olduğunu ifade etmişlerdir. Mağdur 4 “firmanın içinde bulunduğu sektörün de mobbing davranışında etkili olduğunu” dile getirmiş, “firmanın geleneksel aile yapısını sürdürdüğünden onların da bu duruma destek verdiklerini” belirtmiştir. Mağdur 1 ve Mağdur 6’nın ise “ mobbing uygulayanların temelde kendisiyle barışık olmayan, mutsuz insanlar” olduklarını, Mağdur 2-5-6-7

“mobbingcilerin çalışanlara karşı güvensizlik duygularının” olduğunu, Mağdur 5-6-7’nin de “mobbingciler samimiyetten uzak kimseler” olduklarını ifade etmişlerdir.

4.6. Katılımcıların Mobbing Sürecini Nasıl Yönettiklerine İlişkin Bulgular

Mağdur her bireyin mobbing sürecine tepkisi farklı farklı olmaktadır. Bu tepkiler mobbing ile mücadele etmeden istifaya kadar geniş bir yelpaze sunmaktadır. Yapılan mülakatlarda katılımcıların mobbing sürecini nasıl yönettiklerine ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 7: Katılımcıların Mobbing Sürecini Nasıl Yönettiklerine İlişkin Bulgular ve Yorumları

Katılımcılar	Sessiz Kalma	Bağlı Olduğu Yönetici ile Konuşma	İstifa	Mücadele Etme
Mağdur 1				X
Mağdur 2	X	X		
Mağdur 3	X	X		
Mağdur 4				X
Mağdur 5		X	X	
Mağdur 6	X	X		
Mağdur 7	X	X		X

Tablo 7’ye göre Mağdur 2, Mağdur 3, Mağdur 5 ve Mağdur 6’nın maruz kaldıkları mobbinge karşı sessiz kaldıkları görülmektedir. Katılımcılar “yöneticileriyle veya çalışma arkadaşları ile bu durumu konuşmalar bile yasal bir haklarının olmadığını öne sürerek durumun değişmeyeceğini düşündüklerini, işini kaybetmekten korktukları için sessiz kaldıklarını” ifade etmişlerdir. Mağdur 1 “mobbing ile mücadele ettiğini, işyerinde bölüm değişikliği yaparak” kendince çözüm bulunduğunu dile getirirken, Mağdur 3 “O insanları görmezden gelerek ve yok sayarak” şeklinde açıklama yapmıştır. Mağdur 4 “kendisine verilen işlerin tamamını yaptığını, iş arkadaşlarına karşı hoşgörülü davrandığını, olumsuz cümlelerden kaçındığını, işe kendini motive ederek mücadelesini sürdürdüğünü” dile getirmiştir. Mağdur 5 ise “yöneticisiyle konuştuğunu, diğer çalışma arkadaşlarını görmezden gelerek aralarına mesafe koyarak çalışmaya devam ettiğini, ama kendisine karşı yıldırma davranışının daha da arttığını ve istifaya zorlandığını, daha sonra da işten istifa etmeye mecbur bırakıldığını” dile getirirken, Mağdur 7 “Kişiliğimi, duruşumu koruyarak, dik durarak,

güçlü görünerek, tehlikelere gardımı alarak ve insanlara mesafeli davranarak korunmaya çalışıyordum” şeklinde yaşadıklarını açıklamıştır.

5. Sonuç

Günümüzde mobbing, dil, din, ırk fark etmeksizin tüm dünyada gerçekleşen bir olgudur. Dolayısıyla mobbing çalışma hayatında yer alan herkes için geçerlidir. Gelişmiş ülkelerde mobbing ile ilgili bireysel ve hukuksal farkındalık daha üst seviyede iken, ülkemizde henüz o seviyelere ulaşılmış değildir. Ancak toplumumuz ve hukuk sistemimiz de gün geçtikçe bu yönde iyi gelişmeler olduğu da bir gerçektir.

Mobbing kurbanlar üzerinde telafisi pek de mümkün olmayan ağır travmalar bırakmaktadır. Bu problemin çözümünde önemli olan kurbanın farkında olduğu kadar, işverenlerin, mesai arkadaşlarının ve sosyal çevreninde konu ile ilgili bilinçli olması gerekmektedir. Mobbingi sona erdirmek için hukuki düzenlemeler yanında bireylerin ve toplumunda iyi düzeyde bilgi sahibi olması önemlidir. Bu bağlamda mobbing olgusu ile ilgili toplumu bilinçlendirmek ve farkındalığın artırılması gerekmektedir.

Hızlı bir gelişmenin ve acımasız bir rekabetin var olduğu günümüz dünyasında işletmeler açısından mobbing önem arz eden bir sorun alanıdır. Bir işletmeyi içten yiyen mobbing gibi bir olumsuz olguyu etkisizleştirmeyi beceren, mobbing risklerini aza indiren işletmeler iş yaşamı içerisinde pozitif bir ortam yaratarak, çalışanlarına kıymet vererek onları değerli hissettirmeyi odaklarına aldıklarında olumlu çıktılar elde ederken, tersi durumda çıktılar olumsuz olmaktadır. Çalışanına eşit davranan, değer veren örgüt kültürü sayesinde çalışanların işe bağlılık düzeyi yükselmekte, yanı sıra kendilerini işletmenin bir parçası olarak görüp daha verimli çalışmaya başlayacaklardır. Başarının birkaç anahtarından biri olan çalışanın mutluluğu, çalışanlar arası eşit muamele, hoşgörü, hakkaniyet ve adalet işletmeler için önemli faydalar sunmaktadır. Huzurlu toplumları, huzurlu bireyler ve iş ortamları oluşturmaktadır. Huzurun artması, mutlu insanları, mutlu insanlarda mutlu yeni nesilleri ve nihayet mutlu toplumları oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Atman, Ü. (2012). İşyerinde Psikolojik Terör: Mobbing. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 3(1), s. 157-174.
- Bulut, S. ve Göktürk, G. (2012). Mobbing: İşyerinde Psikolojik Taciz. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (1), s.53-70.
- Chappell, D. & DiMartino, V. (1998). Violence at Work. ILO, Report ,P.2.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_publ_9221108406_en.pdf (erişim 01.09.2020).
- Creswell, J. W. (2017). Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları. Ankara:

- Eğiten Kitap Yayınevi.
- Çetin, A. (2015). İş Hayatında Yıldırma'nın (Mobbing) Çalışanların Örgütsel Bağlılık Düzeylerine Etkisi. *Bir Kamu Kurumuna Yönelik Araştırma* , 2-2. Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DMK 657 Genel Hükümler. Madde 10. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> (erişim 01.09.2020).
- Matthiesen, S. B., & Einarsen, S. (2004). Psychiatric distress and symptoms of PTSD among victims of bullying at work. *British journal of guidance & counselling*, 32(3), s. 335-356.
- Field, T.(1996). *Bully Insight. How to Pretict, Resist, Challenge and Combat Workplace Bullying. Overcoming the Silence and Danial by which Abuse Thrives*, Oxfordshire: Succsess Unlimited.
- Güngör, M. (2008). Çalışma Hayatında Psikolojik Taciz. İstanbul: Derin Yayınları.
- İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. (2011). TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları.
- Leymann, H. (1996). "The Content of Development of Mobbing at Work". *Europen Journal of Work and Organizational Psychology* . 5, s. 165-184.
- Martino, D. V. (2003). *"Preventing Violence and Harrassment in The Workplace"*. Ireland: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions .
- Tetik, S. (2010). "Mobbing Kavramı:Birey ve Örgütler Açısından Önemi". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* , 12 (18), s. 81-89.
- Tınaz, P. ve Karatuna, I. (2010). İşyerinde Psikolojik Taciz, Sağlık Sektöründe Kesitsel Bir Araştırma, Ziraat Grup Matbaacılık A.Ş. Türk-İş.
- Yüçetürk, E. (2005). Türkiye'de İş Yaşam Kalitesi ve Verimliliği Azaltan Gizli Bir Sendrom: Yıldırma (Mobbing). *İktisat İşletme ve Finans Dergisi* . 20 (231), s. 97-108.
- Web 1: <https://bullyonline.org/old/workbully/costs.htm#Employer> (erişim 15.09.2020).

ÖZ-YETERLİLİĞİN ARKASINDAKİ İTİCİ GÜÇ: ÖZNEL İYİ OLUŞ

(Yahya BEYHAN, yahya_56@hotmail.com)

(Dr. Öğr. Üyesi Abdulvehap BOZ, sagacious56@yahoo.com)

ÖZET

Bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin öz-yeterlilik ve öznel iyi oluş algıları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın diğer bir amacı, lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarının belirlenmesinde öznel iyi oluşun öğrenciler arasında aracılık rolü oynayıp oynamadığını tespit etmektir. Lise öğrencilerinin öz-yeterlilik ve öznel iyi oluş algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi araştırmamızın bir diğer amacıdır. Siirt ili Pervari ilçesindeki devlet okullarında eğitimlerine devam eden 406 (205 Kız, 201 Erkek) lise öğrencisinin katıldığı ve ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilen bu araştırmada veri toplama araçları olarak kişisel bilgi formunun yanı sıra iki farklı ölçme aracı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde t-testi, ANOVA ve Regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma bulguları lise öğrencilerinin genel öz-yeterlilik ve öznel iyi oluş düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu ve öz-yeterlilik algılarının cinsiyet ve yaş değişkenine göre farklılaşmadığını göstermektedir. Analiz sonuçları öz-yeterlilik ile öznel iyi oluş arasında pozitif yönlü ve anlamlı düzeyde bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Öz-yeterlilik, öznel iyi oluş, pozitif psikoloji.

DRIVING FORCEBEHIND SELF-EFFICACY: SUBJECTIVE WELL-BEING**ABSTRACT**

The main purpose of this study is to investigate the relationship between self-efficacy and subjective well-being among high schools students. Further, the study aims to explore whether subjective well-being functions as mediator of self-efficacy. Moreover this paper discovers perception of high school students in respect of some demographic variables. For his study two existing survey instruments, previously tested for reliability and validity, including form of demographic variables, were used to collect data. A total of 406 studying at state schools in Pervari in Siirt province (205 girls, 201 boys). High school students participated this study. t-test, ANOVA and Regression analyses were used in the analysis of the data collected within the scope of the research. Findings of study proposed that high perception of high school students self-efficacy and subjective well-being were measured above average. Moreover, showed that age and perception of self efficacy and subjective well-being does not differs according to gender and age. The results of the analysis revealed positive significant relationship between self-efficacy and subjective well-being.

Keywords: Self-efficacy, well-being, positive psychology.

Bu makale; Yahya BEYHAN tarafından Dr. Öğretim Üyesi Abdulvehap Boz danışmanlığında tamamlanan “Lise Öğrencilerinin Öz Yeterlilik Düzeyleri İle İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İlişki” başlıklı bitirme projesinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Bandura'nın (1977:194) 'Öz-Yeterlilik' adlı makalesinden bu yana öz-yeterlilik kavramı; psikoloji, felsefe, sosyoloji, sağlık ve eğitim bilimleri gibi pek çok disiplinin ilgi odağı haline gelmiş ve konu ile ilgili çok fazla araştırma yapılmıştır. Bilindiği gibi öz-yeterlilik kavramı Bandura'nın sosyal bilişsel teorisinin temelini oluşturmaktadır. Öz-yeterlilik bir bakıma bireyin kendi mayasında bulunan öz-cevherine inançla sarılması düşüncesi üzerine temellendirilmiştir. Öz-yeterlilik inancı, insan doğasını meydana getiren bileşenler açısından değerlendirildiğinde, insanın her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek donanıma sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. İbn-i Haldun'un (2015:312) ifadesiyle insan gerekenleri yapacak, engelleri aşacak bir donanımla yaratılmıştır. Bu bağlamda insanın hayattaki başarısı onun yetenek ve kapasitesine duyduğu inançla başka bir deyimle öz-yeterlilik algısıyla açıklanabilir.

Öz-yeterlilik kavramı, literatürde çok sayıda kişi tarafından tanımlanmıştır. Bandura (1977:193) öz-yeterliliği bireyin gelecekte karşılaşacağı olay ve durumları kontrol altında tutmak, yönetmek ve planlanan amaçlara ulaşmak için yetenek ve potansiyeline duyduğu inanç, güven şeklinde tanımlamaktadır. Schunk (2003:171) ise öz-yeterliliği 'bireyin ne yapacağını bilmesinden ziyade ne yapabileceğine yönelik inanç olarak nitelendirmektedir. Coleman ve Karraker (1998:55) öz-yeterliliği kısaca belli bir işi başarıyla yapabileceğine dair bireyin kendisine ve kapasitesine duyduğu güven olarak tanımlamaktadır.

Öz-yeterlilik bireyin tutum, yetenek ve zihinsel becerilerinden meydana gelen öz-sistem olarak nitelendirilen bir yapıdır(Lent, Brown ve Larkin, 1984; Schunk, 2003). Bandura'ya (1977:194) göre öz-yeterlilik bireyin etkinlik seçimini, çabalama düzeyini, devamlılığını etkileyen önemli bir faktördür. Bu olgu öz-yeterliliğin bireyin tutum ve davranışlarının yanı sıra düşünce süreçlerini de etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bandura'ya (1977:195) öz yeterlilik inancını kişinin etkililiğini, zorluklara karşı duruşunu çabalarının seviyesini ve performansını etkileyen bir durum olarak tarif etmiştir. Gerek ampirik araştırma bulguları gerekse konu ile ilgili yapılan teorik endeksli değerlendirmeler bu varsayımı destekler mahiyettedir (Coleman ve Karraker, 1998; Zimmerman, 2000; Pajares ve Valiante, 1997; Zimmerman ve diğerleri, 1992).

Bir eylemi gerçekleştirmek konusunda kendilerini yeterli gören bireylerin başarıma olasılığı kendilerini yetersiz olarak değerlendiren bireylerin eylemleri gerçekleştirme olasılığından daha

yüksektir (Arseven, 2016:68). Başka bir deyişle, öz-yeterlilik düzeyi yüksek olan bireylerin daha hırslı, çalışkan ve zorluklar karşısında daha direngen oldukları, başarı için daha kolay bir şekilde organize olabildikleri bilinmektedir (Bandura, 1977; Zimmerman vd., 1992; Schunk, 2003; Pajares ve Valiante, 1997).

Bandura (1989) bir makalesinde öz-yeterliliğin bilişsel, duygusal ve denetim olmak üzere üç süreçten meydana geldiğini ifade etmektedir. Yine öz-yeterlilik algısının bireyin doğrudan deneyimlediği yaşantılar, dolaylı deneyimler, sözel ikna ve psikolojik kaynaklardan beslendiğini belirtmektedir. Buna göre, bireyin öz-yeterlilik algısı geçmişte edindiği olumlu ve olumsuz deneyimlerden, duygulardan, algılardan etkilenmektedir.

Sosyal bilimlerde geniş düzlemde incelenen öz-yeterliliğin popülerlik kazanmasında başarıyı etkileyen motivasyonun artırılmasında oynadığı rolün belirleyici olduğunu söylemek olasıdır. Nitekim öz-yeterlilik algısıyla güdülenme arasında güçlü bir korelasyona işaret eden belli başlı araştırmalar mevcuttur (Zimmerman vd., 1992; Zimmerman, 2000; Arseven, 2016; Kotaman, 2008). Zira Zimmerman (2000:82) öz-yeterliliğin motivasyon ve öğrenme arasındaki ilişkide oynadığı olumlu etkiye göndermede bulunmaktadır. Bandura (1977:193) öz-yeterliliğin motivasyon artırıcı özelliğinin yanı sıra motivasyonda devamlılığı sağlayan önemli bir psikolojik durum olduğunu ileri sürmektedir. Schunk'a (2003:168) göre öğrenciler başarılı olacaklarını sezinledikleri zaman motivasyonları artmaktadır. Özellikle zor amaç ve hedeflerin motivasyonu artırdığı ve bunun da öz-yeterlilik algısını yükselttiği bilinmektedir. Ayrıca başarmak için gereksinim duyulan bilişsel öz-yeterliliğe sahip olan öğrencilerin motivasyon düzeylerinin öz-yeterlilik algıları düşük olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu bilinmektedir (Schunk, 2003:161). Bu bağlamda öz-yeterliliğin benlik kavramıyla yakından ilişkili olduğunu ileri sürmek de mümkündür. Yine Bandura (1977:195) öz-yeterlilik algısının, gizil bir takım becerilerin ortaya çıkmasına aracılık ettiğini ifade etmektedir. Örneğin öz-yeterlilik algıları yüksek olan bireyler zorlukları bir tehditten ziyade gelişme ve uzmanlık kazanma aracı olarak fırsat gibi değerlendirirler. Başarısızlığı yetersiz çaba ve eksik bilgiye yorar ve başarısızlık söz konusu olduğunda öz-yeterlilik algıları hemen devreye girer ve negatif değil pozitif sonuçlar çıkarırlar. Benight ve Bandura'nın (2004) çalışmasında bu tespitler bulgulanmıştır.

Öz-yeterlilik ile akademik başarı arasında güçlü bir bağ olduğuna ve öz-yeterliliğin öğrenme çıktılarını olumlu yönde etkilediğine yönelik ciddi varsayımlar ileri sürülmüştür. Konu ile ilgili yapılan araştırma sonuçları da bu minvaldedir. Zimmerman (2000:86) öz-yeterlilik inancına sahip öğrencilerin amaç belirleme, öz-izleme, öz-değerlendirme ve strateji kullanma gibi öğrenmeyi ve

başarıyı etkileyen süreçleri daha iyi yönettiklerini ve başarı konusunda daha kolay motive olabildiklerini ileri sürmektedir. Kendilerini nesnel olarak değerlendirme potansiyeline sahip bireyler zor ve çaba gerektiren durumlarda daha direngendirler (Zimmerman vd., 1992:664). Bu bağlamda öz-yeterlilik duygusunun hayata tutunmada, zorluklara direnme noktasında bireyin tutum ve davranışlarına yön veren önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir.

Bir makalesinde Bandura (1989) öz-yeterliliğin evrensel ölçekte genellenebilir ve sabit, durağan bir kişilik özelliği olmadığını aksine işe ve duruma göre değişen, dinamik bir kişisel gelişim süreci olduğunu ileri sürmektedir. O aynı makalesinde öz-yeterliliğin bazı durumlarda genellenebilir bir özelliğe sahip olduğunu ve özellikle birbiriyle ilişkili olan kavramların öğrenilmesinde böyle bir genellemeye gitmenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Örneğin matematik öz-yeterlilik düzeyi yüksek olan öğrencilerin fizik dersinde de başarılı olabileceklerine dair güçlü bir inanca sahip olması bunun göstergesidir. Ancak yapılan bazı araştırmalarda birbiriyle kavramsal açıdan ilişkili olmayan konular için böyle bir genellemeden söz etmenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır (Coleman ve Karraker, 1998; Kotaman, 2008).

Öz-yeterlilik inancının pozitif öğrenme çıktılarına ulaşma noktasında etkili olduğu düşünülmektedir. Schunk (2003), Ryan ve arkadaşları (1998) makalelerinde öğrenme konusunda öz-yeterliliğin motivasyon artırıcı etkisine vurgu yapmaktadır. Öz-yeterlilik algısı yüksek olan öğrenciler amaç yönelimlidirler ve yaptıklarının doğruluğunu test etmek amacıyla başkalarından yardım talebinde bulunmaya daha eğilimlidirler. Yardım isteme güdüleyici bir süreç olduğu için başarıyı arttırmaktadır. Ayrıca akranlarından yardım alma öğrenme ve öz-yeterliliği artırmada rol oynayabilir (Schunk, 2003:171). Collins'in (Schunk, 2003:170) konu ile ilgili Britanya'da gerçekleştirdiği çalışmanın bulguları yukarıda ileri sürülen varsayımı destekler niteliktedir. Buna göre, öğrencilere çözmeleri için problemler vermiş ve çözmedikleri soruları tekrar çözmelerini istemiş. Araştırma sonunda öz-yeterlilik algısı yüksek olan öğrencilerin öz-yeterlilik algısı düşük olan öğrencilere göre daha fazla sayıda matematik sorusu çözdüğünü, kaçırdıkları soruları çözmek için daha çok çabaladıklarını bulmuştur. Bu örnek öz-yeterliliğin akademik başarıyı artırdığına dair ileri sürülen savları doğrular niteliktedir. Nitekim konu ile ilgili yapılan başka araştırmaların bulguları da bu minvaldedir. Araştırma sonuçları öz-yeterlilik inancının öğrencilerin etkili öğrenme stratejileri kullanmalarına, gerektiğinde öğretmen ve akranlarından yardım talebinde bulunmalarına aracılık ettiğini ve bu durumun başarıyı arttırdığını ortaya koymaktadır (Schunk, 2003; Kotaman, 2008; Ryan vd., 1998). Öz-yeterlilik inancı özellikle deneyimsiz, başarısız, öğrenme gücü çeken

ve öğrenme konusunda yetenek ve kapasitelerinden şüphe duyan öğrenciler için iyileştirici bir rol oynamaktadır (Schunk, 2003:168).

Nitekim Schriver ve Czerniak (1999:25) öz-yeterlilik algısı yüksek olan öğretmenlerin potansiyellerine güvenmeyen öğrencileri öğrenme konusunda güdüleyebileceklerini ileri sürmektedir. Örneğin, ‘yapabileceğine inanıyorum’ türündeki öğretmen tarafından verilen bir dönüt, öğrencilerin öz-güvenlerini artırabilir ve öğrenme sürecine odaklanmalarını sağlayabilir. Bu durum benzer sorunlar yaşayan diğer öğrenciler için de rol model olabilir.

Schunk (2003:164) öz-yeterliliğin öğrenme sürecinde nasıl işlediğini açıklamaya çalıştığı makalesinde eylemin başlangıcında başarıma konusunda kapasiteleri ve becerilerine ilişkin görüşlerin farklılaştığını ve öz-yeterliliğin durumsal faktörlerden –ödül, ceza, öğretmen dönütleri gibi- faktörlerden etkilendiğini ileri sürmektedir.

İlgili araştırmalar öz-yeterlilik kavramının olumlu yönlerinin yukarıda belirtilenlerle sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu olumlu katkılarının yanı sıra öz-yeterliliğin bağımlılıkla sonuçlanan bazı tutum ve davranışlar açısından da işlevsel olabileceğini gösteren makaleler vardır (DiClemente Prochaska ve Gibertini, 1985; Godding ve Glasgow, 1985). Bu araştırmalar öz-yeterliliğin sigara, alkol ve sindirimi zor yiyeceklerin tüketimi gibi bir takım olumsuz alışkanlıkların edinilmesini engellediği veya bu tür zararlı alışkanlıkları söndürdüğü konusunda çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Schunk’un (2003:172) DiClemente’nden aktardığına göre öz-yeterlilik algısı yüksek olan bireylerin sigarayı bırakma denemelerinin daha uzun süreli olduğunu ve tekrar başlama oranlarının da daha düşük olduğunu belirtmektedir. Godding ve Glasgow’da (1985:584) benzer bulgulara ulaşmışlardır. Yakın zamanda konu ile ilgili araştırma bulguları daha önce yapılan araştırma sonuçlarıyla büyük oranda örtüşmektedir. Örneğin, Shadel ve arkadaşlarının (2017:202) öz-yeterliliğin sigarayı bırakmadaki rolüne ilişkin gerçekleştirdiği deneysel çalışmanın sonuçları öz-yeterliliğin bir dereceye kadar sigaraya başlama ve sigarayı terk etme davranışları üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca öz-yeterliliğin stres ve anksiyete gibi bazı ruhsal rahatsızlıkların tedavisinde bilişsel düzenleyici olduğu Bandura’nın (1989) makalesinde belirtilmiştir. Benight ve Bandura (2004:1130) travma sonrası bozukluklarının tedavisinde öz-yeterliliğin etkisini konu edinen araştırmaları incelemiş ve öz-yeterliliğin travma sonrası rahatsızlıkların iyileşme sürecinde aracılık rolü oynadığını saptamışlardır.

2. Öznel İyi Oluş

Bütün çağlarda insan eylem ve çabalarının neyi amaçladığı veya nereye varmak istediği hep sorgulanmıştır. Aristoteles'ten beri insan eylemlerinin nihai amacının *eudaimonia* (mutluluk) olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmektedir.

İnsan türünün yaşam serüvenindeki bütün çabası kendisini mutlu kılacak beklenti ve gereksinimlerin karşılanmasında somutlaşmaktadır. Bu arayış sürecinde insan kendisini mutlu edecek eylemlere yoğunlaşmakta ve onu huzursuz edecek eylemlerden kaçınmaktadır. İnsanoğlu bunu gerçekleştirmek amacıyla biteviye bir mücadele ve çaba içerisinde. Aslında insanoğlunun mutluluk arayışında yaşadıkları tuhaf bir paradoks gibi görünmektedir. İnsanoğlu ihtiyaçlarını karşılama, yaşamdan haz alma ve sonuçta mutlu olma adına büyük yokluk, acı, hüznün ve kedere razı olmaktadır. İnsanoğlunun mutlu ve iyi olma arayışında yaşadıklarını arenadaki bir gladyatörün yaşama tutunma motivasyonuna benzetmek olasıdır. Gladyatör nasıl ki hayatta kalmak adına büyük acılar ve ölümcül yaralara katlanmak durumunda ise mutluluk, iyi oluş ve hazza ulaşma mücadelesi veren insanlarda bir takım acılara ve ıstıraplara katlanmak zorunda kalmaktadır. İnsanoğlunun iyi olma, mutlu olma adına bunca sefalet, acı ve ıstıraba katlanmasının temel sebebi Schopenhauer'un (2010:87) deyişiyle 'zevkin acıya ağır basması' olsa gerek. Aksi takdirde anlık veya kısa süreli hazlar için bunca acıya ve ıstıraba katlanmak pek mümkün olmazdı. Mutlu olma arayışında, yaşamdan doyum alma- öznel iyi oluş- kaliteli yaşamın önemli psikolojik boyutudur (Bech, 1990:77).

Öznel iyi oluş kavramı her ne kadar Diener ve Lucas (1999:216) ile birlikte popülerlik kazanmaya başlamışsa da tarihsel kökleri çok daha derinlerde yer almaktadır. Angner (2011:11) '*Öznel İyi Oluşun Tarihsel Kökleri*' adlı çalışmasında öznel iyi oluşu ifade eden mutluluk, doyum ve bilişsel sağlık gibi kavramların görece yeni kavramlar olduklarını ancak öznel iyi oluş kavramının tarihsel köklerinin çok daha derinlerde aranması gerektiğini ifade etmektedir. Aslında sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi iyi oluş kavramı da Antik Yunan dönemine ortaya atılmış bir kavramdır. Söz konusu dönemde kavram geniş bir düzlemde tartışılmış ve nihayetinde psikoloji alanında araştırma yapan bilim insanlarının dikkatini çekmiştir (Diener ve Lucas, 1999:214). Kavram uzun yıllar boyunca etik, teolojik, politik ve ekonomik perspektiften incelenmiştir Angner, 2011:10).

Psikoloji sadece sorunlu, hastalıklı bireyler ve patolojik sorunlar ile ilgilenmişlerdir. Örneğin "klinik psikologlar dikkatlerinin büyük kısmını patolojilerin tanı ve tedavisine odaklamış ve "tedavi" arayışında, psikolojik sağlığın doğasına az önem vermiştir. Sosyal bilişsel psikoloji

uygulayıcıları ilgilerinin önemli kısmını önyargılar, sanrılar, yanılsamalar, fobiler ve insanın diğer sorunlarına vermişlerdir” (Sheldo ve King, 2020:125). Seligman’ın çabalarıyla psikolojinin bu geleneksel yaklaşımı belli ölçüde terk edilmiş ve bireyin pozitif yönü ile daha çok ilgilenir hale gelmiştir. Pozitif psikolojiyle birlikte “öznel iyi oluş” kavramı psikolojinin gündemine daha fazla girmiştir. Bu kavram mutluluk, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, psikolojik sermaye, psikolojik direnç olarak da tarif edilmektedir. Öznel iyi oluş bireyin psiko-sosyal ruhsal ve zihinsel açıdan iyi olma haline vurgu yapmaktadır (Roothman vd. 2003:214).

Diener ve Lucas (1999:215) özneliyi oluşu neşe, özsaygı, haz, yaşam doyumu, başarma duygusu gibi pozitif duyguların bileşkesi olduğunu ileri sürmektedir. Onlar, bireyin sahip olduğu öznel iyi oluşun negatif duygulara karşı bariyer işlevi gördüğünü çünkü öznel iyi oluş sayesinde bireyde hâkim olan olumlu duyguların olumsuz duygulara karşı zırh görevi etkisi yaptığını ifade etmektedir. Deci ve Ryan’da (2008:5) öznel iyi oluşu bireyin yüksek düzeyde olumlu duygulara sahip olma, düşük düzeyde negatif duygular taşınması ve nihayetinde yaşamdan üst düzeyde tatmin olma durumu olarak tanımlamaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere psikolojik iyi oluş, bireylerin mutluluğunu, yaşam doyum düzeyini pozitif etki ile kuşatan bir mahiyete sahiptir. Öznel iyi oluşun bireylerde pozitif duyguların ortaya çıkmasında ve yaşam doyum düzeylerinin yükselmesinde aracılık ettiğine ilişkin makale bulguları mevcuttur (Zimmerman, 2000; Deci ve Ryan, 2008; Goodman vd., 2018; Diener ve Lucas, 1999; Denovan ve Macaskill, 2017).

Öznel iyi oluş ile akademik başarı arasındaki ilişkinin boyutu uzun süredir araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Araştırma bulguları çok sayıda iç ve dış faktörün öznel iyi oluşu etkilediğini göstermektedir(Sivis-Çetinkaya, 2013:318). İlgili alan yazın incelendiğinde makalelerin öznel iyi oluş ile akademik başarıyı doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen değişkenler arasında ilişkiye odaklandıkları görülmektedir (Aktürk ve Aylaz, 2013; Diener ve Lucas, 1999; ; Ryff, 1989). Araştırma sonuçları hem psikolojik hem de demografik faktörlerin bireyin öznel iyi oluş düzeyini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Öznel iyi oluş kavramının öz-yeterlilik ile yakından ilişkili olduğuna dikkati çekmek gerekir. Yurt dışı literatür incelendiğinde öz-yeterlilik ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bulguların yayımlandığı bazı makalelerin mevcut olduğu görülmektedir (Edmondson ve Macleod, 2015; Natovová ve Chýlová, 2014; Certel vd., 2015, Magaletta ve Oliver, 1999; İkiz ve Telef, 2013; Strobel, Tumasjan ve Spörrle, 2011). Bu araştırmalar öznel iyi oluş ile öz-yeterlilik arasında pozitif bir korelasyon olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra aynı araştırmalarda öğrenme çıktılarını olumsuz etkilediği bilinen depresyon, stres, yabancılaşma, sinizm

gibi olumsuz duygular açısından tedavi edici bir etkisinin olduğu da kabul edilmektedir. Örneğin, Edmondson ve Macleod (2015:420) yaptıkları çalışmada bu gerçeği, depresyonun tedavi sürecindeki yöntem bireyin iyi oluş halini artırıcı bir etkiye sahip ise tedavi daha etkili olabilmektedir şeklinde ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili başka araştırma bulguları da bu savı destekler niteliktedir. Örneğin, Denovan ve Macaskill 'ın (2017:505) Birleşik Krallıktaki üniversite öğrencileri üzerinde yapıları ve birinci dönemin ilk üç haftası ile altı ay sonraki dönemi kapsayan boylamsal çalışmalarının sonuçları öznel iyi oluş ile öz-yeterlilik arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak okul sistemlerinin öznel iyi oluş konusunda birikim ve donanımlarını geliştirmeleri, bu konunun akademik başarı için göz ardı edilemeyecek bir hassasiyet taşıdığı söylenebilir. Öznel iyi oluşun okul sistemlerince desteklenmesi olumlu okul iklimleri için aracılık yapacak reel bir olgudur.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Nicel yöntemden yararlanılan bu çalışmada, tarama modellerinden ilişkişel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkişel tarama modeli geçmişte ya da günümüzde var olan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan ve değişkenlerin birlikte değişimini ifade bir araştırma modelidir (Karasar, 2011).

3.2. Araştırma Grubu

Çalışmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Siirt İlinin Pervari ilçesinde bulunan devlet liselerinde öğrenimlerine devam eden 205'i kız, 201'i erkek olmak üzere toplam 406lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında evrenin tümüne ulaşılması hedeflenmiş olup örneklem seçimine gidilmemiştir. Araştırma evrende yer alan öğrencilerin tamamı ile gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak "öz-yeterlilik ve öznel iyi oluş" ölçeklerinin yanı sıra Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

3.3.1. Öz Yeterlilik Ölçeği

Öz-Yeterlilik Ölçeği, Aypay (2010:127) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Maddelerin toplam puanla olan korelasyon katsayıları 0.37 ile 0.59 arasında farklılık göstermektedir. 10 maddenin toplam alfa iç tutarlılık katsayısı 0.83 çıkmıştır. GÖYÖ'nün Türkçe uyarlamasının

geçerlik ve güvenilirlik analizlerinden çıkan veriler 10 maddeden oluşan bu ölçeğin genel öz yeterliliği ölçmede kullanılabilir bir anket olarak nitelendirilebilir (Aypay, 2010:128). Mevcut çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur.

3.3.2. Öznel İyi Oluş Ölçeği

Kern ve arkadaşları (2015:266) tarafından geliştirilen ölçek, bağlılık (engagement), kararlılık (perseverance), iyimserlik (optimism), ilişkili (connectedness) ve mutluluk (happiness) olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Kararlılık, kişinin sorunlarla karşılaşsa dahi amaçlarına doğru gitme hususunda gösterdiği yeteneği ifade eder. İyimserlik boyutu, gelecekte umutlu olma ve gelecek konusunda güvende olduğunu düşünmeyi ifade eder. İyimserlik, eylemlerin olumlu yönünü görmeyi ve olumsuz eylemlerin geçici, dış kaynaklı ve duruma özgü olduğu kanaatine varmayı kapsamaktadır. İlişki, kişinin ilişkilerinden memnun kalması, başka biri tarafından ilgi gördüğü, sevildiği, değer verildiği ve başka birileri için de bu duyguları hissettiği ilişkileri ifade ediyor. Mutluluk boyutu ise anlık duygulardan ziyade kişinin hayatından genelde memnun kalması anlamına gelmektedir (Kern ve diğ., 2015:267). Ölçek, Demirci ve Ekşi (2015:20) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

Ölçekte yer alan maddeler, 1 (hiçbir zaman) ile 5 (her zaman) arasında değişen 5'lik 38 Likert derecelendirmesine göre puanlanmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesinde, her bir boyuttaki puanların ortalaması alınarak 1 ve 5 arasında bir puan hesaplanmış ve bu 5 boyut gösterge paneli yaklaşımı ile raporlanmıştır. Toplamda 20 madde, her boyutta 4 madde bulunan ölçeğe ulaşılabilir en düşük puan 20, en yüksek puan 100'dür ve ters puanlama gerektiren herhangi bir madde bulunmamaktadır.

Araştırmada kullanılan "Lise Öğrencilerinin Öz Yeterlilik Ölçeği" ve "Öznel İyi Oluş Ölçeği"nden alınan puanların dağılımının normal olup olmadığını tespit etme durumunda Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış olup, her iki ölçekten de elde edilen puanların normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak veri sayısı çok fazla (n=406 adet) olduğu için ve öz yeterlilik ve öznel iyi oluş puanlarının çarpıklık-basıklık değerleri (-1.5;+1.5) aralığında yer aldığından gruplar arası farklılığın araştırılmasında T testi kullanılmış, istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin analizinde güven aralığı %95 olarak değerlendirmeye çalışılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Lise öğrencileriyle gerçekleştirilen anket çalışması neticesinde, çıkan verilerin istatistiksel analizinde IBM SPSS 20 programı kullanılmıştır. Lise öğrencilerinin kişisel bilgi dağılımı frekans ve yüzde ile gösterilmiştir.

Araştırmada kullanılan “Lise Öğrencilerin Öz Yeterlilik Ölçeği” ve “Öznel İyi Oluş Ölçeğinden alınan puanların dağılımının normal olup olmadığını tespit etme durumunda Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmış olup, her iki ölçekten elde edilen puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$). Ayrıca veri sayısı yeterli ($n=406$) olduğundan ve öz yeterlilik ve öznel iyi oluş puanlarının çarpıklık-basıklık değerleri (-1;+1) aralığında yer aldığından dolayı analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. İki kategorili gruplar arası farklılığın araştırılmasında t testi kullanılmıştır. Üç ve üçten fazla gruplu değişkenlerde farklılaşan gruplarda ise Anova testi kullanılmıştır. Öznel iyi oluş algıları ile öz yeterlilik algıları arasındaki ilişki basit lineer regresyon ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Ölçeklerin ve alt boyutlarının ilişkisinin yönü Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Alt boyut puanları arasındaki korelasyonlarının boyutları ilişki gücü olarak 0,00-0,25 arası *çok zayıf*, 0,26-0,49 arası *zayıf*, 0,50-0,69 arası *orta*, 0,70-0,89 arası *yüksek* ve 0,90-1,00 arası *çok yüksek* bir şekilde değerlendirilmiştir (Kalaycı, 2010). Ölçeklerin güvenilirliğinde Cronbach Alfa katsayısı kullanılmıştır. Bu araştırmada toplanan veriler ile Cronbach alfa katsayısı genel öz-yeterlilik ölçeği için 0,84 ve öznel iyi oluş ölçeği için 0,86 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre her iki ölçme aracının da iç tutarlılık güvenilirlik katsayılarının yeterince yüksek olduğu söylenebilir. Cronbach Alpha katsayısının güvenilirlik tespitinde ise 0,00-0,40 arası güvenilir olmadığı 0,40-0,60 arası güvenilirliğin düşük, 0,60-0,80 arası oldukça güvenilir ve 0,80-1,00 arası ise yüksek derecede güvenilir olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Özdamar, 2002).

4. BULGULAR

4.1. Lise Öğrencilerinin Öz Yeterlilik Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırma grubunun öz-yeterlilik algılarını belirlemek amacıyla yapılan analizlerin sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Lise Öğrencilerinin Öz Yeterlilik Algıları

	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>	<i>Çarpıklık</i>	<i>Basıklık</i>	<i>Kolmogorov-Smirnov</i>
<i>Öz-yeterlilik algısı(Toplam)</i>	406	3,61	0,80	-,346	,040	0,042 $p=,080$

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde lise öğrencilerin genel öz yeterlilik algısına ait verilerin aritmetik ortalamasının ($\bar{x}=3,61$) olduğu saptanmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre lise öğrencilerin genel öz yeterlilik algısına ilişkin veriler Tablo 2' sunulmuştur.

4.2. Lise Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Genel Öz Yeterlilik Algılarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre genel öze yeterlilik algıları ile ilgili sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Cinsiyet DeğişkenineGöre Genel Öz Yeterlilik Algıları

	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>	<i>t</i>	<i>Sd</i>	<i>P</i>
Öz-yeterlilik algısı	<i>Kız</i>	205	3,57	0,79	-1,063	404	,288
	<i>Erkek</i>	201	3,65	0,81			

Tablo 2'deki verileraraştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre genel öz yeterlilik algılarının farklılaşmadığı görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre kız öğrencilerin($\bar{x}=3,57$) ve erkek öğrencilere ($\bar{x}= 3,65$) göre yüksek olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Lise Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Genel Öz Yeterlilik Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarının cinsiyet değişkenine göre belirlenmesi amacıyla yapılan analizlerin sonuçları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3.Öğrencilerinin Yaş Değişkenine göre Genel Öz Yeterlilik Algıları

<i>Yaş</i>	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>	<i>Sd</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>Fark</i>
<i>15 yaş ve altı</i>	174	3,51	0,74	4, 401	2,104	,080	yok
<i>16 yaş</i>	103	3,71	0,81				
<i>17 yaş</i>	85	3,63	0,88				
<i>18 yaş-19 yaş üstü</i>	44	3,72	0,82				

Tablo 3'teki veriler öğrencilerinin genel öz yeterlilik algılarının yaş değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Öğrencilerin öz-yeterlilik algıları karşılaştırıldığında en yüksek ortalama 19 yaş ve üstü grubuna ait öğrencilerde ($\bar{x}=4,28$) olduğu görülmektedir.Katılımcıların genel öz yeterlilik algılarının anlamlı bir biçimde farklılığın olup olmadığını tespit etmek nedeniyle tek taraflı varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.Ancak ANOVA sonucunda yaş gruplarının genel öz yeterlilik algıları arasında görülen farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

4.4. Lise Öğrencilerinin Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Genel Öz Yeterlilik Algılarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarının Anne eğitim Durumu değişkenine göre değişip değişmediğine yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo. 4. Lise Öğrencilerinin Anne Eğitim Durumu Değişkenine göre Genel Öz Yeterlilik Algısı

Öz-yeterlilik algısı	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	P	fark
a-Okuryazar değil	244	3,56	0,85				
b- Okuryazar veya ilkokul mezunu	102	3,74	0,74				
c-Ortaokul mezunu	44	3,60	0,64	4,401	1,238	,294	yok
d-Lise mezunu	8	3,79	0,88				
e-Üniversite mezunu	8	3,37	0,60				

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerinin öz yeterlilik algıları yaş değişkenine göre kıyaslandığında en yüksek ortalama lise mezunu grubuna ait öğrencilerde ($\bar{x}=3,79$) olduğu görülmektedir. Bunu okuryazar veya ilkokul mezunu grubu ($\bar{x}=3,74$), ortaokul mezunu grubu ($\bar{x}=3,60$) ve okuryazar değil grubu ($\bar{x}=3,56$) izlemekte ve en düşük ortalamaya sahip grubun ise üniversite mezunu ($\bar{x}=3,37$) olduğu görülmektedir.

4.5. Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Genel Öz Yeterlilik Algılarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarının Baba eğitim Durumu değişkenine göre değişip değişmediğine yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo. 5. Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Durumu Değişkenine göre Genel Öz Yeterlilik Algıları

Baba eğitim durumu	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	p	Fark
a-Okuryazar değil	60	3,34	0,79				
b-Okuryazar veya ilkokul mezunu	147	3,80	0,78				a-b
c-Ortaokul mezunu	130	3,51	0,83	4,401	4,571	,001	b-c
d- Lise mezunu	53	3,68	0,70				
e- Üniversite mezunu	16	3,53	0,65				

Lise öğrencilerinin öz-yeterlilik görüşleri baba eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde en yüksek ortalama okuryazar veya ilkokul mezunu grubuna ait öğrencilerde ($\bar{x}=3,80$) olduğu görülmektedir. Bunu lise mezunu grubu ($\bar{x}=3,68$), üniversite mezunu grubu ($\bar{x}=3,53$) ve ortaokul mezunu grubu ($\bar{x}=3,51$) izlemekte ve en düşük ortalama ise okuryazar değil grubu ($\bar{x}=3,34$) olduğu görülmektedir. Katılımcıların genel öz yeterlilik düzeylerinin anlamlı bir biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek taraflı varyans analizi kullanılmıştır. Varyans analizi neticesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($F=4,571$; $p<0,05$). Yapılan post-hoc çoklu karşılaştırma analizleri sonucunda farklılığın okuryazar veya ilkokul mezunu kategorileri arasında olduğu saptanmıştır.

Yapılan Anova testi baba eğitim durumu okuryazar ya da ilkokul mezunu olan katılımcıların öz yeterlilik algılarının, baba eğitim durumu okuryazar olmayan katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

4.6. Lise Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algılarının belirlemeye yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Lise Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş

	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>	<i>Çarpıklık</i>	<i>Basıklık</i>	<i>Kolmogorov-Smirnov</i>
<i>Öznel iyi oluş algısı (toplam)</i>	406	3,49	0,75	-,368	,140	0,035 $p=,200$

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde lise öğrencilerin öznel iyi oluş algılarına ait puanların aritmetik ortalaması ($\bar{x} =3,49$) ve standart sapması ($Ss=0,75$) tespit edilmiştir. Ayrıca çarpıklık-basıklık ve Kolmogorov-Smirnov test değerlerine göre puan dağılımının normal olduğu görülmüştür.

4.7.Lise Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Öznel İyi Oluş Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algılarının cinsiyet değişkenine göre değişip değişmediğine yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Lise Öğrencilerinin Cinsiyet Değişkenlerine Göre Öznel İyi Oluş Algısı

	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
<i>Öznel iyi oluş algısı</i>	<i>Kız</i>	205	3,50	0,76	0,443	0,633
	<i>Erkek</i>	201	3,47	0,74		

Tablo 7’de Lise öğrencilerin cinsiyet durumuna göre öznel iyi oluş algı düzeyleri karşılaştırıldığında kız öğrenciler ($\bar{x}=3,50$) ve erkek öğrencilerin ($\bar{x}= 3,47$) algılarının benzer oldukları ve cinsiyet değişkenine göre öznel iyi oluş algısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

4.8.Lise Öğrencilerinin Yaş Değişkenine Göre Öznel İyi Oluş Algularına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algılarının yaş değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik yapılan analizlerin sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Yaş Değişkenlerine Göre Öznel İyi Oluş Algısı

Yaş	N	$\bar{x}$	Ss	sd	F	p	fark
a-15 yaş ve altı	174	3,56	0,68				
b-16 yaş	103	3,49	0,77	3,402	2,502	,042*	a-c
c-17 yaş	85	3,30	0,83				
d-18 yaş ve 19 yaş üstü	44	3,62	0,72				

*(p<0,05)

Tablo 8’de Lise öğrencilerin gruplandıkları yaş seviyelerine göre öznel iyi oluş düzeyleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalama 19 yaş ve üstü grubuna ait öğrencilerde ($\bar{x}=4,04$) olduğu görülmektedir. Bunu 15 yaş ve altı grubu ($\bar{x}=3,56$), 16 yaş grubu ($\bar{x}=3,49$) ve 18 yaş grubu ($\bar{x}=3,47$) izlemekte ve en düşük ortalama ise 17 yaş ve altı grubu ($X=3,30$) olduğu görülmektedir. Katılımcıların genel öz yeterlilik düzeylerinin anlamlı bir biçimde farklılığın olup olmadığını tespit etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi kullanılmış ve anlamlı bir fark olduğu görülmüştür (F=2,502; p<0,05). Post-hoc çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre bu farkın 15 yaş ve altındaki grup ile 17 yaş grubu arasında olduğu belirlenmiştir.

4.9.Lise Öğrencilerinin Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Öznel İyi Oluş Algularına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algılarının Anne Eğitim Durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Lise Öğrencilerinin Anne Eğitim Durumu Değişkenlerine göre Öznel İyi Oluş Algısı

Anne eğitim durumu	N	$\bar{x}$	Ss	sd	F	p	fark
a-Okuryazar değil	244	3,48	0,73				a-e
b-Okuryazar veya ilkokul mezunu	102	3,56	0,72				b-e
c-Ortaokul mezunu	44	3,45	0,81	4,401	2,836	,024	
d-Lise mezunu	8	3,73	0,95				
e-Üniversite mezunu	8	2,69	0,83				

Tablo 9’da Lise öğrencilerin gruplandıkları anne eğitim durumu seviyelerine göre öznel iyi oluş düzeyleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalama lise mezunu grubuna ait öğrencilerde ($\bar{x}=3,73$) olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi neticesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar hesaplanmıştır. Farklılığın üniversite mezunu grubunda olduğu bulunmuştur. Yapılan Anova testi sonucunda katılımcıların anne eğitim durumu değişkenine göre iyi oluş düzeyi arasında $p=0,024 < 0,05$ olduğundan anlamlı bir farklılık ($F= 2,836; p=0,024 < 0,05$) tespit edilmiştir.

4.10. Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Durumu Değişkenine Göre Öznel İyi Oluş Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algılarının Baba Eğitim Durumu değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen analiz sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Lise Öğrencilerinin Baba Eğitim Durumu Değişkenlerine Göre Öznel İyi Oluş Algısı

Baba eğitim durumu	N	$\bar{x}$	Ss	Sd	F	p	fark
a-Okuryazar değil	60	3,37	0,65				
b-Okuryazar veya ilkokul mezunu	147	3,61	0,73				c-d
c-Ortaokul mezunu	130	3,37	0,78	4,401	4,035	,003	
d-Lise mezunu	53	3,68	0,66				
e-Üniversite mezunu	16	3,15	0,96				

Tablo 10’da Lise öğrencilerin gruplandıkları baba eğitim durumu seviyelerine göre öznel iyi oluş düzeyleri karşılaştırıldığında en yüksek ortalama lise mezunu ($\bar{x}=3,68$) olduğu görülmektedir. En düşük ortalama ise üniversite mezunu grubu ($\bar{x}=3,15$) olduğu görülmektedir. Yapılan Anova testi sonucunda katılımcıların baba eğitim durumu değişkenine göre öz yeterlilik algısı arasında ($p=0,003 < 0,05$) olduğundan anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Anova testi sonucunda yapılan Post-Hoc Testi incelendiğinde ise baba eğitim durumu lise mezunu olan katılımcıların öznel iyi

oluş düzeylerinin, baba eğitim durumu ortaokul mezunu olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

4.11. Lise Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Algılarının Öz Yeterlilik Algılarını Yordamasına İlişkin Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algıları ile genel öz-yeterlilik algıları arasında doğrusal bir ilişki vardır ($r=,572$; $p<0,01$). Ayrıca hem genel öz-yeterlilik hem de öznel iyi oluş puanları normal dağılım göstermektedir. Bu nedenle regresyon varsayımlarının karşılandığı söylenebilir. Öznel iyi oluş algılarının genel öz-yeterlilik algılarını yordamasına ilişkin regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($F=196,77$; $p<0,01$). Regresyon katsayıları ve anlamlılık düzeyleri Tablo 11’ de sunulmuştur.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Genel Öz Yeterlilik Algısı ve Öznel İyi Oluş Algısı Arasındaki Regresyon Analizi

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize katsayılar	t	P
	B	Std. hata	Beta		
(Sabit)	1,481	,155		9,539	,000
Öznel iyi oluş	,611	,044	,572	14,027	,000

$R=,572$; $R^2=,328$; $F=196,77$; $p=,000$ Bağımlı değişken=Genel öz-yeterlilik

Öznel iyi oluşun öz-yeterliliği yordayıp yordamadığını ortaya koymak amacıyla yapılan basit regresyon analizi sonucunda öğrencilerin öznel iyi oluş algıları onların genel öz yeterlilik algılarını pozitif yönde ve anlamlı şekilde yordadığı görülmektedir ($B=0,611$; $t=14,027$; $p<0,01$). Yordamaya ilişkin determinasyon katsayısı $R^2=,328$ olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algıları onların öz-yeterlilik düzeylerindeki değişimin yaklaşık %33’ünü oluşturduğu görülmekte ve anlaşılmaktadır.

5. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma lise öğrencilerinin öz-yeterlilik ve öznel iyi oluşlarının cinsiyet, yaş, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumuna göre değişip değişmediğini ve öznel iyi oluşun öz-yeterliliği ne kadar yordadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen analiz sonuçları lise öğrencilerinin öz-yeterlilik düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma bulguları lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarının bazı demografik özelliklerden etkilendiğini ve öznel iyi oluşun öğrencilerin öz-yeterlilik düzeyini anlamlı ve pozitif yönde yordadığını göstermektedir.

Araştırma bulguları lise öğrencilerinin öz-yeterliliklerine yönelik algı düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde araştırmamızın sonuçlarıyla örtüşen çalışmalar söz konusudur. Örneğin, Erdoğan ve Yüzbaşı (2018) yaptıkları çalışmada lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarının yüksek düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuç lise öğrencilerinin sahip oldukları potansiyel konusunda olumlu görüşe sahip olduklarını göstermektedir. Lise çağındaki öğrencilerin yaş aralığı dikkate alındığında toplumu her açıdan şekillendirecek kitleyi temsil ettikleri aşikârdır. Bu noktadan hareketle mevcut durumun ülkemiz açısından ümit verici bir durum olduğu söylenebilir. Araştırmaya konu olan grubu oluşturan öğrencilerin yaşadığı coğrafyada geleneksel ilişkilerin daha yoğun yaşandığı ve dolayısıyla öz-benlik ve öz-yeterlilik gibi olumlu özelliklerin daha düşük olması beklenir oysaki mevcut araştırmada lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarını yüksek olduğu görülmüştür. Mevcut sonuç öğrencilerimizin akademik olarak başarılı olacaklarının bir teminatı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Lent ve arkadaşları (1984:359) öz-yeterlilik düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik olarak daha başarılı olduklarını ileri sürmektedir. Benzer şekilde Aktürk ve Aylaz (2013:181) öz-yeterlilik ile akademik başarı arasında yakın bir ilişki bulgulamışlardır. Lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algıları cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde erkek öğrencilerin öz-yeterlilik algılarının kız öğrencilerin öz-yeterlilik algılarına göre daha yüksek olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Literatürde öğrenci algılarının cinsiyetten nasıl etkilendiğine dair çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Certel ve arkadaşlarının (2015:313) gerçekleştirdikleri araştırma bulgularına göre erkek ve kız öğrencilerin öz-yeterlilik algılarının birbirine çok yakın olduğunu belirlemişlerdir. Alanyazında cinsiyetin öz-yeterlilik üzerinde belirleyici olduğunu bulgulayan çok sayıda araştırma mevcuttur (Bacchini ve Magliulo, 2003; McKenzie, 1999; Vardarlı, 2005; Kumar ve Lal, 2006; Aypay, 2010; Morgil, Seçken ve Yücel, 2004). Araştırma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin öz-yeterlilik algılarının kız öğrencilerin öz-yeterlilik algılarına göre daha yüksek olduğu bulgulamıştır (Eaton ve Bradly, 2008; Morgil, Seçken ve Yücel, 2004). Mevcut araştırma bulguları cinsiyetin öz-yeterlilik üzerinde belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır. Alanyazında bu sonuçla çelişen çalışma bulguları söz konusudur. Örneğin Santos ve arkadaşlarının (2014:11) çalışma sonuçları cinsiyetin öz-yeterlilik belirleyici olduğunu göstermektedir.

Düşük bir düzeyde de olsa erkek öğrencilerin öz-yeterlilik algılarının kız öğrencilerin öz-yeterlilik algılarına göre daha yüksek olması çalışmanın gerçekleştiği evrenin kültürel dokusuyla açıklanabilir. Söz konusu çevre geleneksel yaşam tarzının hüküm sürdüğü ve kadınların sosyal yaşamdan izole oldukları bir çevredir. Böylesi kısıtlayıcı bir çevrede ve ikincil bir konumda yetişen kız çocukların öz-yeterlilik algılarının olumsuz etkilenmesi doğal bir sonuç olarak karşılanmalıdır.

Araştırmamızın anne-baba eğitim durumuna yönelik analizler ilginç ve beklenmedik sonuçlara kaynaklık etmektedir. Anne-baba eğitim durumu değişkeni ile ilgili elde edilen en çarpıcı sonuç ebeveynleri okuryazar veya ilkökul mezunu olan öğrencilerin en yüksek ortalamaya sahip olmalarıdır. Anne eğitim düzeyi üniversite mezunu olan öğrencilerin öz-yeterlilik algılarının en düşük seviye sahip olmaları araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biridir. Araştırma sonuçları anne-baba eğitim durumunun lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algılarında belirleyici bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Varyans analizi neticesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar hesaplanmıştır. Yapılan Anova testi baba eğitim durumu okuryazar ya da ilkökul mezunu olan katılımcıların öz yeterlilik algılarının, baba eğitim durumu okuryazar olmayan katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlar arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan analizler ‘sık sık’ değer aralığında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Demografik değişkenlerin öznel iyi oluş üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Mevcut araştırma bulgularına göre lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algıları cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde kız ve erkek öğrencilerin öz-yeterlilik algılarının birbirine yakın oldukları görülmektedir. Alanyazında bu sonuçla çelişen çalışmalar vardır. Örneğin Santos ve arkadaşlarının (2014:7) araştırma sonuçları cinsiyetin öznel iyi oluş açısından belirleyici olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları incelendiğinde genel olarak erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek öznel iyi oluş algısına sahip oldukları görülmektedir. Katja ve arkadaşlarının (2002:243) ve Eryılmaz ve Ercan (2011:143) lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarının bulgularına erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek öznel iyi oluş düzeylerine sahip olduklarını göstermektedir. Alanyazında çalışma bulgularımızla çelişen sonuçlar söz konusudur. Şirin ve Ulaş’ın (2015:291) araştırma bulguları kız ve erkek öğrencilerin öz-yeterlilik algıları arasında kız öğrencilerin lehine anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Yine Lu’nun (2010:62) Tayvan’da gerçekleştirdiği araştırma bulguları, mevcut çalışma sonuçlarının tersine bulgular ortaya koymuştur. Söz konusu çalışmada kız öğrencilerin öznel iyi oluş algıları erkek öğrencilerin öznel iyi oluş algılarından daha yüksek çıkmıştır.

Anne ve baba eğitim durumunun lise öğrencilerinin öznel iyi oluş algılarını etkilediği görülmektedir. Başka bir deyişle anne ve babanın eğitim düzeyi öğrencilerin öznel iyi oluşlarını bir dereceye kadar etkilemektedir. Ancak bu etkinin beklenen yön ve düzeyde olmadığı görülmektedir.

Normal koşullarda anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin öznel iyi oluşlarının da bundan olumlu olarak etkilenmesi beklenir ancak mevcut sonuçlar bu beklentiyi karşılamamaktadır. Buna göre anne ve babası üniversite mezunu grubundaki öğrencilerin en yüksek öznel iyi oluş düzeyine sahip olmaları beklenirken bu oranın düşük düzeyde çıkması ilginç ve olağan dışı bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada lise öğrencilerinin öz-yeterlilik algıları ile öznel iyi oluş düzeyleri arasında güçlü ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuçlar öznel iyi oluşun öz-yeterliliği güçlü ve anlamlı bir şekilde yordadığını diğer bir ifadeyle öznel iyi oluşun öğrencilerin öz-yeterlilik düzeylerindeki değişimi büyük oranda açıkladığını göstermektedir. Santos ve arkadaşlarının (2014:11) çalışma bulguları mevcut araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Benzer bir şekilde Santos ve arkadaşlarının (2014:11) yaptıkları araştırmada öz-yeterlilik ile öznel iyi oluş arasında pozitif bir korelasyon tespit edilmiştir. Alanyazında konu ile ilgili yapılan başka araştırma sonuçları ile mevcut çalışmada ulaşılan bulguların sonuçlarının örtüştüğü görülmektedir (Magaletta ve Oliver, 1999; Singh ve Udainiya, 2009; Certel vd., 2015; İkiz ve Telef, 2013).

Regresyon analizleri incelendiğinde öznel iyi oluşun öz-yeterliliğin gelişmesinde önemli ve belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle lise öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeylerinin onların öz-yeterlilik düzeylerinin pozitif yönde anlamlı bir yordayıcı olduğu yani öğrencilerin öznel iyi oluş düzeyleri arttıkça öz-yeterlilik düzeylerinin de arttığı bulgusuna ulaşılmıştır. Souza ve arkadaşları (2014), Özbay ve diğerleri (2012:332), Strobel Tumasjan ve Spörrle'nin (2011) araştırma sonuçları da benzer yöndedir.

Bu sonuçlardan hareketle öznel iyi oluşun öğrencilerin kendilerine güven duyma, zorluklarla mücadele etme, geleceklerini tasarlama, planlama ve gerçekleştirme noktasında etkili bir araç olacağını ve bunun onların öz-yeterlilik düzeylerini olumlu bir şekilde etkileyeceğini ileri sürmek mümkündür. Nitekim öz-yeterliliğin, bireyin zorluklara karşı duruşunu, çabalarının seviyesini, performansının belirlenmesinde ve benlik algısı yüksek bireylerin yetiştirilmesinde öz-yeterliliğin etkili bir araç olduğu bilinen bir olgudur (Coleman ve Karraker, 1998; Zimmerman, 2000; Pajares ve Valiante, 1997; Schriver ve Czerniak, 1999; Schunk, 2003; DiClemente vd., 1985; Arseven, 2016).

Ortaya çıkan sonuç eğitim kurumlarının temel amacı olan akademik başarı ile öznel iyi oluş arasında güçlü bir bağ olduğunu ortaya koyması bakımından da anlamlıdır. Öznel iyi oluş,öz-yeterlilik düzeyini arttırarak öğrencilerin kapasite ve potansiyellerine yönelik güvenlerinin artmasına (Lent vd., 1984; Schriver ve Czerniak 1999; Ryff, 1989), bunun yanında gerek yaşam

mücadelesinde gerekse öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorluklara karşın daha direngen olmalarını (Bandura, 1977; Zimmerman vd.,1992; Schunk, 2003; Pajares ve Valiante, 1997), bunun yanında başkalarıyla dayanışma içinde olmalarını (Schunk, 2003; Kotaman, 2008; Ryan vd., 1998) ve öğrenme sürecine daha iyi motive olmalarını (Zimmerman vd. 1992; Bandura, 1977; Zimmerman, 2000) sağlamaktadır. Öznel iyi oluş öz-yeterliliği olumlu yönde etkileyerek bireylerin daha az stres yaşamalarına aracılık etmektedir (Cicognani vd, 2008; Natovová ve Chýlová, 2014). Bütün bulguları, ortaya çıkan sonucun nedeni olarak değerlendirmek mümkündür.

Araştırma bulguları öğretmenler açısından da önemli mesajlar barındırmaktadır. Eğitim ve öğretim kurumları olan okulların öğrencilerin bilişsel sosyal ve duygusal gelişimlerine önemli katkıları olduğu bilinmektedir (Santos vd, 2014:12). Yine okulların bu misyonlarını gerçekleştirmelerinin ancak öğretmenler aracılığıyla mümkün olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri araştırma sonuçlarıyla ispatlanan öz-yeterlilik ve öznel iyi oluş düzeylerinin gelişmesi ve artırılması noktasında öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bu amaçla öğretmenlerin çocukların öz-yeterlilik ve öznel iyi oluşlarında kritik role sahip olan aileler ile sağlıklı ve etkili bir işbirliği kurmalarının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Çünkü öz-yeterlilik ile aile katılımı arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur (Yap ve Baharudin, 2016:267).

Son olarak okul yöneticilerinin öğrencilerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri olanakları yaratmak için istekli olmaları, velilerinde gençlerin kendilerini özgürce ifade edebilecekleri demokratik ortamlar oluşturmaları önem arz eden hususlardır.

KAYNAKLAR

- Angner, E. (2011). The evolution of eupathics: The historical roots of subjective measures of well-being *International Journal of Wellbeing*, 1(1), 4-41.
- Aktürk, Ü., Aylaz, R. (2013). "Bir ilköğretim okulundaki öğrencilerin öz yeterlilik düzeyleri". Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 6 (4):177-183.
- Arseven, A. (2016). Öz-yeterlilik: Bir kavram analizi. *Electronic Turkish Studies*, 11(19). 63-80.
- Aypay, A. (2010). The Adaptation Study of General Self-Efficacy (GSE) Scale to Turkish. *Inonu University Journal of the Faculty of Education* , 11(2). 113-131.
- Bacchini, D., & Magliulo, F. (2003). Self-image and perceived self-efficacy during adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 32(5), 337-349.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. Vol. 4, No. 2, 191-215.
- Bandura, A. (1989). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Advances in Behaviour Research and Therapy*. Volume 1, Issue 4, Pages 139-161.

- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachandran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4,71-81). New York: Academic Press. (Reprinted in H. Friedman [Ed.], *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press.
- Bech, P. (1990). Measurement of psychological distress and well-being. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 54(2-3), 77-89.
- Benight, C. C., & Bandura, A. (2004). Social cognitive theory of posttraumatic recovery: The role of perceived self-efficacy. *Behaviour research and therapy*, 42(10), 1129-1148.
- Blevins, C. E., Farris, S. G., Brown, R. A., Strong, D. R., & Abrantes, A. M. (2016). The role of self-efficacy, adaptive coping, and smoking urges in long-term cessation outcomes. *Addictive disorders & their treatment*, 15(4), 183
- Certel, Z.; Bahadır, Z.; Saracaloğlu, Seda, A. & Varol, Rana, S. (2015). Lise öğrencilerinin öz-yeterlikleri ile öznel iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi Journal of Research in Education and Teaching*. Cilt:4 Sayı:2. 307.318.
- Cicognani, E., Albanesi C., & Zani, E. (2008). The impact of residential context on adolescents' subjective well being. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 18, 558-575.
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1998). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental review*, 18(1), 47-85.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction. *Journal of happiness studies*, 9(1), 1-11.
- DiClemente, C. C., Prochaska, J. O., & Gibertini, M. (1985). Self-efficacy and the stages of self-change of smoking. *Cognitive Therapy and Research*. 9.181-200.
- Diener, E., & Lucas, R. E. (1999). Personality and subjective well-being. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: Foundations of hedonic psychology*, New York: Russell Sage Foundation. 213. 229.
- Demirci, İ., & Ekşi, F. (2015). Ergenler için beş boyutlu iyi oluş modeli: EPOCH ölçeği'nin Türkçe formunun geçerliği ve güvenilirliği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 9-30.
- Denovan, A., & Macaskill, A. (2017). Stress and subjective well-being among first year UK undergraduate students. *Journal of Happiness Studies*, 18(2), 505-525.
- Eaton, R. J., & Bradley, G. (2008). The role of gender and negative affectivity in stressor appraisal and coping selection. *International Journal of Stress Management*, 15(1), 94-115.
- Edmondson, O. J., & MacLeod, A. K. (2015). Psychological well-being and anticipated positive personal events: Their relationship to depression. *Clinical psychology & psychotherapy*, 22(5), 418-425.
- Erdoğan, M. Y., & Yüzbaşı, D. (2018). Lise Öğrencilerinin Okula Bağlılık İle Genel Öz-Yeterlilik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 32(1). 205-227.
- Erol, M., & Dilek, A. T. (2016). Eyleme geçiren bir katalizör: Öz yeterlik algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)* 31(4): 711-723
- Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2011). Öznel iyi oluşun cinsiyet, yaş grupları ve kişilik özellikleri açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(36). 139-151.
- Godding, P. R., & Glasgow, R. E. (1985). Self-efficacy and outcome expectations as predictors of controlled smoking status. *Cognitive Therapy and Research*, 9(5), 583-590.

- Goodman, F. R., Disabato, D. J., Kashdan, T. B., & Kauffman, S. B. (2018). Measuring well-being: A comparison of subjective well-being and Perma. *The Journal of Positive Psychology, 13*(4), 321-332.
- İ. Haldun (2015). Mukkadime 1. (Çeviri, Turan Dursun). İstanbul: Kaynak yayınları.
- İkiz, E.& Telef, B. B. (2013). The effects of socioeconomic status and gender besides the predictive effect of self-efficacy on life satisfaction in adolescence. *International Journal of Social Science, 6*(3), 1201-1216.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (Vol. 5). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları
- Katja, R., Päivi, Å. K., Marja-Terttu, T., & Pekka, L. (2002). Relationships Among adolescent subjective well-being, health behavior, and school satisfaction. *Journal of School Health, 72*(6), 243-249.
- Kern, M. L., Waters, L. E., Adler, A., & White, M. A. (2015). A multidimensional approach to measuring well-being in students: Application of the PERMA framework. *The journal of positive psychology, 10*(3), 262-271.
- Kotaman, H. (2008). Özyeterlilik inancı ve öğrenme performansının geliştirilmesine ilişkin yazın taraması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(1), 111-133.
- Kumar, R. ve Lal, R. (2006). The role of self-efficacy and gender difference among the adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, 32*(3), 249-254.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Larkin, K. C. (1984). Relation of self-efficacy expectations to academic achievement and persistence. *Journal of counseling psychology, 31*(3). 356-362.
- Lu, L. (2010). Who is happy in Taiwan? The demographic classifications of the happy person. *Psychologia, 53*(2), 55-67.
- Magaletta, P. R., & Oliver, J. M. (1999). The hope construct, will, and ways: Their relations with self-efficacy, optimism, and general well-being. *Journal of Clinical Psychology, 55*(5), 539-551.
- McKenzie, J. K. (1999). Correlation between self-efficacy and self-esteem in students. Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master of Science Degree with a Major in. The Graduate College University of Wisconsin-Stout.
- Morgil, İ., Seçken, N. ve Yücel, A. S. (2004). Kimya öğretmen adaylarının öz-yeterlilik inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *BAÜ Fen Bil. Enst. Dergisi, 6*(1), 62-72.
- Natovová, L., & Chýlová, H. (2014). Is there a relationship between Self-efficacy, Well-being and Behavioural Markers in Managing Stress at University Students?. *Journal on efficiency and responsibility in education and science, 7*(1), 14-18.
- Özbay, Y., Palancı, M., Kandemir, M., & Çakır, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının duygusal düzenleme, mizah, sosyal öz-yeterlilik ve başa çıkma davranışları ile yordanması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(2), 325-345.
- Özdamar, K. (2002). Paket programlarla istatistiksel veri analizi-1. 4. Baskı. *Eskişehir: Kaan Kitabevi*.
- Pajares, F., & Valiante, G. (1997). Influence of self-efficacy on elementary students' writing. *Journal of Educational Research, 90*(6), 353-360.
- Roothman, B., Kirsten, D. K., & Wissing, M. P. (2003). Gender differences in aspects of psychological well-being. *South African journal of psychology, 33*(4), 212-218.
- Ryan, A. M., Gheen, M. H., & Midgley, C. (1998). Why do some students avoid asking for help? An examination of the interplay among students' Academic Efficacy, Teachers' Social-Emotional Role, and the Classroom Goal Structure. *Journal of Educational Psychology, 90*(3). 528-535

- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Santos, M. C. J., Magramo Jr, C. S., Oguan Jr, F., & Paat, J. J. (2014). Establishing the relationship between general self-efficacy and subjective well-being among college students. *Asian journal of management sciences & education*, 3(1), 1-12.
- Schrivier, M., & Czerniak, C. M. (1999). A comparison of middle and junior high science teachers' levels of efficacy and knowledge of developmentally appropriate curriculum and instruction. *Journal of Science Teacher Education*, 10(1), 21-42.
- Schunk, D. H. (2003). Self-efficacy for reading and writing: Influence of modeling, goal setting, and self-evaluation. *Reading & Writing Quarterly*, 19(2), 159-172.
- Schopenhauer, A. (2010). *Hayatın Anlamı*, (Çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: *Say Yayınları*.
- Singh, B., & Udainiya, R. (2009). Self-efficacy and well-being of Adolescents. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35(2), 227-232
- Shadel, W. G., Martino, S. C., Setodji, C., Cervone, D., & Witkiewitz, K. (2017). Does self-efficacy causally influence initial smoking cessation? An experimental study. *Addictive behaviors*, 73, 199-203.
- Sheldo, K, King, L. (2020). Pozitif psikoloji neden gereklidir? (Yusuf Arslan, Çev.). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1) , 124-126.
- Sivis-Cetinkaya, R. (2013). Turkish college students' subjective wellbeing in regard to psychological strengths and demographic variables: Implications for college counseling. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 35(4), 317-330.
- Souza, L. A. S. D., Torres, A. R. R., Barbosa, G. A., Lima, T. J. S. D., & Souza, L. E. C. D. (2014). Self-efficacy as a mediator of the relationship between subjective well-being and general health of military cadets. *Cadernos de Saúde Pública*, 30, 2309-2319.
- Strobel, M., Tumasjan, A., & Spörrle, M. (2011). Be yourself, believe in yourself, and be happy: Self-efficacy as a mediator between personality factors and subjective well-being. *Scandinavian Journal of psychology*, 52(1), 43-48.
- Şirin, A., & E, Ulaş. (2015). Ortaokul öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile karakter eğitimi uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 279-307.
- Vardarlı, G. (2005). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin öz-yeterlik düzeylerinin yordanması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Yap, S. T., & Baharudin, R. (2016). The relationship between adolescents' perceived parental involvement, self-efficacy beliefs, and subjective well-being: A multiple mediator model. *Social Indicators Research*, 126(1), 257-278.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary educational psychology*, 25(1), 82-91.
- Zimmerman, B. J., Bandura, A., & Martinez-Pons, M. (1992). Self-motivation for academic attainment: The role of self-efficacy beliefs and personal goal setting. *American educational research journal*, 29(3), 663-676.

TÜRKİYE’DE BANKALARIN WEB SAYFASI UYGULAMALARINDA FİNANSAL OKURYAZARLIK İÇERİĞİ**(Dr. Öğr.Üyesi Adem ÖZBEK, ademozbek6961@gmail.com)****ÖZET**

Bilginin elde biçimine bağlı olarak, ekonomik sistem içerisinde önemli yeri olan finansal piyasalar ile bu piyasalardan fon talep eden bireyler arasında bilgi asimetrisi sorunu mevcuttur. Bu sorunun çözümüne yönelik bankalar tarafından bireylere, finansal ürünlerin kullanımı, maliyeti, riskleri ve faydaları ile ilgili bilgilendirmeler yapılarak, onların finansal farkındalıklarının artırılmasına imkân sağlanmalıdır.

Bu çalışmada, finansal bilginin paylaşılması ve kullanılması bağlamında Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların bireylere sağlamış oldukları hizmetlerin yeterliliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, finansal okuryazarlık boyutu altında bankaların bireylere sundukları hizmetler, ürünler ile ilgili aktardıkları bilgilendirmeler ve sağlanan eğitim imkânları araştırılmıştır. Araştırma başlıklarına bağlı olarak değerlendirmeye alınan veriler, bankaların web sayfalarından elde edilmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda, bankaların web sayfalarında, finansal eğitim ve finansal okuryazarlık içerikli bilgilerin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan bankaların, gelecek nesiller adına çocuklara yönelik sağlanacak finansal eğitim içerikli görsellere ve bireylerin finansal okuryazarlık seviyesini belirlemeye yönelik anket uygulamalarına daha fazla önem vermeleri tavsiyelerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Piyasa, Bankalar, Finansal Okuryazarlık, Finansal Eğitim, Web

FINANCIAL LITERACY ORIENTATION IN WEB PAGE OF BANKS IN TURKEY**ABSTRACT**

Depending on the way information is obtained, there is an information asymmetry problem between financial markets, which have an important place in the economic system, and individuals who request funds from these markets. This problem by banks to individuals for the solution, the use of financial products, costs, made disclosures about the risks and benefits should be provided the opportunity to increase their financial awareness.

In this study, the financial information to be shared and utilized in the context of the adequacy of services they provide to individuals by banks operating in Turkey was aimed to determine. In this context, under the dimension of financial literacy, the services provided by banks to individuals, the information they convey about the products and the training opportunities provided were investigated. The data evaluated based on the research titles were obtained from the web pages of the banks. As a result of the evaluation of the data obtained, it was observed that the information on financial education and financial literacy on the web pages of the banks was insufficient. On the other hand, it was recommended that banks pay more attention to the visuals with financial education content to be provided for children on behalf of future generations and to the survey applications to determine the financial literacy level of individuals.

Key Words: Financial Market, Banks, Financial Literacy, Financial Education, Web

1. GİRİŞ

Tüketiciler, günlük olarak olağanüstü karmaşık finansal kararlar vermekte, buna karşılık yaptıkları ekonomik seçimler karşılığında oldukça zayıf bilgilendirildiklerine dair kanıtlar artmaktadır (Lusardi, 2008). Bilgiye dayalı olmayan her karar özellikle de ekonomik yaşamda önemli sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların azaltılmasında ekonominin temel birimi olan bireylere ve ekonomik sistemin temel unsuru olan bankalara önemli görevler düşmektedir. Doğru finansal adımların atılması, finansal piyasalardan faydalanan birey sayısının ve finansal tabana yayılmanın artması, bireylerin finansal bilgiyi talep, finansal piyasa aktörlerinin ise finansal bilgiyi arz etmelerine bağlıdır.

Lusardi ve Mitchell (2007), finansal okuryazarlığı, duyarlı tasarruf ve yatırım kararları vermek için gerekli olan en temel ekonomik kavram olarak nitelendirmişlerdir. Finansal okuryazarlık, çok geniş bilgi ve davranış içeren bir kavram olmakla beraber, geçerliliği, gelir veya servetten bağımsız olarak tüm tüketicilere yöneliktir (Bonga ve Mlambo, 2016:69). Finansal okuryazarlık ve finansal yeterlilik seviyesi yüksek olan bireyler, ekonomik sistemin önemli bir parçası olmaktadır. Çünkü daha fazla bilgi, bireylerin daha akılcı finansal kararlar almalarına, borçlanma, tasarruf veya yatırım hatalarını azaltmalarına yardımcı olur. Lusardi ve diğ. (2017), finansal okuryazarlığın, yoksulları güçlendirmeye ve eğitmeye yardımcı olduğunu, böylelikle maksimum fayda elde etmek için bilinçli kararlar verebilmelerini, farklı finansal ürünleri değerlendirebilmelerini sağladığını ifade etmişlerdir.

Bankalar, finansal piyasalar ve bu piyasalardaki ürünler hakkında yeterli bilgisi olmayan mevduat sahiplerinin birikimlerini, kaynak ihtiyacı olanlara yönlendirmede uzmanlaşmış birimlerdir (Cengiz, 2010: 155). Finansal piyasalarda bankalar, ekonomik birimler için borçlanma ve yatırım hizmetlerini yerine getirmektedirler.

Ekonomik sistem içerisinde finansal güç durumu dikkate alındığında en zayıf olarak görülen ekonomik birim bireylerdir. Gelişmiş kredi piyasalarında son derece önemli zorluklar ortaya çıkmış, bu nedenle de müşteriler daha fazla finansal bilgiye sahip olarak fayda elde edebileceklerdir (Dünya Bankası, 2009). Gelişen teknolojiye ve ihtiyaçlara bağlı olarak karmaşık yapıya dönüşen bu piyasalarda özellikle de bankalara önemli görevler düşmektedir. Kredi verme sürecinde bilginin elde edilmesi ve aktarılması, bankaların temel görevlerinden birisidir. Dolayısıyla finansal piyasalarda finansal ürünlerle ilgili bilgi probleminin çözümünde bankaların önemi büyüktür (Bernanke, 1993:53).

Bankalar, birikimlerini mevduat hesaplarında tutmak isteyen müşterilerine, birikimlerinin güvencesi hakkında teminat vermektedirler. Verilen bu teminat beraberinde bir takım riskleri de getirmektedir. Bu risklerin en önemlilerinden birisi, bu tasarrufları talep eden kredi kullanıcıları hakkındaki bilgi eksikliğidir. Buradaki bilgi eksikliği iki şekilde ifade edilir. Birincisi, fon kullanmak isteyen bireylerin finansal ürünler hakkındaki bilgi eksikliği, ikinci ise bankaların, müşterilerin finansal bilgi düzeyleri hakkındaki bilgi eksikliği. Nasıl, tasarruf sahipleri birikimleri ile ilgili, bankadan faiz kazancı sağlıyorsa, bu tasarrufları talep edenlerin de bir fayda elde etmesi mükemmel işleyen bir finansal piyasa adına önemlidir. Bu nedenle bankalar, ifade edilen faydanın sağlanmasında, bireylere gerekli olan bilgiyi kazandıracak taraf olmalıdır.

Bankaların, ekonomik sistemde finansal ürünü arz edenlerin tek taraflı olarak değil finansal ürünleri talep edenlerinde faydalarının artırılabilceği bir organizasyon yapısını oluşturmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda finansal okuryazarlığın geliştirilmesi ile ilgili faaliyetleri yayma, müşterileri finansal ürünlerin özellikleri, faydaları ve riskleri hakkında bilgilendirme gibi uygulamaları hizmete sunmalıdırlar. İyi organize edilmiş, finansal bilginin önemini bireylere iyi aktarabilmiş bir bankacılık sistemi, finansal içermeyi genişleterek, finansal ürünlerin kullanımını artırarak, bireyleri finansal piyasalara dâhil edebilir.

Büyüme amacı taşıyan her ekonomi için finansal istikrar önemlidir. Finansal istikrarın, finansal okuryazarlık, finansal içirme ve tüketicinin korunması olarak üç temel direği bulunmaktadır (Bonga ve Mlambo, 2016: 69). Bankalar, müşterilerin finansal bilgi seviyelerinin gelişimine destek sağlayarak, hem onların doğru kararlar vererek finansal riskleri azaltmalarına hem de daha fazla kişinin finansal piyasalardan faydalanmasına olanak sağlayacaklardır.

Diğer bir ekonomik birim olan işletmeler açısından bakıldığında finansal yönetimin amacı ortakların sermaye pay değerlerini artırmaktır. Bu değer artışının elde edilebilmesi doğru finansal kararların alınması ve uygulanması ile mümkündür. Yatırımlar ve tasarruflar bireyler için, piyasayı finanse etmek için verilen krediler ise bankalar için birer servettir. Hane halkının bir kısmı sermayesinin değerini artırmak için yeni yatırım alanları ararken diğer bir kısmı da finansal sorumluluklarını yerine getirebilmek için borçlanma yolunu tercih etmektedir. Doğru yatırım, kaynağın doğru kar oranıyla, doğru borçlanma aracının ise doğru maliyetle ele alınması gerekmektedir.

Borçlanma davranışı açısından bankacılık sistemi ele alındığında, kredi kullanmak isteyen bir kişinin sadece kredibilite notuna bakılarak borçlandırma kararı verilebiliyor. Bireylerin kredibilite notları gerçekten de onların finansal bilgi seviyelerini yansıtabiliyor mu? Bireylerin kredi notunu etkileyen faktörleri şöyle sıralamak mümkündür (www.konupara.com):

- Kredi kartı borcunu ödeme düzeni
- Banka kredilerini ödeme düzeni
- Bankalardaki mevcut borç durumu
- Bankalardaki mevcut varlık durumu
- Yeni ya da ilk kez kredi açılışları
- Borçların kredi limitine oranı
- Ödeme tarihçesindeki olumsuz durumlar
- Gecikmeye düşen hesap sayısı
- Finans kuruluşlarının bildirimleri
- Sosyal Güvenlik Kurumu ödemeleri

Bankalar kredi piyasalarında meydana gelen ters seçim ve ahlaki tehlike problemlerini azaltma konusunda etkili ve dünyanın her bölgesinde finansal sistem içerisinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ayrıca fon talep edenlerin finansal davranışlarını takip ve bilançolarını kontrol etmede daha dikkatli denetim yapabilmektedirler (Vardareri, 2010:139).

Bankaların, 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizdeki rolününunutmaması gerekir. Amerika'da 2008 yılında konut fiyatlarındaki sebepsiz artış piyasada asimetrik bilgiye ve ev almak

için kredi kullanan kişilerin yanlış yönlendirilmesine neden olmuştur. ABD Hükümetinin bu uygulamadaki amacı gelir seviyesi düşük olan ailelerin konut sahibi olmalarına kolaylıklar sunmaktır. Ortaya çıkan durum ise, konutların değer kazanacağı beklentisi ile kredi karşılığında ev satın alan düşük gelirli gruplar, konutların değer kaybetmesi sonucu alınan kredilerin geri ödenmesinde güçlükler yaşamışlardır (Demir vd., 2008:4-5).

2. LİTERATÜR

Bilgi, finansın en temel ve yönlendirici ayağıdır. Bireylerin finansal piyasalara katılımını ve finansal ürünleri kullanımını sağlayacak önemli bir pusuladır. Eğitim veya diğer iletişim araçları ile aktarılan bilginin finansal katılımı artırdığına dair yapılan birçok çalışma literatürde yer almaktadır.

Agarwal (2007), düşük eğitim seviyesi ve finansal okuryazarlığın neden olduğu yetersiz bilginin, finansal ürün farkındalığını azalttığını, özellikle de kırsal alanlardaki nüfusun finansal dışlanmaya maruz kaldığını ifade etmiştir. Cole ve Shastry (2009), neoklasik olmayan faktörlerin hanehalkının yatırım kararları üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, finansal piyasalara katılımın en önemli belirleyicisinin eğitim olduğunu ve finansal eğitime sahip bireylerin sahip olmayan bireylere oranla %7,6 daha fazla yatırım yaptıklarını bildirmişlerdir.

Merkez bankaları vatandaşların finansal kabiliyetlerini ve finansal okuryazarlık durumlarını güçlendirmeye katkıları önemlidir. Bazı merkez bankaları son zamanlarda ekonomik ve finansal bilgi ve fonksiyonlarının bir parçası olarak kurumsallaşmış eğitim faaliyetlerini genişletmiştir (Fluch, 2007:85). Gnan vd. (2007), merkez bankalarının finansal eğitime ilgilerinin beş ana nedenini şu şekilde ifade etmişlerdir:

- Para politikalarının etkinliğini artırmak
- Finansal piyasaların düzgün çalışmasını sağlamak
- Sürdürülebilir ekonomik politikaları desteklemek
- Ekonomi ve finansal okuryazarlığı bir kamu yararı olarak tanıtmak
- Kamu eylemlerinin itibarlarını artırmak ve eylemlerin kabul edilmelerini teşvik etmek.

OECD (2013), Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının ekonomik ve finansal sürekliliğin sağlanması amacıyla finansal eğitim faaliyetlerini yürütmekte olduğunu, Endonezya ve Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankaları sorumlu oldukları ödeme sistemlerinin etkinliğini sağlamak, Brezilya, Fransa, Malezya ve Hindistan merkez Bankaları finansal tabana yayılmayı teşvik etmek amacıyla finansal okuryazarlığın geliştirilmesine önem verdiklerini bildirmişlerdir.

Cole ve diğ. (2011), Endonezya ve Hindistan gibi gelişmekte olan pazarlarda finansal hizmetlere yönelik düşük talebin nedenlerini araştırdıkları çalışmalarında, anket verileriyle elde ettikleri sonuçlara bağlı olarak, belirli finansal ürünler hakkında bilgi sahibi olmayan bireylerin, kendilerini bu ürünlerin kullanımından dışlayabileceklerini iddia etmişlerdir. Carpena ve diğ. (2011), Hindistan'da 1.200 hanehalkının finansal okuryazarlığını geliştirmek ve finansal davranışlarını etkilemek için bir çalışma dizayn etmişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda, finansal bilginin finansal okuryazarlığın üzerindeki etkisine bağlı olarak, finansal okuryazarlığın bireyler arasında sağlam finansal karar ve seçim yapabilme konusunda temel farkındalığı önemli oranda etkilediğini bildirmişlerdir.

Van Rooij ve diğ. (2011), finansal okuryazarlık ile finansal karar verme arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yaptıkları araştırmada, bireylerin iktisat ve finansal bilgi eksikliğinin borsaya katılımında önemli bir eksiklik olduğunu, finansal okuryazarlık eksikliğinin hanehalkının finansal piyasalara katılımını engellediklerini bildirmişlerdir. Plakoviç (2011), Bosna Hersek'te bankacılık sektörü üzerinde yaptığı çalışmada, finansal okuryazarlığın, bankalar açısından, müşterilerin öncelikli çıkarları arasına koyulması gerektiğini bildirmiştir. Buna bağlı olarak bankaların, banka hizmetlerini kullanan müşterilerin risklerini değiştirme çabası içerisinde olması gerektiğini, aksi halde bu durum, borçlunun sorunlarının bankalara bir bumerang gibi geri gelmesine yol açabileceğini ifade etmiştir.

Kenya'da faaliyette bulunan Equity Bankası, kayıtlarında yer alan 300 KOBİ'ye finansal okuryazarlık eğitimi programı uygulamıştır. Bu eğitimlerin sonucunda KOBİ'lerin, kredilerin geri ödenmesi açısından performanslarının, kredi yönetim bilgilerinin ve bütçeleme becerilerinin arttığı gözlemlenmiştir (Mutegi, 2015:26). Finansal girişim programları kapsamında, Hindistan RBI Bankası, proje finansal okuryazarlığı başlıklı bir proje geliştirerek, hedef kitlesi olan köylülere, genel bankacılık anlayışı hakkında bilgi sağlamayı amaçlamıştır (Agarwal, 2016:5).

Fort vd. (2016), çalışmalarında, banka bilgi politikalarının finansal okuryazarlığı ve buna bağlı olarak hanehalkının finansal servetini artırıp artırmadığını araştırmışlar. Araştırmanın sonucunda, banka bilgi politikalarının nüfusun küçük bir kesimi için finansal okuryazarlığı artırmada ve finansal kararları etkilemede etkili olduğunun sonucuna varmışlardır. Baysa ve Karaca (2016), Tokat merkez ilçede bireysel, ticari ve tarımsal olarak segmente edilebilen banka müşterilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, bankaların strateji, politika ve ilkeleri doğrultusunda uygulamış oldukları çeşitli ürün ve hizmetlerin bireyler tarafından kullanılmasının ve anlaşılır olmalarının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Raina (2014), Hindistan Bankacılık Endüstrisindeki finansal okuryazarlık girişimlerini araştırarak, bankaların, insanları uygun finansal yönetim araçları hakkında eğitebileceğini, onlara tasarruf alışkanlığı aşılayabileceğini ve bunun sonucunda da finansal gücü artıracak finansal ürün ve hizmetlere olan talebi oluşturabileceğini ifade etmiştir. Messy ve Monticone (2016), Endonezya, Hindistan, Malezya ve Filipinlerde merkez bankalarının, finansal eğitimin okullarda verilmesine öncülük ettiklerini ve finansal okuryazarlık içeriğinin eğitim müfredatına ekletilmesini sağladıklarını bildirmişlerdir. Bonga ve Mlambo (2016), finansal okuryazarlığın son yıllarda güncel bir konu haline geldiğini, buna bağlı olarak da Zimbabwe'deki bankaların finansal okuryazarlık konusundaki çabalarını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, bankaların ve hükümetin finansal okuryazarlığı ve dolayısıyla ekonomideki gelişmeyi iyileştirmek için üstlenebileceği çeşitli yollar olduğunu ifade etmişlerdir.

Von Gaudecker (2015), Hollanda da, internet üzerinden 1.604 hane halkından anket yöntemi ile elde ettiği verileri dikkate alarak, yetersiz finansal bilgi kullanımının yatırım hatalarını en fazla yansıtan unsur olduğunu, finansal danışmanlık hizmeti alınmasının artırılmasının düşük yatırımlardan kaynaklanan refah kayıplarını azaltacağını ifade etmiştir. Zou ve Deng (2019), Çin'de 2012 yılında yaptıkları tüketici finansmanı anketinden elde ettikleri verileri kullanarak, finansal okuryazarlığın hanehalkının finansal piyasalara katılımı üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, finansal okuryazarlığın tahvil ve konut piyasalarına katılımı artırdığını bildirmişlerdir.

3. ARAŞTIRMA

Faaliyet alanı ne olursa olsun her ekonomik birim kendisini geniş kitlelere az maliyetle ve kısa sürede tanıtılabilmek amacıyla web sitelerinden faydalanmaktadır. Bankalar müşterilerine, faaliyetleri, kredili ürünleri, menkul kıymet ve çeşitli yatırım araçları hakkında kendi web sayfalarında bilgilendirme yapmaktadırlar. Araştırmada Türkiye’de resmi olarak faaliyette bulunan 24 bankanın web sayfaları ele alınarak, bu sayfalarda ekonomi, finansal eğitim ve finansal okuryazarlık ile ilgili bilgi içerikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın temel amacı, bankacılık sektörünün müşterilerine yönelik finansal bilgilendirmelerini ve yönlendirmelerini tespit edebilmek, bir durum analizi yaparak, finansal piyasaların en önemli yapı taşı olan bankaların bu konuya bakış açılarını belirlemektir.

Bankaların web sitelerinde aşağıdaki başlıklar incelenmeye çalışılmıştır.

- Finansal eğitim ve okuryazarlık hakkında bilgi,
- Çocuklara yönelik finans içerikli eğitici ve geliştirici sunumlar,
- Finansal okuryazarlık seviye ölçme anketi,
- Finansal ürünlerle ilgili bilgilendirme,
- Kredi maliyeti hesaplama modülünü,
- Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri,
- Finansal eğitim içeriklerine sitede kolay ulaşım,
- Finansal risk raporu hizmeti sunumu

3.1.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma ’da ülkemizde faaliyette bulunan Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları, Özel Sermayeli Mevduat Bankaları ve Yabancı Sermayeli 24 bankanın web sayfaları yukarıda belirtilen araştırma başlıkları çerçevesinde incelenmiştir. İncelenen başlıklar altında elde edilen veriler bankaların sayıları dikkate alınarak frekans analizi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.2.Araştırma Bulguları

Çalışmada yer alan 24 bankanın web sitelerinden elde edilen bilgiler araştırmanın amacı ve soruları çerçevesinde incelenmiştir. Elde edilen bulgular şu şekildedir;

Bankaların web sayfalarında finansal eğitim ve okuryazarlık hakkında bilgilendirici içeriklerin yer alıp almadığı incelenmiş olup elde edilen veriler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Finansal Eğitim ve Okuryazarlık Hakkında Bilgi

	FinansalEğitimveOkuryazarlıkHakkında Bilgi	
	Var	Yok
Banka Sayısı	8	16
%	33,3	66,7

Bankaların web sitelerinde, müşterilerin finansal bilgi ve finansal okuryazarlık bağlamında bilgilendirilme konusunda yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların sadece %33,3’ü bu bilgilendirmeyi web sitelerinde yaparken %66,7’si herhangi bir bilgilendirme yapmamaktadır. Bankaların web sitelerinde finansal eğitim ve okuryazarlık ile ilgili eğitimlerini çoğunlukla bilgilendirme yazıları şeklinde verdikleri görülmektedir. Müşterilere yönelik oluşturulan yazı başlıkları şöyledir:

- Para biriktirmeye yönelik öneriler
- Tasarruflu bir şekilde Online alışveriş yapılabilmesi için ipuçları
- Yaş aralıklarına göre para biriktirme alışkanlıkları
- Riski düşük yatırım araçları
- Kredi kartı başvurularında dikkate edilmesi gerekenler
- Yatırım yapılırken dikkat edilmesi gerekenler
- Üniversite öğrencilerine para yönetimi tavsiyeleri
- Çocuklar için tasarruf yapabilmenin ipuçları

Tablo 2. Çocuklara Yönelik Eğitici Finans İçerikli Sunumlar

	Çocuklara Yönelik Eğitici Finans İçerikli Sunumlar	
	Var	Yok
Banka Sayısı	5	19
%	20,8	79,2

Sadece 5 banka web sayfalarında, çocukların finansal ürünlere ve ekonomik kavramlara yönelik bilgi seviyelerinin artırılabilmesi amacıyla çeşitli görsel içerikli sunumlar sağlarken, 19’u sitelerinde bu içeriklere yer vermemiştir. Çocuklara yönelik verilen finans içerikli sunum başlıkları şu şekildedir:

- Para ve banka adası
- Kredi ve kredi kartı adası
- Bütçe adası
- Tasarruf adası
- Çocuklar için bilgi bankası: Kumbara Dergisi
- Çocuklara tasarruf öğütleri

Çocuklara yönelik verilen sunum başlıklarına bakıldığında özellikle para ve paranın kullanımı, bütçe, tasarruf gibi önemli finansal bilgi ve davranışların kazandırılması amaçlanılmıştır.

Tablo 3. Finansal Okuryazarlık Seviye Belirleme Anketi

	Finansal Okuryazarlık Seviye Belirleme Anketi	
	Var	Yok
Banka Sayısı	2	22
%	8,0	92,0

Çalışmanın temel konusu olan, bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin belirlenmesine yönelik Türkiye’de faaliyette bulunan 2 banka web sayfasında bu anket uygulamasını müşterilerine sunmaktadır. Basit ve hızlı bilgi alma yöntemi olan anket uygulamalarının özellikle de müşterilerin finansal okuryazarlık durumlarının tespiti noktasında bankalar tarafından yaygın kullanılması önem arz etmektedir.

Tablo 4. Finansal Ürünler Hakkında Bilgilendirme

	Finansal Ürünler Hakkında Bilgilendirme	
	Var	Yok
Banka Sayısı	19	5
%	79,2	20,8

Tablo 4’de bankaların %79,2’sinin sundukları finansal ürünler hakkında web sitelerinde gerekli bilgilendirmeyi yaptıklarını, %20,8’inin ise bu ürünler hakkında bilgilendirme yapmadıklarını görülmektedir. Bilgilendirme yapılan finansal ürünler şu şekilde sıralanabilir:

- Krediler
- Kartlar
- Mevduat ve yatırım ile ilgili yatırım araçları
- Sigorta ve emeklilik ürünleri
- Nakit yönetimi hizmet paketleri

Bankaların yaklaşık %80’i, faaliyet konusu olan temel ürünler hakkında web sayfalarında bilgilendirici açıklamalar yaptıkları tespit edilmiştir.

Tablo 5. Kredi Maliyeti Hesaplama Modülünün Bulunması

	Kredi Maliyeti Hesaplama Modülünün Bulunması	
	Var	Yok
Banka Sayısı	21	3
%	87,5	12,5

Bankaların % 87,5’i en önemli ürünlerinden birisi olan kredi maliyetinin müşteri tarafından hesaplanabilmesi amacıyla web sitelerinde hesaplama modülü bulundururken, %12,5’i böyle bir hizmeti müşterilerine sağlamamaktadır. Hesaplama modülü olan bankaların tamamı güncel kredi oranlarını dikkate alarak müşterilerine bu hizmeti sağlamaktadırlar. Müşteriler kredi hesabı yaparken karşılıklarına sadece anapara ve faizden oluşan aylık taksit ödemeleri çıkmaktadır. Bu hesaplama modülleri ile kümülatif maliyetin hesaplanması ve vade sonunda müşterilerin ne kadar bir maliyetle karşı karşıya kalınacağına verilmesi net bilgi adına önem taşımaktadır.

Tablo 6. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Proje Varlığı

	Kurumsal Sosyal Sorumluluk Proje Varlığı	
	Var	Yok
Banka Sayısı	11	13
%	45,8	54,2

Öğrencilere eğitim gördükleri kurumlarda bankacılık ürünleri hakkında bankalar tarafından eğitimler verilmesi, kültür, sanat ve çevre projelerine yönlendirilmeleri gibi sosyal sorumluluk projelerini yürüten bankaların oranı %45,8 iken, %54,2'si herhangi bir toplumsal projeyi hayata geçirmediği görülmektedir. Bankaların sosyal sorumluluk projeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Toplumsal yardım projesi
- Doğaya destek projesi
- Eğitime destek projesi
- Bankacılık ürünleri projesi
- Spora destek projeleri
- Türkiye'de KOBİ finansman projesi
- Türkiye Özürlüler Eğitim ve Dayanışma Vakfı projesi
- Tarih projeleri

Tablo 7. Finansal Eğitim İçeriklerine Sitede Kolay Ulaşım

	FinansalEğitimİçeriklerineSitedeKolayUl aşım	
	Var	Yok
Banka Sayısı	3	21
%	12,5	87,5

Web sayfalarının kullanışlılığı ve kolayca bilgiye ulaşılabilirliği açısından bankalar değerlendirildiğinde %12,5'inin web sayfasında finansal eğitim içerikli bilgilere kolay ulaşım sağlanırken, %87,5'nde bu tip bilgilere ulaşımın kolay gerçekleşmediği görülmektedir.

Tablo 8. Finansal Risk Raporu Hizmeti Sunulması

	Finansal Risk RaporuHizmetiSunulması	
	Var	Yok
Banka Sayısı	16	8
%	66,7	33,3

Bankalar tarafından kredili ürünlerinin satışını gerçekleştirmeden önce kredi talebinde bulunan müşterilerin kredibilite durumlarına yani risk raporlarına bakılır. Risk raporu, bireyin tüm bankalardan kullanmış olduğu kredi, kredi kartı ve kredili mevduat hesabı borç ve limit bilgilerinin

öğrenilebildiği, yapılan ödemelerin tek bir yerden takip edilebildiği rapordur (www. Findeks.com). Müşterilerine web sayfalarında bu hizmeti sağlayan bankaların oranı %66,7 iken, %33,3'ünün bu hizmeti sağlamadığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Finansal okuryazarlık, sahip olunan finansal bilgiyi ve bu bilginin kullanılmasıyla ortaya çıkan finansal davranışları kapsamaktadır. Genel itibariyle bakıldığında sadece bankacılık sektöründe değil tüm finansal piyasalarda, piyasa aktörleri ürünleri talep eden kişilerin finansal bilgi seviyelerini dikkate almadan onlara ürünlerle ilgili anlık bilgi verip ürünleri kullanmalarını sağlamaktadırlar. En basit ve önemli örneğini bankaların vermiş oldukları krediler de görmekteyiz. Müşteriler tarafından basit ve bileşik faizin ilgili yeterli bilgiye sahip olmadan, kredi kullanımının gerektirdiği yaptırımlar dikkate almadan banka kredisi kullanılmaktadır. Bankaların web sayfalarında müşterilerine, kullanılacak kredinin maliyetini hesaplayabilme hizmeti sunması, kredi ile ilgili risklerin ortadan kalmasına imkan vermemektedir. Diğer taraftan, ürün ve hizmetlerin özellikleri, fiyatları hakkında bilgiler sağlanması da müşterileri bilgilendirme açısından yeterli fakat bu ürünleri kullandırma bakımından yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de faaliyette bulunan 24 bankanın web sayfaları, finansal eğitim ve finansal okuryazarlık uygulamaları içerik olarak değerlendirmeye alınmıştır. Genel itibariyle bakıldığında bankaların web sayfalarında finansal okuryazarlık uygulamaları ve hizmetleri açısından yetersiz oldukları, diğer taraftan satışa çıkardıkları ürünlerin özelliklerini ve maliyetlerini sunma açısından yeterli oldukları görülmektedir.

Piyasaların arz tarafını oluşturan şirketlerin amacı daha fazla gelir ve kar elde etmektir. Bankalar da netice olarak ticaret yapmaktadırlar, dolayısıyla kar isteği onları da ilgilendirmektedir. Ne var ki bu sektörü diğerlerinden ayıran en önemli nokta, kar elde etmek için ürününü sattığı ekonomik birimler, ekonomik sistemin en temel taşı olmalarıdır. Bankalar tarafından kredi kullandırılan bireylerin kredi borçlarını geri ödeyememeleri sadece o kişileri olumsuz etkilememektedir. Verilen kredilerin bir başka bireyin tasarrufları olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda Amerika'da yaşanan 2008 krizinin nedenlerinin iyi anlaşılması önemlidir.

Bankalar finansal piyasaların sağlıklı işlemlerini sağlayan en önemli aktörlerdir. Sadece bireylere ürünleri kullandırmada değil onları doğru finansal davranışlara yönlendirmede de etkili olmaları gereklidir. Bu noktada bankalar bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin yükseltilmesine katkı sağlayacak faaliyetlerde bulunmaları, özellikle de çocuklara yönelik finansal eğitim içerikli sosyal sorumluluk projelerinin içinde yer almaları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Agarwal, R. (2007). 100% Financial Inclusion: A challenging task ahead.

Agarwal, T. (2016). Twin Pillars of Indian Banking: Financial Literacy and Financial Inclusion, *SIES Journal of Management*, 12(2).

Baysa, E. & Karaca, S. S. (2016). Finansal Okuryazarlık ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama, *Journal of Accounting & Finance*, (71).

Bernanke, B. S. (1993). Credit in the Macroeconomy, *Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review*, Volume 18, No: 1, 50-70.

Bonga, W. G. & Mlambo, N. (2016). Banks and Financial Literacy Enhancement in Zimbabwe, *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 7(2), 69-74.

Carpena, F., Cole, S., Shapiro, J., & Zia, B. (2011). Unpacking the causal chain of financial literacy, *The World Bank*.

Cengiz, V. (2010). Finansal Piyasalarda Bilgi Problemlerinin Çözümünde Bankaların Rolü. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 151-162.

Cole, S. A. & Shastri, G. K. (2009). Smart money: The effect of education, cognitive ability, and financial literacy on financial market participation, *Boston, MA: Harvard Business School*, 09-071

Cole, S., Sampson, T. & Zia, B. (2011). Price or knowledge? What drives demand for financial services in emerging markets?, *The Journal of Finance*, 66(6), 1933-1967.

Demir, F., Karabıyık, A., Ermişoğlu, E. & Küçük, A. (2008). ABD Mortgage Krizi, *BDDK Çalışma Tebliği*, 3, 1-118.

Fluch, M. (2007). Selected central banks' economic and financial literacy programs. *Monetary Policy & the Economy Q*, 3, 85-104.

Fort, M., Maresi, F. & Trucchi, S. (2016). Adult financial literacy and households' financial assets: the role of bank information policies, *Economic Policy*, 31(88), 743-782.

Gnan, E., Silgoner, M. A. & Weber, B. (2007). Economic and financial education: Concepts, goals and measurement, *Monetary Policy & the Economy Q*, 3(1), 28-49.

Lusardi, A. & Mitchell, O. S. (2007). Baby boomer retirement security: The roles of planning, financial literacy, and housing wealth. *Journal of Monetary Economics*, 54, 205-224.

Lusardi, A. 2008. "Household Saving Behavior: The Role of Literacy, Information and Financial Education Programs." *NBER Working Paper* n. 13824.

Lusardi, A., Michaud, P. C., & Mitchell, O. S. (2017). Optimal financial knowledge and wealth inequality, *Journal of Political Economy*, 125(2), 431-477.

Messy, F. A. & Monticone, C. (2016). Financial education policies in Asia and the Pacific.

Mutegi, H. K., Njeru, P. W. & Ongesa, N. T. (2015). Financial literacy and its impact on loan repayment by small and medium entrepreneurs.

OECD. (2013). *Advancing National Strategies for Financial Education*. Paris.

Plakalović, N. (2011). Financial (il) Literacy and Stability of the Financial System. *Make Learn, International Conference*.

Raina, N. (2014). Financial literacy and credit counselling a demand-side solution to financial inclusion (A study of initiatives by selected scheduled commercial banks in India), *Journal of Commerce and Management Thought*, 5(4), 659.

Van Rooij, M., Lusardi, A. & Alessie, R. (2011). Financial literacy and stock market participation, *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449-472.

Vardareri, D. & Dursun, G. (2010). Asimetrik Bilgi Çerçevesinde 2008 Küresel Krizin İncelenmesi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 137-150.

Von Gaudecker, H. M. (2015). How does household portfolio diversification vary with financial literacy and financial advice?, *The Journal of Finance*, 489-507.

World Bank (2009). The Case for Financial Literacy in Developing Countries: Promoting Access to Finance by Empowering Consumers. *World Bank, Washington DC*.

Zou, J. & Deng, X. (2019). Financial literacy, housing value and household financial market participation: Evidence from urban China, *China Economic Review*, 55, 52-66.

<https://konupara.com/kisisel-finans/kredi-notunu-etkileyen-faktorler-8494/erişim-tarihi:11/12/2019>

<https://www.findeks.com/urunler/risk-raporu/erişim-tarihi:16/12/2019>

ANAOKULUNDA ÇALIŞAN PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBER ÖĞRETMENLERİN OKUL ÇALIŞANLARI, VELİ VE ÖĞRENCİ ETKİLEŞİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

(Dr. Öğr. Üyesi Serhat GÜNDOĞDU, gundogduserhat50@gmail.com)

ÖZET

Bu araştırma Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi anaokullarında görev yapan psikolojik danışma ve rehberlik öğretmenlerin; veli, okul çalışanları ve öğrenci ile etkileşimi açısından incelenmesini amaçlayan nitel bir çalışmadır. Araştırmanın grubunu Adana ilinin merkez ilçelerinde (Seyhan, Çukurova, Yüreğir, Sarıçam) görev yapan 10 kadın ve sekiz erkek olmak üzere toplam 18 psikolojik danışma ve rehberlik öğretmeni oluşturmuştur. Araştırma grubuna Adana ili merkez ilçelerinde görev yapan psikolojik danışma ve rehberlik öğretmenlerinin hepsi dâhil olmuştur. Çalışmanın veriler katılımcılarla yüz yüze görüşülerek araştırmacı tarafından toplanmıştır. Veriler çalışma grubundaki öğretmenlerden yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla elde edilmiştir. Veriler nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden içerik analizi tekniği ile araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Yapılan analizlere göre, öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra olumlu ve olumsuz kişisel yaşantıları olmuştur. Öğretmenlerin olumlu ve olumsuz mesleki yaşantıları olmakla birlikte kendilerini geliştirme çabaları da ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin çoğunluğu okul çalışanları ile kişisel etkileşime girmişlerdir. Öğretmenlerin okul çalışanlarıyla mesleki etkileşiminde tanıtım faaliyetleri ve işbirliği içerisinde çalışma ön plana çıkmıştır. Öğretmenler çocuklarla kişisel etkileşiminden bahsederken çocukların hitap şekillerinden, çocuklarla yaptıklarından ve çocukların algılarından bahsetmişlerdir. Çocuklarla mesleki etkileşimde, yapılan uygulamalar daha çok vurgulanmıştır. Öğretmenler velilerle mesleki etkileşiminde daha çok yapılan uygulamalardan bahsetmişlerdir. Öğretmenler eski görev yerleri ile anaokulunun olumlu ve olumsuz yönlerini de ifade etmişlerdir. Okul yöneticilerinin, okul öncesi öğretmenlerinin ve velilerin rehber öğretmenlere gerekli ilgiyi göstermeleri ve rehber öğretmenlerin okul aidiyetlerinin sağlanması durumunda verimli ve uyumlu bir çalışma ortamının olacağı sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitimi, Okul Öncesi Rehberlik Hizmetleri, Rehber Öğretmen

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE TEACHERS WORKING IN KINDERGARTEN IN TERMS OF INTERACTION WITH SCHOOL EMPLOYEES, PARENTS AND STUDENTS**ABSTRACT**

This research is a qualitative study aiming to examine the counseling and guidance teachers working in official kindergartens affiliated to the Ministry of National Education in terms of their interaction with parents, school staff and students. The study group consisted of a total of 18 psychological counseling and guidance teachers, 10 women and 8 men working in the central districts of Adana (Seyhan, Çukurova, Yüreğir, Sarıçam). All teachers working in the central districts of Adana were included in the study group. The data of the study was collected by the researcher by interviewing the participants face to face. The data was obtained by semi-structured interview questions from the teachers in the study group. The data was analyzed by the researcher using the content analysis technique, one of the qualitative research data analysis methods. According to the analysis, teachers had positive and negative personal experiences after they started working in kindergarten. Professional life has emerged as positive, negative and self-improvement. The majority of teachers had personal interactions with school staff. Promotional activities and working in cooperation came to the fore in teachers' Professional interactions with school staff. In personal interaction with children, the way children address the teacher, what is done with children and their perceptions are emphasized, while the practices in Professional interaction are more emphasized. Teachers talked about the applications mostly in their Professional interactions with parents. Teachers also expressed the positive and negative aspects of their former posts and kindergarten. It can be concluded that there will be an efficient and harmonious working environment if school administrators, preschool teachers and parents show the necessary attention to counselors and ensure that teachers' school belonging.

Keywords: Preschool Education, Preschool Guidance Services, Counselor

1. GİRİŞ

İlkokul, ortaokul ve ortaöğretim kurumlarında çalışma imkânlarına sahip olan rehber öğretmenler (psikolojik danışma ve rehberlik öğretmeni) Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından ilk defa 2012 yılında anaokullarında çalışma imkânına kavuşmuşlardır. İlk defa anaokulu ortamında çalışan rehber öğretmenler süreçte en çok etkilenen kişiler olmuşlardır. Rehber öğretmenlerin çoğu gerek lisans döneminde gerekse daha öncesinde okul öncesi eğitim kademesindeki çocuklarla çalışacakları yönünde bir bilgiye sahip değillerdi. Aynı zamanda rehber öğretmenlerin süreçte etkilenmelerinde farklı öğrenci, veli, öğretmen ve yönetici profili ile çalışmalarının da etkisi olmaktadır.

Günümüz çağdaş eğitim anlayışında öğrencilerin hem bilişsel hem duyuşsal hem de davranışsal özelliklerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Özgüven, 2001: 82-83). Bu amaçlara ulaşmak için öğrenci kişilik hizmetleri önemli rol oynamaktadır. Öğrenci kişilik hizmetleri okullarda öğretim ve yönetim hizmet alanının yanında üçüncü hizmet alanı olarak ön plana çıkmaktadır ve rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini de içerisinde barındırmaktadır (Tan, 1992:18).

Rehberlik ve psikolojik danışma, çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini ve kendini gerçekleştirmesini desteklemek için sunulan hizmetlerdir (Bakırcıoğlu, 2013: 83). Bir diğer ifade ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri, öğrencinin sahip olduğu tüm potansiyellerini en üst düzeyde geliştirmeyi amaç edinmektedir. Rehberlik ve psikolojik danışmada, her öğrencinin kendi özel gereksinmelerine ve yeteneklerine göre yardım hizmeti sunmak temel ilke olarak ortaya çıkmaktadır (Özgüven, 2001: 82-83). Rehberlik ve psikolojik danışma hizmeti çocuk üzerinde doğrudan etkiye sahip olan ailelere de hizmet vermektedir (MEB, 2013:8).

Geleneksel rehberlik anlayışına göre rehberlik hizmetlerinin çoğunlukla üst eğitim kademelerine yönelik olduğu kabul edilmektedir. Hâlbuki günümüzde geçerliliği kabul edilmiş çağdaş rehberlik anlayışına göre, kademe farklılığı dikkate alınmamakta ve okul öncesi eğitimden yükseköğretime kadar bütün eğitim basamaklarında rehberlik hizmetleri önemsenmektedir (Bakırcıoğlu, 2013: 262). Bununla birlikte bütün eğitim basamaklarında psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine olan ihtiyaç kendini hissettirmektedir. Öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak her öğretim basamağında uygun rehberlik hizmetlerinin verilmesi önem taşımaktadır. Bu durum gelişimi kolaylaştırma ve gelişim görevlerinin başarılmasına katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Bunun için rehberlik hizmetlerinin bir sistem ve program dahilinde sunulması önem arz etmektedir (Bakırcıoğlu, 2013: 83).

Rehberlik hizmetlerinin okul öncesi eğitim kademesindeki çocukların hepsine verilmesi gerektiği belirtilmektedir (American School Counselor Association, 2003). Okul öncesi eğitime başlayan çocuklar ilk defa okul yaşantısı ile karşılaşmaktadırlar. Bu dönemde çocuklar okulla ilgili olumlu veya olumsuz tutumlar geliştirebilmekte ve bu tutumlar çocukların ileriki öğrenim yaşamını etkileyebilmektedir. Okul öncesi dönemde verilen rehberlik hizmetleri olumsuz genellemelerin önüne geçmede önemli rol üstlenmektedir (Akgün, 2010:476). Milli Eğitim Bakanlığı okul öncesi eğitimde de rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olduğunu düşünerek 2013 yılında Okul Öncesi Eğitim Rehberlik Programı hazırlamıştır. 2013 Okul Öncesi Eğitim Rehberlik Programı şu genel amaçlar çerçevesinde oluşturulmuştur:

“Okula ve çevreye uyum sağlamaları ayrıca ilkokula hazırlanmaları,
Eğitim ortamlarına ve öğrenmeye karşı olumlu tutum ve anlayış geliştirmeleri,
Kendilerini tanımaları ve geliştirmeleri,
Kişiler arası ilişkilerini geliştirmeleri,
Aile ve topluma ilişkin farkındalık ve duyarlılık kazanmaları,
Sağlıklı ve güvenli yaşam için bilgi ve becerilerini geliştirmeleri,
Meslekleri tanımaları, mesleklerin insan hayatındaki yeri ve önemine ilişkin farkındalık geliştirmeleri” (MEB, 2013:4)

Okul öncesi eğitimde rehberlik hizmetlerinin işlevsel olabilmesi için okul çalışanlarının rehber öğretmenle işbirliği içerisinde olması önem teşkil etmektedir. Okul müdürü, pozisyonu gereği psikolojik danışma ve rehberlik etkinliklerinin yürütülmesinde lider konumundadır (MEB, 2013:10) ve rehberlik hizmetlerinde önemli bir role sahiptir. Yönetici ve rehber öğretmenlerin çalışma ortamında görev ve sorumlulukları farklı olmakla birlikte çocukların gelişimi ve başarısı her iki paydaşın da ortak amacı olmaktadır. Çocukların başarılarının artmasında ve problemlerinin çözülmesinde yönetici ve rehber öğretmenlerin işbirliği içerisinde çalışmasının katkısı büyük olacaktır (Dedmond 1998, Akt: Stone &Clark, 2001:14). Okul öncesi eğitimde çocuklarla en çok vakit geçiren şüphesiz okul öncesi öğretmenleridir. Okul çalışanları arasında çocukları en iyi tanıyan, çocukların ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini en iyi bilen okul öncesi öğretmenleridir. Okul öncesi öğretmeni ve rehber öğretmenlerin iş birliği içerisinde çalışmaları çocuklara daha etkili bir rehberlik hizmeti sunulmasına olanak sağlamaktadır. Bireyi bir bütün olarak ele alan, normal gelişim sürecinde bireyin bütün gelişim alanları ile kapasitesine en uygun gelişim düzeyi gösterebilmesi üzerinde odaklaşan gelişimsel rehberlik hizmeti yaklaşımı da rehberlik hizmetlerinin okul öncesi öğretmenleriyle işbirliği halinde gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Özguven, 2001:264-264). Ayrıca velilerin de rehber öğretmenlerle işbirliği halinde olması önemli bir husustur. Zira çocuklar okul dışı zamanlarda aileleri ile birlikte zaman geçirmektedirler ve çocukları en iyi tanıyan aileler olmaktadır. Çocuğun ev ortamında sergilediği davranışlardan, becerilerinden, yeteneklerinden ve isteklerinden aileler haberdardır. Rehber öğretmenin sadece çocuklara yönelik çalışmalar yapmaması veli eğitimine de yer vermesi gerektiği vurgulanmaktadır (MEB, 2013:13). Aileler karşılaştıkları problemlerle ilgili rehber öğretmene yönlendirilmedikleri takdirde yanlış kaynaklara yönelebilmektedirler. Bu durum daha olumsuz sonuçların doğmasına neden olabilmektedir (Ledyard, 1998:174). Okul yöneticisi, okul öncesi öğretmeni, rehber öğretmen ve veli işbirliğinin sağlanmadığı durumlarda etkili bir rehberlik hizmetinin olduğunu söylemek güç olacaktır.

Türkiye’deki alanyazın incelendiğinde, anaokullarında görev yapan rehber öğretmenlerle ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Dalçık, 2016; Eren, 2014; Kardeş, 2014; Yerlikaya, Sak ve Şahin Sak, 2014;). Yurt dışındaki yapılan çalışmaların çoğunlukla diğer eğitim kademelerinde gerçekleştiği görülmektedir (Bryan, & Holcomb-McCoy, 2004; Margolis, McCabe & Alber, 2004; Perkins, 2012). Bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Rehber öğretmenlerin anaokullarında çalışmaya başlaması kişisel ve mesleki yaşantılarını etkilemektedir. Çünkü alışık olunmayan okul yapısı, öğretmen, öğrenci ve veli profili ile karşılaşmışlardır. Kişisel olarak ne hissettikleri ve yaşadıkları, okul çalışanları ve öğrencilerle nasıl etkileşim kurdukları ve mesleki ilişkiler dışında ilişkilerin olup olmadığı veya olduysa nasıl olduğu merak edilmektedir. Aynı zamanda mesleki olarak ne hissettikleri; kendilerini mesleki olarak hazır hissedip hissetmedikleri; mesleki çalışmalarının farklılaşıp farklılaşmadığı veya farklılaştı ise hangi yönde farklılaştığı; çocuklar, okul çalışanları ve veli ile nasıl çalışmalar yürüttükleri merak edilmektedir. Bu bağlamda rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra yönetici, öğretmen, çocuklar ve velilerle etkileşiminin nasıl olduğunun ortaya çıkarılması rehber öğretmenlerin süreçte daha kolay adapte olmaları açısından önem taşımaktadır. Problem; ‘anaokullarında çalışan rehber öğretmenler bu süreçte neler deneyimlemektedirler’ olarak belirlenmiştir.

Amaç: Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi anaokullarında görev yapan psikolojik danışma ve rehberlik öğretmenlerinin mesleki ve kişisel deneyimlerinin; veli, okul çalışanları ve öğrenci ile etkileşimi açısından incelenmesidir.

Bu amaç çerçevesinde; şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Rehberlik öğretmenlerinin kişisel ve mesleki deneyimleri nasıldır?
  - a. Rehberlik öğretmenlerinin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra kişisel ve mesleki yaşantıları nasıldır?
  - b. Rehberlik öğretmenlerinin okul çalışanları ile mesleki ve kişisel deneyimleri nasıldır?
  - c. Rehberlik öğretmenlerinin veliler ile mesleki deneyimleri nasıldır?
  - d. Rehberlik öğretmenlerinin öğrenciler ile mesleki ve kişisel deneyimleri nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, insanlar tarafından oluşturulan anlamları açıklamaya çalışan, tümevarımsal bir yolun izlendiği ve zengin betimlemelerin sunulduğu bir araştırma çeşididir (Merriam, 2013:4-5). Bir olayın yoğun bir şekilde çalışılmasıyla ilgili olan durum çalışması ise (Glesne, 2013:30) sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesini ifade eder (Merriam, 2013:40). Bu çalışmada anaokullarında çalışan psikolojik danışma ve rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonraki yaşantılarını psikolojik danışma ve rehber öğretmenlerle sınırlı kalarak derinlemesine incelemeyi hedeflemiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Adana ilinin merkez ilçeleri olan Çukurova, Sarıçam, Seyhan ve Yüreğir ilçelerindeki anaokullarında çalışan 18 psikolojik danışma ve rehber öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenler amaçlı örnekleme yöntemlerinden “maksimum çeşitlilik örnekleme” kullanılarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip durumların

derinlemesine çalışılmasına imkân tanımaktadır. Maksimum çeşitlilik örnekleme birçok farklılığı içeren ana temaları bulup tanımlamayı amaçlar(Patton, 2014:243). Bu çalışma da Adana ilinin merkez ilçelerinde görev yapan psikolojik danışma ve rehber öğretmenlerin hepsi çalışmaya dahil edilerek maksimum çeşitlilik elde edilmiş olmaktadır.Çalışmada öğretmenlerin isimleri yerine takma isimler kullanılmıştır.Araştırmaya katılan öğretmenlerin 11'i kadın 7'si erkektir. Öğretmenlerin yaşları 24-48 arasında olup ortalama yaşları 36'dır. Öğretmenlerin mesleki deneyimleri 1-21 arasında olup ortalama mesleki deneyimleri 11.9'dur.

2.3.Veri Toplama Teknikleri ve Veri Toplama Süreci

Çalışmanın verileri 5 Eylül - 14 Eylül 2013 tarihleri arasında, katılımcılarla yüz yüze görüşülerek araştırmacı tarafından toplanmıştır. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı, kişisel bilgilerin araştırmacıharicinde kimse ile paylaşılmayacağı ve toplanan verilerin yalnızca akademik araştırma amacı ile kullanılacağı katılımcılaraaçıklanmış ve onayları alınmıştır.Veriler çalışma grubundaki öğretmenlerden yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler önceden belirlenmiş açık uçlu sorulardan oluşur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ile katılımcıların algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle ifade etmesi sağlanır (Merriam, 2013:88). Görüşmeler öğretmenlerin çalıştıkları okullarda kendi ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler yazı ile kayıt altına alınmıştır. Elde edilen kayıtlar araştırmacı tarafından bilgisayara aktarılmıştır.

2.4.Veri Analizi

Veriler nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden içerik analizi tekniği ile araştırmacı tarafından yapılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmayı amaçlamaktadır. İçerik analiz süreci verilerin kodlanmasını ve kategorilerin oluşturulmasını kapsar. İçerik analizinde tümevarımcı analiz uygulanmıştır. Tümevarımcı analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır(Yıldırım ve Şimşek, 2005:227). Anlam bakımından ilişkili olan veriler aynı kod altında toplanmıştır. Kodlar arasındaki ilişkiler incelenmiş, benzerlik ve farklılıklar ortaya çıkarılarak araştırma bulgularını oluşturacak temalar oluşturulmuştur. Bulunan temalar rapor edilirken görüşmeden alıntılara yer verilmiştir. Daha sonra ortaya çıkan kodlar başka bir öğretim elemanınca incelenmiş ve ortak tema oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin okul çalışanları, veli ve öğrenci etkileşimi açısından incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilen bulgular rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra; kişisel yaşantıları, mesleki yaşantıları, okul çalışanları ile kişisel etkileşimleri, okul çalışanları ile mesleki etkileşimleri, öğrenciler ile kişisel etkileşimleri, öğrenciler ile mesleki etkileşimleri, veliler ile mesleki etkileşimleri veeski görev yerleri ile anaokulunun karşılaştırılması olmak üzere sekiz başlıkta sunulmuştur.

3.1.Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonraki Kişisel Yaşantıları

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonraki kişisel yaşantılarına ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonraki kişisel yaşantıları

Kategoriler	Alt Kategoriler
Olumlu	Mutlu Olma (n=13) İyi Hissetme/Memnun Olma (n=6) Olumsuzlukların Olmaması/Sıkıntı Yaşamama (n=4) Katkı Sağlama (n=2) Duygusal Etkilenme (n=2)
Olumsuz	Kaygılanma (n=3) Değersizlik Hissi (n=2) Dışlanma (n=2) Sıkılma (n=2) Mutsuz Olma (n=1)

Tablo 1 incelendiğinde anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür kişisel yaşantılarının olduğu ortaya çıkmaktadır. Bulgulara göre rehber öğretmenlerin çoğunun olumlu yaşantı içinde oldukları görülmektedir. Rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu anaokulunda çalışmaktan mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Mutlu hissetmede okul öncesi dönem çocukları ile çalışma etkili olmuştur. Ayrıca yeni bir ortam ve kişilerle çalışma da rehber öğretmenlerin mutlu olmasını etkileyen faktörlerdir. Bazı rehber öğretmenler anaokulunda çalışmadan memnun olduklarını ve iyi hissettiklerini vurgulamışlardır. Rehber öğretmenlerin memnuniyetlerinde ve iyi hissetmelerinde çocuklarla çalışmanın etkisi olduğu gibi okul çalışanlarının tutum ve davranışlarının da etkisi olmaktadır. Rehber öğretmenlerden bazıları da olumsuzluk ve sıkıntı yaşamadığını belirtmişlerdir. Olumsuzluk ve sıkıntı yaşamamada daha çok okul çalışanları ile etkileşiminin etkisi görülmektedir. İki rehber öğretmen ise anaokulunun katkı sağladığını ve duygusal olarak etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Rehber öğretmenler daha önce farklı eğitim kademelerinde görev yaptıkları için yeni kişilerle etkileşim kurmayı katkı olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca okul öncesi dönem çocukları ile çalışmaktan da duygusal olarak etkilenmişlerdir. Örneğin,

“Kendimi mutlu hissediyorum” (AC, AÖ, G, HA, H, İH, LB, M, T, Y, S, T, Ç)

“Müthiş bir coşku, heyecan, artı ve enerjik olarak başladım ve öyle de sürüyor.” (ŞO)

Bulgulara göre olumsuz kişisel yaşantıları olan rehber öğretmen sayısı daha azdır. Rehber öğretmenlerin olumsuz yaşantıları; kaygılanma, değersizlik hissi, dışlanma, sıkılma ve mutsuz olma şeklinde ortaya çıkmıştır. Rehber öğretmenlerin kaygılanma durumları yeni bir ortam ve kişilerle çalışacak olmalarından kaynaklanmaktadır. Değersizlik hissi ve dışlanma okul öncesi öğretmenleri ve yöneticilerin tutum ve davranışlarından ortaya çıkan bir durum olmaktadır. Okul öncesi öğretmenleri ve yöneticiler rehber öğretmenleri gereksiz olarak algılamaktadırlar. Rehber öğretmenlerin sıkılmalarında yapılacak işlerinin olmadığı ve oldukça boş zamanlarının olduğu düşüncesi yatmaktadır. Mutsuz olan bir rehber öğretmen ise eski görev yerinde aktif çalıştığını ve çocuklarla çalışmadığını ifade etmiştir. Örneğin,

“Okulda psikolojik danışman olmadığı için nasıl karşılanırım diye bir his yaşadım.” (S)

“Çok mutsuz hissettim.” (SH)

3.2. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonraki Mesleki Yaşantıları

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonraki mesleki yaşantılarına ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonraki mesleki yaşantıları

Kategoriler	Alt Kategoriler
Olumlu	Hazır Hissetme (n=6)
	Memnun Olma (n=4)
	Zorluk Çekmeme (n=2)
Olumsuz	Sorun Yaşama (n=7)
	Hazır Hissetmeme/Eksiklik Hissetme (n=6)
	Belirsizlik Yaşama (n=2)
	Kaygı Duyma (n=2)
Kendini Geliştirme	Kendini Geliştirme Düşüncesi (n=7)
	Kitaplara Başvurma (n=7)
	İnternette Araştırma (n=7)
	Meslektaşlarla Yardımlaşma/İşbirliği (n=4)
	Eğitim/Kurs Alma (n=3)
	Okul Öncesi Öğretmenlerine Başvurma (n=2)
Makale Araştırma (n=2)	

Tablo 2 incelendiğinde anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra olumlu, olumsuz ve kendini geliştirme olmak üzere üç tür mesleki yaşantılarının olduğu ortaya çıkmıştır. Rehber öğretmenlerin olumlu yaşantıları; mesleki olarak hazır hissetme, memnun olma ve zorluk çekmeme olarak görülmektedir. Hazır hissetme, ilk defa çalışılan okul öncesi dönem çocuklarına ve ailelerine yönelik mesleki hazır bulunuşluğu ifade etmektedir. Rehber öğretmenler anaokulunda yaptıkları mesleki çalışmalardan ve okul çalışanlarıyla işbirliğinden memnun olmuşlardır. Ayrıca mesleki çalışmaları sırasında zorluklarla karşılaşmamışlardır. Örneğin,

“Anaokuluna giden kendi çocuğum olduğu için sürece zaten katılmıştım.” (H)

“Doğru zamanda doğru mekânda doğru kişilerle çalıştığımı düşünüyorum.” (ŞO)

Rehber öğretmenlerin olumsuz yaşantıları; sorun yaşama, hazır hissetmeme/eksiklik hissetme, belirsizlik yaşama ve kaygı duyma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sorun yaşayan rehber öğretmenler ilk defa okul öncesi dönem çocukları ile çalışmaktan ve doküman eksikliğinden sorun yaşamışlardır. Rehber öğretmenler küçük yaş grubu çocuklarla çalışmaya hazır olmadıklarını ve eksikliklerinin olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca küçük çocuklarla nasıl çalışma yapacakları hakkında bilgi sahibi olmadıklarından dolayı belirsizlik ve kaygı durumu yaşamışlardır. Örneğin,

“Okuma yazma bilmeyenlere danışmanlık becerilerini iletmek zor.” (Y)

“Endişelendim. Küçük yaş grubu ile ilk defa çalışacağım için endişelendim. Milli Eğitimin doküman olarak eksikliğini bildiğim için de endişelendim.” (Ç)

Rehber öğretmenlerin kendini geliştirme yaşantılarında kendini geliştirme düşüncesi ve kendini geliştirmek için yapılanlar vurgulanmıştır. Rehber öğretmenler anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra eksikliklerini hissetmiş ve bu eksiklikleri kapatmak için arayışlara girmişlerdir. Çoğu rehber öğretmen kendilerini geliştirmek için kitap ve internete başvurmuşlardır. Daha sonra sırasıyla; meslektaşlardan yardım/işbirliği ve eğitim/kurs alma gelmiştir. Örneğin,

“Ücretli kurs almayı düşünüyorum.” (AC)

“Şu an çocuk psikolojisini anlamaya yönelik kitap okuyorum.” (M)

3.3. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonra Okul Çalışanları İle Kişisel Etkileşimleri

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra okul çalışanları ile kişisel etkileşimlerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra okul çalışanları ile kişisel etkileşimleri

Kategoriler	Alt Kategoriler
Etkileşimin Olması	Olumlu (n=9) Kısa Görüşmeler (n=9) Sosyal Faaliyetler (n=5) Paylaşımın Olması (n=4)
Etkileşimin Olmaması	(n=6)

Tablo 3 incelendiğinde rehberöğretmenlerin yarısının okul yöneticileri, okul öncesi öğretmenleri ve diğer personellerle etkileşime girdiği görülürken altı öğretmenin etkileşiminin olmadığı görülmektedir. Etkileşimin olduğunu ifade eden rehberöğretmenler olumlu etkileşimin olduğunu ve kısa görüşmelerin olduğunu vurgulamışlardır. Daha az sayıda rehberöğretmen de sosyal faaliyet gerçekleştirdiklerini ve paylaşımın olduğunu belirtmişlerdir. Rehber öğretmenlerin okul çalışanlarıyla kısa görüşmeleri selamlaşma ve ayaküstü konuşma şeklinde gerçekleşmiştir. Sosyal faaliyetlerde, okul çalışanlarıyla yemeğe çıkma ve sportif faaliyetlere katılma ön plana çıkmaktadır. Ayrıca okul çalışanları rehber öğretmenlerle meslek dışı paylaşım içerisinde bulunarak kişisel etkileşime girmişlerdir. Örneğin,

“Sevgi ve saygı çerçevesinde karşılıklı olumlu etkileşimimiz var.” (MMÖ)

“Daha çok selamlaşma. Nasılsın iyi misin?” (Ç)

“Sosyal bağlamda çok bir görüşme olmuyor.” (AC)

3.4. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonra Okul Çalışanları İle Mesleki Etkileşimleri

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra okul çalışanları ile mesleki etkileşimlerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra okul çalışanları ile mesleki etkileşimleri

Kategoriler	Alt Kategoriler
Tanıtım	Alan/Görev Tanıtımı (n=3) Yapılacak Çalışmaların Tanıtımı (n=2)
İşbirliği Yapma	Yöneticilerle Bilgi Alışverişi (n=6)

Yöneticilerin Yardım Talebine Cevap Verme (n=4)
Öğretmenle Bireysel Görüşme (n=6)
Öğretmenle Etkinlik/Çalışma Yapma (n=5)
Öğretmene Eğitim/Seminer Verme (n=4)
Öğretmenlerin Yardım Talebine Cevap Verme (n=4)
Sınıf Ziyaretleri (n=3)
Öğretmene Kaynak Temini (n=2)
Diğer Personelle Bilgi Alışverişi (n=5)
Diğer Personelle Eğitim/Seminer Verme (n=5)

Tablo 4 incelendiğinde rehber öğretmenlerin okul çalışanları ile mesleki etkileşimleri; tanıtım ve işbirliği şeklinde ortaya çıkmaktadır. Rehber öğretmenler; alanını/görevini tanıtarak ve yapacakları çalışmalar hakkında bilgi vererek okul çalışanları ile mesleki etkileşime girmişlerdir. Örneğin,

“İlk toplantıda rehber öğretmen ne yapar, hangi durumlarda bana gelebilirler bunların bilgilerini verdim.” (AC)

Rehber öğretmenlerin yaptıkları işbirlikleri yönetici, okul öncesi öğretmeni ve personelle farklılaşmaktadır. Rehber öğretmenlerin yöneticilerle işbirliği bilgi alışverişinde bulunma ve yöneticilerin yardım talebine cevap verme şeklinde gerçekleşmektedir. Rehber öğretmenler öğrencilerle, okul öncesi öğretmenleri ile ve veli ile yapılan çalışmalar hakkında yöneticilerle bilgi alışverişinde bulunarak mesleki etkileşime girmişlerdir. Ayrıca yöneticilerin öğrenciler ve veliler için yardım talepleri yerine getirilerek mesleki etkileşim sağlanmaktadır. Rehber öğretmenlerin okul öncesi öğretmenleri ile işbirliği daha çok çeşitlilik göstermektedir. Rehber öğretmenler öğrenciler ve veliler ile ilgili okul öncesi öğretmenleri ile bireysel görüşmeler yaparak mesleki etkileşime girmişlerdir. Ayrıca rehber öğretmenler; okul öncesi öğretmenleri ile sınıf etkinlikleri yaparak, okul öncesi öğretmenlerine ihtiyaç duyulan konularda eğitim ve seminer vererek, okul öncesi öğretmenlerinin öğrenci ve veli ile ilgili yardım taleplerine cevap vererek, gözlem amaçlı sınıf ziyaretleri yaparak ve okul öncesi öğretmenlerine çalışmalarda kullanabilecekleri kaynakları temin ederek işbirliği içerisinde çalışmaktadırlar. Rehber öğretmenler diğer okul çalışanları ile daha çok gündemde olan konularla ilgili bilgi alışverişinde bulunarak ve ihtiyaçlarını hissettiği konularda eğitim/seminer vererek etkileşim halinde bulunmaktadırlar. Örneğin,

“Yöneticilerle öğrenci hakkında konuşmalarımız oluyor.” (H)

“İdare bazen bizden yardım istiyor (öğretmen-veli).” (LB)

“Öğretmenlerle fikir alışverişim var. Karşılıklı sorular ve iş birliği. Bilgi alışverişi.” (MÖ)

“Talep olduğunda öğrenci çalışmalarında öğretmenle iş birliği yapıyoruz.” (LB)

“Okul personelleri ile iki ayda bir bilgi alışverişi (çay sohbetleri) olur.” (G)

“Okul personelleri Açık iletişim, çocuğun ihtiyaçları, milli eğitimin beklentileri, bizim yöntemler etkin. Genel eğitimler oluyor.” (N)

3.5. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonra Öğrenciler İle Kişisel Etkileşimleri

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra öğrenciler ile kişisel etkileşimlerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra öğrenciler ile kişisel etkileşimleri

Kategoriler	Alt Kategoriler
Hitap Şekilleri	Rehber öğretmen/im (n=7) Öğretmenim (n=5) .....öğretmen/im (n=5) Abla (n=4) Amca (n=2) Abi (n=2) Teyze (n=1)
Çocuklarla Yapılanlar	Oyun Oynama (n=5) Konuşma/Sohbet (n=4) Yemek Yeme (n=2) Şakalaşma (n=2)
Olumlu Etkileşim	İyi İlişki/Etkileşimin Olması (n=6) Çocuklarla Vakit Geçirmeyi/Çocukları Sevme (n=6) Mutlu Olma/İyi Hissetme (n=5) Çocuklarla Anlaşabilme (n=2)
Çocukların Yaptıkları	Rehber Öğretmene Sarılma (n=4) Rehber Öğretmeni Ziyaret Etme (n=2) Rehber Öğretmeni Gördüklerinde Seslenme (n=1) Rehber Öğretmen Sınıfa Geldiğinde Çığlık Atma (n=1)

Çocukların Algıları

- Rehber Öğretmeni Sevme (n=3)
- Mutlu Olma/Eğlenme (n=3)
- Güven Duyma (n=2)
- Öğretmen Olarak Görme (n=1)
- Rehber Öğretmen Olarak Kabul Görme (n=1)
- Otoriter (Müdür öğretmen) Olarak Görme(n=1)
- Rehber Öğretmenden Korkma (n=1)

Tablo 5 incelendiğinde rehber öğretmenler çocuklarla kişisel etkileşimlerini anlatırken; çocukların hitap şekillerinden, çocuklarla yapılanlardan, çocuklarla etkileşimin olumlu yönlerinden, çocukların yaptıklarından ve çocukların algılarından bahsetmişlerdir. Çocukların rehber öğretmenlere en çok rehber öğretmenim şeklinde hitap ettikleri vurgulanmıştır. Daha sonra; öğretmenim,.....öğretmen/im, abla, amca, abi ve teyze şeklinde hitap ettikleri belirtilmiştir. Örneğin,

“Öğretmenim, rehber öğretmenim, önceleri az da olsa abla diyorlardı.” (AC)

Rehber öğretmenler çocuklarla kişisel etkileşimlerini anlatırken çocuklarla yaptıklarından bahsetmişlerdir. Rehber öğretmenler çocuklarla; oyun oynayarak, sohbet ederek, beraber yemek yiyerek ve şakalaşarak kişisel etkileşimde bulunmaktadır. Örneğin,

“Şakalaşma, el vurma, çocuklarla oyun oynama tarzında etkileşim oldu.” (KL)

Rehber öğretmenlerden bazıları çocuklarla kişisel etkileşimin olumlu yönlerine vurgu yapmışlardır. Rehber öğretmenler; iyi ilişki ve etkileşimin olduğundan, çocuklarla vakit geçirmeyi ve çocukları sevdiklerinden, çocuklarla birlikte olmaktan mutlu olduklarından, çocukların yanında kendilerini iyi hissettiklerinden ve çocuklarla anlaşabildiklerinden bahsetmişlerdir. Örneğin,

“Onlarla olmak ruhumu çocuklaştırıyor.” (AÖ)

“Onlarla ilgilenmek hoşuma gidiyor.” (M)

Rehber öğretmenlerin bazıları çocuklarla kişisel etkileşimini ifade ederken çocukların yaptıklarını vurgulamışlardır. Çocuklar rehber öğretmene sarılarak, rehber öğretmeniodasında ziyaret ederek, rehber öğretmeni gördüklerinde seslenerek ve rehber öğretmensınıfa geldiğinde çığlık atarak etkileşim halinde olmaktadır. Rehber öğretmenlerin bazıları da çocuklarla etkileşiminin olduğunu ve iyi ilişki içinde olduklarını belirtmişlerdir. Örneğin,

“Koridorda sarılıyorlar.” (G)

“Odama geliyorlar.” (T)

Rehber öğretmenler çocuklarla kişisel etkileşimini çocukların algılarından bahsederek ifade etmişlerdir. Rehber öğretmenler en çok; çocukların kendisini sevdiklerini, çocukların rehber

öğretmenle birlikte iken mutlu olduklarını ve eğlendiklerini ve çocuklara güven verdiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin,

“Sevgi ilişkisi içerisindeyiz.” (MMÖ)

“Onların beni sevdiğini biliyorum/Beni Seviyorlar.” (İH, MMÖ)

3.6. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonra Öğrenciler İle Mesleki Etkileşimleri

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra öğrenciler ile mesleki etkileşimlerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra öğrenciler ile mesleki etkileşimleri

Kategoriler	Alt Kategoriler
Uygulamalar	Etkinlik (n=9) Veli/Öğretmenle Çalışma (n=9) Gözlem (n=6) Görüşme (n=5) Tarama/Tanıma Çalışması (n=4) Resimleri Kullanma/Resim Yaptırma (n=4) Sınıf Ziyaretleri (n=2) Kendine Alıştırma Çalışmaları (n=2) Program Hazırlama (n=2)
Yaşanan Sorunlar	Kaynak Yetersizliği (n=2) Görüşme Yapamama (n=1)
Etkileşimin Olmaması (n=2)	

Tablo 6 incelendiğinde rehber öğretmenler çocuklarla mesleki etkileşimini ifade ederken; yaptıkları uygulamalardan, yaşanan sorunlardan ve mesleki etkileşimin olmamasından bahsetmişlerdir. Rehber öğretmenlerin çocuklarla yaptıkları uygulamalarda ilk sırayı çocuklarla yapılan etkinlikler ve çocuklar için veli/öğretmen ile çalışmalar yer almaktadır. Rehber öğretmenler hazırladıkları etkinlikleri sınıflarda uygulayarak çocuklarla mesleki etkileşimini sürdürmektedirler. Rehber öğretmenlerin bazıları çocuklarla çalışmadığında veli ve öğretmen vasıtasıyla çalışmalarını gerçekleştirdiklerini vurgulamışlardır. Rehber öğretmenler çocukları tanıma amaçlı; sınıf gözlemleri, çocuklarla bireysel görüşme, tarama/tanıma çalışması, resim çalışması ve sınıf

ziyaretleri gerçekleştirmektedirler. Problem durumunda rehber öğretmenlerin başvurduğu yol bireysel görüşmeler olmuştur. Rehber öğretmenler ayrıca, çocukların kendisine alışmaları için çalışmaları yaparak rehberlik programı hazırlayarak mesleki etkileşimlerini sürdürmektedirler. Örneğin,

“Sınıflarda rehberlik etkinlikleri yapıyorum (tren gelir hoş gelir- değerler eğitimi).” (T)

“Öğrenci ile etkileşim aile ve öğretmen vasıtasıyla oluyor.” (Ç)

“Kriz durumlarında (ağlama, izinsiz eşya alımı) bireysel görüşme yapıyorum.” (İH)

Rehber öğretmenler çocuklarla mesleki etkileşiminde karşılaşılan sorunları ifade etmişlerdir. Rehber öğretmenlerden iki tanesi okul öncesi dönem rehberlik hizmetlerine yönelik kaynak yetersizliği olduğunu ve bir öğretmen çocukların kendilerini ifade edemediklerinden dolayı bireysel görüşme yapamadığını vurgulamıştır. Rehber öğretmenlerin iki tanesi de çocuklarla mesleki etkileşimin olmadığını belirtmişlerdir. Örneğin,

“İlk önce etkinliklere düşkün çocuklar için etkinlik eksikliğim vardı.” (HA)

“Öğrencilerle etkileşimim hiç olmadı.” (SH)

3.7. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonra Veliler İle Mesleki Etkileşimleri

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra veliler ile mesleki etkileşimlerine ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra veliler ile mesleki etkileşimleri

Kategoriler	Alt Kategoriler
Yapılan Uygulamalar	Bireysel/Görüşme (n=15) Seminer/Eğitim Verme (n=13) Toplantı Yapma (n=6) Pano/Bülten Hazırlama (n=4) Bilgi Notu/Doküman Gönderme (n=3) Ev Ziyaretleri Gerçekleştirme (n=3) Sınıf Toplantılarına Katılma (n=2)
Özeleştirisi	Aile İle İstenilen Düzeyde Çalışmama (n=2)

Ailelere Kendini Tanıtamama (n=1)
Eski Deneyimin Olumsuz Etkisi (n=1)

Hisler

Etkileşimin Çok İyi Olduğunu Düşünme (n=2)
Veli İle Çalışmada Zorlanma (n=1)
Velinin Bilinçsiz Olması (n=1)
Veli İlgilerinin Hoşuna Gitmesi (n=1)

Rehber öğretmenlerin velilerle mesleki etkileşimlerinde yapılan uygulamalar, rehber öğretmenlerin özeleştirisi ve hisleri ön plana çıkmaktadır. Rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu velilerle en çok bireysel görüşme yaparak ve eğitim/seminer vererek mesleki etkileşime girmektedirler. Rehber öğretmenler daha sonra; velilerle toplantı yaparak, velilere pano/bülten hazırlayarak, bilgi notu/doküman göndererek, ev ziyaretlerinde bulunarak, veli toplantılarına katılarak etkileşim halinde olmaktadır. Örneğin,

“Kendimin çağırdığı, öğretmen tavsiyesi ve velinin isteği ile görüşmeler oluyor.” (AC)

“Okul öncesi ile ilgili (amaç, önem, çocuğa faydaları, gelişime katkısı, anne baba davranışları, okuldan beklentileri ne olmalı gibi) eğitim verdim.” (H)

Rehber öğretmenlerden bazıları velilerle mesleki etkileşimin istenilen düzeyde olmadığını ifade ederek özeleştirisi yapmışlardır. Rehber öğretmenlerden biri kendisini ailelere tanıtamadığını ifade ederek ve bir öğretmen de daha önceki çalışma ortamlarındaki deneyimlerinin olumsuz etkisinin olduğunu vurgulayarak özeleştirisi yapmışlardır. Örneğin,

“Kendimizi tanıtamadık.” (SH)

Bazı rehber öğretmenler ise veli ile mesleki etkileşimlerinde veli ile ilgili hislerini paylaşmışlardır. Rehber öğretmenler veli ile mesleki etkileşimin iyi olduğunu, velilerle çalışmaktan zorlandığını, velinin bilinçsiz olduğunu ve velilerin ilgilerinden memnun olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin,

“Anaokulu velileri daha ilgili, istekli.” (Y)

3.8. Rehber öğretmenlerin Anaokulunda Çalışmaya Başladıktan Sonra Eski Görev Yerleri İle Anaokulunu Karşılaştırmaları

Yapılan çalışmada anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra eski görev yerleri ile anaokulunu karşılaştırılmalarına ilişkin ortaya çıkan kategori ve alt kategorilere Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8. Anaokulunda çalışan psikolojik danışma ve rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra eski görev yerleri ile anaokulunun karşılaştırılması

Kategoriler**Alt Kategoriler****Anaokulu Olumlu****Yönler**

Mevcudun az olması (n=8)
Velilerin Olumlu Özellikleri (n=8)
İşleyiş/Verimin İyi Olması (n=7)
Okulun Fiziksel Koşulları/Maddi (n=5)
Öğretmenlerin Olumlu Özellikleri (n=3)
İlişkilerin İyi Olması (n=2)
Okulun Konumunun İyi Olması (n=2)
Evrak Yükünün Az Olması (n=2)
Yöneticilerin Olumlu Özellikleri (n=1)
Diğer (n=5)

Anaokulu Olumsuz**Yönler**

Çocukla Çalışmada Sorun Yaşama (n=7)
Okul Çalışanlarının Olumsuz Algısı (n=3)
Okul Çalışanlarının Eksiklikleri (n=3)
İş Tanımı Belirsizliği (n=3)
Veli Profili (n=2)
Yöneticilerin Yüksek Beklentileri (n=2)
Fiziksel Koşullar (n=2)
Öğretmen Tutumları (n=1)
Diğer (n=3)

Eski Okul Olumlu**Yönler**

Öğrenci İletişiminin/Etkileşiminin Olumlu Olması (n=10)
Doyuma Ulaşma/Haz Alma (n=6)
İdarecinin destek olması (n=2)
İş Tanımının Belli Olması (n=2)
Çalışma Alanının Geniş Olması (n=2)
Aranılan Olma (n=2)
Diğer (n=3)

Eski Okul Olumsuz**Yönler**

Mevcudun Kalabalık Olması (n=9)
Yoğun Çalışma (n=6)
İdareci ve Öğretmenlerin Tutum ve Davranışları (n=5)
Öğrenci Problemleri (n=5)

- Velilerin Özellikleri (n=3)
Başarı ve Başarısızlık Kaygısı (n=2)
Öğrencilerin Davranış Değişikliğinin Zor Olması (n=2)
Evrak Yüğü (n=2)
Diğer (n=5)

Rehber öğretmenler önceki mesleki deneyimlerini karşılaştırırken anaokulun olumlu ve olumsuz yönleri ile eski okullarının olumlu ve olumsuz yönlerini ifade etmişlerdir. Rehber öğretmenler anaokulunun olumlu yönlerinde en çok mevcudun az olduğunu, velilerin olumlu özelliklerinin olduğunu ve işleyişin/verimin daha iyi olduğunu vurgulamışlardır. Daha sonra okulun fiziksel koşullarının iyi olduğunu, öğretmenlerin olumlu özelliklerinin olduğunu, ilişkilerin daha iyi olduğunu, okulun konumunun iyi olduğunu, evrak yükünün az olduğunu, yöneticilerin olumlu özellikleri olduğunu vb. ifade etmişlerdir. Örneğin,

“Öğrenci sayısı az, bina küçük, personel az, iletişim birebir, velinin sosyoekonomik düzeyi iyi, ulaşım daha yakın, imkan daha geniş (toplantı odası, temizlik, maddi vb).” (G)

Anaokulunun olumsuz yönlerinde rehber öğretmenler daha çok çocukla çalışmada sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu düşüncesinde çocukların ifade etme becerilerinin olmaması bu yaş grubu ile ilk defa çalışıyor olmaları gerekçe olarak sunulmuştur. Daha sonra okul çalışanlarının rehber öğretmene karşı olumsuz algılarının olduğunu, okul çalışanlarının eksikliklerini, iş tanımını belirsizliğini, veli profilinin olumsuz özelliklerini, yöneticilerin yüksek beklentilerinin olduğunu, okul öncesi öğretmenlerin olumsuz tutumlarının olduğunu vb. ifade etmişlerdir. Örneğin,

“4-6 yaşta ilk defa karşılaştığım problemlerde zorlama olabiliyor (nasıl çözeceğim).” (T)

Rehber öğretmenler eski okullarının olumlu yönlerinde en çok öğrenci iletişiminin/etkileşiminin olumlu olmasını vurgulamışlardır. Daha sonra doyuma ulaşmış olduklarını, idarecilerinin destek olmasını, iş tanımının belli olmasını, çalışma alanlarının geniş olmasını vb. ifade etmişlerdir. Örneğin,

“Karşılıklı etkileşim daha iyiydi.” (HA)

Rehber öğretmenler eski okullarının olumsuz yönlerinden en çok mevcudun kalabalık olmasını belirtmişlerdir. Daha sonra; yoğun çalıştıklarını, yönetici ve öğretmenlerin tutum ve davranışlarının olumsuz olmasını, öğrenci problemlerinin çok olmasını, veli özelliklerini, başarı ve başarısızlık kaygısının olduğunu, öğrencilerin davranış değişikliğinin zor olduğunu, evrak yükünün fazla olmasını vb. ifade etmişlerdir. Örneğin,

“Veliler ilgisiz, öğrencilerin davranış değişikliği zor, okul başarısı kaygısı var, konular geniş.” (HA)

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Anaokulunda çalışan rehber öğretmenlerin okul çalışanları, veli ve öğrenci etkileşimi açısından incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada tartışma, bulgular dikkate alınarak sıra ile sunulmuştur.

Rehber öğretmenlerin çoğunun anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra olumlu kişisel yaşantılarının olduğu ortaya çıkmıştır. Olumlu kişisel yaşantıların olması okul öncesi dönem çocukları ile çalışılacak olunmasından kaynaklı olabilmektedir. Bu alan rehber öğretmenler için yeni bir çalışma alanı olmaktadır ve rehber öğretmenlerin yeni bir grupla çalışmanın heyecanını yaşadıkları düşünülebilir. Rehber öğretmenlerin bazılarının ise olumsuz kişisel yaşantılarının olduğu ortaya çıkmıştır. Bu olumsuzluklar daha çok endişe duygularının olması, değersizlik hissi yaşamaları ve okul çalışanları tarafından kabul görmemeleridir. Dalçıçek'in (2016) çalışmasında da öğretmenler okul çalışanları tarafından değer görmediklerini ifade etmişlerdir. Rehber öğretmenlerin olumsuz yaşantılarının olmasında anaokulu çalışanlarının etkisi olabilmektedir. Zira anaokulu çalışanları şu ana kadar çoğunlukla kendi alanlarından kişilerle çalışmışlardır. Farklı alandan bir kişiyi yabancı olarak algıladıkları ve kabullenmekte zorluk seçtikleri söylenebilir.

Rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başladıktan sonra olumlu, olumsuz ve kendini geliştirme olmak üzere üç tür mesleki yaşantılarının olduğu ortaya çıkmıştır. Rehber öğretmenlerin çoğunun olumsuzluk yaşadığı veya eksiklik hissettiği görülmektedir. Eren'in (2014) çalışmasında da anaokullarında görevli rehber öğretmenlerin % 65'i kendisini yeterli bulmamaktadır. Sargin ve Hamurcu'nun (2010) çalışmasında da rehber öğretmenler benzer sıkıntılar yaşamışlardır. Rehber öğretmenler için küçük çocuklarla çalışmak bu durumun ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Çünkü ilk defa okul öncesi dönem çocukları ile çalışan rehber öğretmenler gerek lisans eğitimleri süresince gerek meslek hayatlarında bu yaş ile çalışacakları hakkında yeterli donanıma sahip değillerdir.

Anaokulunda çalışmaya başlayan rehber öğretmenlerin kendini geliştirme çabalarında olduğu görülmektedir. Benzer durum Eren'in (2014) çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Daha önce rehberlik araştırma merkezi deneyimi yaşayan öğretmenler hizmet içi eğitime ihtiyaçları olduğunu söylemişlerdir. Sargin ve Hamurcu'nun (2010) çalışmasında da özel eğitimde çalışan rehber öğretmenlerin kendini geliştirme çabası içinde oldukları belirtilmiştir. Rehber öğretmenler kendi çabalarıyla bir şeyler öğrendiklerini, araştırmalar yaptıklarını, seminer ve kurslara katıldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle gelişim ölçeklerinin öğrenilmesi anaokulunda görev yapan psikolojik danışmanlar için çok önemli bir ihtiyaçtır. Örgün eğitim içinde ilk önleyici rehberliğin anaokullarında yapılmaya başladığı düşünülürse konunun önemi anlaşılabilir olur (Eren, 2014). Bu durum öğretmenlerin kendini geliştirme hususunda istekliler ve yeniliğe açık olduklarını göstermektedir.

Mesleki etkileşimde vurgulanan genel özellik işbirliğinin olmasıyla alakalıdır. Bu durum rehberlik servisinin etkin şekilde işleyişine büyük katkı sağlayacaktır. Eren'in (2014) çalışmasında da anaokullarında görev yapan rehber öğretmenler okul rehberlik servisinde görevli psikolojik danışmanın başarılı olabilmesi için öncelikle yapacağı çalışmalar hakkında çevresindekileri inandırması ve onların desteğini alması gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca öğretmenlerin çoğunluğu okul yöneticilerinden ve öğretmenlerden destek aldıklarını bildirmişlerdir. Clark ve Amatea'nın (2004) çalışmasına göre öğretmenler, danışmanlarla aralarındaki işbirliği ve iletişimin rehberlik

servisinin en önemli görevlerinden biri olduğuna inanmaktadırlar. Rehber öğretmen ve okul öncesi öğretmen arasında kurulan işbirliği, rehber öğretmenin okul öncesi öğretmenini desteklemesi ve okul öncesi öğretmenin gerektiğinde rehber öğretmenlerden yardım istemesi öğrencilerin tüm yönleriyle gelişmeleri için çok büyük bir katkı sağlayacaktır (Erkan, 2006). Bağımsız anaokulları küçük kurumlar olduğundan burada görev yapan bütün personelin birbirini tanması, samimi ilişkiler geliştirmesi, ekip ruhu ile çalışması ve birbirine destek olması rehberlik faaliyetlerinde de etkisini göstermektedir (Eren, 2014).

Rehber öğretmenlerin bazıları çocuklarla mesleki etkileşimini ifade ederken; görüşme yapma ve ölçek uygulama gibi çalışmaların yapılamadığından bahsetmişlerdir. Akgün'ün (2010) çalışmasında da öğretmenler benzer sıkıntıları belirtmişlerdir. Rehberöğretmenler çocuklarla çalışma yapma, bilgilendirme, anasınıfında gözlem yapma, ölçek uygulama gibi hizmetlerin olmadığını ifade etmişlerdir. Rehberöğretmenlerden bazıları sıkıntıları arasında kaynak ve donanım yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Rehber öğretmenlerin görevlerini gerektiği şekilde yerine getirebilmeleri açısından ortam ve donanım ihtiyaçları mümkün olduğunca karşılanmalıdır (Sargın ve Hamurcu, 2010). Bu durum rehber öğretmenlerin işlerini daha iyi yapmalarına olanak hazırlayacaktır. Eren'in (2014) çalışmasında da rehber öğretmenlerin çoğu çocukların seviyesine inemediklerini ve bu konuda eğitime ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir. Rehber öğretmenlerin okul öncesi dönem çocuklarının seviyesine inme ve çocuklarla uygun çalışmalar yapma anlamında eksikliklerinin olduğu sonucu doğmaktadır. Buradan lisans programlarında okul öncesi dönem ile ilgili daha fazla derslerin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Rehber öğretmenlerin bazıları çocuklarla mesleki etkileşimini veli ve öğretmen vasıtasıyla gerçekleştirdiklerini vurgulamışlardır. Eren'in (2014) çalışmasında da rehber öğretmenler öğretmen ve veli ile işbirliği içinde çalıştıklarını beyan etmişlerdir. (Eren, 2014). Yine Dalçipek'in (2016) çalışmasında da öğretmenler çocuklarla nadir görüştiklerini, etkinliklerin yeterli olmadıklarını ve daha çok veli ile iletişim halinde olduklarını belirtmişlerdir. Veli ile etkileşim halinde olup işbirliği yapma verilen eğitimin daha iyi sonuçlar vermesini sağlayacaktır. Ancak rehber öğretmenlerin öğrencilerle de etkileşime girip onlarla çalışması gerekmektedir. Bunun için de gerekli altyapılarının oluşturulması gerekmektedir.

Rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu velilerle en çok bireysel görüşme yaparak ve eğitim/seminer vererek mesleki etkileşime girmektedirler. Benzer şekilde Akgün'ün (2010) çalışmasında da rehber öğretmenler velilere anne baba eğitim çalışmaları uygulamışlardır. Sargın ve Hamurcu'nun (2010) çalışmasında da öğretmenler aile eğitimi verdiklerini belirtmişlerdir. Eren'in (2014) çalışmasında da anaokullarında görev yapan rehber öğretmenlerin aile eğitimine ağırlık verdikleri ifade edilmiştir. Okul öncesi eğitimde aile katılımı ve eğitimi büyük önem taşımaktadır. 2012 okul öncesi eğitim programında da bu durumun üzerinde özellikle durulmaktadır. Bunun sonucunda okul öncesi eğitim programı ile bütünleştirilmiş aile destek eğitim rehberi (OBADER) hazırlanmıştır (MEB, 2013). Ayrıca okul öncesi eğitim rehberlik programı hazırlanarak rehber öğretmenlere yol haritası çıkarılmıştır.

Rehber öğretmenler anaokulunun olumlu özelliklerinde en çok mevcudun az olmasını vurgulamışlardır. Okul öncesi eğitim kurumlarının tamamının öğrenci sayısı 500 ve altındadır. Rehber öğretmenlerin görev yaptıkları okullardaki öğrenci sayısının sunulacak rehberlik hizmetlerinin kalitesini, rehber öğretmenlerin iş yükünü ve dolayısıyla rehber öğretmenlerin mesleki doyumlarını etkilediği düşünülmektedir. Bu bağlamda okul öncesi eğitim kurumlarında

görev yapan rehber öğretmenlerin daha avantajlı oldukları söylenebilir (Dalçipek, 2016). Çocuk sayısının az olması, rehber öğretmenin iş yükünü azaltmakta ve daha kaliteli rehberlik hizmetlerinin sunulmasına olanak sağlamaktadır.

Rehber öğretmenler ile yapılan görüşmelerde, mesleğin olumlu yönleri olarak en çok çocuklarla/insanlarla olumlu ilişkiler kurabilmek ve çocukların/insanların hayatını değiştirebilmek konularının dile getirildiği görülmektedir. Bununla birlikte, literatürde de çocuklarla doğrudan iletişim ve etkileşim içerisine girmeleri veya sosyal ilişkiler kurmaları, rehber öğretmenler tarafından mesleklerinin olumlu yönleri olarak dile getirilmiştir (DeMato ve Curcio, 2004; Kolodinsky, Draves, Schroder, Lindsey ve Zlatev, 2009; Worrell, Skaggs ve Brown, 2006; Akt: Dalçipek, 2016)

Anaokulunun olumsuz özelliklerinderehber öğretmenler yöneticilerin yüksek beklentilerinden bahsetmişlerdir. Benzer bulgu Sargın ve Hamurcu'nun (2010) özel eğitim okullarında çalışan rehber öğretmenlerle yaptığı çalışmada da ortaya çıkmıştır. Özel eğitim kurumları yöneticilerinin rehber öğretmenlerine yönelik farklı bakış açılarının ve beklentilerinin olduğu ve bu durumun psikolojik danışmanlar için sorunlara neden olduğu ifade edilmiştir. Rehber öğretmenler ayrıca çocukların gelişim özelliklerinden kaynaklı çocuklarla çalışmada sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dalçipek'in (2016) çalışmasında da çocuklarla çalışmanın yeterli olmadığını ifade etmişlerdir.

Rehber öğretmenlerin anaokulunda çalışmaya başlaması yeni bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç rehber öğretmenlerin kişisel ve mesleki yaşantılarını etkilemiştir. Çünkü öğretmenler alışık olmadıkları yeni bir okul sisteminde çalışmaya başlamışlardır. Özellikle küçük çocuklarla çalışmak deneyimi olmayan öğretmenler için zor bir süreç yaşamalarına neden olmuştur. Bunun yanında farklı yapıdaki bir okulda ve küçük çocuklarla çalışmanın heyecan kattığı da bir gerçektir. Rehberlik servisinin işlevsel olabilmesi için iş birliğinin olması gerektiği bilinen bir gerçektir. Bu çerçevede rehber öğretmenin paydaşlarıyla iş birliği içerisinde çalışması etkili bir rehberlik hizmeti sunulmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akgün, E. (2010). Okul öncesi öğretmenlerinin bakış açısıyla anasınıflarındaki rehberlik

hizmetlerinin değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 9(2), 474-482.

American School Counselor Association (2003). The ASCA national model: A

framework for school counseling programs. *Professional School Counseling*, 6(3), 165-168.

Bakırcıoğlu, R. (2003). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Bryan, J., & Holcomb-McCoy, C. (2004). School counselors' perceptions of their involvement in school-family-community partnerships. *Professional School Counseling*, 7(3), 162-171.

Clark, M. A., & Amatea, E. (2004). Teacher perceptions and expectations of

- Schoolcounselorcontributions: Implicationsfor program planningandtraining. *Professional School Counseling*, 8(2), 132-140.
- Dalçıçek, E. (2016). *Okul öncesi eğitim kurumlarında ve ilkokul kademesinde görev yapan rehber öğretmenlerin mesleki doyumlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Eren, R. (2014). *Milli eğitim bakanlığı'na bağlı resmi ve bağımsız anaokullarındaki rehberlik ve psikolojik danışma faaliyetlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Erkan, S. (2006). *Okul psikolojik danışma ve rehberlik programlarının hazırlanması*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kardeş, S. (2014). okul öncesi eğitim kurumu yönetici ve öğretmenlerinin rehber öğretmenlerin rollerine ilişkin algılarının incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ledyard, P. (1998). Counselingminors: Ethicaland legal issues. *CounselingandValues*, 42, 171-177.
- Margolis, H., McCabe, P. P., & Alber, S. R. (2004). Resolvingstrugglingreaders' Homeworkdifficulties: How elementaryschoolcounselors can help. *Journal of Educationalandpsychologicalconsultation*, 15(1), 79-110.
- MEB. (2013). *Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı okulöncesi eğitim rehberlik programı*.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Çağdaş eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Patton, Q. M. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Perkins, G. W. (2013). School counselors' andteachers' perceptions of

Elementary school counselor roles related to personal/social,
and career counseling. Retrieved February, 12, 1-5.

academic,

Sargın, N., & Hamurcu, H. (2010). Özel özel eğitim kurumlarında çalışan rehber öğretmenlerin sorunlarına ve beklentilerine yönelik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 323-329.

Stone, C. B., & Clark, M. A. (2001). School counselors and principals: Partners in support of academic achievement. *NASSP Bulletin*, 85(624), 46-53.

Tan, H. (1992). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. İstanbul: MEB Yayınları.

Yerlikaya, İ., Sak, R., & Şahin Sak, İ. T. (2014). Okul öncesi eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri: okul öncesi öğretmen adaylarının ve psikolojik danışman adaylarının görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 286-299.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ENGELLİ BİREYLERİN ERİŞİLEBİLİRLİK SORUNU: DESTEKLER, EKSİKLİKLER

(Burhan BEKTAŞ, burhanbektas@outlook.com.tr)

(Doç. Dr. Abdülkadir DEVELİ, a.kadirdeveli@yahoo.com)

ÖZET

Engelli bireylerin yaşam kalitesinin artırılması için kamu idaresine bazı sorumluluklar düşmektedir. Kamusal alanda erişilebilirliğin artırılması, eğitim olanaklarının iyileştirilmesi, engelli bireylere uygun istihdam şartlarının oluşturulması, sosyal yardımların yapılması ve ağır engelli bireylere evde bakım hizmetlerinin sunulması, engelli bireylerin haklarını koruma ve yaşam standartlarını yükseltme noktasında akla ilk gelen görev ve sorumluluklardandır. Bu makalede engelli popülasyonun erişilebilirlik sorunu literatürden yararlanılarak incelenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelliler, Erişilebilirlik, Engelli Hizmetleri.

ACCESSIBILITY PROBLEM OF DISABLED INDIVIDUALS: SUPPORTS, DEFICIENCIES**ABSTRACT**

In order to improve the quality of life of people with disabilities, some responsibilities fall to the public administration. Increasing accessibility in the public sphere, improving educational opportunities, establishing appropriate employment conditions for individuals with disabilities, making social assistance and provide home care services to people with severe disabilities, protecting the rights of people with disabilities and raising living standards are the first tasks and responsibilities that come to mind. In this article, the accessibility problem of the disabled population was examined and interpreted using the literature.

Key Words: Disabled People, Accessibility, Services for the Disabled.

1. GİRİŞ

Yaşam hakkı temel bir insan hakkıdır ve sağlıklı olmak bunun ön koşuludur, ancak doğuştan ya da sonradan kimi sebeplerden ötürü bazı bireyler engelli olabilmektedirler (Arslan, 2014:2). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de engelliler ve hakları konusu kamu yönetiminin gündem maddelerinden biri olmuş, olmayada devam edecek gibi görünmektedir.

Türk Dil Kurumu engelli bireyi “vücudunda eksik veya kusuru olan” kişi olarak tanımlanmaktadır (Web 1).

5378 sayılı kanuna göre fiziksel, duyuşsal, ruhsal ve zihinsel yetilerinde çeşitli düzeylerde yaşanan kayıplar nedeniyle toplumun diğer bireyelerine oranla sosyal hayata katılımı kısıtlı olan bireyeler ‘engelli’ olarak nitelendirilmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise engelliliği “vücut fonksiyonlarından kaynaklı, bir aktiviteyi gerçekleştirme becerisinde kısıtlılık veya yetersizlik olarak tanımlamakta ve dünyada 100 milyondan fazla engelli olduğunu rapor etmektedir (Web 2). Tanımlardan anlaşılacağı gibi engelli bireyeler hareket kabiliyeti sınırlı bireyeler olarak değerlendirilmekte ve anlaşılmaktadır.

Engelliler, zihinsel, işitme ve konuşma, görme, ortopedik ve süreğen engelliler olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır. "Ulusal Engelli Veri Sistemi" kayıtlarına göre Türkiye’de 1.422.159’u erkek, 1.107.542’si kadın olmak üzere 2.529.701 engelli bulunmaktadır. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 778.528’dir (Web 3).

"Ulusal Engelli Veri Sistemi" kayıtlarının 2020 yılı mayıs ayı verilerine göre Türkiye’de engellilerin engel gruplarına göre dağılımı “Görme engelli 280.872, İşitme 231.323, Dil ve Konuşma 41.372, Ortopedik 388.081, Zihinsel 494.357, Ruhsal ve Duygusal 217.519, Süreğen Hastalık 1.130.311 ve Diğer engelli sayısı 67.224 2.65’tir (Web 3). Bu verilere göre Türkiye nüfusu içerisinde engelli popülasyonun önemli bir oran teşkil ettiği görülmekte ve anlaşılmaktadır.

İnsanlık tarihinde ilk çağlardan beri engellilerin var olduğuna ve zorluklar yaşadıklarına kuşku yoktur. “A History of Disability” adlı eserinde Stiker (2019:viii) insanın tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte Antik Yunan’dan Rönesans’a kadar tüm kültürlerde engelliler ve yaşadıkları zorlukların yaygınlığına vurgu yapmaktadır.

Bununla birlikte engellilerin bugün yaşadığı kimi sorunların başlangıcını Sanayi Devrimi’ne kadar götürmek mümkündür. Sanayi Devrimi ile birlikte endüstrileşme, endüstrileşme ile birlikte kentleşme olgusu toplumsal yaşamda belirginleşmiş ve dönüştürücü sonuçlar üretmiştir. Bunun sonucunda insan popülasyonunda kırdan kente doğru yönelen göçler yaşanmıştır. Kentlere doğru oluşan bu yoğun ve hızlı göç birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. İşsizlik, yoksulluk, hava kirliliği, gecekondulaşma akla ilk gelen sorunlardır. Bunun yanında, engelliler ve onların yaşam standartlarının niteliği de bir sorun alanı olarak belirgin biçimde dillendirilmiştir. Kentleşme sonucu hızla büyüyen kentlerde, şehir planlarında engelli bireyelerin varlığının yeterince göz önünde bulundurulmaması hasebiyle kentte yaşamakta olan engelli popülasyonun yaşamı giderek güç hale gelmiştir. İşsizlik, yoksulluk, düşük maaşlılık dışında erişilebilirlik konusunda yaşanan problemler

engelli popülasyonun karşı karşıya olduğu önemli bir sorun alanı yaratmıştır. “Engelsiz Kentler”in var edilemediği kent planlamalarında negatif yönlü yaşam standartları doğmakta, bu durum engelli popülasyonun sosyal, kültürel ve iktisadi kısıtlılıklarla örülü bir yaşam sürmelerine sebep olmakta, başka bir ifadeyle engellilerin engeli haline gelmektedir. Türkiye genelinde yapılan bir araştırmada “engellilerin çalışma hayatında karşılaştığı en önemli sorunun iş ortamının ya da işe ulaşımın fiziki olarak uygun şartlara sahip olmaması” olduğu anlaşılmıştır (Burcu, 2007: 192).Yapılan başka bir araştırmada da görme engellilerin, %30.30’nun okula hiç gitmediğini, %75.76’sının işsiz olduğunu, %18.8’inin hayatında AVM’ye hiçgitmediği tespit edilmiştir (Web 4).Göç ve kentleşme ile birlikte engelli popülasyonun karşı karşıya kaldığı bu gibi sorunlar ve çözüm yolları konusunda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gerek merkezi gerekse yerel yönetimler tarafından sosyal politika ve hizmet faaliyetlerini arttırma ihtiyacı duyulmuştur. 1997 yılında yayımlanan 572 sayılı KHK bu yönde atılan ilk adım olmuştur. 1999 yılında çıkarılan 3194 Sayılı İmar Kanunu, 2004 yılında çıkarılan Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği, 2005 yılında yayımlanan 5378 sayılı Kanun, 2010-2011 yılı Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı,2012 yılında çıkarılan 6353 sayılı Kanun, 2013 yılında yayımlanan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği’nin yanında 2022 Aylık Hakkı, Gelir Vergisi İndirimi, Emlak Vergisi İndirimi, Özel Tüketim Vergisiİndirimi(ÖTV), Gümrük Vergisi İndirimi, Tıbbi, Medikal Ve Eğitim Araç Gereçleri İçin KDVİndirimi, SHÇEK Evde Bakım Aylığı, EK PSS/Kura ile Atama Hakkı, Engelli İş KurmaProjeleri, Korumalı İş yeri Projeleri, Engelli Kimlik Kartı Hakkı, Engelli Park Yeri KullanımKartı, Ulaşım İndirimleri Hakkı, Muhtaç Aylığı (Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından),Elektrik, Su, Doğalgaz ve GSM tarife indirimleri (Kurum İnisyatifi Dahilinde), Engellileriçin AÖF, Harç İndirimi Hakkı, Müze ve Ören Yerleri İndirim Hakkı, RehabilitasyonMerkezlerinden Yararlanma Hakkı’da bu yönde atılmış diğer önemli adımlar olmuştur. Bu yöndeki çaba ve girişimler giderek daha da olumlu yönde bir seyir almıştır ancak kimi noksanlıkların sürdüğü de bir gerçektir. Bu makalede engelli popülasyonun sosyal politika ve hizmetlere olan erişilebilirlik durumu literatürden yararlanılarak incelenmiş ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

2. TÜRKİYE’DEKİ MEVCUT ERİŞİLEBİLİRLİK DURUMU

Birleşmiş Milletler, engellilerin refah ve gelişimi için 8 kritik sorun alanı belirlemiştir. Bunlar, eğitim, istihdam, gelir sağlama, sosyal güvence, aile yaşamı ve kişisel entegrasyon, kültür, eğlence-spor, din ve ulaşılabilirlik’tir (Aysoy, 2004: 48).Erişilebilirlik ile ilgili literatürü girmiş bugünkü standartların temeli büyük ölçüde 1961 yılında belirlenmiştir. Bu yıl içerisinde “Bedensel

Engelliler ve Çevreleri” adlı Stockholm konferansı bildirgesinin yayımlanması ve Timothy J. Nugent’in öncü nitelikteki çalışmaları sonucunda kabul edilen ilk erişilebilirlik standardının A.B.D.’de kabulü, ilk basamağı oluşturmuştur (Goldsmith’ten akt. Şat ve Göver, 2017:526). O günden bu güne her ne kadar erişilebilirlik ile ilgili bazı temel standartlar belirlenmiş ve yasal mevzuatlara girmiş olsa bile erişilebilirlik koşulları incelendiğinde de jure (olması gereken) ve de facto (olan) arasında büyük farklar olduğu bir sır değildir (Özgül, 2015:67).

Erişilebilirlik en genel anlamda; toplumda bulunan tüm birey ve grupların eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel hak ve hizmetlerden eşit ve özgür şekilde faydalanmasını sağlamak ve bu yolla onları yaşamın tüm alanlarına dahil etmektir. Başlangıçta bu anlamda kullanılan kavram zaman içinde engelli bireylerin kimseye ihtiyaç duymadan kamusal hizmetlere ulaşabilmeleri, bu hizmetlere katkıda bulunabilmeleri, ihtiyaçlarını zorlanmadan kendi başlarına halledebilmeleri anlamında daha fazla kullanılır olmuştur. Buna göre erişilebilirlik “engelli bireylerin fiziksel çevre başta olmak üzere, ekonomik, sosyal ve kültürel çevreye ulaşabilme, bu çevrelerde verilen hizmetlerden yararlanma ve katkıda bulunma olanaklarına sahip olmayı ifade etmektedir (Çağlar, 2012:542). Bu bağlamda yapılan bir başka tanıma göre “erişebilirlik, engellilerin toplumdaki diğer bireyler gibi bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına tam ve etkin katılımını sağlamak olarak ifade edilmektedir (Öz, 2013:75).

Erişilebilirlik; bir taraftan engelliler için fiziksel alanların (yol, köprü, yaya geçidi, mağaza, lokanta, toplu ulaşım hizmetleri, hastane, okul vb.) evrensel tasarım ilkesi ile planlanarak inşa edilmesi gerektiğini vurgularken, diğer yandan onların bilgi, eğitim ve iletişime olan erişimin de kolaylaştırılması gerektiğini vurgular (Özgül, 2015:64). Nitekim yapılan bir araştırmada 93 ülkeden 31’inde görme engelliler için işaret dili çeviri hizmeti verilmemektedir. 30 ülkede 20 ya daha az sayıda işaret dili tercümanı bulunmadığı ortaya çıkmıştır (Çağlar, 2012:543).

12 Mayıs 2000 tarihinde Avrupa Komisyonu’nun “Özürlü Bireyler İçin Engelsiz bir Avrupa’ya Doğru” başlığıyla yayımladığı tebliğde engelli kişilerin sosyal ve ekonomik olanaklara ulaşmalarını kısıtlayan sosyal, mimari ve tasarım engellerinin ortadan kaldırılmasına yönelik kapsamlı ve bütüncül bir stratejiye vurgu yapılmaktadır (Kolat, 2010:85). Yukarıda da vurgulandığı gibi Türkiye genelinde yapılan bir araştırmada “engellilerin çalışma hayatında karşılaştığı en önemli sorunun erişilebilirlik olduğu anlaşılmıştır (Burcu, 2007: 192). Bu gerçek 2010 yılında İBB tarafından yapılan “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” ile de ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, engellilerin %66.9’u kaldırımlar, yaya yolları ve yaya geçitlerinin,

%66.3'ü oturdukları binanın, %59.5'i dükkan, market, mağaza ve lokantaların, %58.4'ü kamu binalarının, %55.4'ü postane ve banka benzeri yerlerin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığı belirlenmiştir (Çağlar, 2012:563). 2016 yılında İstanbul ili Zeytinburnu ilçesinde faaliyet yürüten toplu taşıma araçları ile erişilebilirlik imkanlarını TSE standartları açısından ölçmeyi amaç edinen başka bir araştırmada da mevcut koşulların şartları karşılamaktan uzak olduğu saptanmıştır (Tiyek ve ark. 2016:225). 2017 yılında Çorum Belediyesi faaliyet alanında yürütülen bir araştırmada, Türkiye'deki diğer belediyeler gibi engelsiz bir engelli yaşamı için icraatların tekil örneklerle sınırlı kaldığı tespit edilmiştir (Şat ve Göver, 2017:536). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2019 verilerine göre 2014-2018 yılları arasında 240'ı bina, 9'u açık alan ve 306'sı toplu taşıma aracına olmak üzere toplam 555 "Erişilebilirlik Belgesi" düzenlenmiştir. Sadece 2018 yılı içerisinde verilen belge sayısı 301'dir (Web 5:39). Yıllara göre erişilebilirlik belgesi verilen yerlerin dağılımı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Yıl	Bina	Açık Alan	Toplu Taşıma Aracı	Toplam	Yüzde (%)
2014	6	1	2	9	1,6
2015	33	1	1	35	6,3
2016	21	5	0	26	4,7
2017	79	0	105	184	33,2
2018	101	2	198	301	54,2
Toplam	240	9	306	555	100

Bu veriler erişilebilirlik sorununun günümüzde de bir sorun alanı olmaya devam ettiğini, erişilebilirliğin arttırıldığı engelli politikalarına daha fazla ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Türkiye genelinde yapılacak tekil gözlemlerde dahi birçok market, mağaza, lokanta, spor tesisi, sinema, tiyatro, park ve yeşil alanlar, tatil yerleri ve otellerin erişilebilirlik standartlarından uzak bir yapıda olduğu anlaşılabilir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 7. maddesinde "fiziksel alanda bulunan kamuya açık şekilde hizmet veren bina, yol, kaldırım, spor tesisi, yaya geçitlerinin ve ulaştırma hizmetlerinin" erişilebilirliğinin sağlanması zorunlu tutulmuştur. Yasalar, engelli bireyler ve diğer dezavantajlı grupların imkân ve faaliyetlerden faydalanabilmesi için erişilebilirliğin artırılmasını zorunlu tutarken, mevcut koşullar gözlemlendiğinde hala erişilebilirlikte istenilen seviyeye ulaşamadığı görülür. Ancak erişilebilirliğin artırılması ile kast edilen düşünce sadece fiziksel alanlarda yapılan düzenlemeler olmamalıdır. Engelli bireylerin bina, sokak, cadde, kaldırım ve toplu taşımada erişilebilirliğinin artırılması kadar hizmet ve politikalara olan erişimin artırılması

da engelli bireyler için önem arz etmektedir (Öz, 2013:75). Engelli bireyler, kendi ihtiyaçlarını giderebilmek için gelir de elde edebilmelidir. Bu da eğitim ve istihdam gibi temel hizmetlere olan erişilebilirliğin de artırılması anlamına gelmektedir (Yücesoy, Aysel ve Gülmez, 2007: 94). Nitekim görme engelliler ile yapılan bir araştırmada istihdam sorunu %90,9 olarak belirlenirken, eğitim sorunu %72.2 şeklinde yüksek bir oran olarak çıkmıştır (Arslan, 2014:8-10). Bu veriler göstermektedir ki, engelli popülasyonun erişilebilirlik sorun alanında nitelikli hizmet, politika ve uygulamalar olmadığında ya da söz konusu bireyler bu hizmetlerden etkin yararlanamadığında toplumsal hayatla olan iktisadi ve sosyal bağları zayıflamakta, toplumsal hayata entegre olabilmeleri giderek zorlaşmaktadır. Engelli popülasyonun toplumsal dışlanmaya uğramasının önemli gerekçelerinden birinin de kendi engellerinden ziyade yaşam alanlarında karşılaştıkları engeller olduğunun altını çizmek gerekir. Buna göre engelsiz bir hayat için erişilebilirliğin engelli popülasyonun ekonomik ve toplumsal yaşama katılabilmesinin en temel koşulu olduğu, yanı sıra erişilebilirliğin temel hak ve özgürlüklerin kesişim noktasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

3. SOSYAL BELEDİYECİLİK ANLAYIŞINDA ENGELLİ BİREYLER VE ERİŞİLEBİLİRLİK

Dünya’da ilk olarak 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyal devlet anlayışının bir tezahürü olarak ortaya çıkan sosyal belediyeçilik anlayışı, yerel yönetimlerin görev ve yetki sahasının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde belediyelerin yaşamlarını idame ettirmeleri için dar gelirlilere maddi destek sunması sosyal belediyeçiliğin ilk örneği olmuştur (Hameed ve ark, 2020:229). Ortaya çıktığı ilk dönemlerde sosyal belediyeçilik anlayışı yoksullara nakdi yardım vermekten ibaretken, ilerleyen dönemlerde engelliler, yaşlılar ve işsizler gibi dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikaları kapsamaya başlamıştır (Ersöz, 2011:65-66).

“Osmanlı İmparatorluğu döneminde belediye faaliyetleri batılılaşma çabaları ile birlikte görülmeye başlanmıştır. Osmanlı belediyeçiliği Tanzimat döneminde faal olarak hizmete geçmiştir. Tanzimat öncesi dönemde belediye faaliyetleri “Kadı”ların sorumluluğunda bulunmaktayken Cumhuriyet’in kuruluşu ile birlikte sosyal belediyeçilik anlayışı da gelişme göstermiş ve kadınların yerini belediye başkanları almıştır” (Hameed ve ark. 2020:229).

Sosyal belediyeçilik kavramı 1961 Anayasası ile Türk Anayasa Hukuku literatürüne girmiş ve 1982 Anayasası’nda devam ettirilmiştir. Sosyal belediyeçilik anlayışı geleneksel belediyeçiliğin ötesinde bir kavramdır. Geleneksel belediyeçilik, temelde kente yönelik hizmetlerden sorumlu

tutulurken, sosyal belediyeçilik anlayışı merkezine bireyi alır ve kentte yaşayan bireylerin refah, güvenlik ve yaşam standartlarını artırmaya yönelik girişimlerde bulunur. (Pektaş, 2010:9).

Sosyal belediyeçilik anlayışının Türkiye’deki ilk örnekleri 1970’li yıllarda görülmüştür. Bu anlayışın hâkim olduğu ilk sosyal politika örnekleri ise yoksul kesime yapılan ayni ve nakdi yardımlar olmuştur. Yerel yönetimler, sosyal politikaların uygulanma ve karar alma sürecinde STK’lar ve diğer mesleki ve yerel kuruluşların görüş ve tavsiyelerini dikkate almıştır. Yerel yönetimlerin uyguladığı sosyal politikalar ve hizmetler neticesinde giderleri de artmaya devam etmiştir. Yerel yönetimlerin uyguladığı sosyal politikaların sürdürülebilirliğinin devam ettirilebilmesi için yerel yönetimlerin merkezi hükümetten aldıkları payda yıllar itibariyle artış göstermiştir (İpek ve Çıplak, 2016:204).

1982 Anayasası’nda merkezi ve yerel yönetimlerin sorumlu olduğu ve uygulaması gereken sosyal politikaların kapsamı açık şekilde belirtilmiştir. Anayasaya göre sosyal politikaların karar alınarak uygulanmasında merkezi hükümetler kadar yerel yönetimlerde sorumlu tutulmuştur. T.C. Anayasası’nın 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nda yerel yönetimlerin yetki alanına giren sosyal refah hizmetleri ve sosyal politikalar belirtilmiştir (Beki, 2008:34).

Türkiye’deki sosyal belediyeçilik anlayışının 1970 ve 1980’lerdeki ilk örnekleri incelendiğinde, yoksullara ve yoksulluğa düşmesi muhtemel gruplara (engelli ve yaşlı bireyler) nakdi yardım verilmesi gibi kapsamı dar ve nitelik olarak eksik olan politika örnekleri görülürken, bu anlayış 1990’lı yıllarda değişime uğramıştır (Keskin, 2008:97). Bu dönemden sonra uygulanan sosyal politikalar daha nitelikli ve uzun vadeli çözümler sunmayı amaçlamaktadır. 1990’lı yıllarda ortaya çıkan sosyal politikalara örnek olarak; işsizlere iş kazandırma kursları, yaşlı ve engelli bireylere bakım hizmetlerinin ve merkezlerin artırılması, mağdur kadın ve çocuklar için ise sığınmaevlerinin yapılması bu politikalara örnektir (Pektaş, 2010:12-13).

2016 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği’ne (Web 6) göre büyükşehir belediyesi ve mücavir alanları içerisinde yaşayan engelliler için Engelli Hizmet Birimleri kurulmuştur. Söze konu birimlerin yapacakları faaliyetler yönetmeliğin 8. Maddesinde aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Birimin görevleri:

“**MADDE 8 – (1) Birimin görevleri şunlardır:**

- a) *Özürlü bireylerle ilgili veri tabanı oluşturmak.*
- b) *Özürlülerin toplum hayatı ile bütünleşmelerini sağlayıcı ve kolaylaştırıcı çalışmaları yürütmek, sportif, sosyal ve kültürel aktiviteler yapmak, teşvik etmek ve yaygınlaştırmak.*

c) Üniversiteler, özel kuruluşlar, özürllülere hizmet amacıyla kurulmuş vakıf, dernek ve bunların üst kuruluşları, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yaparak özürllülere yönelik toplum temelli rehabilitasyon programlarını uygulamak.

ç) Birime başvuran özürllü ve ailelerine psiko-sosyal danışmanlık ve rehberlik hizmetleri vermek, özürllülükle ilgili konularda eğitilmelerini, bilgilendirilmelerini ve bilinçlenmelerini sağlayıcı, konferans, seminer, sempozyum gibi etkinlikler düzenlemek.

d) Özürllülüğü önlemeye yönelik kitap, dergi, broşür gibi basılı, sesli ve görsel yayınları hazırlamak, yayımlamak ve dağıtmak.

e) Özürllü ve aileleri için bilgilendirme, bilinçlendirme hizmetleri vermek, bu hizmetleri verecek personelin teknik bilgi ve beceriye sahip olması için gerekli eğitimi almasını sağlamak.

f) Özürllüleri nitelikli işgücü haline getirerek, çalışma yaşamına katılmalarını sağlamak üzere mesleki rehabilitasyon ve eğitim programları için başvuran özürllüleri değerlendirerek uygun mesleki rehabilitasyon ve mesleki eğitimleri vermek.

g) Ekonomik durumu yetersiz özürllülere ayni ve nakdi yardım yapmak.

ğ) İhtiyaç halinde özürllülerin durumlarına uygun araçlarla buldukları mekanlardan hastane, okul ve rehabilitasyon merkezi gibi yerlere ulaşımını sağlamak.

h) Bakıma muhtaç özürllülere ve yaşlılara bakım hizmeti sunmak veya bu hizmeti ilgili mevzuat gereğince satın almak (Web 6).

5393 sayılı yeni Belediye Yasası'nda sosyal belediyeçilik anlayışında engellilere yönelik maddeler yer almaktadır. Örneğin yasanın 14. maddesine göre, "sosyal hizmet" kavramı kapsamında engelli popülasyona götürülecek hizmetler incelendiğinde, "özel eğitim/bakım" gerektiren pek çok durumda, belediyelere sorumluluk verildiği açık şekilde görülmekte ve anlaşılmaktadır. Ayrıca yasanın 77. maddesine göre, belediyeler kendi kaynaklarının ötesine geçerek, engelli popülasyona yönelik hizmetlerin yapılmasında gönüllü kişilerden sivil halkın desteğini alarak da programlar uygulayabilecekleri ifade edilmiştir.

Fırat (2008:91-98) "Belediyelerin Engellilere Dönük Sosyal Hizmet Projeleri" isimli makalesinde sosyal belediyeçilik faaliyeti olarak belediyelerin engellilere hizmetlerini şöyle belirlemiştir:

A - Özel Merkezler Kurmak

B - Bakım ve Destek Hizmetleri

C - Yaşamı Kolaylaştırıcı Araç Desteği

D - Ulaşım Hizmetlerinde Kolaylık

G - Kültürel Etkinlikler

H - Eğitim Seminerleri

J - Meslek/İş Edindirme Kursları

K - Doğrudan Ekonomik Yardım Yapmak

L - Engelli Spor Takımları

N - Ortak Gezi vb Programları”

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerine göre 2019 yılı bütçesinden engelli vatandaşların evde bakımına destek amacıyla 8,5 milyar TL ödenek öngörülmüş ve ülke genelinde sosyal harcamalar için toplamda 62,1 milyar TL kaynak ayrıldığı belirtilmiştir (Web 7).

Bakıma muhtaç engelliler için ilk kez 2007 yılında evde bakım yardımı yapılmış, “2018’de evde bakım hizmetinden yararlanan birey sayısı yarım milyonu geçmiştir. Bunun yanında 2019 yılında engelli vatandaşlar için yaklaşık 14 milyar lira bir sosyal yardım bütçesi ayrılmıştır. Bu meblağ Türkiye’nin sosyal yardım bütçesinin yaklaşık 4’te 1’ine denk gelmektedir. EKPS ile, bugün 56 bini aşkın engelli memur kamuda görev yapmakta iken işçi statüsünde yaklaşık 122.000 engelli birey istihdamı gerçekleşmiştir. (Web 7).

Sosyal belediyecilik anlayışı ile dezavantajlı görülen engelli popülasyona nakdi yardımın yanında yiyecek ve yakıt yardımlarının yapılması, sosyal yaşam alanı olarak görülen park, bahçe, okul, hastane, kütüphane gibi kamusal alanların evrensel dizayn çerçevesine uygun şekillendirilerek yaşam alanlarının erişilebilirliğinin artırılması, yine bu bağlamda sokak, cadde ve toplu taşıma araçlarının ulaşılabilirliğinin artırılması ve bunun sonucunda temel sosyal haklara olan erişilebilirliğinin artması, işyerlerinin engelli kullanımına uygun dizayn edilerek yine engelli istihdamını artırıcı politikaların üretilmesi, gençlerin ve dezavantajlı bireylerin bir araya gelerek sosyal, kültürel, dayanışma ve yardımlaşma hizmetlerini yürütebilecekleri merkezlerin açılması gibi hizmetler, sosyal belediyecilik anlayışının engelli popülasyon için bireylere getirdiği yenilikler olarak değerlendirmek mümkündür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal devlet anlayışının gerekleri doğrultusunda, engelli ve diğer tüm dezavantajlı bireylerin kamu idaresi tarafından toplumun tüm üyelerine sunulan hakve kaynaklara ulaşımı diğer bireyler ile eşit olması beklenir. Fakat fiziksel yaşam alanlarındaki olumsuz etkenler ve sosyal politikaların erişilebilirliğinin düşük olması, engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini olumsuz etkilemektedir.

Toplumdaki toplam engelli birey sayısı, nüfusun hızla yaşlanması ve kronik hastalıklara bağlı olarak gün geçtikçe hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Engelli birey sayısındaki bu artış, engelli popülasyon için yapılan planlamaların önemine dikkat çekmektedir.

Fiziksel yaşam alanlarında ulaşılabilirliğin artırılması ve politikalara olan erişilebilirliğin sağlanması ise evrensel tasarım ile yakından ilişkilidir. Evrensel tasarım; hayatı basitleştirmeyi, hizmet ve faaliyetleri herkes için eşit olarak erişilebilir, kullanılabilir ve anlaşılabilir hale getirmeyi amaçlamaktadır.

“Engelli bireylerin ilgi alanları, bilgi ve becerilerine göre istihdam olanaklarının artırılması bu alanda daha etkin kamu politikalarının geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır” (Kapar, 2005:344). “Engelli bireylerin işgücüne katılım oranının artması, engelli bireylerin sosyal ve ekonomik hayatlarını olumlu etkilemekle birlikte, kamu idaresine olan ekonomik bağımlılığı azaltarak ülke kalkınmasına katkıda bulunmak ve üretimi artırmak konusunda da büyük önem arz etmektedir”(Aydın, 1991:31). Ülkelerin bilimsel, sanatsal, felsefi, teknolojik ve ekonomik alandaki başarıları için insanlara yaratıcı ve üretken nitelikler kazandırmaya önem verilmesi günümüz çağdaş toplumlarının reddedilemez bir parametresi olarak kabul görmektedir (Alkayış, 2019:148).

Yerel yönetimler tarafından engelli bireylere yönelik gerçekleştirilen evde bakım hizmetleri, fiziki çevrenin engelli ve diğer dezavantajlı bireylerin kullanımına uygun biçimde düzenlenmesi ve sosyal etkinliklerin düzenlenmesi gibi hizmetler engelli bireylerin yaşam kalitesini artıran politikalar olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra hem yerel yönetim hem de merkezi hükümet tarafından engelli bireylere verilen nakdi yardımların sürdürülmesi olumlu sonuçlar üretmektedir. Sosyal harcamalar ile hayatı bir nebze de olsa rahatlatan engellilerin durumu bunun en net örneğidir. Sosyal harcamalar; işyerlerinde engelli bireylerin sigorta prim ödemelerinin hazine tarafından karşılanması, eğitim ve sağlık gibi temel sosyal politikaların bu bireylere ücretsiz sağlanması, muhtaç durumda olan engelli ve yoksul bireylere nakdi yardımların verilmesi gibi sosyal hizmetlerin katkısı reddedilemezdir (Özdemir, 2005:154).

4857 sayılı İş Kanunu’na göre “İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler” ilkesi de engellileri gözeten olumlu politikalarından biri olmuştur.

Engelli grupların maruz kaldığı sosyal dışlanmayı ve erişilebilirlik problemini ortadan kaldıracak olan politikalar bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü engelli bireyler toplumun diğer üyelerine göre ötekileştirilmeye ve muhtaçlık durumuna düşmeye karşı daha savunmasız haldedir. Engelli bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata dahil olabilmesinde ise en büyük görev yerel ve ulusal idarelere düşmektedir. Kamu idarecileri tarafından uygulamaya konulan

hizmet ve politikalar, engelli bireylerin fayda görebileceği şekilde erişilebilirliğe uygun yapılar mecburiyetindedir. Yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamaya konulan projeler aracılığıyla, toplumda farkındalık oluşturmak ve politikalara olan erişilebilirlik probleminin ortadan kaldırılarak engelli bireylerin de ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması elzem bir sorun alanıdır.

Yerel yönetimlerin, engelli bireylerin politika ve hizmetlere olan erişilebilirliğini artırmak için uygulayabileceği önlemlerin bazıları şunlar olabilir:

- Engelli bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel sosyal politikalardan faydalanamamasındaki en önemli nedenlerden biri, yaşam alanlarının erişilebilirliğinin dar ve sınırlı olması ile ilgilidir. Bu yüzden merkezi ve yerel yönetimler fiziksel çevreyi evrensel ilkelere uygun şekilde tasarlamalıdır. Kent mobilyaları gelişigüzel konulmamalı, kaldırım genişliği (en az 150 cm) ve eğimi (en fazla %2) engelli bireylerin kullanımına uygun planlanmalıdır. Bu konularda alınacak kararlara engellilerin dahil edilmesi gerekmektedir.
- Engellilerin önemli sorunlarından biri olan işsizlik ile ilgili yeni istihdamların yaratılması acil konular arasındadır.
- Engelli bireylerin sosyal-kültürel aktiviteler, iş, eğitim ve sağlık hizmetlerine olan erişiminin daha kolay ve yaygın sağlanabilmesi için merkezi ve yerel yönetimler servis ve ulaşım hizmeti olanaklarını artırılmalıdır.
- Eğitim, sağlık ve istihdam gibi kamu hizmetlerinin gerçekleştirildiği binalar genel itibariyle eski yapılardan oluşmaktadır. Bu durum bina koridorlarının dar olmasına ve asansörlerin verimli hizmet verememesine neden olmaktadır. Bu yüzden bu tür kamu binalarının bir an önce engelli kullanımına uygun revize edilmesi gerekmektedir.
- Engelli bireyler hem kendi engelleri hem de yaşam alanlarındaki fiziksel eksikliklerden dolayı işgücüne yeteri şekilde katılmakta engeller ile karşılaşmaktadırlar. Bu durumda engelli bireylerin muhtaçlık durumuna düşmeleri diğer bireylere kıyasla daha yüksek olmaktadır. Bu yüzden yerel yönetimlerin engelli bireyler için gıda ve yakıt ihtiyaçlarını karşılaması önem arz eden bir konudur. Bu sebeple bugüne kadar engelli yurttaşlara yardımda bulunmayan yerel yönetimlerin yardıma başlamaları, yardım edenlerin ise bunu sürdürmeleri yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alkayış, A. (2019). Eğitim Felsefesi Bağlamında Mesleki Danışmanlık. *Azerbaycan Mektebi*. No:4., 137-149.
- Aysoy, M. (2004), *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*, Bilge Matbaacılık, İstanbul.
- Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U., ve Şahbudak, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar (Batman Merkez Örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.
- Aydın, Y. (1991). *Sakatların istihdamı hakkında tüzük uygulaması açısından sakatların çalışma sorunlarının incelenmesi ve Zonguldak örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Beki, A. (2008). *Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları: Ümraniye Belediyesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Burcu, E. (2007), *Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversite Yayınları, Ankara.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *AÜHFD*, 61 (2), 541-598.
- Hameed, A., İnan, F., Develi, A.(2020). Ankara-Keçiören Belediyesi’nin Sosyal Belediyecilik Uygulamaları Açısından İncelenmesi: 2015-2019 Dönemi Örneği. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 228-253 .
- Engelliler Hakkında Kanun (2005, 1 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25868). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5378.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.08.2020)
- Ersöz, H.Y. (2010). *Sosyal Politikada Yerleşme*. İTO Yayınları, İstanbul.
- İpek, S., ve Çıplak, B. (2016). Türkiye’de sosyal belediyecilik ve sosyal bütçe uygulamaları: Çanakkale belediyesi örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 201-215.
- Kapar, R. (2005). Aktif işgücü piyasası politikaları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1(55), 341-371.
- Keskin, B. (2008). *Yoksulluğa yerel müdahale "sosyal belediyecilik karşılaştırmasında Eminönü ve Beşiktaş belediyeleri örnekleri"*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kolat, S. (2010). Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla

Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Stiker, H. J. (2019). *A history of disability*. University of Michigan Press.

Şat, N., Göver, T. (2017). Engelliler için belediyelerin erişilebilirlik sorumlulukları: Çorum Engel Haritası Projesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 521-541.

Öz, Ş. (2013). Engelli din eğitiminden “özürsüz” din eğitimi modeline: “ötekileştirilen” özürlülerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (11), 75-89.

Özdemir, S. (2005). Başlangıcından günümüze refah devletlerinde sosyal harcamaların analizi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 153-204.

Pektaş, E. K. (2010). Türkiye’de sosyal belediyeçilik uygulamaları ve temel sorunlar. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 5-22.

TÜİK. (2010). *Engellilerin sorun ve beklentileri araştırması*. Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017.

Tiyek, R., Eryiğit, B. H., & Emrah, B. A. Ş. (2016). *Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma*. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 225-261.

Yücesoy, E., Gülmez, F. G. ve Aysel, N.R. (2007). Kentli dostu fiziksel çevrenin erişilebilirliği kapsamında İstanbul’da alan çalışması. *Uluslararası Katılımlı II. Kent ve Sağlık Sempozyumu*, 94-95.

Web1: <http://www.tdk.gov.tr/category/icerik/engellilere-ozel/> (Erişim tarihi: 18.08.2020).

Web2: <https://www.who.int/classifications/icf/en/> (Erişim tarihi: 18.08.2020).

Web3: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/51832/mayis-istatistik-bulteni.pdf> (Erişim tarihi: 02.08.2020).

Web4: <http://www.iha.com.tr/batman-haberleri/batmanda-gorme-engellilerin-yuzde-18i-avmye-hic-gitmemis-batman-1107307/> (Erişim tarihi: 02.08.2020).

Web5: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf> (Erişim tarihi: 03.08.2020).

Web6: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060816-9.htm> (Erişim tarihi: 08.08.2020).

Web7: <https://www.sbb.gov.tr/> (Erişim tarihi: 08.08.2020).

